This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Z
266

~~Pneth 3673~~ KE1001

Harvard College Library

FROM THE BEQUEST OF

HENRY WARE WALES, M.D.

Class of 1838

FOR BOOKS OF INTEREST TO THE
SANSKRIT DEPARTMENT

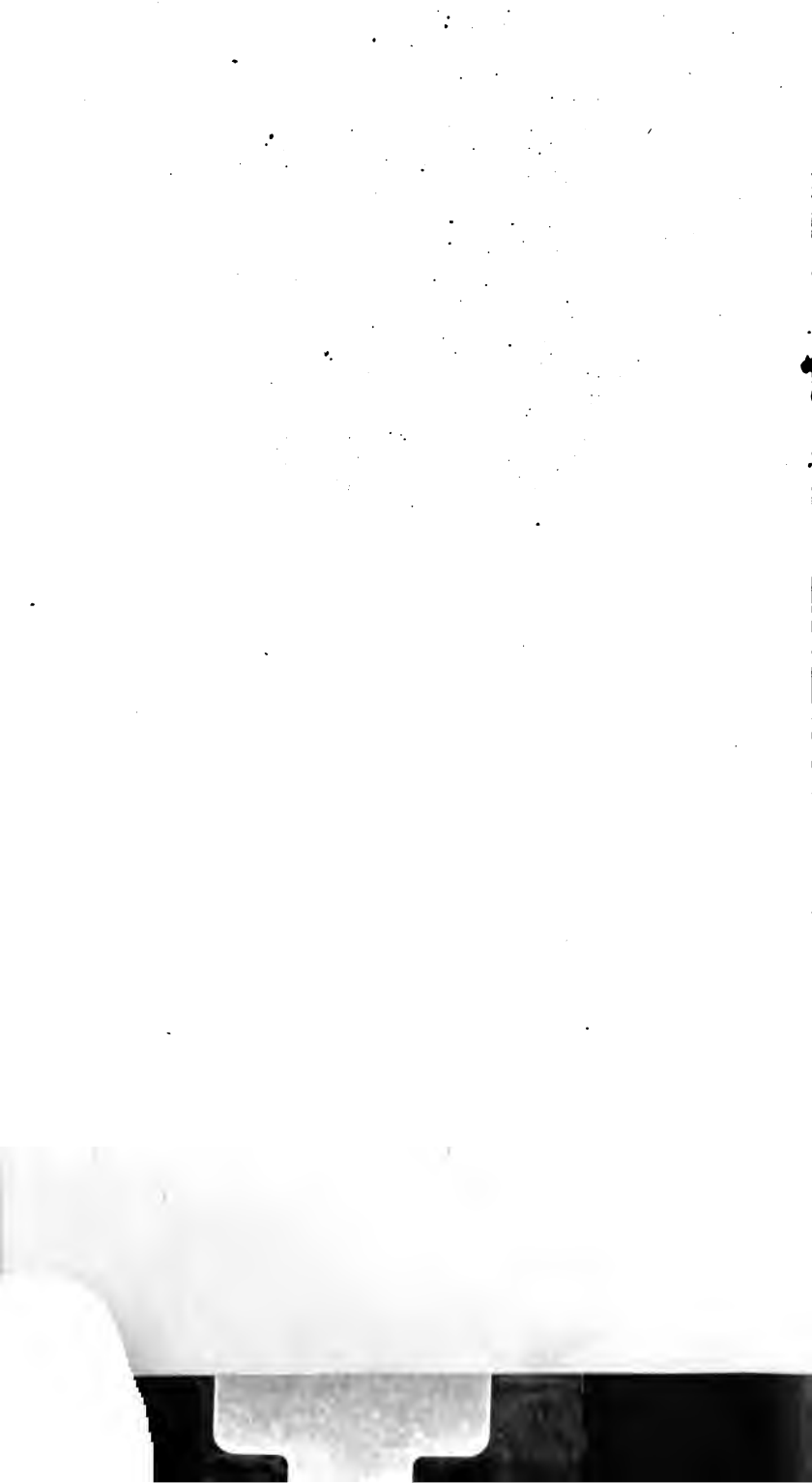

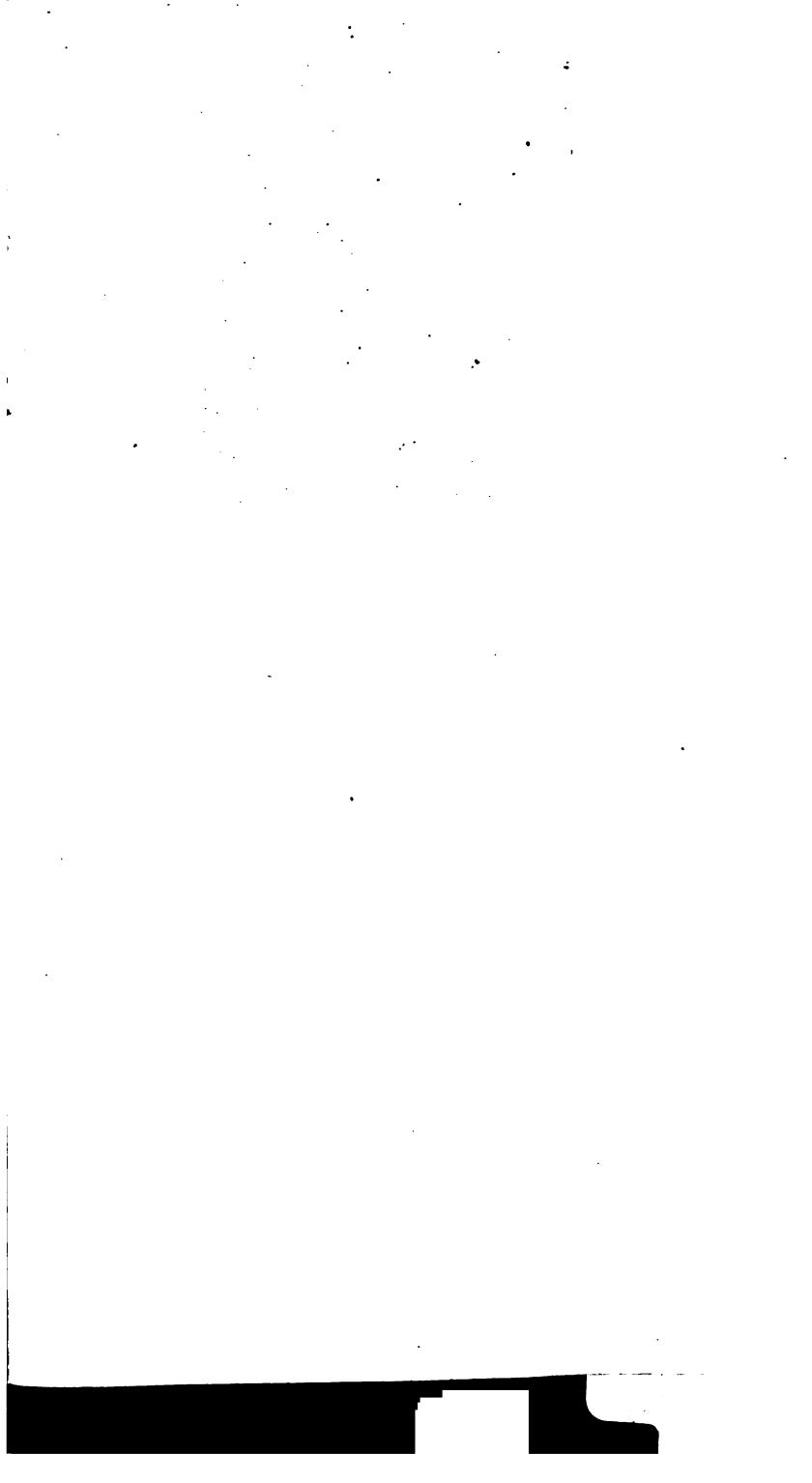

TIJDSCHRIFT

VOOR

NEÊRLAND'S INDIE.

TIJDSCHRIFT

VOOR

NEÊRLAND'S INDIE.

EERSTE JAARGANG.

EERSTE DEEL.

BATAVIA,
TER LANDS-DRUKKERIJ.
1838.

PNeth 367.3

HARVARD COLLEGE
JUN 6 1916
LIBRARY
Wales fund
(1838–1896)

INHOUD.

	Pagina
Voorberigt	1
Annette Delarbre	3
Ontmoeting in eene Grot	30
Brief van Publiüs Lentulus	35
Bijdrage tot de nutuurl. geschied. der Mieren	36
Iets over het Koningrijk Jaccatra	38
Iets over de Daijakkers	40
Uittreksel uit een' brief van Sambas	47
De Kuische Vrouw	51
Verstandige Antwoorden	52
Tegenwoordigheid van geest gaat boven krachten.	ibid.
De gestrafte Dwingeland.	53
Persische Poezij	ibid.

Pagina

De Broeders 57
Tafereelen van Javaansche Zeden, door C. S. W. graaf van Hogendorp 91
Laurens Reaal in zijne verdiensten als Dichter beschouwd 103
Oorsprong der Padaries 113
Korte Letterkundige, Geschied- en Oudheidkundige, Statistieke en andere berigten 132
Mijn vriend Bob 137
De Muts van Meester Ulrik. 153
De Raauw-vleesch-eter of het levende graf . . 165
Turksche Baden 169
Voorbeeld van levend begraven in Indië . . . 174
De Kaper 177
Bijdrage over het Poollicht 192
Korte Geschiedenis der Zijde 198
Nog iets over Laurens Reaal 203
Oorsprong van den naam Banjoewangie . . . 204
Geschiedkundige aanteekening omtrent Banjoewangie 205
Charles Cornic 206
Godsdienstige Monumenten op Java 215
Bijgeloof op Timor-Koepang 216
JAVA, *ten dienste van hen die over dit eiland wenschen te reizen* 217
Iets over het inlandsch bestuur in de binnenlanden van Palembang 258
De Prijs des Levens 267
Bijdrage tot bevordering der invoering van het stelsel der nieuwe Maten en Gewigten, in verband met de Publikatie van 1 Januarij 1838. 282

Pagina

Letterkundige, Geschied- en Oudheidkundige, Statistieke en andere berigten 314

Eene spelden-fabrijk en een krankzinnigen huis te Londen 317

Iets over het Rijk en de Vorsten van Padjajaran. 339

Timor in 1831 353

Letterkundige en andere berigten 369

Iets over den Oorsprong der Illuminatiën . . 371

Timor in 1831. (Vervolg van bladz. 369) . . . 374

Eenige Reizen in de binnenlanden van Borneo, door eenen Ambtenaar van het Gouvernement, in het jaar 1824 401

Ghineesche Berigten 413

WILLEM I. *Uitboezeming ter gelegenheid van Zijner Majesteits Verjaardag, den 24sten Augustus 1838* 416

VOORBERIGT.

Verblijd over het aanvankelijk gelukkig slagen harer onderneming, biedt de Redactie dit eerste nummer van het Tijdschrift voor Néerland's Indië, den Inteekenaren aan. Omstandigheden buiten haar, hebben deze uitgave tot nu toe vertraagd.

Om echter hare lezers op het standpunt te plaatsen, van waar zij dit werk dienen te beoordeelen, maakt zij dezelve opmerkzaam, dat zij, behalven met de gewone moeijelijkheden, waaraan eene onderneming van dezen aard altoos in den beginne onderhevig is, nog bovendien met andere zwarigheden te kampen heeft. Zoo is zij toch in de eerste zeven maanden, nog in de onmogelijkheid om van die hulpmiddelen gebruik te maken, welke zij uit Europa

heeft ontboden, en welke zij noodzakelijk behoeft, om dit tijdschrift die belangrijkheid te doen verkrijgen, waarop de verwachting der inteekenaren billijk aanspraak mag maken. Zij hoopt dus dat volgens den maatstaf van dit eerste nummer, het geheele Werk voor den vervolge niet mag beoordeeld worden.

Men zal in dit eerste stuk slechts drie korte mededeelingen over Indië vinden: de Redactie heeft echter van verscheiden kanten de toezegging en voedt de gegronde hoop, dat de bijdragen daaromtrent aanmerkelijk zullen vermeerderd worden, en roept in dit opzigt de medewerking van alle beminnaren van wetenschap en kennis, nogmaals dringend in.

Tijdschrift

voor

NEERLAND'S INDIE.

Annette Delarbre.

Op een reisje, hetwelk ik eens in *Neder-Normandie* maakte, vertoefde ik een paar dagen in de oude stad *Honfleur*, aan den mond der *Seine*. Er werd juist een feest gevierd, en des avonds drong iedereen om te dansen naar de kermis, die voor de kapel van *Notre Dame de Grâce* gehouden werd. Daar ik gaarne aan elk onschuldig vermaak deel neem, begaf ik mij mede onder de menigte.

De kapel ligt op den top van een' hoogen heuvel of voorgebergte, van waar hare klok des nachts op een' groeten afstand door den zeeman kan gehoord worden. Men zegt dat dezelve haren naam aan de haven van *Hâvre de Grâce* heeft gegeven, welke daar regt tegen over, op den anderen oever der *Seine*, ligt. De weg liep slingerende opwaarts naar de kapel, langs de overhangende kruin van eene steile kust; dezelve werd door boomen belommerd, waar tusschen door ik overheerlijke gezigten had op de oude torens van *Honfleur*, het afwisselend tooneel van het aan de overzijde gelegen strand, de witte gebouwen van *Hâvre* in het verschiet, en daar achter de ruime zee.

De weg werd verlevendigd door troepen van boerenmeisjes in hare glanzige karmozijnen kleeding en hooge mutsen; en ik vond de bloem van den omtrek verzameld op het grasperk, hetwelk den top van den heuvel kroont.

De kapel van *Notre Dame de Grâce* is de geliefkoosde verzamelplaats der inwoners van *Honfleur* en hare omstreken, zoo wel tot uitspanning als tot een Godsdienstig einde. In deze kleine kapel worden door de zeelieden vóór hunne reis gebeden opgezonden, en gedurende hunne afwezigheid door hunne vrienden; geschenken worden er aan de muren gehangen ter vervulling van geloften, in tijden van schipbreuk en onheil gedaan. De kapel is omringd met boomen. Boven het portaal is eene beeldtenis van de *Maagd* en het *Kind*, met een opschrift, hetwelk mij trof, omdat het zoo volkomen dichterlijk is:

» Étoile de la mer, priez pour nous!"

(Ster der zee, bid voor ons!)

Op schoone zomer-avonden dansen de bewoners op eene vlakke plek gronds nabij de kapel, onder eenige statige boomen; en hier worden dikwijls kermissen en feesten gehouden, welke de landelijke schoonen van de liefelijkste gedeelten van *Neder-Normandie* verzamelen. Iets dergelijks vond bij deze gelegenheid plaats. Er waren kramen en tenten tusschen de boomen opgerigt: daar was de gewone uitstalling van fraaijigheden om de landelijke *coquette* in verzoeking te brengen, en van wondervolle vertooningen om de nieuwsgierigen te verschalken; op banken geklommen personen stelden hunne welsprekendheid met alle kracht in het werk; terwijl gansche reijen van afbeeldsels van heiligen, in hout- en in was-werk, den vromen te koop werden aangeboden. Het feest had al de schilderachtige kleedingen van het *Pays d'Auge* en de *côté de Caux* tot een zelfde doel vergaderd. Ik zag hooge deftige mutsen, met lint opgemaakte keurslijfjes, volgens modes, die sedert eeuwen van moeder op dochter waren overgegaan, volmaakt overeenkomende met die, welke in de dagen van

den Veroveraar gedragen werden, en die mij verrasten door derzelver getrouwe gelijkenis met die, welke ik in de oude schilderijen van *Froissart's* kronijken gezien had.

Het tooneel, hetwelk voor mij lag, was ten eenemale verrukkend; de verzameling van zoo vele frissche en blozende gezigten, de vrolijke groepen naar *fantasie* gekleed, waarvan eenige op het groen dansten, andere rondwandelden of op het gras zaten; de schoone reusachtige boomen, die de kruin van deze luchtige hoogte omzoomden, op den voorgrond; en in het verschiet de groene zee in zomersche kalmte sluimerende.

Terwijl ik deze bezielde schilderij beschouwde, werd ik getroffen door de verschijning van een zeer schoon meisje, hetwelk door de menigte ging, zonder dat zij het geringste deel aan derzelver vermaken scheen te nemen. Zij was rank en teeder van gestalte; zij droeg op hare wangen den blos niet, dien men algemeen bij de landlieden van *Normandie* vindt, en hare blaauwe oogen hadden eene zonderlinge en droefgeestige uitdrukking. Zij werd verzeld door een' man van een zeer eerwaardig voorkomen, dien ik voor haren vader aanzag. Toen zij voorbij ging, ontstond er een gefluister onder de omstanders en een belangstellend naoogen. De jongelingen raakten hunne hoeden aan, en eenige kinderen volgden haar op eenigen afstand, terwijl zij hare bewegingen gadesloegen. Zij naderde den rand van den heuvel daar, waar een klein plat vlak is, van waar het volk van *Honfleur* naar het naderen der schepen uitziet. Hier stond zij eenigen tijd met haren zakdoek te wuiven, ofschoon er niets te zien was, behalve twee of drie visschersbooten gelijk stippen op den boezem van den verwijderden Oceaan.

Deze omstandigheden wekten mijne nieuwsgierigheid op,

en ik deed betrekkelijk haar eenige vragen, welke met bereidvaardigheid en verstand door een' geestelijke der naburige kapel beantwoord werden. Ons gesprek trok verscheiden der omstanders aan, van welke elk iets had mede te deelen; en van hen allen verzamelde ik de volgende bijzonderheden.

Annette Delarbre was de eenige dochter van iemand uit de meer gegoede klasse van pachters, of kleine landeigenaars, die te *Pont-l'Évêque* woonde, een aangenaam dorp niet ver van *Honfleur*, in dat rijke en heerlijke gedeelte van *Neder-Normandie*, hetwelk het land van *Auge* genoemd wordt. Annette was de trots en vreugd harer ouderen en werd met eene te ver gedreven toegeeflijkheid opgevoed. Zij was vrolijk, lieftallig, dartel en gevoelig. Al hare gewaarwordingen waren snel en vurig, en daar zij nimmer tegenspraak of bedwang ondervonden had, was zij weinig bedreven in de kunst der zelf-beheersching. Alleen de aangeboren goedheid van haar hart hield haar van onophoudelijk dwalen terug.

Reeds als kind bleek haar gevoel uit eene genegenheid, welke zij opvatte voor een' speelgenoot, Eugène La Forgue, den eenigen zoon eener weduwe, die in de nabijheid woonde. Hunne kinderlijke liefde was een kort begrip van een' rijperen hartstogt, die zijne grillen, en jalousie, en twisten en verzoeningen had. Dezelve kreeg een eenigzins ernstiger aanzien, toen Annette haar vijftiende jaar intrad, en Eugène zijn negentiende, wanneer hij haar eensklaps door de *conscriptie* ontnomen werd.

Het was een hevige slag voor zijne reeds van haren echtgenoot beroofde moeder, wier eenige steun en troost hij was; maar het was een dier plotselinge berooving en, welke de moeders in *Frankrijk* onophoudelijk gedoemd waren te

gevoelen, gedurende den tijd, dat onafgebroken en bloedige oorlogen denzelfs jongelingschap vernielden. Voor Annette was het eene kortstondige droefheid haren minnaar te verliezen. Zij scheidde van hem onder teedere, half kinderachtige, half vrouwelijke omhelzingen. De tranen stroomden uit hare blaauwe oogen, terwijl zij eene vlecht van haar blond haar om zijnen arm bond, maar evenwel braken er lachjés door; want zij was nog te jong om te gevoelen, welk eene ernstige zaak het scheiden is, en hoe vele kansen er zijn van elkander nimmer weer te zien.

Weken, maanden en jaren vlogen heen. Terwijl Annette in jaren toenam, nam zij toe in schoonheid, en werd welhaast de heerschende schoone van den omtrek. De tijd ging voor haar onschuldig en gelukkig voorbij. Haar vader was een man van eenig gewigt in de landelijke gemeente, en zijn huis de verzamelplaats voor de vrolijksten van het dorp. Annette hield eene soort van landelijk hof, en was altijd omringd van gezellinnen van haren ouderdom, onder welke zij zonder mededingsters schitterde. En wanneer zij aan hare vrouwelijke bezigheden zaten, had elk zijn deel aan vrolijke vertellingen en geestige liedjes. Niemand lachte met een ligter hart dan Annette, en wanneer zij zong, was hare stem zoo welluidend als betoovrend. Hare avonden werden vervrolijkt door den dans, of door die aangename gezellige spelen, welke bij de Franschen zoo algemeen zijn; en wanneer zij des Zondag-avond's op het dorps-bal verscheen, was zij het voorwerp van algemeene bewondering.

Daar zij de aanstaande erfgenaam van een' landeigenaar was, ontbrak het haar niet aan pretendenten. Verscheiden voordeelige partijen werden haar voorgeslagen; doch zij

wees ze allen af. Zij lachte met de voorgegeven folteringen van hare aanbidders, en zegepraalde er over met de onverschilligheid der onbezorgde jeugd en van zich zelf bewuste schoonheid. Bij hare schijnbare ligtzinnigheid zou men evenwel, indien iemand de geschiedenis van haar hart had kunnen lezen, daarin eene zekere liefdevolle herinnering aan haren vroegeren speelgenoot ontdekt hebben, wel niet diep genoeg gegrift om een smartelijk gevoel op te wekken, maar te diep om ligt uitgewischt te worden; en men zou, te midden van al hare vrolijkheid, de teederheid opgemerkt hebben, die haar gedrag jegens de moeder van Eugène kenschetste. Zij sloop dikwerf van hare jeugdige gezellinnen en lieve spelen weg, om geheele dagen met de goede weduwe door te brengen; terwijl zij, luisterende naar hare liefderijke gesprekken over haren zoon, met een stil genoegen bloosde, wanneer zij, als zijne brieven werden voorgelezen, ontwaarde dat zij het bestendig onderwerp van zijn aandenken en navraag was.

De onverwachte vrede, die menigen krijger naar de hut, waarin hij geboren was, voerde, bragt eindelijk ook Eugène als een jong, door de zon verbrand, soldaat in het dorp terug. Ik behoef niet te zeggen, met hoeveel verrukking zijne wederkomst door zijne moeder gevierd werd, die in hem den trots en staf van haren ouderdom aanschouwde. Hij was door zijne verdiensten opgeklommen; maar bragt weinig uit den oorlog mede, behalve een krijgsmans voorkomen, een' eerlijken naam en een liktceken op het voorhoofd. Nogtans had hij in het leger een onbedorven hart behouden. Hij was opregt, rondborstig en vurig. Zijn hart was in deszelfs opwellingen driftig en goed, mogelijk ook door het lijden een weinig verzacht, en voor Annette geheel met teedere liefde vervuld. Hij had herhaaldelijk door

zijne moeder tijding van haar ontvangen, en het berigt van hare vriendelijkheid jegens haar, had haar hem dubbeld dierbaar gemaakt. Hij was gewond geweest; hij was krijgsgevangen geweest; hij had verschillende wederwaardigheden verduurd; maar de vlecht van Annette's haar, die zij om zijn' arm had gebonden, had hij altijd bewaard. Deze was voor hem eene soort van talisman geweest; hij had er menigmaal op gestaard, wanneer hij op den harden grond lag, en de gedachte, dat hij Annette eens zou wederzien, en de schoone velden om het dorp, waar hij geboren was, had zijn hart vervrolijkt, en hem kracht gegeven om elke ramp te boven te komen.

Hij had Annette verlaten, toen zij nagenoeg nog een kind was; als eene bloeijende maagd vond hij haar weder. Indien hij haar te voren had bemind, thans aanbad hij haar. Annette was even zeer getroffen door de gunstige verandering, welke de tijd bij haren minnaar had te weeg gebragt. Zij bemerkte met stille bewondering zijne meerderheid boven de andere jongelingen van het dorp; zijne vrijmoedige, trotsche, krijgshaftige houding onderscheidde hem bij hunne landelijke bijeenkomsten van al de overigen. Hoe meer zij hem zag, hoe meer hare ligtzinnige, speelsche liefde van vroegere dagen in eene warme en magtige genegenheid verkeerde. Maar Annette was eene schoone van het land. Zij had het zoet der heerschappij gesmaakt, en was, door oneindige toegeeflijkheid te huis, en door bewondering daar buiten, stijfhoofdig en eigenzinnig geworden. Zij was zich harer magt over Eugène bewust, en schepte er vermaak in dezelve uit te oefenen. Zij bejegende hem somwijlen met baldadige luim, terwijl zij behagen schepte in de smarten, die zij hem door een stuursch gelaat veroorzaakte, in de overtuiging hoe spoedig zij die door hare

lachjes kon verdrijven. Zij vermaakte zich met zijne vreesop te wekken, door voor den een' of anderen zijner mededingers eene kortstondige voorkeur te veinzen, en dan had zij weder behagen in dezelve te verminderen door eene ruime mate van terugkeerende vriendelijkheid. Mogelijk werd door dat alles eene zekere ijdelheid bevredigd; het was mogelijk eene zegepraal hare onbegrensde magt over den jongen soldaat te toonen, die het algemeene voorwerp van vrouwelijke bewondering was. De inborst van Eugène was echter te ernstig en te warm, om er mede te spotten. Hij beminde te vuriglijk, om niet met twijfel bezield te worden. Hij zag Annette omringd van aanbidders en vol van opgeruimdheid; de vrolijkste van de vrolijken, en schijnbaar het vrolijkst, wanneer hij het neerslagtigst was. Een ieder doorzag deze kuren, behalve hij; ieder zag dat zij hem in der daad vurig lief had; maar Eugène alléén verdacht de opregtheid harer liefde. Eenen tijd lang verdroeg hij deze nukkigheid met heimelijk ongeduld en wantrouwen; maar eindelijk werd zijn gevoel verbitterd en smartelijk, en hij bezat zich zelf niet meer.

Er greep een klein misverstand plaats, en daaruit volgde eene twist. Annette was niet gewoon gedwarsboomd of tegengesproken te worden, en nam, vol van den moedwil van jeugdige schoonheid, eene minachtende houding aan. Zij weigerde haren minnaar elke verklaring, en ze scheidden in ongenoegen. Dien zelfden avond zag Eugène haar met een' zijner medeminnaars allervrolijkst dansen, en toen haar oog het zijne, dat van ongeveinsde droefheid vol was, ontmoette, schitterde het met meer dan gewone levendigheid. Dit was de laatste slag, welken zijne hoop, die door heimelijk wantrouwen reeds zoo verzwakt was, ontving. Hoogmoed en gevoeligheid streden in zijne borst,

en schenen zijn' geest tot al deszelfs natuurlijke veerkracht op te wekken. Hij verliet hare tegenwoordigheid met het haastig besluit van haar nimmer weer te zien.

Eene vrouw is in liefde-zaken omzigtiger, dan een man; omdat de liefde meer de studie en bezigheid van haar leven is. Annette had weldra berouw over hare onbescheidenheid; zij voelde, dat zij haren minnaar onbeusch behandeld had; zij voelde, dat zij met zijne opregte en edelmoedige inborst gespot had, — en, hij zag er toch zoo hupsch uit, toen hij na den twist zich verwijderde, terwijl zijne schoone gelaatstrekken van verontwaardiging gloeiden. Zij was van voornemen geweest, het bij den avonddans weder met hem af te maken; maar zijn plotseling vertrek *belette* haar zulks. Nu *beloofde* zij bij zich selve, dat zij het hem, de eerste keer dat zij elkander weder zouden ontmoeten, ruimschoots zou vergoeden, en dat zij, van dat oogenblik af aan, hem nooit — nooit meer zou plagen! Deze belofte was niet te vervullen. Dag aan dag verliep; maar Eugène verscheen niet. Het werd zondagavond, de tijd, waarop al wat vrolijk was, gewoonlijk zich verzamelde; maar Eugène was er niet. Zij deed onderzoek naar hem; hij had het dorp verlaten. Nu werd zij beangst en, alle ingetogenheid en gemaakte onverschilligheid vergetende, ging zij bij Eugène's moeder. Zij vond haar in de diepste droefheid, en vernam met verbazing en ontroering dat Eugène naar zee gegaan was.

Terwijl zijn gevoel nog pijnlijk leed onder hare gemaakte onverschilligheid en minachting, had hij, terwijl zijn hart heurtelings aan verontwaardiging en wanhoop ter prooi was, eensklaps een voorstel omhelsd, hetwelk hem herhaaldelijk gedaan was door een' nabestaande, die in de haven van *Honfleur* een schip uitrustte, en wenschte dat hij deel-

genoot van deszelfs reize zou zijn. Afwezigheid scheen hem het eenige geneesmiddel voor zijn' ongelukkigen hartstogt, en in de kortstondige vervoeringen van zijn gevoel, was er iets bevredigends in het denkbeeld van de geheele wereld tusschen hen beiden te hebben. De groote haast, welke bij zijn vertrek noodig was, liet hem geen' tijd om bedaard na te denken. Het maakte hem doof voor de betoogen zijner bedroefde moeder. Hij spoedde zich naar *Honfleur*, juist tijdig genoeg om de voor de reis noodwendige toebereidselen te maken; en het eerste berigt, hetwelk Annette van dit onverwacht besluit kreeg, was een brief door zijne moeder overhandigd, waarbij hij haar de panden harer liefde, en voornamelijk de zoo lang als een' schat bewaarde vlecht, terug zond, met een laatst vaarwel, in bewoordingen die meer innige droefheid en teedere liefde, dan verwijt bevatteden.

Dit was de eerste schok van waren zielen-angst, die Annette ooit getroffen had, en zij bezweek er onder. De voortvarendheid van haren geest bragt haar ligt tot uitersten; gedurende eenigen tijd gaf zij zich onbedwongen aan de vervoeringen van hare droefheid en berouw over, en bewees in de hevigheid van hare smart den wezenlijken gloed harer genegenheid. De gedachte kwam bij haar op, dat het schip mogelijk nog niet gezeild was; met vuur klemde zij zich aan die hoop, en spoedde zich met haren vader naar *Honfleur*. Het schip was dien zelfden morgen onder zeil gegaan. Van de hoogten boven de stad zag zij het al kleiner en kleiner worden, tot het niet meer dan een stip was op den breeden boezem van den Oceaan, en eer de avond viel, was het zeil uit haar gezigt verdwenen. Met een hart toegenepen door angst en smart, keerde zij naar de naburige kapel van *Notre Dame de Grâce*.

waar zij zich op de steenen wierp, en gebeden en tranen uitstortte voor de behouden terugkomst van haren minnaar.

Toen zij weder te huis kwam, was hare opgeruimdheid van geest geheel verdwenen. Met berouw en zelfverwijt zag zij op haar verleden gedrag terug, keerde zich met walging van de vleijerijen van hare aanbidders af, en vond geen' den minsten smaak meer in de vermaken van het dorp. Zij bezocht de moeder van Eugène met een gevoel van wantrouwen en vernedering, maar werd door deze met een overvloeijend hart ontvangen; want zij zag in Annette slechts iemand, wier gevoel met het hare kon instemmen in hare buitensporige liefde voor haren zoon. Het scheen haar eenige verligting voor haar berouw, den geheelen dag bij de moeder te zitten, hare begeerte te raden, met de streelende teederheid eener dochter aan haar te hangen, en op elke wijze de plaats, zoo mogelijk, te vervullen van den zoon, dien zij zich verweet verwijderd te hebben.

Intusschen volbragt het schip eene voorspoedige reis naar de bestemde haven. De moeder van Eugène ontving een' brief van hem, waarin hij de overijling van zijn vertrek bejammerde. De reis had hem den tijd gegeven tot bedaard nadenken. Al had Annette hem onheusch behandeld, hij had echter niet moeten vergeten, wat hij aan zijne moeder was verschuldigd, die nu in jaren ver gevorderd was. Hij beschuldigde zich van eigenbelang, door alléén aan zijne hartstogten gehoor gegeven te hebben. Hij beloofde met het schip terug te zullen keeren, zich zijne teleurstelling te getroosten, en aan niets te denken, dan om zijne moeder gelukkig te maken. » En wanneer hij wezenlijk terug komt" zeide Annette, terwijl zij hare handen van verruk-

king in elkander wrong, » zal het mijne schuld niet zijn, wanneer hij ons ooit weer verlaat."

De tijd naderde, waarop het schip zou terug komen. Het werd dagelijks verwacht, toen het weder onstuimig en stormachtig werd. Dag op dag bragt tijding van schepen die gezonken, of op den wal gedreven waren, en het strand was bezaaid met wrakken. Er kwam berigt, dat het schip, waarnaar zoo reikhalzend werd uitgezien, door een' hevigen storm de masten verloren had, en men had de grootste vrees voor dezelfs behoud.

Annette verliet geen oogenblik de zijde van Eugène's moeder. Met pijnlijken angst sloeg zij elke verandering in haar gelaat gade, en trachte haar op te beuren met hoop, terwijl hare eigene ziel door vrees gefolterd werd. Zij wendde hare uiterste pogingen aan om vrolijk te zijn, maar het was gedwongen en onnatuurlijk; één zucht van de moeder sloeg haar neder; en wanneer zij de opwellende tranen niet langer kon bedwingen, snelde zij heen om in de eenzaamheid den vrijen loop aan hare doodelijke smart te laten. Elke angstige blik, elke angstige vraag van de moeder, wanneer er eene deur geopend werd of wanneer zich een vreemd gelaat liet zien, was haar een dolk in het hart. Zij beschouwde elke teleurstelling als eene pijniging, welke zij zich zelve berokkend had, en haar hart bloedde bij de door verdriet verdoofde uitdrukking van het moederlijk oog. Deze onzekerheid was eindelijk niet langer te dragen. Zij verliet het dorp, en snelde naar *Honfleur*, hopende elk uur, elk oogenblik eenig berigt van haren beminde te zullen erlangen. Zij liep op het haven-hoofd heen en weder, en vervoelde de zeelieden door hare vragen. Zij deed dagelijks eene bedevaart naar de kapel van *Notre-Dame de Grâce*; hing bloemenkransen ter vervul-

ling harer geloften aan den muur, en bragt er uren dóór, geknield voor het altaar, of van de overhangende kruin des heuvels op de onstuimige zee turende.

Eindelijk kwam er tijding, dat het zoo lang gewenschte schip in het gezigt was. Men zag het den mond der *Seine* binnenloopen, gehavend en geteisterd en kenmerken dragende van vreeselijk door de stormen geleden te hebben. Deszelfs terugkomst verspreidde eene algemeene vreugde; en er was in de kleine haven van *Honfleur* geen lustiger oog noch vrolijker hart, dan dat van ANNETTE. Het schip kwam ten anker; en kort daarna stak eene boot naar wal af. Het volk drong in menigte naar het haven-hoofd om dezelve te verwelkomen. ANNETTE bloosde, lachte, beefde en weende; want duizend pijnlijk-aangename gewaarwordingen ontroerden hare borst bij de gedachte aan de zoo nabij zijnde ontmoeting en verzoening. Haar hart hijgde om zich te ontlasten, en om voor al deszelfs dwalingen aan haren minnaar vergoeding te geven. Naar mate de boot naderde, nam hare ontroering toe en het was haar bijna eene verligting, toen zij bemerkte, dat haar beminde er niet in was. Zij vooronderstelde, dat de eene of andere toevallige omstandigheid hem aan boord van het schip had terug gehouden, en voelde dat deze vertraging haar in staat zou stellen om zich bij het wedersien meer in te houden. Toen de boot den oever naderde, werden er verscheidene vragen gedaan, die kortelijk beantwoord werden. Eindelijk hoorde ANNETTE naar haren beminde vragen. Haar hart klopte hevig; er was een oogenblik stilte; het antwoord was kort, maar ontzettend.... Hij was te midden van een' stormachtigen nacht met twee man der equipagie van het verdek gespoeld, terwijl het onmogelijk was eenige hulp te verleenen!.... Een doordringende gil brak

van uit de menigte voort, en Annette was bijkans in de golven neêrgestort.

De plotselinge ommekeer harer aandoeningen was, na zulk een voorbijgaande straal van geluk, te veel voor haar geteisterd ligchaam. Men wanhoopte eenigen tijd aan haar leven, en het duurde maanden eer zij hare gezondheid herkregen had; maar zij kreeg nimmer volkomen de vermogens van haren geest weder; deze bleven altijd ontsteld met opzigt tot het lot van haren geliefde.

»Het onderwerp," vervolgde de verhaler, »wordt in hare tegenwoordigheid nimmer aangeroerd; maar zij spreekt er somwijlen zelve over, en het is als of er in haren geest eene zekere onduidelijke aaneenschakeling van gewaarwordingen bestaat, waarin hoop en vrees op eene zonderlinge wijze gemengd zijn, een zeker duister denkbeeld van haars minnaars schipbreuk, en echter eene zekere verwachting van zijne wederkomst."

»Hare ouders hebben alle middelen beproefd, om haar op te beuren en deze donkere beelden uit hare gedachten te verbannen. Zij verzamelen de jonge lieden om haar heen, in welker gezelschap zij vermaak plagt te vinden; en deze mogen werken, praten, zingen en lagchen, zij zit zwijgende bij hen en weent somwijlen te midden van hunne vrolijkheid; en wanneer men haar aanspreekt, antwoordt zij niet, maar zingt, terwijl zij met schreijende oogen opziet, een akelig liedje van eene schipbreuk, hetwelk zij ergens geleerd heeft. Het doet ieders hart wegkrimpen haar zoo te zien, die het gelukkigste schepseltje van het dorp was. Den meesten tijd brengt zij door bij Eugenes moeder, wier eenige troost haar gezelschap is, en die haar met de teederheid eener moeder bemint. Zij is de eenige, die over Annette, in elken gemoedstoe-

stand, volkomen invloed heeft. Het arme meisje schijnt als voorheen, pogingen aan te wenden om in hare tegenwoordigheid vrolijk te zijn; maar dan blijft zij somtijds eensklaps op haar staren met een allerdeerniswaardigst oog, kust hare grijze haren, en valt om haren hals en weent."

»Zij is echter niet altijd droefgeestig; zij heeft nu en dan tusschenpozen, waarin zij dagen achtereen vrolijk en opgeruimd is, doch deze vergenoegde vlagen worden door eene zekere wildheid vergezeld, die daarvan aan hare vrienden elk genoegen beneemt. Alsdan schikt zij hare kamer in order, die vol schilderijen van schepen en Legenden van Heiligen is, vlecht een' witten krans, als voor een huwelijk, en maakt versierselen gereed voor de trouwplegtigheid. Men meent dat zij op die tijden de wederkomst van haren beminde verwacht; doch daar niemand dit onderwerp aanroert, en zijn naam nooit in haar bijzijn genoemd wordt, kan men den loop harer gedachten slechts door gevolgtrekking opmaken. Van tijd tot tijd doet zij eene bedevaart naar de Kapel van *Notre Dame de Grâce*, waar zij uren lang voor het altaar bidt, en de beelden met bloemenkransen die zij gevlochten heeft, versiert; of, wanneer er een vaartuig in de verte is, met haren zakdoek van het terras wuift, zoo als gij haar hebt zien doen."

Meer dan een jaar, verhaalde hij mij, was er nu reeds verloopen, zonder dezen trek van waanzinnigheid uit hare ziel te wisschen; echter hoopten hare vrienden dat dezelve langzamerhand zou uitslijten. Men had haar eens naar een afgelegen gedeelte van het land verwijderd in de hoop, dat afwezigheid van de plaats, welke met hare geschiedenis in verband staat, eene heilzame uitwerking zou hebben;

maar toen hare, op gezette tijden wederkeerende, droefgeestigheid terug kwam, was zij rusteloozer en rampzaliger dan ooit, ontsnapte heimelijk aan hare vrienden en begaf zich te voet, zonder den weg te weten, op eene harer bedevaarten naar de kapel.

Deze kleine geschiedenis trok mijne aandacht geheel van het vrolijke feest af en vestigde dezelve op de schoone Annetta. Terwijl zij nog op het terras stond, luidde de Vesperklok der nabij gelegene kapel. Zij luisterde een oogenblik en wandelde vervolgens, na alvorens een' kleinen rozenkrans uit haren boezem gehaald te hebben, in die rigting heen. Verscheiden der landlieden volgden haar stilzwijgend; en mijne belangstelling was te veel opgewekt om niet hetzelfde te doen.

De kapel staat, zoo als ik reeds gezegd heb, op het hooge voorgebergte, midden in een bosch. Van binnen is dezelve rondom behangen met kleine modellen van schepen en ruwe teekeningen van schipbreuken, gevaren op zee en reddingen door de hand der Voorzienigheid, en met dankoffers van behouden schippers en schepelingen. Toen Annetta binnen trad, toefde zij een oogenblik voor eene beeldtenis der Maagd, welke ik opmerkte dat kerteling met een' krans van kunstbloemen versierd was. Toen zij het midden der kapel bereikt had, knielde zij neder, en die haar volgden, deden onwillekeurig hetzelfde op eenen kleinen afstand. De avond-zon straalde zacht door de openingen van het bosch in het venster der kapel. Eene doodsche stilte heerschte daar binnen, en deze stilte maakte des te sterker' indruk, in tegenstelling met de muzijk en het gewoel van de niet ver afzijnde kermis. Ik kon mijne oogen niet van de arme smeekster afwenden; hare lippen bewogen zich, terwijl zij hare Getijden las, maar

hare gebeden ademde zij in stilte uit. Het was mogelijk slechts verbeelding, door plaats en omstandigheden opgewekt, dat ik, toen zij hare oogen ten Hemel hief, daarin waarlijk eene engelachtige uitdrukking meende te vinden. Maar ik worde door vrouwelijke schoonheid spoedig weggesleept, en er was iets onuitdrukbaar treffends in dit mengsel van liefde, godvrucht en gedeeltelijke krankzinnigheid.

Toen het arme meisje de kapel verliet, straalde er eene zachte weltevredenheid uit hare oogen; men zeide mij, dat zij naar huis ging en naar alle waarschijnlijkheid nu voor dagen en zelfs weken kalm en tevreden zou zijn. Alsdan vooronderstelde men, dat de hoop in de ongesteldheid harer ziel de overhand had; en dat, wanneer de duistere zijde van haren geest, zoo als hare vrienden het noemen, op het punt was van weder boven te komen, zulks daardoor werd aangeduid, dat zij dan haren spinrok en het passement-maken, hare gewone bezigheid, veronachtzaamde, klagende liedjes zong, en in stilte schreide.

Van de kapel komende ging zij voort, zonder op het feest acht te geven, maar zij lachte en sprak in het voorbijgaan velen toe.

Mijn oog volgde haar, terwijl zij langs den bogtigen weg naar *Honfleur* afdaalde, leunende op haars vaders arm.

»De Hemel" dacht ik, »heeft zijnen voorraad van balsem voor het lijdende hart en de gewonde ziel, en kan deze kwijnende bloem in tijds weder oprigten, om nogmaals de trots en de vreugde van het dal te zijn. De zinsbegoocheling, waarin het arme meisje omwandelt, is mogelijk een dier nevelen, welke de Voorzienigheid goedgunstiglijk over de gewesten der gedachten verspreidt, wanneer dezelve in het lijden te vruchtbaar worden. De sluijer,

welke den gezigteinder van haren geest bedekt, kan trapsgewijze opgeheven worden, wanneer zij in staat is bedaard en kalm het leed te verduren, hetwelk thans genadiglijk voor haar gezigt wordt verborgen gehouden."

Op mijne terugreis van Parijs, omtrent een jaar later, verliet ik te *Rouen* den grooten weg, om eenige der meest treffende tooneelen van *Neder-Normandie* nog eens te bezoeken. Na door de liefelijke streek van het *Paijs d'Auge* getrokken te zijn, bereikte ik op een' schoonen namiddag *Honfleur*, met het voornemen om den volgenden morgen naar *Hâvre* over te steken en mij naar *Engeland* in te schepen. Daar ik geen beter middel wist, om den namiddag door te brengen, wandelde ik den heuvel op om het schoone uitzigt van de kapel van *Notre Dame de Grâce* te genieten, en terwijl ik daar was, viel het mij in om eens onderzoek te doen naar het lot van de arme Annette Delarbre. De geestelijke, die mij hare geschiedenis had verhaald, bediende de *Vesper*, waarna ik hem aansprak en de volgende omstandigheden vernam. Hij vertelde mij, dat hare ongesteldheid, sedert ik haar in de kapel gezien had, plotseling zich ten ergste had gekeerd, en hare gezondheid sterk was afgenomen. Hare opgeruimde tusschenpozen werden korter van duur, zeldzamer, en van minder zamenhang van gedachten vergezeld. Zij werd kwijnend, stil en luimig in hare droefgeestigheid; haar ligchaam was uitgeteerd, haar gelaat bleek en mistroostig, en men vreesde dat zij nimmer zou herstellen. Alles wat naar vrolijkheid geleek, maakte haar ongeduldig, en zij was nooit beter te vreden, dan wanneer Eugène's moeder bij haar was. De goede vrouw bewaakte haar met geduld en innerlijken angst; en terwijl zij Annette's smarten trachtte te lenigen, vergat zij

bijna hare eigene. Wanneer zij op haar bleek gelaat staarde, kwamen er somtijds tranen in hare oogen, en als Annetta die dan bespeurde, veegde zij dezelve zorgvuldig weg en zeide haar, dat zij niet bedroefd moest zijn; want dat Eugène spoedig terug zou komen; en dan nam zij eene gedwongene vrolijkheid aan, en zong een blijgeestig liedje. Maar dan kwam er eensklaps weder eene herinnering bij haar op, en dan barstte zij los in tranen, hing aan den hals der arme moeder en bezwoer haar, dat zij haar toch niet zou vloeken, om dat zij haren zoon had omgebragt.

Juist op dien tijd kwam er tot verwondering van een iegelijk tijding van Eugène, die, zoo als het bleek, nog in leven was. Toen hij op het punt was van te verdrinken, had hij het geluk een dwarshout te grijpen, dat van het verdek van het schip gespoeld was. Daar hij zich bijna uitgeput gevoelde, klemde hij zich aan hetzelve vast, en dreef zoo een' dag en een' nacht, tot hij alle bewustzijn verloren had. Toen hij weder bijkwam, bevond hij zich aan boord van een schip, hetwelk naar *Indië* bestemd was, maar hij was zoo zwak, dat hij zich zonder hulp niet kon bewegen. Zijne gezondheid was gedurende de geheele reis zorgelijk gebleven; in *Indië* komende, had hij vele wisselvalligheden ondervonden, en werd van het eene schip naar het andere, en uit het eene Hospitaal in het andere overgebragt. Zijn ligchaams-gestel had hem echter in staat gesteld, al deze ongemakken te doorworstelen; en hij was thans in eene ver afgelegene haven, waar hij het vertrek van een schip afwachtte om huiswaarts te keeren.

Het was noodig, deze berigten met groote voorzigtigheid aan de moeder van Eugène mede te deelen; en evenwel

bezweek zij bijna onder de hevigheid harer blijdschap. Maar het had nog grooter zwarigheid in, hoe men dezelve aan ANNETTE zou bekend maken. Haar zielstoestand was zoo ziekelijk geweest; zij had zulke hevige veranderingen moeten verduren, en de oorzaak van de ontstemming van haren geest was van zulk een' ontroostbaren en hopeloozen aard, dat hare vrienden zelfs nooit getracht hadden, hare smart te verzachten. Zij hadden zelfs nooit gezinspeeld op de oorzaak van hare droefheid, noch het onderwerp voortgezet, wanneer zij zelve er hare aandacht op vestigde; maar zij hadden het stilzwijgend laten rusten, hopende, dat de tijd langzamerhand de indrukken daarvan uit haar geheugen zou wisschen, of die ten minste minder smartelijk maken. Zij wisten niet hoe zij het nu moesten aanvangen, om haar uit den droom harer ellende te helpen, uit vrees dat de plotselinge wederkeer van geluk de geheele verbijstering harer rede zou ten gevolge hebben, of haar verzwakt ligchaam doen bezwijken. Zij waagden het echter nu de wonden te peilen, die zij vroeger niet hadden durven aanraken; want nu hadden zij er balsem voor. Zij bragten het gesprek op die onderwerpen, welke zij tot nu toe vermeden hadden, en trachtten met zekerheid den loop harer gedachten te kunnen bepalen in die veranderlijke vlagen, welke hen vroeger in verwarring bragten. Zij bevonden evenwel, dan haar geest meer ontsteld was, dan zij zich verbeeld hadden. Al hare denkbeelden waren verward en verstrooid. Hare opgeruimde en vrolijke buijen waren slechts de uitwerking van de begoocheling harer ziel, en waren nu veel zeldzamer dan te voren. Op zulke tijden herinnerde zij zich niet dat haar minnaar in gevaar was geweest, maar dan verwachtte zij slechts zijne terugkomst. » Wanneer de winter voorbij is"

zeide zij, »en de boomen zich met bloesems kleeden, en de zwaluw van over de zee terug komt, dan zal hij wederkeeren." Wanneer zij moedeloos en wanhopende was, was het onmogelijk haar te herinneren aan hetgeen zij in hare meer vrolijke oogenblikken gezegd had, en haar te verzekeren dat Eugène in der daad zou terug komen. Zij weende dan in stilte voort, en scheen voor de woorden harer vrienden ongevoelig. Maar somtijds werd hare smart hevig, en dan verweet zij zich Eugène van zijne moeder gedreven, en verdriet over hare grijze haren gebragt te hebben. Haar geest liet tenzelfden tijde slechts één hoofddenkbeeld toe, hetwelk niets in staat was af te wenden of uit te wisschen; of indien het hun al eens gelukte, den loop harer verbeelding te stuiten, werd dezelve daardoor slechts te meer verward, en vermeerderde slechts de koortsachtigheid die zoo wel ziel als ligchaam verteerde. Hare vrienden waren meer dan ooit voor haar beducht, want zij vreesden dat hare verstandelijke vermogens onherstelbaar verloren waren, en dat haar ligchaams-gestel geheel ondermijnd was.

Onderwijl keerde Eugène in het dorp weder. Hij was hevig aangedaan, toen hem de geschiedenis van Anneke verhaald werd. Hij verweet zich zelven met hartverbittering zijne onbezonnenheid en dwaasheid, die hem met geweld van haar verwijderd hadden, en beschuldigde zich zelven als de oorzaak van al hare ellende. Zijne moeder beschreef hem al den angst en wroeging van de arme Anneke; de teederheid, waarmede zij zich aan haar hechtte, en zelfs, niettegenstaande dat zij krankzinnig was, haar trachtte te troosten over het verlies van haren zoon, en de roerende uitboezemingen van genegenheid, die met hare meest verwarde en onzamenhangende gedachten gemengd

Den volgenden morgen ontwaakte zij kwijnend en uitgeput. Al het voorgevallene van den vorigen dag was uit haar geheugen verdwenen, als of het slechts begoochelingen harer verbeelding geweest waren. Droefgeestig en afgetrokken stond zij op, en terwijl zij zich kleedde, hoorde men haar een harer klagende liedjes zingen. Toen zij de kamer binnen trad, waren hare oogen door het schreijen gezwollen. Zij hoorde de stem van Eucrin buiten, en ontstelde er van. Zij streek hare hand over haar voorhoofd, en stond te peinzen als iemand, die zich een' droom tracht te binnen te brengen. Eucrin kwam in het vertrek, en ging naar haar toe; met een vurig en uitverschend oog zag zij hem aan, murmelde eenige onduidelijke woorden, en, vóór hij haar bereiken kon, zonk zij op den grond.

Zij verviel weder in eene wilde in rusteloze geestgesteldheid; maar nu de eerste schok voorbij was, beval de geneesheer, dat Eucrin onophoudelijk in haar gezigt zou blijven.

Somwijlen kende zij hem niet, dan weêr sprak zij tegen hem, als of hij naar zee ging, en smeekte hem niet boos van haar te scheiden; en wanneer hij niet in hare tegenwoordigheid was, sprak zij van hem, als of hij in de golven begraven lag, en zat met gevouwen handen op den grond te staren, aan het afbeeldsel der wanhoop gelijk.

Toen de onrustigheid van haar gevoel begon te wijken, en haar ligchaam te herstellen van den schok, dien het had doorgestaan, werd zij zachtzinniger en minder verward. Eucrin bleef bijna zonder ophouden bij haar. Hij maakte inderdaad het voorwerp uit, rondom hetwelk hare verstrooide denkbeelden zich weder verzamelden, en dat ze weder aan de wezenlijkheid des levens schakelde.

Maar hare ongestadige kwaal scheen nu eene nieuwe wending te nemen. Zij werd kwijnend en dof; zij zat geheele uren stil, en bijkans in een' toestand als die der slaapziekte. Werd zij uit deze gevoelloosheid opgewekt, dan scheen het, dat haar geest eenige pogingen aanwendde, om eene aaneenschakeling van gedachten te volgen, waarin zij zich echter spoedig verwarde. Elk die haar naderde, zag zij met een angstig en onderzoekend oog aan, hetwelk zich zelven telkens scheen te leur te stellen. Wanneer haar minnaar bij haar zat, hare hand in de zijne houdende, zag zij hem somtijds, zonder een woord te zeggen, zoo bedrukt aan, dat zijn hart er van wegkromp; en na deze voorbijgaande vlagen van verstandelijke inspanning, zonk zij weder in eene verdooving.

De gevoelloosheid nam trapsgewijze toe; hare ziel scheen in eene stilstaande en bijna aan den dood gelijke kalmte verzonken te zijn. Hare oogen waren meestentijds gesloten; haar gelaat was omtrent even strak en even gevoelloos, als dat van een lijk. Zij gaf geen acht meer op de voorwerpen rondom haar. Daar was in deze rust iets ontzaggelijks, hetwelk hare vrienden met vrees vervulde. De geneesheer gaf last haar volkomen rustig te houden; of wanneer zij eenige gemoedsbeweging deed blijken, dat zij dan, als een kind, zachtjes met een geliefkoosd liedje in slaap moest gesusd worden.

In dezen toestand bleef zij verscheiden uren, terwijl zij naauwelijks scheen adem te halen, en schijnbaar in den slaap des doods verzonk. Er heerschte eene diepe stilte in hare kamer. De voetstappen der bedienden waren naauwelijks hoorbaar, en alles werd door teekens en al fluisterende medegedeeld. Haar minnaar zat aan hare zijde, en bewaakte haar met smartvollen angst, terwijl hij

vreesde, dat elke ademtogt, die aan hare bleeke lippen ontglipte, de laatste zou zijn.

Eindelijk loosde zij eene diepe zucht, en uit eenige stuipachtige bewegingen scheen het, dat zij in haren slaap gestoord was. Hare rusteloosheid nam toe, en was vergezeld van een onverstaanbaar geklaag. Een harer gezellinnen herinnerde zich de bevelen van den geneesheer, en trachtte haar in slaap te wiegen door een teeder liedje, waarvan ANNETTE bijzonder veel hield, met eene zachte stem te zingen. Waarschijnlijk stond het in haren geest in een zeker verband met hare eigene geschiedenis; want, elk gevoelig meisje heeft het een of ander soortgelijk liedje, hetwelk in hare gedachten met zoete en bittere herinneringen verbonden is.

Terwijl zij zong werd ANNETTE rustiger. Er kwam een flaauw blosje op hare wangen; hare oogleden zwollen door opwellende tranen, die daar een oogenblik beefden, vervolgens ontglipten en langs hare bleeke wangen naar beneden rolden. Toen het liedje geeindigd was, opende zij hare oogen, en zag rondom zich, als iemand, die op eene vreemde plaats ontwaakt.

»O EUGÈNE! EUGÈNE!" zeide zij »het is als of ik een' langen en akeligen droom gehad heb. Wat is er gebeurd en wat heeft mij toch geschort?"

Met deze vragen was hij verlegen; en vóór hij er op kon antwoorden, trad de geneesheer binnen, die in het naaste vertrek was. Zij nam hem bij de hand, zag hem in het gezigt, en deed hem dezelfde vragen. Hij trachtte haar met een ontwijkend antwoord tevreden te stellen. »Neen, neen!" riep zij, »Ik weet, dat ik zeer ongesteld ben geweest, en ik heb wonderlijk gedroomd. Ik dacht, dat EUGÈNE ons verlaten had — en dat hij naar zee

was gegaan—en dat—en dat hij verdronken was!" »Maar hij is werkelijk naar zee geweest!"—voegde zij er ernstig bij, terwijl hare herinnering meer en meer helder werd, »en hij heeft inderdaad schipbreuk geleden—en wij waren allen zoo diep ongelukkig—en op een' schoonen morgen kwam hij weder te huis — en — o!" zeide zij, terwijl zij met een' ziekelijken glimlach hare handen tegen haar voorhoofd drukte, »Ik zie nu wel, wat er van is; het is hier niet wel geweest, ik begin mij nu te herinneren, maar nu is alles over.—Eugène is hier! en zijne moeder is gelukkig, — en wij zullen nooit — nooit weder van elkander scheiden — niet waar Eugène?"

Zij zonk afgemat in haren stoel achter over; de tranen stroomden langs hare wangen. Hare vriendinnen zweefden om haar heen zonder te weten, wat zij van dezen onverwachten wederkeer harer rede moesten denken. Haar minnaar weende overluid. Zij opende hare oogen weder, en zag ze allen aan met een oog, waarin de aangenaamste herkenning blonk. »Gij zijt allen zoo goed voor mij!" zeide zij met eene zwakke stem.

Nu trok de geneesheer den vader op zijde. »Uwe dochter heeft hare geest-vermogens herkregen" zeide hij; zij gevoelt, dat zij krankzinnig is geweest; zij begint zich het verleden te binnen te brengen, en is bewust van het tegenwoordige. Al wat nu nog overblijft te doen, is haar kalm en bedaard te houden, tot dat hare gezondheid hersteld is, en laat haar dan huwen in God's naam!

»Het huwelijk werd slechts een' korten tijd geleden voltrokken," vervolgde de goede priester. Op het laatste feest waren zij hier in hunne eerste zes weken, en toen zij onder gindsche boomen dansten, was er geen liever of gelukkiger paar te zien. De jonge man, zijne vrouw

en moeder wonen nu op eene schoone boerderij te *Pont l'Evêque;* en dat kleine scheepje, hetwelk gij daar ziet, is ANNETTE's dankoffer aan *onze lieve vrouw van Genade*, om dat zij hare gebeden verhoord, en haren minnaar in de ure des gevaars beschermd heeft.

Ontmoeting in eene Grot.

In September 1833, begaf ik mij van *Genève* naar de vallei van *Chamoni*. Tegen het einde van den eersten dag, tusschen *Cluse* en *Sallenches*, ontdekt men de merkwaardige grot van *Balme*, in 't midden van eenen berg, 700 voeten beneden de rivier de *Arve*, die de vallei doorkronkelt. Het Sardinische gouvernement, 't welk partij trekt van al de zeldzaamheden in dat land, heeft het bewerken en in order houden der grot verpacht, of met andere woorden, het regt om de vreemdelingen daarin rond te leiden, tegen eene zekere jaarlijksche uitkeering afgestaan aan eene Savooysche weduwe. Deze pachtster heeft bovendien, op eigen kosten, in het midden der rots, belangrijke werken moeten doen daarstellen, om de menigte schrikverwekkende ladders, boven afgronden opgehangen, die men voorheen beklimmen moest om tot aan den mond der grot te komen, te doen vervangen door gemakkelijke en langzaam opgaande trappen.

Na mijn paard in de vallei gelaten te hebben, maakte ik mij gereed om den steilen trap te beklimmen, voorgegaan door een jong meisje van eenen geheel Italiaanschen tongval en gelaat, en wier luchtige tred, fijne, ranke gestalte en olijfachtige kleur mij aan de *Fenella* van *Walter Scott* deed denken. Ik wil hier geene beschrij-

ring geven van die wonderbare spelonk, van den verschrikkelijken afgrond die zich in de gedaante van eenen put, op drie à vier honderd schreden van den ingang, voor uwe voeten opent, en van het gedruisch der onderaardsche wateren die door hare diepten heenstroomen.

Na al de schoonheden en vreemde natuurverschijnselen, door het flaauwe schijnsel van de toorts mijner geleidster bewonderd te hebben, was ik gereed om weder af te klimmen, na op haar verzoek, mijn' naam te hebben geschreven, achter den reeks van een aantal voorname reizigers, begeerig om aan de nakomelingschap een spoor van hun bezoek achter te laten.

Werktuigelijk bladerde ik dat register door, toen eensklaps eene op eene zonderlinge wijze uitgewischte naam, maar waarvan het nog mogelijk was de letters te vinden, mij eenen uitroep deed doen, die mijne jeugdige geleidster naar mij toe deed snellen. » Waarom," vroeg ik haar, » schijnt die naam te zijn uitgewischt?" Zij zag mij aan met een buitengewoon veel beteekenend gelaat, als zoekende mijne gedachten in mijne trekken te lezen, en vroeg mij: » Gij zijt een Franschman, niet waar?" Op mijn bevestigend antwoord hernam zij » welnu, ik wil u dat voorval mede deelen." Daarop verlieten wij de grot, en langzamerhand de vallei naderende, deed zij mij het volgende verhaal, in eene levendige en karakteristieke taal, die hare vreemde afkomst verried, en waarvan ik te vergeefs den naïven vorm zou trachten te doen kennen.

» Eenige maanden geleden, kwam hier een gezelschap van drie jonge lieden om de grot te bezien. Ik werd, zoo als gewoonlijk, belast om hen te geleiden.

» Een oogenblik daarna kwam een ander vreemdeling met zijn' bediende, dien mijne meesteres geleiden moest.

» Van het binnenste gedeelte der spelonk terugkomende, hadden wij de nieuw aangekomene wel ontmoet, maar de duisternis belette ons om hun gelaat te onderscheiden, en mijne reizigers die zeer vrolijk schenen te zijn, hadden niet meer acht op hen geslagen dan om te lagchen over hunne vreemde uitspraak.

» Zij wilden heen gaan, toen ik hen, even als u, herinnerde, dat zij bij het inkomen vergeten hadden, hunne namen in het boek te schrijven. Een van hen, die door de anderen met zekere onderscheiding behandeld werd, hoezeer hij van denzelfden ouderdom scheen te zijn, antwoordde mij, dat hij niet gewoon was dit te doen, en ging uit nieuwsgierigheid het register doorbladeren, eenige namen oplezende en geestige aanmerkingen makende op sommige aanteekeningen. Aan het laatste blad gekomen, geeft hij een' kreet van verwondering bij het noemen van den naam, dien gij hebt opgemerkt. De anderen naderen, en alle drie zien zij elkander aan met eene zonderlinge uitdrukking. Eensklaps neemt de eerste, als door een' plotselijken inval getroffen, het boek weder in handen, en zegt, na op nieuw den naam gelezen te hebben: » Hij is hier. Hij is het dien wij ontmoet hebben! Mijne vrienden, God levert hem ons over om hem voor zijn snood gedrag te doen boeten." Zoeken wij hem, antwoorden de anderen, vooruit vliegende.

» Ik, voor mij, bleef verlegen staan, niets van dit alles begrijpende; maar geheel ontsteld door hun geschreeuwen hunne gebaren, het voorgevoel hebbende van een naderend onheil.

» Zij rukken mij de toorts uit de handen en dringen door in de grot, in hunne drift, zonder daar op acht te slaan, telkens tegen de drop-kegels en hoeken der rots aanstootende. Maar weldra vreezende zich te midden dier

gangen te zullen verdwalen, komen zij terug bij mij, die hen al bevende van verre volgde, trekken mij mede en duwen mij voor zich uit met bevel hen te geleiden.

» Wij doorloopen alzoo verscheidene galerijen, zonder de beide reizigers te ontmoeten, die ik duchtte dat het voorwerp waren van hun zoeken, en ik begon reeds te hopen dat zij de grot zouden verlaten hebben, toen een geluid van stemmen in de nabijheid mij het hart deed ijzen. De ongelukkigen waren slechts van ons afgescheiden door den hoek van eenen anderen gang. Op dit geluid, vliegen de drie jongelieden vooruit, mij ter zijde dringende; en, geleid door het licht, 't welk mijne meesteres droeg, vallen zij op de vreemdelingen aan. Ik was achteruit gebleven en hoorde niet dan verward de eerste woorden die er gewisseld werden, toen ik naderbij gekomen, hem die de voornaamste der twee scheen te zijn, bij den kraag gegrepen en met woede heen en weder gesleurd, om genade zag bidden, terwijl zijn bediende geheel buiten zich zelven, op de knieen voor hem smeekte.

» In den afgrond met hem! in den afgrond!" schreeuwde eene stem, en den bediende terug stootende, die zich aan hunne kleederen vasthield, sleepten zij hem naar den put die in het diepste is van de grot. Hij klemde zijne handen krampachtig om de drop-kegels, zich op die wijze pogende staande te houden, en erbarmelijk schreeuwende.

» Zijne kleederen waren van een gescheurd, en zijn gelaat en handen met bloed bedekt. Nu en dan strekte hij de handen naar mijne meesteres en naar mij uit, hulp smeekende met een gekerm, 't welk ik mij niet zonder ijzing herinneren kan; doch onze ontsteltenis was zoo groot dat wij niet eens kracht bezaten om te spreken. Men trok hem alzoo, in spijt van zijn worstelen, tot aan den afgrond, waar

hij nogmaals door zijne tranen zijne vijanden zocht te verbidden, en betuigingen deed die hunne woede schenen te verdubbelen. » Afschuwelijke beul!" schreeuwden zij uit, » gij hebt geen medelijden gehad met uw slagtoffer. Eerlooze lafaard! Wacht geen medelijden van ons!" En zij hieven hem in de hoogte, zoo dat reeds zijn halve lijf boven den afgrond was.

» Nu kon mijne meesteres zich niet langer bedwingen, maar wierp zich tusschen hen, en met kracht zich aan de beenen van den vreemdeling, wiens stem gesmoord scheen, vast houdende gilde zij uit: » genade! genade! beste Heeren; genade ten minste voor mij! Gij zult mij geheel ongelukkig maken en mijne arme kinderen het brood ontnemen. Genade! genade!" De arme vrouw smolt weg in tranen. Ik was ook op de knieën gevallen, en smeekte om genade even als zij.

» Zij weifelden eenige oogenblikken en trokken het ligchaam wederom naar zich toe: 't zij dan, bewogen door onze tranen, 't zij dan, 't welk ik daarna gedacht heb, dat zij den ongelukkigen alleenlijk dezen doodelijken schrik hadden willen aanjagen.

» Nu dan," zeiden zij, nadat zij een oogenblik onder elkander hadden beraadslaagd, » het zij zoo; wij zullen u het leven laten behouden, maar er moet eene voldoening plaats hebben uwer laagheid waardig; kom!" Zij bragten hem terug naar den ingang der grot, bleek, bevende, met een verwilderd gelaat en zich naauwelijks kunnende staande houden. Wij volgden hen, bijkans in denzelfden staat, en niet wetende wat er nog zoude moeten gebeuren. Aan de opening gekomen, bij de tafel waarop het register lag, deden zij hem in spijt van zijnen tegenstand, op de knieën liggen.

» Hij geloofde op nieuw dat zijn laatste oogenblik gekomen was. » Ellendeling," riepen zij hem toe »wij veroordeelen u om uwen eerloozen naam, die dit boek ontheiligt, uit te wisschen"! En toen hij de hand uitstrekte om eene pen van den inktkoker te nemen, riep de eerste van de drie: » neen, niet alzoo; met uwe tong moet gij dien uitwisschen."

» Hij zocht zich los te wringen, maar verschrikt door hunne bedreigingen en het hoofd met geweld op het blad gedrukt, eindigde hij met te gehoorzamen. Vervolgens stieten zij hem met verachting uit de grot."—»» En hunne namen,"" viel ik in,»» hebt gij die niet kunnen ontdekken?"" » Neen," antwoordde zij; »zij vertrokken zonder die op te geven; alleenlijk weet ik, dat op dien zelfden dag een jong mensch, dien men LODEWIJK NAPOLEON noemde, met twee zijner vrienden, in de herberg te *Sallenche* was aangekomen."—De half uitgewischte naam was die van Sir HUDSON LOWE.

Brief van PUBLIUS LENTULUS, *Landvoogd van Judaea, aan den Romeinschen Senaat, overgezet uit een in het Vatikaan gevonden Handschrift.*

Dezer dagen is er in *Judaea* een man van eene zeldzame deugd, die zich noemt *Jezus Christus*. De barbaren (*) houden Hem voor een' Profeet, maar zijne aanhangers vereeren Hem als afkomstig van den eenwigen, onsterfelijken God. — Hij wekt de dooden op, en geneest alle soorten van krankheden, of door eenige woorden te

(*) Alle Heidensche volken van dien tijd, die geen Grieken of Romeinen waren.

spreken, of door de lijders met de hand aan te raken.— Hij is groot en welgemaakt, zijn blik is zacht en eerwaardig; zijn haar heeft eene kleur, die men niet naauwkeurig beschrijven kan; het valt in strengen of vlechten om zijne slapen, en daalt al golvende tot op zijne schouderen af; op het voorhoofd is het gescheiden naar de wijze der *Nazaréners;* zijn voorhoofd is vlak, en zijne wangen hebben een' aangenamen blos; zijn neus en mond zijn in eene bewonderenswaardige evenredigheid gevormd; zijn baard is zwaar en van dezelfde kleur als zijn haar; dezelve daalt, in de gedaante van een' tweetand of gaffel, een duim-breed af beneden de kin; zijne oogen zijn vol vuur en leven.

Hij bestraft met waardigheid en vermaant met zachtheid; maar hetzij Hij spreekt, hetzij Hij handelt, Hij gedraagt zich altoos edel en met verheven ernst. Men heeft Hem nooit zien lagchen, maar dikwijls weenen. Hij is zeer ingetogen, zeer zedig, zeer matig en eenvoudig. In één woord, het is een man, die door zijne volmaakte schoonheid, en door zijne goddelijke volkomenheden alle kinderen der menschen oneindig ver overtreft.

Bijdrage tot de natuurlijke geschiedenis der Mieren.

Het was in de maand Februarij 1836, dat ik des avonds in mijne studeerkamer zittende, een' half-dooden zoogenaamden *Kakkerlak* naast mij in het venster-raam ontdekte. Weldra waren de mieren, die haar nest hadden in hetzelfde venster-raam, niet ver van de plaats des zieltogenden *Kakkerlaks*, door eene harer afgezondenen, welke gewoonlijk rondom het nest als op verkenning rond-

zwerven, gewaarschuwd, en in een oogenblik was de buit door een aantal van dat ijverig volkje besprongen. Ik leide mijne pen neder, en zette mij er toe, om dat schouwspel aandachtig gade te slaan.

Eenige minuten lang verdedigde zich de *Kakkerlak*, die op den rug lag, met zijne pooten, en weerde zijne vijanden af. Maar eindelijk, door vermoeijenis uitgeput, den geest gevende, was haar eerste werk, hem naar hare magazijnen te slepen. Zij trokken hem dus langs den muur opwaarts tot vóór den ingang, doch konden hem, in weerwil van herhaalde pogingen, er niet binnen brengen. Het doode beestje was te groot, en---hetzij regt voor de opening, of dwars er voor,---alles was vruchteloos. Nu schenen zij raad te beleggen: zij lieten den buit naar beneden zakken, scholen digt op een; liepen door elkander met eene onbeschrijfelijke drukte; een ieder scheen de andere iets in te fluisteren, en ten laatste begaven zich eenigen in het nest. Spoedig echter keerden zij terug, verzeld van *vijf* à *zes* groote mieren, welke ik met den naam van Opzieners of Hoofden zou bestempelen. Dezen bezagen den buit van alle zijden met veel naauwkeurigheid, liepen af en toe, heen en weder, gingen weg en keerden terug, als waren zij onzeker, wat hun te doen stond. Op eens vielen zij aan, en kapten of knipten hem met hunne, voor het bloote oog zigtbare, schaarbekken, digt bij het ligchaam de pooten af.---Deze amputatie tot mijne grootste verbazing verrigt zijnde, werden eerst de pooten, en daarna de romp des *Kakkerlaks* door de kleine mieren opgesleept en zonder verdere verhindering in de voorraadkamer neergelegd.

Dr. S. A. BUDDINGH.

Iets over het Koningrijk Jaccatra.

Men vindt bij oude schrijvers, vooral bij VALENTIJN, gewag gemaakt van het *Koningrijk Jaccatra.* Volgens mijne berigten heeft er nooit een Koningrijk of onafhankelijke staat van dien naam bestaan: mijne aanteekeningen hieromtrent luiden als volgt.

Schech EBN MOELANA, (Soesoehoenan *Goenong Djati*) maakte zijnen zoon HASSANOEDIN Vorst van *Bantam*, of liever van het Rijk van *Padjajaran*, waarvan *Bantam* een zeer aanzienlijk gedeelte uitmaakte, en hetwelk door dezen tot het Mahomedaansche geloof was overgebragt. Zijne dochter of eene zijner dochters, door huwelijk aan den ouden Javaschen Vorstenstam verbonden, kreeg *Cheribon*, hetwelk echter volgens zijne uitdrukkelijke begeerte, zich tot de rivier *Nawang* zoude uitstrekken en *Bandong* mede in zich bevatten.

HASSANOEDIN maakte van het eigenlijke *Padjajaran* een Regentschap, hetwelk zich noordelijk tot aan zee uitstrekte, om de zuid geheel *Tjanjor* inhield (hetwelk waarschijnlijk spoedig door eigen Hoofden is bestuurd), westelijk tot de rivier van *Pontang*, en om de oost tot de rivier van *Nawang* liep. Pangerang SONRA KERTA was de afhankelijke Prins, die dat Regentschap bestuurde, toen *Jaccatra*, werwaarts de hoofdstad of de hoofd-Negerij, sints de invoering van het *Islamismus* verplaatst was, door de Hollanders werd ingenomen.

Aan het slot van een der vier verhalen, in een werk voorkomende onlangs door eene zeer geachte hand in het licht gegeven, is omtrent dit een en ander eene andere lezing, en in het belang der kennis van de Javasche geschiedenis, is een nader onderzoek niet nutteloos.

Volgens mijne berigten was HASSANOEDDIN 28 jaar oud, toen hij Vorst van *Bantam* werd, onder den naam van MOELANA HASSANOEDDIN. (*Bantam* toch werd de titel van het Rijk).

Hij moet een' honderd-jarigen ouderdom bereikt, en van het jaar 887—959 (Mahomedaansche jaartelling) hebben geregeerd.

Hij werd opgevolgd door zijn' zoon MOELANA JUSUF (JOSEPH), die slechts tien jaren regeerde toen hij stierf: onder zijne Regering heeft men het eerst begonnen in *Bantam* natte rijstvelden (Sawas) te bewerken.

De drie nog in leven zijnde, zich op *Sourabaija* bevindende, gewezen Sultans van *Bantam*, zijn de 16, 17 en 20 na HASSANOEDDIN. De vierde na dezen, zijn achter-Kleinzoon, met name ABOL MOFACHIR MAHMOED ABDULKADIR, heeft het eerst den naam van Sultan aangenomen, die hem van *Mecca* is geschonken. Tot in zeer late tijden zonden de Vorsten van *Bantam*, na hunne troonsbeklimming, een expres gezantschap naar *Mecca*, om als het ware bevestigd te worden.

Toen HASSANOEDDIN *Bantam* wilde veroveren, werd dat Landschap in naam van den Vorst van *Padjajaran* bestuurd door drie Hoofden, waarvan een te *Bantam Girang* (een half uur van *Serang*) en een aan den westhoek het gezag voerde. Die van *Bantam Girang*, met name MAAS DJOENDJO, onderwierp zich dadelijk, nam het Mahomedaansch geloof aan, en werd door HASSANOEDDIN tot Rijksbestierder (MANGKO BOEMI) verheven.

Die van den westhoek onderwierp zich ook spoedig, doch het derde Hoofd van *Padjajaran*, die eigenlijk alleen een bevelhebber der krijgsmagt was, bij de *Poelojari* woonde, ADJAR DOMAS genaamd werd, en 800 huis-

gezinnen had, als het ware hem voor zijne Hofhouding toegevoegd, heeft zich nooit onderworpen; hij werd ook genaamd LOERA PORTJING KOEMING, en is waarschijnlijk in een gevecht gesneuveld. De geschiedenis zegt, dat hij verdwenen is, en zich later nog aan eenige bevoorregte heeft doen zien. Zijne woonplaats zal denkelijk geweest zijn digt bij de plek aan de *Poelojari*, waar zich voor eenige jaren nog eenige Braminsche oudheden bevonden, door den voormaligen Adsistent-Resident *Ruitenbach*, naar *Tjiringin* overgebragt.

B. B. C.

Iets over de Daïjakkers.

Het is der moeite waardig de *Daïjakkers* te zien, en hunne barbaarsche gewoonten waar te nemen.

De *Daïjakkers* zijn sterk en vrij groot van ligchaamsbouw, redeneren als Advokaten, kunnen lezen noch schrijven, maar hebben een zeer sterk geheugen.

De mannen zijn van den hals tot aan de enkels getatoueerd, zoo dat men, hen ziende, zoude zeggen dat zij een' fijnen dolman en hongaarsche rijbroek aan hebben; zij dragen een lapje van een' halven voet breedte, bij wijze van eene bef, met eenen gordel om het lijf. Deze bef hangt tot over de kniën; de gordel is met menschenhaar van gesnelde koppen, als ook met tijger- en kaaimantanden, rondhangende om de heupen, versierd; zij hebben eenen hoofddoek, — en ziedaar de gewone kleeding der *Daïjakkers*. Zoo wel mannen als vrouwen dragen hoornen-rollen in de ooren, ter grootte van eenen driegulden, met goud opgelegd; in de ooren zijn dus groote gaten, waar die rol ingezet en uitgenomen kan worden.

De vrouwen dragen zeer naauwe *kains* of rokken, zoo naauw dat zij hoogstens den eenen voet zes duim voor den anderen kunnen brengen, en verkrijgen daar door eene soort van dribbelgang. Onder die naauwe rok of *kain* dragen zij van drie tot zes rotting-banden, bij wijze van hoepels, zoodat dezelve aan de heupen wijd en beneden de knieën bijna gesloten is; zij dragen *slindangs*, waarmede zij de borsten naar beneden in stede van naar boven binden; voorts koperen ringen die uit en in elkander gewonden worden, van den pols tot voor den elleboog; deze ringen goed geschuurd zijnde, maken een fraai sieraad uit.

Wanneer de *Daÿakkers* iets van belang willen ondernemen, raadplegen zij de vogels: de een den roofvogel, de ander weder eene andere soort. Daarom hebben zij veel achting en bijgeloof voor de vogels, en daarom voederen zij diegenen derzelve welke zich in hunne nabijheid ophouden, alle weken eens onder geroep en geschreeuw; deze vogels gewennen ook hieraan en komen er op af, wanneer zij, tot raadgevingen benoodigd zijnde, geroepen worden.

De *Daÿakkers* voorspellen dan het geluk of ongeluk dat hun te wachten staat, uit de vlugt die de vogel neemt; vliegt deze den weg op dien zij voorhebben uit te gaan, om hunne plans te volvoeren, dan wacht hun de zege, doch in het tegengestelde geval beramen zij andere plans, of gebruiken omwegen om tot hun doel te geraken. Zij gelooven dat hunne afgestorvene en voorvaderen in dieren overgaan, en dat degenen die deugdzaam zijn geweest, vooral in vogels herleven.

In den strijd gaande is de *Daÿakker* gewapend met eenen klewang, eene lans, die tevens dient tot blaas-

pijp (*soempiet-an*), en waardoor zij giftige pijlen schieten, eenen pijl-koker en een houten schild. Voorts dragen zij eenen tabbaard, ter breedte van een' voet, van watten met linnen overtrokken, waarop schelpen bevestigd zijn; in het midden van denen tabbaard is eene opening, waardoor zij het hoofd steken; zoodat de tabbaard, waardoor de gezegde pijlen niet kunnen heendringen, van voren van den hals afhangt over het hart en den buik, en van achteren over de ruggestreng tot op de heupen.

De pijlen, die door het vermelde roer geblazen worden, zijn door hun vergif doodelijk, zoo men geene spoedige hulp daartegen heeft; de wond veroorzaakt eene hevige zwelling, het gif schijnt zich spoedig door het bloed te verspreiden, waartegen sterke inwrijving met zout een probaat middel is.

De klewang is het wapen hetwelk de *Daÿakker* tot koppen snellen gebruikt; zelden mislukt het een' goed gedresseerden *Daÿakker*, in éénen slag daarmede het hoofd van een' mensch af te slaan, en het gebeurt bijna nimmer dat hij boven of beneden den hals treft.

Iedere drie Kampongs der *Daÿakkers* hebben eene kotta of benting (versterkte plaats), voorzien van eene groote kazerne, waarin des noods alles de wijk neemt. Deze bentings bestaan uit eene ijzerhouten palissadering van 16 tot 20 voeten hoogte, waarvan de palissaden zeer digt bij elkander staan; dezelve zijn van binnen voorzien van eene rondgaande gallerij, daargesteld door eene tweede rij palissaden, die zich door dwarshouten met de eerste verbindt, en over welke eene planken zoldering gelegd is (bij wijze van banket), 4 voeten lager dan het bovenste der eerste palissadering. Op deze hoogte plaatsen zich de *Daÿakkers* met de lans, die tevens

blaaspijp is, en verdedigen zich alzoo, giftige pijlen op den naderenden vijand blazende, waarbij zij zelden missen. Op 50 à 60 passen is de wond nog gevaarlijk, doch op verderen afstand treft de pijl zelden met genoegzame kracht om nadeel te doen.

Bij eene goede waakzaamheid der verdedigers is het, met de wapens die daartoe aangewend worden, bijna onmogelijk dusdanige bestings in te nemen; daarom geven de *Daïjakkers* boven deze wijze van vechten, dan ook de voorkeur aan het koppen-snellen, waartoe zij zich *en tirailleur* verspreiden, alzoo trachtende den vijand te omsingelen, waarna zij denzelven met schild en klewang aanvallen.

Zoodra zij eenige koppen gesneld hebben, keeren zij *huiswaarts*; aldaar komt dan alles op de been, de gesnelde koppen worden door vrouwen op eene soort van Theater geplaatst; de mannen die dezelve gesneld hebben, krijgen een *tjipiän* (hoed), met Argus-vederen versierd, op het hoofd, een opperkleed aan, en dansen rondom die doodshoofden; de zangeressen heffen daarbij een' koorzang aan en slaan op de gongs; allen, zoo mannen als vrouwen, zijn uitgelaten van vreugde. De zangeressen winden de gemoederen op door heldhaftige geschiedenissen onder koorzang voor te stellen, en zoo duurt dit eenen dag en nacht voort. Daarna worden de doodshoofden verder gezuiverd en in het huis van dengenen die dezelve gesneld heeft, ten pronk opgehangen bij de anderen, zoo hij er reeds vroeger verkregen heeft. Hij die de meeste doodshoofden heeft, is Koning; het is ook niets vreemds 100 tot 150 doodshoofden in één huis te vinden. Daarenboven laten zij hunne houten beelden, welke zij zelven vrij regelmatig in menschen-, tijger- of katten-gedaanten kappen, ook door doodshoofden bewa-

ken, waartoe zij deze hoofden op palen van 30 à 40 voeten hoogte daarboven plaatsen. Zoo lang een *Daïjakker* nog geen menschen-hoofd heeft afgeslagen, staat hij in geene achting en geene vrouw wil hem tot man hebben.

De *Daïjakkers* zijn groote liefhebbers van varkensvleesch. De varkens houden hun verblijf onder de huizen, die eene soort van verdieping hebben, welke door de menschen bewoond wordt. Wanneer zij een varken of karbouw slagten, wordt dit beest aan eene lange *talie* (touw) gebonden, de zangeressen worden daarbij verzameld, en onder muzijk en gezang wordt het beest met werp-lansen gedood. Het is walgend om te zien, hoe gretig man, vrouw en kind op het dier, wanneer het geveld is, vallen om het bloed op te vangen, zich daarmede te wasschen en vooral hun hart en hoofd er mede te besmeren; zij wroeten zelfs met gretigheid in de wonden, om het geronnen bloed er uit te halen, ten einde zich daarmede te bestrijken.

Wanneer een *Daïjakker* sterft, wordt deszelfs lijk verbrand, waarbij eene gemaskerde feestviering met muzijk en dans plaats vindt. Zij geven voor het lijk te verbranden, omdat hunne dooden door bosschen, wildernissen en eindelijk door een brandend vuur in een ander leven moeten overgaan, en zij dezelve door zulk eene behandeling tegen die vermoeijenissen sterken en aan het vuur gewoon willen maken.

Als een rijke *Daïjakker*, die slaven heeft, sterft, dan wordt aan de slaven of slavinnen gevraagd, of zij ook genegen zijn om hunnen heer of meesteres in het andere leven te volgen en te dienen? Wanneer zij deze vraag toestemmend beantwoorden, dan worden zij onder muzijk en koorzang, even als de dieren, met lansen gedood, en

hun bloed even gretig genoten als dat van het varken of van den karbouw, wordende hunne lijken daarna verbrand. Deze behandeling ondergaan die menschen met de grootste gelatenheid. Degenen, die weigeren zulk een eerbewijs te ontvangen, worden door de nagelatene familie met minachting behandeld of aan andere *Daïjakkers* verkocht. De asch der verbrande lijken wordt in potten boven op palen, voor de woningen hunner familie geplaatst.

In iedere kampong worden eenige zangeressen onderhouden, die in alle mogelijke omstandigheden geroepen worden, om door koorzang, vergezeld van het slaan op gongs, of langwerpige uitgeholde ijzerhouten met leder overspannen roeren, de bedrukten en lijdenden te troosten en op te beuren, en de gemoederen van hen die iets ondernemen zullen, zoodanig op te winden, dat de daartoe vereischte moed in dezelve wordt opgewekt. Deze zangeressen zijn daarin zeer bedreven.

Bij gelegenheid dat de bezetting, gezamenlijk met eene Inlandsche magt, tegen een oproerige kampong uittrok, liet de Resident deze zangeressen door zijne oppassers eenige guldens in de hand stoppen, en deed haar zeggen dat zij alles moesten beproeven om door haar gezang de vrees, die de Hoofden koesterden, uit hen te verbannen, en hen aan te moedigen om voorwaarts te gaan. Dit middel was dan ook van die uitwerking, dat des morgens van den volgenden dag alle weerbare mannen voorwaarts gingen, onder die voorwaarde nogtans, dat dadelijk na hun vertrek de vogel zou geraadpleegd worden, en dat de uitslag daarvan hun door een achterblijvend Hoofd zou worden medegedeeld. Dit gebeurde; meer dan een uur zat het daartoe bestemde Hoofd onder een aanhoudend en

verward gebed den vogel te roepen, van tijd tot tijd een weinig voeder strooijende. Wij allen dachten dat de vogel niet zou komen; maar toen begon hij den vogel dringend te smeeken, zeggende: ik ben uw oude slaaf RADIN ANAM; maak mij nu niet beschaamd voor den Resident, den Kommandant en de Prinsen van den huize des Rijksbestierders MANKOE BOEMI, enz. Na nog een ½ uur op dien dreun gesproken te hebben, kwam eindelijk de vogel van verre aanvliegen; al zwevende kwam hij boven ons, doch waarschijnlijk uit vrees voor de vreemde gezigten die hij ontwaarde, vliegt hij juist den verkeerden weg weder heen! Nu was men in duizend angsten: (*tjelakka*) tegenspoed zou en moest er komen, en het volk moest daarom teruggeroepen worden. Maar de Resident nam het Hoofd, dat den vogel geraadpleegd had, in zijn gevolg, en beduidde hem dat de zaak moest doorgezet worden; dat hij dus beter doen zou te berigten, dat het teeken des vogels niet geheel gunstig, maar ook niet ten eenemale ongunstig geweest was: dat de vogel dikwijls getracht had, den goeden weg uit te vliegen, en dat men de onderneming dus wagen kon. Deze list had dan ook het gewenscht gevolg, want ook hier, even als elders vermag men veel met geld.—

Het afleggen van den eed geschiedt met groote plegtigheid. Een deskundige zegt alle verpligtingen, welke men zich door den eed oplegt, voor en houdt de gevolgen van den meineed voor oogen door het opsommen der ongelukken, die dengene treffen kunnen, die zich daaraan schuldig maakt. Wanneer deze rede, of formulier, gedurende welke men wijrookt en rijst brandt, geeindigd is, wordt aan den man, die zweren moet, een rotting gegeven, die op de helft afgemeten is; hij wordt daarna uit-

gestrekt op een blok gelegd, en dan moet hij, zijn hoofd uitstrekkende, en zonder den rotting anders dan met den klewang rakende, denzelve juist door het midden kappen. Treft dit juist, dan hecht men aan den eed waarde en vertrouwen; doch in het tegengestelde geval beschouwt men denzelve als van weinig beteekenis.

Wanneer er geschillen bestaan, in welke zij om derzelver ingewikkeldheid, niet durven beslissen, dan springen beide partijen, in tegenwoordigheid van een' vergaderden Raad, in eene rivier, wordende het er alsdan voor gehouden, dat hij, die het langst onder water gedoken blijven kan, het regt aan zijne zijde heeft.

[*overgenomen uit den M. S.*]

Uittreksel uit een' brief van *Sambas*.

(*over de Daijakkers.*)

De *Daijakkers* hebben, sedert eenige jaren, de algemeene belangstelling van de vrienden der menschheid tot zich getrokken, en het gevolg daarvan zijn verschillende pogingen geweest om aan dit volk de zegeningen van het Evangelie des vredes te verschaffen. De onderstaande regelen zijn een uittreksel uit een' brief van *Sambas* van den 30sten December 1836.

»Ik deed mijn' overtogt in een Inlandsch vaartuig. Na den 25sten Mei 1836 te *Singapoer* mij te hebben ingescheept, bereikte ik den 26sten Junij *Pontianak*, en kwam gelukkig in het land der *Daijakkers* aan. Ik dankte God aan zoo vele gevaren der zee ontsnapt en met name van de zeeroovers gered te zijn, door welke wij werden aangevallen, en waarvan wij door de goede Voor-

zienigheid verlost worden, zonder de middelen te hebben om ons zelven te verdedigen. Gedurende mijn verblijf te *Pontianak* kon ik slechts weinig verrigten. Te *Sambas* werd'ik vriendelijk bejegend zoowel door den Resident als door den Sultan, door wien ik in staat werd gesteld, om met een' Maleischen gids de *Daÿakkers* te bezoeken. De wijze, waarop ik ontvangen werd, zult gij uit het volgend uittrekkel uit mijn dagboek vernemen.

Donderdag 6 October. Na eenige noodzakelijke schikkingen met den Sultan gemaakt te hebben, voer ik dezen morgen de rivier op, met het voornemen om de *Daÿakkers* in zeker oord, *de Krsin* genaamd, te bezoeken. Onze boot werd door vier man voortgeroeid, en een zoon van een' der Pangerangs vergezelde mij als gids. De rivier was vooraan ongeveer twintig el breed, maar werd spoedig naauwer, terwijl de bewijzen van ebbe en vloed in korten tijd waren verdwenen; de banken, die vooraan laag en nu en dan moerassig waren, werden al hooger en hooger, tot ze ten laatste tien voet boven water uitstaken. Onze koers was zeer kronkelend, en werd dikwijls gestremd door boomen en struiken, die dwars in den stroom lagen, waarvan sommigen naar hunne geaardheid *ÿzer-hout* genaamd werden, en daar waarschijnlijk reeds jaren lang hadden gelegen. Hierdoor was het dikwijls noodzakelijk, dat wij plat gingen liggen, wanneer de boot onder die blokken en houten doorging, of er over heen schoof. Wij kwamen, bij het vallen van den avond, aan het dorp der *Daÿakkers*. Wanneer men het van verre nadert, dan is het niet ongelijk aan een' Chineeschen Bazaar, zijnde het één doorloopend gebouw, maar in zoo verre daarvan verschillend dat het boven den grond, sommigen gedeelten tot zes voet toe, verheven is, met een platvlak

van omstreeks vijftien voet breedte vóór het gebouw, en het geheel omgeven van eene omheining, uit sterke in den grond geheide palen bestaande. Bij eene nadere beschouwing, bleken de huizen gebouwd te zijn van palen, met een dak van gras en boomschors bedekt. Palen worden ook gebruikt voor den vloer. Toen ik dat platvlak opklom, werd ik door mijnen gids naar de deur van het Hoofd dezer plaats geleid, waar mij vooraf een bamboezen bak met water werd aangeboden om mijne voeten te wasschen: daarna werd ik uitgenoodigd om het vertrek binnen te treden, waar een fijne bamboezen mat was uitgespreid, om mij tot zitplaats te dienen. 't Was niet noodig om het volk te verzoeken zich te verzamelen. Wij waren in het voorste vertrek, dat zich over de geheele lengte van het dorp uitstrekt, en, daar ik door iemand begeleid werd dien ze kenden, scheen hen niets te verhinderen om aan hunne brandende nieuwsgierigheid te voldoen, ten einde eenen blanke te zien, die nog nimmer te veren de plaats bezocht had: en zoo was ik weldra omgeven van een tweehonderdtal menschen, oud en jong, gereed om de woorden, die van mijne lippen mogten vloeijen, op te vangen. De volwassenen droegen een stuk linnen om de lendenen; de kinderen droegen niets, dan een snoer tanden om den hals. Hunne donkere kleur, hunne doordringende en levendige oogen, hun hoofd, met veel en lang haar bedekt, dat een nog sluimerend verstand scheen te bevatten, hunne angstige en bezorgde houding, de ellendige hut, die hun tot woning diende, en de menigte van zwarte schedels die boven onze hoofden hingen, dat alles bij elkanderen maakte een' indruk op mijn gemoed, die niet spoedig zal worden uitgewischt.

Zoodanig was mijn eerste gehoor bij de *Dajakkers*.

Nooit zal ik de uitdrukking in hunne houding vergeten, toen ik, bij het openleggen van het oogmerk mijns bezoeks, hun eenige der voornaamste leerstukken der Christelijke Godsdienst voorhield, en ik hun *Jezus Christus* predikte als den Vriend en de eenige hoop van zondaren. Aan het einde van ons onderhoud, zeiden ze mij dat ze blijde zouden zijn, als ik bij hen wilde komen, en onder hen wilde leven, en hen wilde onderwijzen. Ze zeiden dit in antwoord op mijne vraag, of zij, indien ik bij hen wilde komen en onder hen leven, of zij dan wilden ophouden met het koppen-snellen, en mij eenige hunner wapenen als bewijzen hunner opregtheid en vriendschap wilden overgeven.

Ten laatste leide ik mij neder, waar ik gezeten had, en sliep gerust, met ongeveer dertig schedels boven mij, al den rijkdom van den eigenaar des huizes; verscheiden *Maleijers* met hunne krissen stonden aan de eene zijde, en ongeveer twintig moedige *Dajjakkers* aan de andere.

Vrijdag den 7den. Dezen morgen bragt menig een hij onze afreize geschenken van rijst, eijeren, gevogelte enz., en wij vertrokken met verschillende bewijzen van onderlinge achting, terwijl dit bezoek nog lang in gedachtenis zal blijven. In 't voorbijgaan wierp ik hun *Pantak* of afgods-beeld omver. Het stond aan den kant der rivier, op eenigen afstand van het dorp. 't Is een stuk hout rondom uitgesneden, eenigzins in de gedaante van een' mensch, zeer net met schelpen ingelegd, neus, oogen enz. verbeeldende. Daar waren er hier acht, die verschillende geslachten (*generaties*) schenen voor te stellen. Men zegt dat ze, wanneer ze een' kop gesneld hebben, een feest geven, waarin hun *Pantak* mede deel neemt: dan wordt hij aangekleed, en ont-

vangt een kostbaar gedeelte—een gedeelte namelijk van het vleesch des aangezigts; het overige wordt gegeten: en wanneer hun *Tuéh* sterft, dan wordt zijn ligchaam verbrand, en de asch aan dit afgodsbeeld gegeven, 't zij door dezelve in den wind te strooijen, 't zij door dezelve in eene holte van het beeld te plaatsen. Behalve dit, heb ik niet gehoord dat ze den afgod eenige aanbidding of goddelijke vereering bewijzen, of dat ze iets anders Godsdienstig vereeren. Klaarblijkelijk gelooven ze aan eene ziels-verhuizing, vooronderstellende dat de *Daijakkers* in herte-beesten en de *Maleijers* in zwijnen overgaan, en daarom eten ze het vleesch van deze laatsten en niet van de eersten. Op al mijne vragen, die ik hun over hunne Godsdienst deed, was het eenige antwoord dat ik ontving: *ik weet het niet!*

Oostersche Vertellingen.

De Kuische Vrouw.

Men verhaalt dat een voornaam Heer te *Bassora*, zich op zekeren dag in zijn tuin bevindende, de vrouw van zijnen tuinman gewaar wierd, die zeer schoon en zeer kuisch was. Hij gaf aan den tuinman eene boodschap die hem noodzaakte zich te verwijderen. Vervolgens zeide hij tegen de vrouw; »ga heen, en sluit alle de deuren. Zij ging heen en kwam weldra terug. »Ik heb al de deuren gesloten zeide zij uitgenomen eene enkelde, die het mij onmogelijk is geweest te sluiten.

En welke is dan die deur, hernam de groote Heer. »*Deze is* antwoordde de vrouw, de deur die zich bevindt tusschen u en het oog van den schepper, en er bestaat

geen middel om dezelve te sluiten. Nadat de groote Heer deze woorden gehoord had, vroeg hij de vrouw om vergiffenis en gaf zich over aan een opregt berouw.

Verstandige Antwoorden.

Men deed eens aan *Buzardjmihi* de vraag » wat is het grootste geschenk dat de Godheid aan een' mensch geven kan? Dat is een natuurlijk verstand antwoordde hij. Indien de mensch dat niet ontvangen heeft, wat behoort hij dan te bezitten? Het onderrigt, dat hij aan anderen moet mededeelen. Indien het onderrigt hem ontbreekt? Dan moet hij een' gelukkigen inborst hebben, welke hem aandrijft tot welwillendheid jegens alle menschen en om toegevenheid uitteoefenen, jegens zijne vijanden even als jegens zijnen vrienden.

En indien hij niet is toegerust met dit gelukkig karakter? Dat hij dan door zijn stilzwijgen de gebreken van een ander trachte te verbergen. Maar indien hij dit stilzwijgen niet in acht neemt, dat hij dan sterve! Indien hij niet versierd is met eene dier hoedanigheden, is hem de dood nuttiger dan het leven.

Tegenwoordigheid van geest gaat boven krachten.

Akba vroeg op zekeren dag aan zijnen minister *Birbal* wat de nuttigste zaak was in het oogenblik van strijden »dat is antwoordde hem *Birbal*, tegenwoordigheid van geest." De Koning gaf zijne verwondering te kennen dat hij niet sprak van wapenen en krachten.

Birbal antwoordde, wanneer tegenwoordigheid van geest ontbreekt, waartoe dienen dan wapenen en krachten.

De gestrafte Dwingeland.

Een onregtvaardig Koning, wilde een Paleis bouwen en liet eenige bouwkundigen bij zich komen, om het plan daarvan te ontwerpen. Digt daarbij lag het hutje eener oude vrouw het welk in den weg stond, want het Paleis moest vierkant wezen. Verkoop mij uwe hut, zeide hij tot de oude vrouw. Neen antwoordde de oude; ik heb kleine kinderen en deze hut is hare woning en schuilplaats tegen gebrek. — Op een zekeren dag was de oude vrouw afwezig, en vindt bij hare terugkomst de hut afgebroken. Woedend van granschap komt zij op de plaats, en roept zij uit, de oogen vol tranen ten hemel slaande! o God! indien ik een oogenblik afwezig ben geweest, Gij waart altijd tegenwoordig! Terwijl de oude vrouw deze vroome zucht slaakte, was de Koning op de tinne gezeten van zijn Paleis. Eensklaps onstaat eene aarbeving; het Paleis stort in, en de Koning wordt onder deszelfs puinhoopen begraven, op dat de verstandigen daar uit leeren zouden, dat het onregt geenen vasten grondslag heeft. — Het geen eene oude vrouw des morgens door het gebed verwierf, kunnen honderd duizend schichten en honderd duizend pijlen niet verwerven.

Persische Poezij.

Indien een grootmoedig man arm wordt, verbind u dan aan hem, om dat de tak met vruchten beladen zich ter aarde neigt. Indien een slecht mensch zich rijk heeft ge-

maakt, ontvlugt dan zijne tegenwoordigheid, want wanneer de riolen vol zijn, verpesten zij de lucht des te sterker,

---

Hoezeer de fakkel van de Godsdienst licht verspreidt zonder walm van zich aftegeven, kan dezelve hem, die de oogen sluit, geen nut aanbrengen.

Tijdschrift

VOOR

NEERLAND'S INDIE.

De Broeders.

Onder een' eik, op het groene gras, langs de boorden
waren drie personen, in den bloei hunner
.—Twee der drie waren broeders, de der-
een, welke de Heer van het aan den ande-
gen kasteel van *Sternfels*, aan de bescher-
n broeder, het opperhoofd van *Liebenstein*,
Het kasteel zelf, en het domein, hetwelk
oorde, ging niet in de vrouwelijke linie
daarom het erfdeel van OTHO, den neef
jongste der twee broeders, die nu aan
ivier gezeten waren.

zeide de oudste, wiens naam WARBECK
was, » gij eenen krans voor mijn' broeder gevlochten;
» hebt gij, beste LEOLINE, niet een eenvoudig bloemtje
» voor mij?"

De schoone wees (want schoon was zij) bloosde tot aan hare slapen, en uit de bloemen in haren schoot de frischste rozen zoekende, begon zij die in een snoer voor WARBECK te strengelen.

»Het ware beter" zeide de luchthartige OTHO, » om voor
»mijn' deftigen broeder eenen krans van wijnruit en cy-
»pressen te maken: de roos is al te schitterend voor een'
»zoo statigen ridder."

LEOLINE verhief hare hand als om hem te berispen.

» Laat hem schertsen, lieve nicht," zeide WARRECK, terwijl hij vol teeder gevoel op haar schitterend gelaat staarde » en gij, LEOLINE, wees verzekerd dat de stille stroom » den diepsten grond heeft."

Op dit oogenblik hoorden zij het oude opperhoofd, hunnen vader, met eene luide stem om LEOLINE roepen: want ten allen tijde, wanneer hij van de jagt kwam, had hij hare aangename tegenwoordigheid noodig, en de zaal was hem eenzaam, wanneer hij haren zachten tred en de toonen harer stem niet hoorde, om hem te verwelkomen.

LEOLINE spoedde zich naar haren voogd, en de broeders bleven alleen.

Niets kon tegenstrijdiger wezen, dan de gelaatstrekken, en de bijzondere karakters van OTHO en WARRECK. OTHO's gelaat prijkte met de blozende tinten van gezondheid: zijne oogen waren van het schitterendst bruin: zijn donker haar omkranste in korte krullen zijn open en onverzaagd voorhoofd: scherts vond immer een' echo op zijne lippen, en zijn stap was luchtig als de voet van den jager der *Alpen:* trotsch en blij was hij van geest, en zoo hij nu en dan de hoogmoedige onbesuisdheid der jeugd verraadde, bezat hij echter edelmoedige gevoelens, en ofschoon niet altijd gereed om over eenen misslag leedwezen te erkennen, was hij ten minste bereid om voor een' vriend gevaar te trotseren.

Doch WARRECK's ligchaamsgestel, ofschoon van gelijke kracht, was in deszelfs evenredigheden minder gespierd dan dat van zijnen broeder; — het lange blonde haar, hetwelk zijn' noordsche afkomst kentschetste, hing aan weerszijde van een kalm en bleek gelaat, waarop het nadenken, zelfs tot weemoedigheid toe, zijne sporen had gedrukt. Zijne trekken meer geregeld en majestueus dan die van OTHO,

ondergingen zelden in hunne uitdrukking eenige verandering: — dapperder zelfs dan Otho, was hij minder onstuimig: — vol warmer gevoelens, was hij ook minder grilziek.

Nadat Laolien hen had verlaten, spraken de broeders elkanderen niet toe. Geheel onbekommerd omgordde Otho zich het zwaard, dat hij op het gras had neergelegd; doch Warbeck zocht de bloemen bijeen, die in de zachte hand van Laolien waren geweest, en plaatste ze aan zijnen boezem.

Dit ontstelde Otho; hij beet zich op de lippen, en veranderde van kleur; eindelijk zeide hij met een' gedwongen lach:

»Ik moet bekennen, broeder, dat gij uwe genegenheid »voor onze schoone nicht hooger voert, dan zelfs de graad »van verwantschap schijnt te kunnen waarborgen."

» Het is zoo" hervatte Warbeck met bedaardheid, » ik » heb haar lief met eene liefde, welke die van het bloed » overtreft."

» Hoe" zeide Otho, door drift overmeesterd, » durft » gij aan Laolien als bruid denken?"

» Durven!" hernam Warbeck, nog bleeker dan gewoonelijk wordende.

» Ja, ik heb het woord geuit! Weet, Warbeck, dat » ook ik Laolien bemin; ook ik reken op haar als mijne » bruid; en nooit, zoo lang ik in staat ben het zwaard te » voeren, nooit, zoo lang ik de sporen eens ridders draag, » zal ik mijn regt aan eenen medeminnaar afstaan. Zelfs" voegde hij er op eenen min barschen toon bij, » al ware » die medeminnaar mijn broeder."

Warbeck antwoordde niet; hij was tot in het binnenste zijner ziel getroffen; lang en veel beteekenend staarde hij

zijnen broeder aan, en zijnen blik toen van hem afwendende, beklom hij de rots, zonder een enkel woord te uiten.

Dit stilzwijgen ontroerde Otho. Gewoon elke zijner eigen gewaarwordingen lucht te geven, kon hij de terughouding zijns broeders niet begrijpen; hij was te zeer met zijnen verhevenen en dapperen aard bekend, om voor een oogenblik te denken dat het uit vrees voortsproot. Zou het niet uit verachting kunnen wezen, of zou hij, op dat oogenblik zelf, er niet op uit zijn, om hunnen vader te gaan opzoeken en het eerst zijne liefde voor de wees belijdende, tevens het voorregt van den oudst geborenen te doen gelden? Terwijl deze wantrouwende gedachten hem voor den geest zweefden, ijlde de trotsche Otho zijnen broeder op zijde, en zijne hand op zijnen arm slaande, zeide hij:

» Waar gaat gij heen? staat gij Leoline aan mij af?"

» Bemint zij u, Otho?" antwoordde Warbeck, zijn stilzwijgen eindelijk brekende; en zijne stem drukte zulk eene diepe zielsangst uit, dat de driften van Otho, zelfs toen zij ten top waren gestegen, daar door geheel vermeesterd werden.

» Nu? zwijgt gij?" vervolgde Warbeck; » spreek, be» mint zij u, en hebben hare lippen het beleden?"

» Ik heb gewaand dat zij mij lief had," stamerde Otho, » doch haar maagdelijk gevoel weerhoudt haar, en hare lip» pen hebben het ten minste nimmer te kennen gegeven."

» Genoeg" zeide Warbeck » laat mij los!"

» Toef," zeide Otho, wiens argwaan terug keerde » toef — nog een woord; gaat gij onzen vader opzoeken? » Hij heeft u altijd meer eer, dan mij bewezen: zijt gij » voornemens hem uwe liefde te bekennen, en op het regt » uwer geboorte aan te dringen? Bij mijne ziel, en bij

»mijne hoop op den hemel, zoo gij dit doet, dan moet »één van ons beiden vallen!"

»Arme jongen," antwoordde WARRICK met een bitter gevoel: »hoe slecht kunt gij in het hart lezen, dat wezen»lijk bemint! Denkt gij, dat *ik* haar als mijne bruid »zou begeeren, als zij *u* lief had? Denkt gij, dat, al »konde ik zelf 'er door gelukkig worden, ik in staat zou »zijn, haar één enkel oogenblik smarts te veroorzaken? »Weg met die gedachte — weg!"

»Zult gij dan onzen Vader niet gaan opzoeken?" zeide OTHO, geheel beschaamd.

»Onzen Vader! heeft onze Vader het hart van LEOLINE »onder zijne hoede?" antwoordde WARRICK, en zich van zijnen broeder losrukkende, vervolgde hij zijnen weg naar het kasteel.

Toen hij de zaal binnen trad, verwekte LEOLINE's stem bij hem eene onweerstaanbare huivering: zij was bezig met voor den ouden Hoofdman, een der eenvoudige Romances van dien tijd te zingen, waarin de krijgsman en de jager zich altijd zoo zeer verlustigden. Hij toefde, uit vrees dat de betooverîng, waar onder hij zich bevond, hem zou verlaten, en de schoone gestalte van LEOLINE aanstarende, ontzonk hem zijn moed. Zijn broeder en hij zelf, hadden ieder dien dag, terwijl zij in het park gezeten waren, haar eene bloem gegeven: zijne bloem was de frischste en de zeldzaamste; de *zijne* zag hij niet — doch die zijn's broeders had zij aan haren boezem!

De oude ridder door den zang gesust, en door de vermoeijenissen der jagt overmeesterd, was bij het einde van het lied in slaap gezonken en WARRICK, vooruit tredende, gaf aan LEOLINE een' wenk om hem te volgen. Hij sloeg een afgelegen en eenzaam wandelpad in, en

toen zij op eenen kleinen afstand van het kasteel waren, keerde hij zich om en zeide, LEOLINE zachtjes bij de hand vattende:—

»Laat ons, lieve nicht, hier een oogenblik rusten: ik »heb veel op mijn hart om U mede te deelen."

»En wat is dat?" antwoordde LEOLINE, terwijl zij zich op het mos, daar de breede *Rijn* beneden hen stroomde, nedervleiden: »Wat wil mijn goede WARNECK mij vra»gen? O, mogt het eene gunst zijn, die de arme LEOLINE »mag toestaan; want van mijne geboorte af aan, zijt »gij mij zoo getrouw en genegen *geweest*. Gij, heb ik »dikmaals hooren zeggen, hebt mijne eerste schreden ge»leid; gij hebt mijne kinderlippen de eerste taalklanken »leeren uitdrukken; en in later jaren, wanneer mijn »woeste neef zich diep in de bosschen met de jagt ver»maakte, was het uwe gewoonte, mijne vrolijke scherts »te trotseren, en te huis te blijven, uit vrees dat LEO»LINE zich in hare eenzaamheid zou vervelen. O, hoe »wenschte ik U dit alles te kunnen vergelden!"

WARNECK poogde de gewaarwordingen, welke zijn gelaat verried, te verbergen: zijn hart was vol, en eerst na verloop van eenige oogenblikken, had hij moeds genoeg om te antwoorden.

»Lieve, schoone nicht," zeide hij" dat waren gelukki»ge dagen, doch het waren de dagen der kindschheid. »Nieuwe zorgen en nieuwe denkbeelden vervullen ons »thans. Maar, LEOLINE, ik ben nog altijd uw vriend, »en gij wilt immers nog altijd aan mij al uw verdriet, »en al uwe hoop toevertrouwen, zoo als gij altijd ge»daan hebt? Wilt gij niet, LEOLINE?"

»Kunt gij mij dit vragen?" zeide LEOLINE; en WARNECK haar aanstarende, ontwaarde, dat, ofschoon hare

oogen met tranen gevuld waren, zij de zijnen echter onbedeesd aanzagen; zoo ontdekte hij dan dat zij hem enkel als eene zuster beminde.

Hij zuchtte, en zweeg eenige oogenblikken eer hij het woord hervatte: »Genoeg" zeide hij" en nu tot mij»ne taak. Op zekeren tijd, liefste nicht, woonde 'er »in dit gebergte een Opperhoofd, die twee zonen had; »en eene wees, zoo als gij zelf, was insgelijks eene »inwoonster van zijn kasteel. — De oudste zoon — doch »dat is hetzelfde, laat ons om *hem* geene woorden »verspillen! — de jongste zoon dan, had de wees hartelijk »lief, meer dan men anders in dien graad van verwantschap »lief heeft; en bevreesd van niet aangenomen te zullen »*worden*, bad bij den oudsten zijne voorspraak bij de »wees te zijn. — Leolinn, mijn verhaal is ten einde: kunt »gij Orno niet beminnen zoo als hij U bemint?"

En zijne oogen op Leolinn vestigende, bemerkte hij, dat zij geweldig beefde, en dat hare wangen met gloeijend inkarnaat bedekt waren.

»Zeg" vervolgde hij, zich zelven meester blijvende; »is »niet die bloem (zijn geschenk) een teeken, dat hij de »eerste plaats in uwe gedachte bekleedt?"

»Aeh, Warrock! beschouw mij niet als ondankbaar, »om dat ik de uwe ook niet draag: doch —

»Stil" zeide Warrock vol ernst; »ik ben slechts uw »broeder; is Orno niet méér? Hij is jong, dapper en »schoon. God geve, dat hij uwer waardig zij, wanneer »gij hem zulk eene kostbare gift, als uwe liefde schenkt."

»Ik heb in mijne kindschheid minder van Orno gezien," zeide Leolinn, als of zij eene uitvlucht wilde zoeken: »daarom kwam zijne vriendelijkheid in de laatste »jaren, mij vreemder voor dan de uwe."

»En gij wilt hem dan niet verwerpen? Gij wilt zijne »bruid wezen?"

»En *uwe* zuster." antwoordde Leolinn.

»Gods zegen op U mijne eigen, mijne dierbare nicht! Eéne »broeder-kus dan, en vaarwel! Otho zal U voor zich »zelven danken."

Hij kuste haar voorhoofd met kalmte, verwijderde zich en ijlde naar het dikste van het bosch: toen, en niet eer, gaf hij lucht aan aandoeningen, die, zoo Leolinn 'er getuige van ware geweest, Otho voor altijd alle hoop hadden moeten doen verliezen; want hoe vurig en diep hare liefde voor Otho in haar onschuldig hart gegrift was, was het *geluk* van Warbeck haar niet minder dierbaar.

Toen de jonge ridder zich zelven weder meester was geworden, ging hij Otho opzoeken. Hij vond hem alleen in het bosch, met in elkander geslagen armen tegen een' boom leunende, en in gepeins verzonken, het hoofd naar beneden hangende. Warbeck's edel hart was over de droefheid zijn's broeders getroffen.

»Wees wel gemoed, Otho," zeide hij »ik breng U »geene slechte tijding; ik heb Leolinn gezien — ik heb »met haar gesproken — neen, schrik niet — zij bemint U! »zij is de uwe!"

»Edelmoedige — edelmoedige Warbeck!" riep Otho, uit; en hij viel zijnen broeder om den hals. »Neen, »neen" zeide hij »dit moet niet zijn; gij hebt het oudste »regt. Ik sta haar aan U af. Vergeef mij mijne mis»leiding broeder, vergeef mij!"

»Denk niet meer aan het voorledene," zeide Warbeck: »Leolinn's liefde is eene verschooning voor grooter »beleedigingen dan de uwe: en nu, behandel haar wel;

»zij is zacht en gevoelig van aard. *Ik* ken haar goed »want *ik* heb hare geringste gedachte doorgrond. Gij »zijt driftig, en spoedig vertoornd; doch gedenk dat, »waar de liefde de diepste wortels schiet, één en»kel woord de diepste wonden toebrengt. Om mijnent, »zoo wel als om harent wille, smeek ik U neem haar »gelnk meer dan het uwe in acht: ga haar nu opzoeken; »zij toeft om van uwe lippen de belijdenis te hooren, die »koud van de mijne klonk."

Dit gezegd hebbende verliet hij zijn' broeder, en het kasteel nogmaals binnen tredende, bezocht hij de zaal zijner voorouders. Zijn vader sliep: hij plaatste zijne hand op zijnen grijzen schedel, en zegende hem: zijn' eigen kamer daarna als ter sluiks binnen tredende, gordde hij zich helm en wapenrusting aan, en het gevest zijns zwaards driemalen kruisende, zeide hij, terwijl een blos zijne wang bedekte:

»Van nu af aan, wees *gij* mijne bruid!" Het kasteel daarop verlatende, spoedde hij zich langs de eenzaamste paden naar beneden de rots, bereikte den *Rijn*, riep een' der talrijke vissschers op die rivier toe, en landde aan den anderen oever; en alléén, maar niet wanhopig want zijn verheven hart ondersteunde hem, en Lxolinx was voor het minst gelukkig, haastte hij zich naar *Frankfort*.

De stad was geheel vreugd en leven: aan alle hoeken der straten vernam men het gekletter der wapenen, de toonen der krijgsmuzijk; het wapperen der banieren, het glinsteren van gevederde helmetten, het gebries van oorlogs-rossen, — alles vereenigde zich om het bloed te doen zieden, en de zinnen te ontvlammen. St. Bernard had het heilige kruis langs de oevers van den *Rijn* geheven, en de straten van *Frankfort* getuigden met welken uitslag!

Op dien zelfden dag nam Warnbeck het heilig onderscheidings-teeken aan, en werd onder de ridders van Keizer Konrad ingewijd.

Wij moeten ons nu verbeelden dat er eenigen tijd verloopen is. Otho en Liolinde waren nog niet door den echt vereenigd; want in de eerste drift van erkentelijkheid aan zijnen broeder, had Otho aan zijnen vader en aan Liolinde de overwinning, die Warbeck op zich zelven had behaald, verkondigd: en Liolinde tot in het hart getroffen, wilde er niet in toestemmen, dat het huwelijk onmiddelijk zou plaats hebben. »Laat hem, ten minste" zeide zij »niet beleedigd worden door eene voorbarige feest»viering, en geef hem tijd, Otho, om onder de trotsche »schoonheden, waarop hij in een afgelegen land zijne »oogen zal vestigen, te vergeten, dat hij eenmaal haar »beminde, die uwe geliefde is."

De oude ridder gaf zijne volkomen goedkeuring aan deze kieschheid, en Otho zelf waagde het in de eerste opwelling van zijn gevoel niet, om hier aan tegenstand te bieden; zij kwamen dus over een, dat de echt tegen het einde des jaars gevierd zou worden.

Maanden vervlogen, en sombere trekken vestigden zich op zijn peinzend gelaat. In zijne uitspanningen, met zijne vrolijke medgezellen, in de naburige steden, hoorde hij van niets dan van den roem der kruisvaarders, van den eerbied, door de vreemde hoven die zij bezochten, aan de helden van het kruis bewezen, van de wederwaardigheden huns levens, en den moedigen geest, die hunnen krijg bezielde. Dichters en Priesters bragten hun van alomme lof en wierook; en de roem van hen die ten heiligen strijd waren getogen, verwekte te gelijk wedijver en misnoegen onder de jongelingen die achter gebleven waren.

»En mijn broeder vindt welhust in dit gevaarvol en »roemrijk leven" zeide Otto vol ongeduld, »terwijl *ik* »wiens arm even sterk is, en wiens hart even stout is, »hier verkwijn, om naar de vervelende vertelsels van »een' bejaarden ridder, en het kinderachtig gezang eener »vrees te luisteren." Zijn hart ontzonk hem bij deze laatste uitdrukkingen, want hij was reeds moede geworden van de tedere liefde van Leoline: mogelijk was zijn hartstocht wel verdoofd, toen hij geene overwinning meer over eenen medeminnaar had te behalen, of wellicht peinigde het zijnen trotschen geest, dat hij door zijnen broeder in edelmoedigheid was overwonnen.

Maar de arme Leoline, eenmaal gevleerd hebbende Otto als haren toekomstigen echtgenoot te beschouwen, gaf haar hart geheel aan zijn bestier over. Zijn ruwe aard, zijne woeste schoonheid, zijne altoos braverende moed, hadden invloed gehad, zoo lang zij hare zinnen overheerschten. Nu evenwel bespeurde zij met toenemende smart, dat 'er in Otto's gemoed eene verandering gaande was, doch de reden kon zij niet gissen. »Ik heb" dacht zij »hem toch »niet beledigd!"

Onder de medgezellen van Otto, was er een die een' bijzonderen invloed op hem had. Hij was ridder van die geheimzinnige orde van den *Tempel*, welke eenmaal zulk een vermogen over 's menschen geest uitoefende.

Een zware en gevaarlijke wond, hem in een gevecht met eenen Engelschen ridder toegebragt, hield den Tempelier te *Frankfort* geboeid en belette hem deel aan de kruisvaart te nemen. Gedurende zijne langzame herstelling, had hij met Otto naauwe betrekkingen aangeknoopt, en zijn verblijf op het kasteel van *Liebenstein* nemende, was hij door de schoonheid van Leoline ge-

treffen geworden. Door zijnen eed gebonden, geene echtverbintenis aan te gaan, gaf hij zich aan eene dubbelde losbandigheid in de liefde over, en twijffelde geenzins, of, wanneer hij den jongen ridder aan zijne bruid kon ontrukken, zij eene nieuwe zege zou zijn, bij de veelvuldige overwinningen die hij reeds behaald had. Met arglistig overleg, schilderde hij daarom aan Otho de verschillende bekoorlijkheden der heilige zaak af, en boven al, liet hij niet na, om in gloeijende kleuren de schoonheden te beschrijven, welke in het prachtig oosten, de helden van het kruis, met de verkwistendste gunsten onderscheidden. Huwlijks giften, in het min vruchtbare gebergte van den *Rijn* onbekend, vergezelden de hand dier schoone maagden, »en zelfs wordt de dochter van een' Prins" voegde hij 'er bij, »niet te hoog geschat, om met de hel»den, die Koningrijken voor zich zelven konden over»winnen, in den echt te treden."

»Aan mij" zeide de Tempelier »is zulk een hoop voor »eeuwig ontzegd. Doch U, waart gij niet *alreeds* ver»loofd, welk een fortuin zou U te wachten staan!"

Door dergelijke gesprekken, werd de eerzucht van Otho onophoudelijk geprikkeld; zij hadden de strekking om aan zijn misnoegen over zijne tegenwoordige niets beduidenheid een gretig voedsel te verschaffen, en om den eenigen troost, welken hem de onschuld en liefde van Lioline aanboden, in walging te doen verkeeren.

Op zekeren nacht, kwam een harpenaar eene schuilplaats tegen den storm in de hallen van *Liebenstein* zoeken. De oude hoofdman heette hem welkom, en hij kweet zich, voor de gastvrijheid welke hij genoot, door de uitoefening van zijne kunst. Hij zong van de jagt, en de sluimerende hond sprong van de haardstede

op: hij zong van de liefde, en Otto, zijne rusteloze dromen vergetende, naderde Leolinn, en wierp zich aan hare voeten. Steeds luider en luider rezen zijne klanken. De zanger zong van den krijg: hij schilderde de daden der kruisvaarders; hij wierp zich in het heftigste van den strijd, het ros ruinnekte op de toonen der trompet, en men kon het gekletter der wapenen hooren. Doch toen hij de namen der stoutsten, onder de stoute ridders roemde, klonk die van Warbeck, Heer van *Liebenstein*, het luidste van allen. Driemalen had hij de Keizerlijke banier gered, twee paarden waren onder hem gevallen, en hunne lijken had hij met de ßersten van den vijand overdekt: zachtaardig in zijn' tent, en verschrikkelijk in den strijd, zou de zanger eer zijne kunst, dan de *Rijn* zijnen held vergeten!

De oude ridder sprong van zijne zitplaats op.—Leolinn drukte de hand des zangers.

»Spreek, hebt gij hem gezien, leeft hij, wordt hij »geëerd?"

»Ik zelf, schoone en edele maagd, ben nu pas van »*Palestina* gekomen. Ik heb den dapperen ridder van »*Liebenstein* aan de regter hand van den Keizerlijken »Konrad gezien: en hij, freule, was de eenige ridder, »wien bewondering, zonder wangunst, overschaduwde. »Wie dan" vervolgde de zanger, de harp andermaal roerende »wie dan, zou zonder roem in het slot wen»schen te vertoeven? Zullen de banieren zijner vaderen, »wanneer zij wapperen, het hem niet verwijten, en zal »niet elke stem van *Palestina* zijne ziel met schande »overladen?"

»Juist zoo" riep Otto eensklaps uit, zich tevens aan de voeten zijns vaders werpende! »gij hoort wat mijn

»broeder verrigt heeft, en uwe bejaarde oogen schreijen »tranen van vreugd: zal *ik* alléén uwen ouderdom door »een verroest zwaard ontteren? — Neen, vergun mij, »even als mijn' broeder, om met de helden van het kruis »te velde te trekken."

»Edele jongeling" zeide de harpenaar »hierin spreekt »de ziel van WARNECK; hoor hem, heer ridder, hoor »den edelen jongeling!"

»De stem des Hemels klinkt luide in zijne woorden," zeide de Tempelier met alle plegtigheid.

»Mijn zoon, ik mag uw geestdrift niet bestraffen" zeide de oude hoofdman, terwijl hij hem met bevende handen opbeurde? »Maar LEOLINE, uwe verloofde!"

Bleek als een standbeeld, en aan haar gehoor als een zintuig twijfelende, toen de wreedaardige woorden haars minnaars het treffen, stond de wees daar sprakeloos: ter nauwernood ademde zij, zonk op hare zitplaats neder, en staarde op den grond, tot dat de woorden des ouden ridders haren trots en hare maagdelijk tederheid opwekten, en zij zeide:

»Ik, Oom! zal *ik* OTHO verzoeken te blijven, wan»neer zijne *wenschen* hem bevelen te vertrekken?"

»Hij zal tot U weder keeren, edele freule, met roem »overladen," zeide de harpenaar. Maar OTHO sprak niets meer: de treffende stem van LEOLINE drong door tot in zijne ziel: hij zette zich stilwijgend neder, en LEOLINE hem naderende, fluisterde hem zachtkens toe: »handel »als of ik 'er niet ware:" en verliet de zaal om met haar hart te raadplegen, en in eenzaamheid te weenen.

»Ik kan haar vóór mijn vertrek huwen." zeide OTHO eensklaps, toen hij des nachts in het vertrek van den Tempelier gezeten was.

»Dat is waar! en uwe bruid in de eerste week verla-
»ten — eene wreede bepreeving!"

»Liever, dan de kans te wagen van haar nooit de mijne
»te noemen — dierbare, goede, beminnelijke Lnoline!"

»Zij verdient gewis alles van U; maar het is ook in der daad
»geene geringe opoffering, om op uwe jaren en met uwe
»gestalte voor eeuwig afstand te doen van alle aanspraak
»onder de edele maagden die gij zult bezoeken. — Hoe
»zult gij van de gallerijen van *Konstantinopel* bespied
»worden, en wanneer het bekend zal zijn, dat gij Orno,
»de bruidegom zijt, hoe zal een ieder het oog van U
»afwenden, en zich om U niet meer bekommeren. Een
»bruidegom zonder bruid! — Neen, vriend, hoe zeer het
»kruis krijgshelden behoeft, ben ik U echter genoeg gene-
»gen om U te zeggen, dat zoo gij kunt, gij beter doet
»vreedzaam te huis te blijven, en in de vermaken der
»jagt vergoeding te zoeken, voor de vermoeijenissen des
»krijgs, waarvan gij den prikkel der liefde zoudt willen
»afrukken."

»Ik wenschte dat ik wist wat het best zou zijn," zeide
Orno, geheel beslisteloos. »Mijn broeder — zal hij mij
»dan voor altijd overtreffen! — Doch Lnoline, hoe zal zij
»bedroefd zijn — zij, die hem om mij verlaten heeft!"

»Was dat uwe schuld? »zeide de Tempelier, met een
vrolijk gelaat: »het kan U nog dikmaals overkomen,
»van boven een' ander verkozen te worden: en, in ge-
»moede, het is eene zonde, waaronder het gewoten zich
»gemakkelijk genoeg kan buigen. Doch slaap er op,
»Orno; mijne oogen worden zwaar."

Den volgenden dag, zocht Orno Lnoline, en stelde
haar voor, dat hun echt zijn vertrek zou voorafgaan;
maar hij was zoo verlegen, zoo verdeeld tusschen twee

wenschen, dat, Lucilie verongelijkt, beledigd, diep gekrenkt door zijne koelheid, het voorstel in eens weigerde: zij verliet hem, uit vrees dat hij haar zou zien schreijen, en toen — zelfs toen had zij over hare regtmatige trotschheid berouw.

Doch Otho, zocht zijn geweten in slaap te wiegen, door het geloof, dat zij *alleen* nu schuld had, en hield zich bezig met noodige toebereidselen voor zijn vertrek. Begeerig om zijnen broeder te overtreffen, vertrok hij, niet, gelijk Warbeck, alléén en zonder gevolg, maar preste al de paarden, mannen en goederen, welke zijne heerlijkheid van *Sternfels* kon opleveren, en ging op weg naar *Frankfort*, aan het hoofd eener schitterende bende.

De Tempelier, eene weder-instorting voorwendende, bleef achter, en beloofde te *Konstantinopel*, waarvan hij zulk eenen luiden ophef had gemaakt, zich bij hem te zullen vervoegen. Intusschen wendde hij al zijne vermogens van behagen aan, om de ongelukkige wees te troosten. De magt harer eenvoudige liefde was echter sterker dan alle zijne lagen: te vergeefs zocht hij haar twijfel omtrent Otho in te boezemen; zij weigerde hem aan te hooren: te vergeefs stortte hij, met de streelendste toonen, de betoovering der vleijerij en des gezangs haar in het oor: zij bleef onbewogen, en door de beleefdheden, die zoo weinig naar die van Otho geleken, slechts gekweld, sloot zij zich op in haar vertrek, en kwijnde in eenzaamheid over hem die haar had verlaten.

De Tempelier besloot nu erger listen te beproeven, ten einde haar in zijn' magt te krijgen, toen hij gelukkiglijk opgeroepen werd, door eene zending van den Grootmeester, die van zulk een hoog gewigt was, dat eene drift in zijnen boezem, sterker dan liefde — de drift der eer-

zucht — de overhand kreeg. — Hij liet het slot aan denzelfs eenzaamheid over; immers daar Otto het niet langer met zijne vrolijke medgezellen bewoonde, scheen het geheel verlaten en uitgestorven.

Intusschen, ofschoon men elk oogenblik van Warneck's faam hoorde gewagen, werd die van Otto niet gemeld: van hem ontving men geene tijding; en alzoo werd de liefde der beedere weêr levendig gehouden, door eene onophoudelijke kwelling en vrees. Eindelijk overleed ook de oude ridder, en was Leolien dus ten eenemaal alleen gelaten.

Op zekeren avond als zij met hare maagden in de zaal gezeten was, hoorde men het geklank eens paardenhoefs op het voorhof; de hoorn werd geblazen, de zware oorten werden ontgrendeld, en een ridder van eene statige gestalte, en met den roodèn mantel van het kruis omhangen, trad de zaal binnen: in het ééne oogenblik stond hij aan den ingang stil, als door zijne ontroering overmeesterd, in het andere had hij Leolien aan zijnen boezem gekneld!

»Herkent gij uwen Neef Warneck niet?" hij nam zijnen helm af, en zij aanschouwde dat verheven voorhoofd, hetwelk nooit, gelijk dat van Otto, in denzelfs gedachten aan haar, veranderd of beneveld was geweest.

»De krijg is voor het tegenwoordige opgeschorst" zeide hij. »Ik vernam mijns vaders dood, en ben huiswaards »gekeerd, om mijne banier in deze hallen op te hangen, »en mijne dagen in vrede te slijten."

Tijd en een leven in het veld doorgebragt hadden op Warneck's aangezicht hunne sporen gegroefd: het blonde haar, in deszelfs tint verdonkerd, was langs de slapen uitgevallen, en maakte een lidteeken zichtbaar, hetwelk luister bijzette aan een gelaat, waarvan de trek-

hem altijd iets verhevens en krijgshaftigs bezeten hadden: doch de kalmte welke er eenmaal op rustte, was in deugdzaamheid veranderd: hij sprak niet zoo dikwerf als te voren, en ofschoon hij niet minder vriendelijk was, was zijne vriendelijkheid echter meer bedacht, en minder opwellend. Hij had dagenschijnelijk eene liefde overwonnen, waarmede hij reeds zoo vroeg te kampen had gehad; doch geenszins die getrouwheid van herinnering, maar door Leelinn hem dierbaarder werd dan alle anderen, en welke hem verbood, de beelden die in zijne ziel gegrift waren, door anderen te vervangen.

»Orne was wèl", zeide hij »een held zijn verblijf te »*Konstantinopel*, hij had daar zoo lang geteefd, dat »de kruisvaart zonder zijne hulp geeindigd was. Onge»twijfeld zou hij nu spoedig te rug keeren — een maand, »eene week of zelfs een enkele dag kon hem aan haare »zijde brengen."

Leelinn vond zich op eene onuitsprekelijke wijze getroost, echter scheen er nog iets onverhaald te zijn. — Waarom, wanneer hij zoo vurig naar den strijd van het heilige graf hunkte, had hij dan in *Konstantinopel* blijven vertoeven? Zij was verwonderd, putte zich uit in gissingen, doch durfde het niet wagen, een verder onderzoek te doen.

De edelmoedige Wannick, verhaalde haar niet, dat Orne een allerzorgeloost leven van verkwisting leidde; zijne schatten in de vermaken van het Grieksche hof verspilde, en zijne eerzucht enkel gaande hield, met het dolle ontwerp om een verstendom in die vreemde strekken te stichten, hetwelk de ondernemingen der Noordsche avanturiers, en de ridderlijke bandieten dier eeuw zoo aanlokkelijk hadden gemaakt.

De nicht en neef knoopten hunne oude vriendschap weder aan, en Warneck dacht dat het louter vriendschap was. Zij verlustigden zich weder in de tuinen, waarin zij in hunne jeugd elkander hadden gezocht; zij zaten weder op het groene grasplein, waarop zij bloemen gevlochten hadden; zij zagen op den eenwigen spiegel des *Rijns* neder: Ach! kon hij de ongestoorde frischheid van hunne eerste levenslente terug gekaatst hebben!

De bezadigde en bespiegelende geest van Warneck, werd met de lauweren des krijgs niet zoo verzadigd, dat hij ook de stillere bronnen van genoegen, welke nog onder de wijzen van het *Oosten* gevonden werden, niet bezocht had. Hij had in die afgelegen streken aan de fontein der *wijsheid gedronken*, en de *gewoonte* van *overdenken* aangenomen, waarin die wijzere stammen zich verlustigden, van welke de Kruisvaarders de kennis naar het *Noorden* terug bragten, die bestemd was om hun nageslacht te verlichten. Warneck had daarom weinig gemeens met de woestere hoofdlieden van rondsom; hij noodigde hen niet aan zijn' disch, noch nam deel aan hunne luidruchtige feestmalen. Dikwerf scheen nog laat in den nacht, in gindschen toren, zijne eenzame lamp over den schuimenden stroom, en zijn eenig genoegen, in zijn afgezonderd leven, was de tegenwoordigheid en het lied van zijne lieve nicht.

Maanden vervlogen, toen eensklaps een los maar verschrikkelijk gerucht zich in het kasteel van *Liebenstein* verspreidde. Otto was op weg naar het naburig slot van *Sternfels* — doch niet alleen. Hij bragt met zich eene *Griecksche* bruid, van eene verwonderlijke schoonheid, en met bijna koninklijken rijkdom uitgehuwd. Leolinx was de eerste die het gerucht tegensprak, Leolinx was spoedig de eenige die het niet geloofde.

De dos der ruiteren glinsterde in den zomermiddag: ver op de steile hoogte vertoonde zich de prachtige optocht: de eenzame torens van *Liebenstein* weerkaatsten de echo van het gejuich en geschater. Otho voerde zijne bruid naar zijn kasteel van *Sternfels*.

Dien nacht was er groot banket in het slot van Otho: het licht stroomde uit elke opening, en de muzijk weergalmde luide en onophoudelijk.

Aan de zijde van Otho, glinsterende van edele gesteenten uit het oosten, zat de Griekin. Haar donker uitzicht, haar schitterend oog, de valsche tinten op haar gelaat, verblindden de oogen der gasten; aan hare linkerzijde zat de Tempelier.

»Bij het heilige kruis" riep de Tempelier, op eenen vrolijken toon, ofschoon hij zich kruiste toen hij sprak »wij zullen heden nacht de uilen op die grimmige torens »van *Liebenstein* verschrikken! Uw deftige broeder, »Otho, zal genoeg te doen hebben om zijne nicht te »troosten, wanneer zij ziet welk een wakker leven zij »met U zou gehad hebben."

»Arme juffer" zeide de Griekin, met een voorgewend medelijden: »ongetwijfeld zal zij nu met den verworpenen »te vrede zijn. Hij, hoor ik, is een ridder van eene »bevallige gestalte."

»Stil" zeide Otho, op eenen ernstigen toon, terwijl hij eenen grooten beker-wijns ledigde.

De Griekin beet op hare lippen, en wierp eenen beteekenenden blik op den Tempelier, die den blik beantwoordde.

»Geene dan eene schoonheid als de uwe, kan mijne »vergiffenis verwinnen" zeide Otho, zich tot zijne bruid wendende, en haar vol vuur in het aangezicht starende.

De Griekin glimlachte.

Blijde ging het feest voort, de lach nam toe, de wijn ging rond, toen Otho's oog, aan het einde van den disch, op een' gast bleef staren, die van het hoofd tot de voeten in eenen mantel gewikkeld, en wiens aangezicht door eenen donkeren sluijer bedekt was.

»Vervloekt!" zeide hij met luider stem: »zulks is ge»wis niet manierlijk op ons feest: wil de vreemde de »goedheid hebben zich te ontsluijeren?"

Deze woorden trokken aller oogen naar het voorwerp, en zij die 'er het digst bij zaten, ontwaarden dat het geweldig beefde: eindelijk stond het op; en langzaam, doch bevallig, naar de bruid toe tredende, leide het een bloemen krans naast haar neder.

»Het is eene eenvoudige gift, schoone Griekin" zeide de vreemde, op eenen zoo lieflijken toon, dat de ruwste gast 'er door getroffen was: »doch het is alles wat ik »kan aanbieden, en Otho's bruid behoort niet zonder »een geschenk uit mijne handen te wezen: moge U beiden »het geluk ten deel zijn."

Met deze woorden keerde de vreemde zich om, en ging als eene schaduw de zaal uit.

»Breng de vreemde terug!" riep de Griekin, van hare verwondering eenigzins bekomen. Twintig gasten sprongen op om haar bevel te gehoorzamen.

»Neen, neen!" zeide Otho, zijne hand met ongeduld verheffende: »raak haar niet aan, sla geen acht op haar, »of boet er voor!"

De Griekin hield het hoofd over de bloemen gebogen, ten einde haren toorn te verbergen, en de gebroken helft van eenen ring viel 'er uit.—Otho erkende dezelve terstond; het was de helft van dien ring, dien hij met zijne

verloofde verbroken had. Helaas, hij behoefde zulk een teeken niet om hem te overtuigen, dat die gedaante, zoo vol van onuitsprekelijke bevalligheid, die hartroerende stem, die gift, die zegen, dat alles van de verlaten en vergevende Leoline kwam!

Doch Warbeck trad, alleen in zijnen eenzamen toren, met verwilderde stappen op en neder. Een diepe, ontembare wrok, over zijns broeders langhartigheid, mengde zich met eene brandende, eene bekoorlijke hoop. Hij erkende nu dat hij zich bedrogen had, toen hij dacht dat zijn drift was opgehouden te bestaan: waar was nu meer eenige hinderpaal tot zijne vereeniging met Leoline?

Met die kieschheid welke zijne liefde hem ingaf, had hij zich onthouden voor de beleediging hem aangedaan vertroosting te zoeken. Hij gevoelde dat hij alleen de foltering moest ondergaan, en evenwel smachtte hij om zich aan hare voeten te werpen.

Terwijl hij deze tegenstrijdige denkbeelden koesterde, werd hij door een geklop aan zijne deur opgewekt; hij opende dezelve — de doorloop was met Leoline's dienstmaagden gevuld, allen verbleekt, beangst, schreijende. Leoline had het kasteel verlaten, van slechts één vrouw vergezeld, niemand wist werwaards zij gegaan was. Het werd maar al te spoedig bekend. — In den donkeren, onstuimigen nacht had zij de zaal van *Sternfels* vaarwel gezegd, en zich naar de vallei begeven, waar het klooster van *Bornhöfen*, aan de afgematten van geest, en de gebrokenen van hart, eene schuilplaats aanbood hij het altaar van God.

Warbeck was den volgenden morgen bij het aanbreken van den dag, voor de poort van het klooster. Hij zag Leoline: — welk eene verandering had één enkele nacht van smart bewerkt op dat aangezicht, hetwelk voor hem

de fontein van alle bekoorlijkheid was! Hij knielde haar in zijne armen; hij schreide; hij drong op alles aan, waar liefde op kan aandringen: hij smeekte haar dat hart aan te nemen, hetwelk haar aandenken nooit door eene enkele gedachte verongelijkt had. »O, Laolina! hebt gij »niet eenmaal gezegd, dat deze armen uwe kindschheid »bewaakt hebben, dat deze stem uw jeugdig leed gematigd »heeft? Ach! vertrouw er andermaal op, en voor een»wig, en ontvang in plaats van eene liefde die U verzaak»te, de liefde die U nooit heeft begeven!"

»Neen" zeide Laolina, »neen, wat zou de ridderschap, »waarvan gij het sieraad en de roem zijt, wat zouden »zij zeggen, indien gij uwe gelofte gaaft aan eene ver»laetene, die jaren lang een ander verbeidde, en in uwe »armen niets kan nederleggen, dan dat hart hetwelk hij »versteten heeft? Neen, en zelfs wanneer gij, zoo als ik »weet dat gij zijn zoudt; bestand waart tegen zulk »eene verongelijking van dien trotschen man, *kan* ik »U een gebroken hart, eene verguisde ziel ten huwelijk »brengen? wilt gij U met weemoed, en niet met vreug»de verbinden? en zullen eindelooze zuchten, en onuit»putbare tranen het eenige huwelijks goed uwer bruid »zijn? gij, op wien alle zegen verdient uitgestort te »worden? neen, vergeet mij, vergeet uwe arme Laolina! »zij heeft voor U niets dan gebeden."

Te vergeefs drong Wanrick aan, te vergeefs beriep hij zich op alles, waarop liefde en waarheid zich kunnen beroepen: de bronnen van aardsche liefde waren voor altijd in het hart der weesopgedroogd, en haar besluit was onherroepelijk — zij scheurde zich uit zijne armen, en de poorten van het klooster kraakten hem door de oren tot in de ziel.

Eene nieuwe en geweldige gewaarwording overmeesterde hem nu: gevoelig en zacht van aard koesterde hij dezelve, ofschoon in gramschap ontstoken, met al het vermogen van een kalm gemoed. Leoline's tranen, hare smarten, hare verongelijkingen, haar gelaten geest, de verandering alreeds op haar aangezigt gestempeld, alles riep hem luide toe om wraak. »Zij is eene wees," zeide hij, van gevoel overstelpt, »zij heeft niemand om haar te beschermen, om haar » te herstellen, dan mij alleen. Wat baat het dat haar verrader mijn broeder zij? Hij is haar vijand. Heeft hij haar » niet verpletterd? Heeft hij haar niet tot aan het graf aan » kommer prijs gegeven? En met hoe veel smaad heeft » hij haar overladen! Geene waarschuwing baatte: — met » wulpsche slempers brastte hij den nacht van zijn nieuw » bruilofts-feest door, binnen het gehoor — voor het oog » van zijne verloofde. Genoeg! de tijd is gekomen, waarin om zijne eigen woorden te gebruiken, een van ons » beiden moet vallen." — Dus sprekende trok hij zijn zwaard ten halve, en het met geweld in de schede terug stootende, ijlde hij naar zijn eenzaam kasteel. Het geklank van paarden en van den jagthoorn kwam hem aan zijn portaal te gemoet: — de bruilofts-stoet van *Sternfels*, uitgelaten vrolijk, trok ter jagt.

Dien avond trad een ridder, in vollen wapendos, de banketzaal van *Sternfels* binnen, en daagde Otho, in naam van Warbeck van *Liebenstein* tot een gevecht op leven en dood.

Eene zoo onnatuurlijke uitdaging onthutste zelfs den Tempelier, doch Otho, rood wordende van toorn nam den handschoen op, en de dag en plaats werden bepaald. Met zich zelven onvergenoegd en wrevelig, beving hem eene woeste blijdschap; hij verlangde zijne woede zelfs op zij-

nen broeder te wreken; ook had hij in zijn jaloersch hart dien broeder nooit zijne deugden noch zijnen roem vergeven.

Op het bepaalde uur kwamen de broeders als vijanden bij een. WARBECK's vizier was open, en de vast gewortelde ernst van zijne ziel prijkte op zijn voorhoofd. Doch OTHO, meer geneigd den arm, dan den blik zijns broeders te trotseren, hield zijn vizier gesloten: de Tempelier stond aan zijne zijde met gevouwen handen. Voor zijnen spottenden geest was het eene studie in menschelijke driften. Naauwlijks was de eerste hoorn tot voorbereiding van dien verschrikkelijken strijd geblazen, toen een nieuw personaadje het tooneel betrad. Het gerucht van eene zoo ongehoorde gebeurtenis, was tot het klooster van *Bornhofen* doorgedrongen; en nu, twee aan twee, naderden de zusters van dat heiligdom, en de gewapende herauten maakten plaats, terwijl met slepend gewaad en omsluijerde hoofden, de zusters tot zelfs door de reien heen drongen. Op dat oogenblik zonderde zich een harer af, en met eenen langzamen en majestueusen tred, hield zij stil, toen zij regt tusschen de vijandelijke broeders instond:

» WARBECK" zeide zij met eene holle stem, welke hem eene ijzing verwekte, » wilt gij aldus het bewijs uwer liefde » openbaren, en uwe hoede behouden over de vaderlooze » wees, welke uw vader aan uwe zorg heeft nagelaten? » zal mijne ziel met moord bezoedeld worden?" Op die vraag hield zij een oogenblik stil, en zij die het hoorden, waren verstomd en sidderden. — » Een menschen moord, » door den eigen hand eens eigen broeders! — Van hier, » WARBECK! ik beveel!"

» Moet ik uwe verongelijkingen vergeten, LEOLINE?" zeide WARBECK.

» Verongelijkingen! zij hebben mij met God vereenigd! » zij zijn vergeven, zij zijn niet meer: de aarde heeft mij » verlaten, doch de Hemel heeft mij in zijne armen opge» nomen;—moet ik over die verwisseling klagen?—En gij, » Otho,!" (hier verzwakte hare stem) » gij — verwijt uw » geweten u niet, — wildet gij, door mij van alle hoop te » berooven, boeten, met de toekomst voor mij te sluiten? » Elendige, die ik zou zijn! zou ik op genade kunnen » hopen, zou ik aan vertroosting kunnen denken, wan» neer uw broeder, door uw zwaard, ten mijnen gevalle » zou sneven?—Otho, ik heb u vergeven, ik heb U en » de *uwe* gezegend. Eenmaal hadt gij mij mogelijk lief; ge» denk hoe ik u lief had; — leg uwe wapenen neder."

Otho staarde de gesluijerde gedaante, welke voor hem stond, aan. Waar had de zachte Leoline geleerd te beveelen! — Hij wendde zich naar zijnen broeder; hij gevoelde alles wat hij aan beiden had toegebragt, en zijn zwaard op den grond smijtende, knielde hij aan de voeten van Leoline neder, en kuste haar gewaad met eenen godvruchtigen eerbied.

De betoovering, waarmede alle de krijgslieden in het rond waren bevangen geweest, was verdwenen; er verhief zich een eenparig en luid gejuich van vreugde. — » En gij Wa» renbeck?" zeide Leoline, zich naar de plaats wendende, waar Warenbeck als nog bewegenloos en vol trotschheid was blijven staan.

» Ben ik ooit aan uwen wil ongehoorzaam geweest?" zeide hij zachtkens, en groef de punt zijns zwaards in de aarde. — » En evenwel, Leoline — evenwel" zijnen knielenden broeder aanziende » evenwel zijt gij alreeds beter » gewroken dan door dit staal."

» Gij zijt het, gij zijt het!" riep Otho uit, zich op de

bort slaande; en langzaam, en de menigte, welke op zijn pad achter uit week, naauwelijks gade slaande, verliet Warbeck het strijdperk.

Lmoline sprak niet meer: haare Goddelijke zending was vervuld: lang en veel beteekenend, staarde zij de statige gestalte van den ridder van *Liebenstein* na, en toen met eene zwakke zucht zich tot Otho wendende: — » Dit is de » laatste maal dat wij op aarde ons zullen ontmoeten: — » vrede zij met ons allen."

Met dezelfde bedaarde en majestueuze houding, voegde zij zich toen in den zusterlijken kring, en toen zij, in den zelfden plechtigen optocht, naar het klooster terugkeerden, was er niemand, zelfs niet de verharde Tempelier, die niet, even als Otho, de knie voor Lmoline zou gebogen hebben.

Op nieuw dempelde Otho zich in de woeste vermaken zijner eeuw: zijn kasteel was opgevuld met gasten, en nacht op nacht weerkaatste de vreedzame *Rijn* den glans der vrolijke zalen van *Sternfels*. De schoonheid der Grieksin, de rijkdom van Otho, de faam van den Tempelier, waren onweêrstaanbare aanlokkelen voor de ridderschap wijd en zijd. Nooit hadden de oevers van den *Rijn* eenen zoo gastvrijen Heer gekend, als den ridder van *Sternfels;* en evenwel werd hij, te midden der vreugd door weemoed bevangen, en het genot was hem alleen welkom, als eene verlossing van kwaging des gewetens. De stem van oneer mengde zich echter met die van wijd over den luister van Otho. De schoone Grieksin, zeide men, was haren Heer meede, verkwistte harе gunsten aan anderen. De jongen en schoonen waren altijd het meest welkom op het kasteel, en boven al werd hare schuldige min voor den Tempelier ter naauwernood verborgen. Otho alleen scheen met het gerucht

onbekend, en ofschoon hij zijne bruid had begonnen te verwaarloozen, onderging zijne boezemvriendschap voor den Tempelier geene vermindering.

Het was middag, en de Griekin zat alleen met haren verdachten minnaar in haar vertrek: de heerlijke geuren van het Oosten mengden zich met het welriekende der bloemen, en onderscheiden wellusten, in die Noordsche streken tot dien tijd onbekend, gaven aan deze plaats een zoet en bedwelmend voorkomen.

»Ik zeg U," zeide de Griekin, eenigzins verstoord »dat hij begint te wantrouwen; dat ik hem heb opgemerkt »hoe hij U gadesloeg: dat ik hem heb hooren mompelen, »terwijl hij U aansag, en hem met het gevest van zijnen »dolk heb zien speelen. Laat ons liever vluchten, eer »het te laat zij, want zijne wraak zou verschrikkelijk »wezen, als die eenmaal jegens ons opgewekt was. Ach, »waarom heb ik ooit mijn eigen schoon land, voor deze »barbaarsche streken verlaten! Daar wordt de liefde niet »als eenwig beschouwd, en onstandvastigheid als eene mis»daad den dood waardig!"

»Houd U stil, aanvallige!" zeide de Tempelier geheel onbekommerd: »gij zijt met de wetten van onze grillige »ridderschap niet bekend. Denkt gij, dat ik de zaal »eens ridders kan verlaten, als een dief in den nacht? »geloof mij, dat het roode kruis zelf eene dusdanige oneer »niet zou kunnen bedekken. Zoo gij bevreesd zijt, dat »uw droefgeestige Heer eenig vermoeden koestert, wel »aan dan, scheiden wij. De Keizer heeft van *Frankfort* »om mij gezonden. Des noods kan ik nog vóór den »avond op weg derwaards zijn."

»En ik alleen gelaten om de wraak van den barbaar »te trotseren! Is dit uwe ridder leer!"

»Kom, babbel niet zoo in het wild" antwoordde de Tempelier." Wanneer het voorwerp van zijnen argwaan »uit den weg is, dan zullen gewis, uwe vrouwen list, »en uwe Griekzche loosheid, dán jaloerschen vijand ge»makkelijk tot bedaren brengen: ken ik U niet, *Glycera*?— »Gij zijt in staat een ieder bij den neus te leiden — be»halven een' Tempelier."

»En gij, wreedaart, zoudt gij mij willen verlaten?» zeide de Griekin, terwijl zij tranen stortte: »hoe kan »ik zonder U leven?"

Den Tempelier stond een lach op het gelaat: »kunnen »zulke oogen ooit schreijen, zonder eenen vertrooster te »vinden? Doch vaarwel, men moet mij niet bij U vin»den. *Morgen* vertrek ik naar *Frankfort*, wij zullen »elkander wederzien."

Zoodra de deur achter den Tempelier gesloten was, stond de Griekin op, en het vertrek op en neer wandelende, zeide zij: »Eigenbaat, louter eigenbaat! Hoe »kon ik hem ook ooit vertrouwen? En evenwel, durf ik »alleen Otho niet braveren: het was zeker zijn stap, »die ons gisteren gedurende onze bijeenkomst verontrust»te, ja! ik zal vluchten. Een' vriend zal ik nooit ont»beren."

Zij klapte in de handen: een jonge page kwam te voorschijn: zij wierp zich op hare zitplaats neder, en schreide bitterlijk.

De page naderde, en liefde was in zijn medelijden gemengd.

»Waarom schreit gij, edele, waardste vrouw?" zeide hij »is er iets waarin Conrade's diensten, — diensten — »ach! gij hebt in zijn hart gelezen—*zijne verknochtheid* »kan welligt van dienst zijn?"

Otho had den geheelen dag in zijne eenzaamheid omgedwaald: zijne vassalen hadden opgemerkt, dat zijn voorhoofd meer dan naar gewoonte gefronst was. Hij had zich met eenige zijner meest vertrouwde dienaren onderhouden, en het onderhoud had het sombere op zijn gelaat versterkt. Hij keerde tegen den avond terug: de Griekin vereerde het maal niet met hare tegenwoordigheid, zij was niet wel, en moest niet gestoord worden. De vrolijke Tempelier was het leven van den disch.

»Gij ziet 'er heden jammerlijk gefronst uit, Heer »Otho!" zeide hij: »op mijn woord! de lucht van *Lie»benstein* heeft U bevangen."

»Ik heb iets dat mij kwelt," antwoordde Otho, met een' gedwongen lach »hetwelk ik aan uwen vriendschap»pelijken boezem verlang mede te deelen. De nacht is »helder, en de maan is op, laat ons te zamen en alleen »naar buiten gaan."

De Tempelier stond op, en vergat niet zijn zwaard omtegorden, toen hij den ridder volgde.

Otho geleidde hem naar een der verst afgelegen terrassen, aan den oever van den *Rijn*.

»Heer Tempelier," zeide hij »beantwoord mij eene vraag »op uwe ridder-eer, was het uwe voetstap, die gister »na het vallen van den avond, uit het vertrek mijner »gade kwam?"

Door deze zoo plotselinge vraag ontzet, aarzelde de looze Tempelier met zijn antwoord.

Het roode bloed steeg tot op Otho's voorhoofd: »Neen »lieg niet, Heer ridder! deze oogen, God zij dank! »hebben het niet gezien, doch deze ooren hebben van an»deren van mijne onteering gehoord.

Terwijl Otho sprak, zag de Tempelier, die zijn oog

op het water gevestigd hield, een boot met allen spoed den *Rijn* over roeijen: de afstand verhoed hem meer dan flauw de gedaanten van twee personen 'er in te onderscheiden: »zij had gelijk" dacht hij »misschien voert die »boot haar reeds buiten gevaar."

Zijne hooge gestalte ten volle uitrekkende, hervatte de Tempelier op eenen trotschen toon.

»Heer Otho van *Sternfels*, bij aldien gij U verwaar»digd hebt, uwe vassalen te ondervragen, verkrijg dan »ook van hen een antwoord. Het is niet om zulke huur»lingen tegen te spreken, dat de ridders van den tem»pel hun woord geven."

»Genoeg" riep Otho uit, zijn geduld niet langer meester, en den Tempelier met zijne vuist treffende, »trek, verrader, trek!"

Eenzaam, in zijnen hoogen toren, sloeg Warbeck de duisternis gade, die zich over den Hemel begon te verspreiden, en diep bedroefd hield hij gemeenschap met zich zelven: »tot welk einde?" dacht hij »zijn die sterke »genegenheden, die geschiktheid voor liefde, dat smach»ten naar medegevoel mij gegeven? onbemind en onbe»kend treed ik naar mijn graf, en al die edele eigen»schappen van mijn hart moeten voor altijd begraven »blijven."

Aldus in overpeinzing gezonken, hoorde hij den roep niet van den Wachter op de borstwering, noch het omgrendelen der poort beneden, noch den tred van veelstappen langs den wenteltrap: de deur vloog eensklaps open, en Otho stond voor hem: —»Kom" zeide hij met eene gesmoorde stem, en van drift bevende: »Kom, »ik zal U wat doen zien, dat uw hart zal verblijden; »tweevoudig is Lollins gewroken."—

Warbeck zag met verstomde verwondering eenen broeder aan, dien hij niet gezien had, zedert zij gewapend en elkanders leven gedongen hadden; en nu ontwaarde hij, dat de arm die Otho naar hem uitstak, doorweekt was met bloed, hetwelk droppel bij droppel op den grond druppelde.

»Kom" zeide Otho »volg mij! Het is mijne laatste »bede. Kom, om Lezoline's wil, kom!"

Op dien naam, aarzelde Warbeck niet langer. Hij gordde zijn zwaard aan, en volgde zijn broeder naar beneden en door de poort van het kasteel. De poortier geloofde ter naauwernood zijne oogen, toen hij de twee broeders zag, die, zoo lang gescheiden, op dat uur in oogenschijnelijke vriendschap te zaam vertrokken.

Warbeck die hoogte van gevoel bereikt hebbende, waarop niets in staat is ontroering te verwekken, volgde met bedaarde stappen de snelle schreden zijns broeders. In slechts weinige minuten stond Otho stil aan eene opening in een der terrassen van *Sternfels*, hetwelk de maan in vollen en statigen luister bescheen. »Zie »daar" zeide hij met eene afgrijselijke stem, »zie daar!" en Warbeck zag op den grond, het doode ligchaam van den Tempelier wentelende in zijn bloed, dat zelfs toen nog warm uit zijn hart vloot.

»Hoor!" zeide Otho. »Hij was het, die mij het eerst »in mijne gelofte aan Lezoline deed wankelen: Hij over»reedde mij om gindsche geblankette huichelaarster te hu»wen: — Hoor! Hij die dus mijne trouwlooze bruid had »onteerd, en dus — dus — dus" terwijl hij knersentandende, de doode romp van den Tempelier van zich schopte — »dus, zijn Lezoline en ik gewroken!"

»En uwe vrouw?" zeide Warbeck, op eenen meêdegenden toon.

»Gevlugt—gevlugt, met een' huurling van een' page. »Het is wel! zij was het zwaard niet waardig, dat mij »eens omgord werd—door Leoline."

De overlevering verhaalt verder, dat Otho, ofschoon dikmaals door het strenge geregt van dien tijd, wegens den dood van den Tempelier gedreigd, die bedreiging tartte en ontdook. Den zelfden nacht toen hij zijne wraak uitoefende, werd hij door eene ijlhoofdige ziekte aangetast: de edelmoedige Warbeck vergat alles; behalve dat hij eenmaal aan Leoline's liefde was toegewijd geweest. Hij verzorgde hem gedurende zijne ziekte, en toen hij herstelde, was Otho een veranderd mensch. Hij zwoer de gezellen af daar hij mede verkeerd, en het losbandig leven dat hij geleid had. De zalen van *Sternfels* waren eenzaam als die van *Liebenstein*. De enkele medgezel die Otho zocht, was Warbeck, en Warbeck schikte zich naar hem; zij hadden geen onderwerp gemeen, want op één onderwerp ten minste was Warbeck al te diep gevoelig om zich zelven eenig gesprek er over toe te vertrouwen, en niettegenstaande bestond er een verwonderlijk en heimelijk medegevoel, hetwelk hen vereenigde. Zij hadden voor het minst het zelfde verdriet: dikwerf zag men hen te zamen langs de eenzame oevers der rivier, of door de bosschen dwalen, zonder een enkel woord of teeken te wisselen. Otho stierf eerst, en zog in den bloei zijns levens, en Warbeck was nu zonder medgezel.—Te vergeefs poogde het Keizerlijk hof hem naar deszelfs vermaken te lokken: te vergeefs schilderde het kamp hem af hoe zijn roem vergeten zou worden! Ach! kon hij zich losscheuren van eene plaats, waar hij 'smorgens en 'saavonds van verre, in het hart der vallei, het dak kon ontwaren, dat zijne Leoline beschermde, en

[illegible] ter naauwernood van ouderdom. Slechts ééne [illegible] onsterschap herkende dat statig aangezigt; slechts [illegible] beide zijne smachtende lippen, slechts ééne hield [illegible] hand, en het was in LEOLINE's tegenwoor- [illegible] de haar tot het einde toe getrouwe ziel van [illegible] ridder van *Liebenstein* hem ontvlood.

Uit het Engelsch door J. v. D. S.

[illegible] REELEN VAN JAVAANSCHE ZEDEN.

[illegible] *Verhalen, door* C. S. W. graaf [illegible] *Amsterdam, bij* C. G. SULPKE, 1837.

[illegible] SCOTT, uit de oude *Schotsche* en *En-* [illegible] denissen, de bronnen heeft geput voor zijne [illegible] halen, en zich eenen onsterfelijken roem [illegible] zoo wel door de treffende en levendige [illegible] oude zeden en gewoonten dier volkeren, [illegible] ende en fijne inkleedingen, en den ge- [illegible] lijken stijl zijner werken, sedert dien tijd [illegible] soort van letterkunde geboren. Ook in [illegible] orden hare beoefenaars niet ten eenenmale [illegible] de helaas te vroeg gestorven schrijver van [illegible] *van de Eikenterpen*, zoo wel als de [illegible] *Nederlandsche Legenden* in gebon- [illegible] *zoon*, en de *Roos van Dekama* in [illegible] hebben voldoende bewezen, dat onze [illegible] geschiedenis, daartoe heerlijke on- [illegible], dat onze schoone moedertaal er zeer [illegible] dat het vernuft en de poëtische vin- [illegible] orlander daarbij niet te kort schieten.

waarop elke heester, elke graszode, hem aan vroegere dagen herrinnerde? — Zijn eenzaam leven, en zijn nachtwaken, verschaften hem allengs den naam van zwartkunstenaar, en een ieder mijdende, werd hij door ieder gemeden. Doch het was hem troostrijk, om van tijd tot tijd, de toenemende vroomheid te vernemen van haar, in wie zijne laatste aardsche gedachten zich vereenigd hadden; zij was het die de kranken genas, zij was het die de armen bijstond, en het bijgeloof van die eeuw bragt pelgrims uit afgelegen landen naar de altaren waarvoor zij knielde.

Verscheiden jaren daarna, verscheen er eene bende struikroovers, die — gewoon elk oogenblik hunne schuilplaatsen in het gebergte uit te rukken, om de valleijen van den *Rhijn* te plunderen en te verwoesten, en noch sexe, noch ouderdom, noch slot, noch hut, noch zelfs Gods tempels sparende — het grondgebied rond *Borsheim* reeds verwoest hadden, en schatting verderden van het klooster. De abdis, tot het stoute geslacht van *Rudesheim* behoorende, weêrstond den heiligschennenden eisch: het klooster werd bestormd; deszelfs vassallen boden tegenstand, maar de roovers in den strijd volleerd, zegevierden: de poorten waren reeds opengebroken, toen een ridder aan het hoofd van eene kleine, doch dappere bende, van de helling des bergs naarbeneden stortte, en den uitslag van het gevecht deed verkeeren; — waar zijn zwaard glinsterde, vermelde 'er een vijand; waar zijn krijgsroep klonk, vielen zij in het heftigste van den strijd bij hoopen. Het gevecht was gewonnen: het klooster behouden: de abdis en de minderschap schaarden zich om haren verlosser te zegenen: onder eenen bejaarden eik lag hij dood te bloeden, zijn hoofd was ontbloot, en zijn lokken waren

grijs, doch ter naauwernood van ouderdom. Slechts éene uit de zusterschap herkende dat statig aangezigt; slechts éene besproeide zijne smachtende lippen, slechts éene hield zijne stervende hand, en het was in LEOLINE's tegenwoordigheid, dat de haar tot het einde toe getrouwe ziel van den laatsten ridder van *Liebenstein* hem ontvloodt.

Uit het Engelsch door J. v. d. S.

TAFEREELEN VAN JAVAANSCHE ZEDEN.

Vier Oorspronkelijke Verhalen, door C. S. W. graaf VAN HOGENDORP. *Amsterdam, bij* C. G. SULPKE, 1837.

Sedert WALTER SCOTT, uit de oude *Schetsche en Engelsche* geschiedenissen, de bronnen heeft geput voor zijne romantische verhalen, en zich eenen onsterfelijken roem heeft verworven, zoo wel door de treffende en levendige schilderingen der oude zeden en gewoonten dier volkeren, als door de boeijende en fijne inkleedingen, en den gekuischten en sierlijken stijl zijner werken, sedert dien tijd is er eene nieuwe soort van letterkunde geboren. Ook in ons Vaderland worden hare beoefenaars niet ten eenenmale gemist; immers de helaas te vroeg gestorven schrijver van den *Hermingard van de Eikenterpen*, zoo wel als de beroemde dichter der *Nederlandsche Legenden* in gebonden, en den *Ploegzoon*, en de *Roos van Dekama* in ongebonden stijl, hebben voldoende bewezen, dat onze aloude voorvaderlijke geschiedenis, daartoe heerlijke onderwerpen oplevert, dat onze schoone moedertaal er zeer geschikt voor is, en dat het verhuft en de poëtische vinding van den Nederlander daarbij niet te kort schieten.

Aan den eenen kant is er voorzeker geen soort van geschriften, die zich geschikter voordoet, om den lezer een waar en helder denkbeeld te geven, der zeden en gewoonten van vervlogen tijden of van meer onbekende volkeren, dan juist deze: men verplaatst zich toch geheel in die verwijderde eeuwen en leeft voor het oogenblik in eene denkbeeldige wereld, die zoodanig onze verbeelding weet op te wekken en te ontvlammen, dat wij den grooten afstand van jaren en eeuwen vergeten, en onder het voorgeslacht wandelen en verkeeren. Maar aan den anderen kant ook is dat gedeelte der geschiedenis daartoe het eigenaardigst, waarover het stof der vergankelijkheid eenen nevel heeft uitgespreid, zoo dat veel daarvan in het duister ligt verscholen, en ruimte voor menige gissing overlaat. Immers zoo het tijdvak, waaruit het verhaal des schrijvers geput wordt, helder en duidelijker is, dan zal hij zulke stoute schreden op het veld der verdichting niet durven wagen, dan zijn de vleugelen zijner verbeelding gekortwiekt, en dus zal ook de karakterschildering zijner helden meer geschiedkundig, en daarom minder buitengewoon en treffend wezen. Maar daar waar eene schemering van twijfelingen en onzekerheid over dat tijdvak is uitgestort, daar is de dichter vrij, daar blijft hij schepper van zijne personen en van zijn verhaal.

Is dit nu eene boven alle beedenking verheven waarheid, dan durven wij gerust beweren, dat de oude geschiedenis van Indië en voornamelijk die van het eiland *Java* een veld is, waarop deze soort van letterkunde welig zal tieren en bloeijen. Wel verre toch van bekend en duidelijk te wezen, is zij integendeel, vooral in meer verwijderde eeuwen geheel onzeker, fabelachtig, en met ontelbare ongerijmde, maar toch dikwijls niet onbelangrijke verhalen

opgesmukt; terwijl de zeden en gewoonten dier volkeren sedert onheugelijke eeuwen bijna dezelfde zijn gebleven, en dus thans nog voor een nauwkeurig onderzoek gereed staan. Daarbij komt dat die geschiedenis, welke in wat lateren tijd duidelijker wordt, voor ons te belangrijker is, naar mate de geschiedenis van den roem onzer vaderen met haar als ineensmelt. En dit alles wordt nog aanmerkelijk verhoogd, door het poëtisch waas, dat de bloeijende en weelderige natuur van dit goddelijk eiland, zoo wel als bijzondere eigenschappen van den grond en het klimaat, daarover uitspreiden. — Zoo zeer echter aan den eenen kant de geschiedenis en het land van *Java* geschikt zijn voor dergelijke verhalen, zoo groot zijn aan den anderen kant de zwarigheden, waarmede men er heeft te kampen. De kennis toch, die men daartoe noodig heeft, is moeijelijk te verkrijgen, daar over verscheiden belangrijke zaken de schrijvers van *Indië* zwijgen, terwijl de voornaamste bron, die van eigen onderzoek, voor menig een gesloten blijft. Dit is dan ook de reden waarom men, bij het grootste gedeelte zijner lezers, niet dan geringe en geheel oppervlakkige bekendheid met *Indië* mag veronderstellen, en dus tot opheldering en langdradige aanmerkingen zijn toevlugt moet nemen, terwijl de tegenovergestelde inborst en het niet zelden tegenstrijdig karakter van eenen Westerling en Oosterling, menigmalen een *Scylla* en *Charibdis* zijn, die moeijelijk worden vermeden.

Deze gedachten kwamen bij ons op, toen wij het boven aangekondigde boek in handen kregen: en wij beschouwden het als de eerste proeve, in deze soort van letterkunde, uit de bronnen die *Java* oplevert geput, en dus als een belangrijk verschijnsel in onze Nederduitsche letterkunde.

Met groote verwachtingen zetten wij ons aan de lezing van hetzelve, want een gedeelte van het werk, dat voor een paar jaren in een onzer Vaderlandsche tijdschriften geplaatst werd, had die verwachtingen reeds bij ons opgewekt; en na de lezing konden wij ons niet weerhouden een klein verslag van hetzelve onzen lezers aan te bieden. Wij zeggen een klein verslag, want wij vermeten ons niet, deze verhalen van den bekwamen schrijver te beoordeelen: slechts ons persoonlijk gevoelen zij het ons vergund met een paar woorden daarover in 't midden te brengen, en eene enkele bescheiden aanmerking of bedenking moge niet euvel worden opgenomen.

Het eerste verhaal, Radeen Ningrat getiteld, verplaatst ons in het laatst der zeventiende eeuw (1678—1681). Het is, volgens opgave van den schrijver, wat de hoofdtrekken aangaat, uit een oud Maleisch handschrift of *Sjerita* getrokken. Radeen Ningrat was door zijnen vader, den Regent van *Sum**, van de opvolging in het Regentschap uitgesloten, ten voordeele zijn's jongeren broeders. Vervuld met wrok en ontevredenheid over dit hem aangedaan onregt verwijdert hij zich, op aanstoken van den listigen Hadjie Tabr Mandoela, uit den vorstelijken Dalam, verzamelt eene niet onaanzienlijke magt, en trekt tegen zijnen broeder op (zijn vader was op dat tijdstip op eene pelgrims-reize), ten einde gewapenderhand den hem aangedanen hoon uit te wisschen. Ofschoon met heldenmoed strijdende, is de kans des oorlogs hem tegen, en wordt hij ten laatsten, zwaar gewond, gevankelijk naar een' Pandoppo in den Dalam gebragt. Te vergeefs tracht de schoone Mirza, zijne verloofde, hem tot verdemoediging voor zijnen vader over te halen; tot eindelijk de komst van een' Arabier, hem door den dapperen Speelman, toen nog Ad-

miraal, toegezonden, RADDEN NINGRAT overreedt zich te verwijderen, met het voornemen om nooit weêr de wapenen tegen zijnen broeder op te vatten. Dien zelfden nacht nog vertrekt hij naar het Bantamsche gebergte, waar een gret hem, gedurende eenen geruimen tijd, als kluizenaar verbergt: tot dat eindelijk de verheffing van den Admiraal SPERLMAN, zijnen bijzonderen beschermer, tot Gouverneur Generaal, en de dood van zijnen vader hem in zijne regten herstelt, en hij, met zijne getrouwe MIMBA, als Regent van *Sum**, eenen hoogen ouderdom bereikt.

In hoeverre dit stuk geschiedkundig waar is, laat zich niet bepalen. Referent bezit het daartoe gebezigde handschrift niet, en al had hij het, dan zou het nog moeijelijk te beslissen zijn, wat daarvan historiek is, en wat aan de verdichting van *den steller dier tjerita* moet worden toegeschreven [1]. Zoo als het verhaal van den Heer VAN HOGENDORP daar ligt, is er voorzeker niets in, dat met bekende geschiedkundige waarheden, of zeden en gewoonten van den Javaan in strijd is.

Het tweede verhaal, verre weg het uitgebreidste, voert den titel van PORTRIE DEWIE SAMARIE, en is eene vertelling uit de 14de eeuw. Het verplaatst ons in de tijden der eerste vestiging van het Islamismus op *Java*. De inleiding in een' luimigen en levendigen stijl geschreven, brengt ons op het standpunt, waaruit wij dit verhaal moeten beschouwen, terwijl de vertelling zelve ons met vele geschiedkundige daadzaken en personen bekend maakt. Voor een groot gedeelte voegt de Heer v. H. het er bij, waar

---

[1] Men vergelijke over de menigvuldige verdichtselen die in dergelijke *tjerita's* voorkomen: JOHN CRAWFURT, *de Indische Archipel*, enz. *Haarlem*, 1825, deel III, pag. 301 enz.

zijn verhaal geheel historiek is, maar somtijds laat hij dit na. Zoo is het bij voorbeeld geschiedkundig waar, dat er, ten tijde van de eerste vestiging van het Mahomedanisme op dit eiland, eene drukke gemeenschap of briefwisseling werd onderhouden, van *Java* met het vaste land van Indië, tusschen eene uit het *Siamsche* rijk geboortige vrouw op *Java* en hare met een' *Arabischen* priester gehuwde zuster [2]. Gelukkig was de inval van den schrijver om hier van partij te trekken: immers hij was nu in de gelegenheid om zijne heldin, als aan eene met het land harer inwoning onbekende persoon schrijvende, meer in kleinigheden over *Java* en de zeden en gewoonten van dit eiland, te doen treden, en maakte dus hare brieven ook voor den tegenwoordigen lezer belangrijk.

De knoop (intrigue) van het verhaal is vernuftig gevonden, en wekt de nieuwsgierigheid van den lezer gaande weg meer en meer op: terwijl ook hier weder bijna alles met de zeden en gewoonten van het land overeenkomt. Misschien zou hier tegen bij denen of genen wel eenige bedenking kunnen ontstaan, wanneer hij hier zoo menige beschrijving vindt gebezigd, die bijna dezelfde is als wij die bij Duitsche en Romanische volkeren in de middeneeuwen aantreffen. Zoo is bij voorbeeld de voorstelling van dat tournooi-spel genoegzaam gelijk aan die welke voor eeuwen in *Europa* plaats hadden: te regt merkt ook

---

[2] Zie CRAWFURT t. a. p. pag: 315 enz. Men vergelijke bij dit geheele verhaal, hetgeen wij omtrent de vestiging van 't Islamisme op *Java* vinden bij CRAWFURT t. a. p. pag: 311 — 323 RAFFLES *the history of Java* vol. II. pag: 1—199, en vooral VALENTIJN *beschrijving van groot Java*, deel IV. pag: 68 enz., en *zaken van den Godsdienst op Java* deel IV. 2de stuk pag: 1 enz.

ter de heer v. H. aan dat het tegenwoordig bestaan dier spelen op *Java* derzelver geschiedkundige waarheid buiten allen kijf stelt. Zoo leest men op bladz. 74 van NJAIJ TJEMPO, die zich voor eene kundige waarzegster uitgaf en in de lijnen der hand kon lezen, dat PENTHEUS DEWI-SAHARIE een' voorname rol zou spelen: eene wijze van waarzeggen, die in vorige tijden door zoogenaamde *Heidenen* (*Zigeuner*) werd voorgestaan, en later onder anderen nog door *Mademoiselle le Normand* te *Parijs* werd beoefend: en toch vindt men thans nog op *Java* dergelijke waarzeggers of waarzegters, die op dezelfde wijze hun beroep uitoefenen [3].

SOELATRIE, het derde verhaal, leert ons een gelukkig Javaansch huisgezin kennen, dat door eenen rijken wellustigen Chinees KÉ BOPENG, in het jammerlijkste onheil werd gestort. De schoone SOELATRIE, aan den vlijtigen BAGOES verloofd, was het voorwerp zijner schandelijke lusten: maar een snel werkend vergif, dat zij om hare onschuld te redden had ingenomen, onttrok haar aan zijne magt, doch ook tevens aan de liefde van haren getrouwen BAGOES, die zich uit smart en wanhoop het leven benam.

Het laatste stuk is een fragment: het stelt ons in den korporaal RAMPOK een' getrouwen bediende en braven huisvader voor, maar die naderhand, door het onmatig gebruik van opium een beklagenswaardig voorwerp wordt,

---

[3] De oorsprong dezer zoogenaamde kunst op *Java* is bij de HINDOOS te zoeken, die in vroeger tijd ook op dit eiland zoo veel van hunne gewoonten en godsdienstige gebruiken hebben overgeplant. Zie W. HURD *geschiedenis van alle Godsdiensten* deel I. pag: 242 enz. en vergelijk RAFFLES tom. II. pag: 65 enz.

dat medelijden en afschuw tevens inboezemt: en het schildert ons alzoo, met levendige kleuren, de verschrikkelijke gevolgen van de drift tot het heulsap. Dat dit verhaal verre is van overdreven te zijn, zal in het algemeen ieder, die met de verwoestingen welke dat verderfelijk sap aanrigt bekend is, gereedelijk toestemmen, en in het bijzonder voorzeker hij, die den ongelukkigen, hier onder den naam van korporaal RAMPOK voorgesteld, kende of van de legenden, die nog over hem te *Batavia* en in deszelfs omstreken in omloop zijn, gehoord heeft.

En als nu Referant over dit boek zijn oordeel zou moeten zeggen, dan heeft de lezer voorzeker uit dit verslag reeds opgemaakt dat het niet anders dan gunstig zou uitvallen, dat hij deze eerste proeve in deze soort van letterkunde hoogelijk roemt. Behalve de reeds aangewezen groote verdiensten die van getrouwheid aan het costuum en vernuftige vinding der intrigue, moet voorzeker ook de gekuischte, sierlijke en krachtvolle stijl, waarin het werk geschreven is, geprezen worden. Om den lezer dit met een enkel voorbeeld te bewijzen, halen wij de beschrijving aan van een' oosterschen nacht, die in het eerste verhaal voorkomt, en die wij als het model eener fraaije en levendige schrijfwijze beschouwen.

» De kalmte van den nacht had intusschen het gelooi van den storm, die op de maansverduistering gevolgd was vervangen; ook in de vallei en in de omliggende kampongs schenen de bewoners zich ter rust begeven te hebben. De rust of stilte van eenen Indischen nacht is echter zeer verschillende van die, welke op hetzelfde tijdstip in de gematigde luchtstreken heerscht; talrijke nacht insecten zijn er voorzien van eene longenkracht (?) en werkzaamheid, die der menschen rust zeer hinderlijk is: daar-

om slaapt de Oosterling gewoonlijk gedurende het heetste van den dag, en waakt daarentegen een groot gedeelte van den nacht; zelfs zijn de kampongsbewoners aldan bijgeestiger, dan gedurende de uren, die de zon over hun halfrond schijnt; feesten en vermakelijkheden zijn op dien tijd in *Indië* het levendigste, en de eentoonige, doch schel klinkende gamelan en andere geraasmakende instrumenten laten zich onophoudelijk hooren.

» Trouwens de eenzame plaats, door Raden Nigrat tot zijn verblijf gekozen, was te verre van de bevolking der vallei gelegen, dan dat hij veel door de muziek zijner landslieden zoude zijn gehinderd geweest; maar talrijke jankrieks, in de omliggende struiken verspreid, begonnen nu een' avondzang waarvan zij de hoege, en duizenden van padden en kikkers de baspartij op zich namen, terwijl zwermen van muskieten een onafgebroken gehemmel veroorzaakten; nu en dan weder hoorde men het schelle geschreeuw van eenige gekko's, bewoners van het atappenriet, waarmede het gebouw gedekt was, dan weder het gehuil van zwervende honden. Ieder soort van deze gelijkaardige schepselen scheen vergeefsche pogingen te doen, om de stem van andere soorten tot het tacet te brengen; zelfs het gebrul van den tijger en den luipaard liet zich in de verte hooren en veroorzaakte niet weinig schrik en bevreesdheid onder de paarden, die nu aan de stijlen van het gebouw vastgebonden, of in afzonderlijke kadogangs geplaatst waren."

Zie daar eene schilderij waar gloed en leven in heerschen en die den meester waardig is; wie zulke nachten tusschen de keerkringen heeft bijgewoond, zal toestemmen dat deze getrouw naar het leven werd geschetst, wie ze niet bij ondervinding kent, zal er zich bijna geheel in kunnen

verplaatsen, en zulk een' nacht zich voor de verbeelding kunnen stellen.

Als in een ander soort (genre), maar niet minder meesterlijk, roemen wij de beschrijving van een schoon *Indisch* meisje; zij luidt als volgt: «Nauwelijks veertien jaren oud, was de jonge SOMLATRIS reeds als het schoonste meisje van de kampong *R.*, aan den oever van de snelstroomende rivier *Tji-danie* gelegen, bekend. Hare rijzige gestalte, hare bekoorlijke leest, hare fraaije sprekende gitzwarte oogen, hare ivoorwitte tanden, die het onaangenaam uitwerksel van de stalen vijl of van het betelkaauwen nog niet ondervonden (4) hadden, hare rozekleurige lippen, die steeds tot eenen vriendelijken lach gereed schenen, deden haar, wel is waar koperkleurig, doch aan het zachtste dons gelijk, jeugdig vel met den schoonsten luister voorkomen; terwijl het eenvoudig zwart katoenen kleedje, in de gedaante van eene tunica, met de gewone sarong of het ondergewaad, hare éénige kleeding, vormen verried, die met het marmer konden wedijveren en eenen CANOVA mismoedig den beitel zouden doen hebben ontvallen, indien hij dezelve met die van zijne schoonste meesterstukken had kunnen vergelijken."

Mogten wij meerder ruimte aan dit verslag inwijden, dan was er stof genoeg om ook in andere schrijfsoorten dee

(4) De schrijver teekent hier aan, dat de *Javanen*, tot jaren van huwbaarheid gekomen, hunne tanden met een vijl schuren om er het email af te nemen, en vervolgens door een bijtend vocht ze zwart maken. Om dit eenigzins aantevullen merken wij hier op, dat deze vijl somtijds van ijzer, maar meesttijds van eene soort van steen gemaakt is: terwijl dit bijtend vocht uit de gom (*getah*) van den granaatappel (*deliema*) bestaat.

schrijvers stijl te roemen, thans zij het reeds gezegde voldoende om dezen arbeid des Heeren VAN HOGENDORP, als de eerste welgeslaagde proeve van Romantische verhalen, op *Java's* bodem geteeld, onzen lezers aan te bevelen.

Onder de enkele bedenkingen of aanmerkingen, die wij op dit boek te maken hebben, beslaat een' eerste plaats die over de vrijheid welke de schrijver genomen heeft, om de *Javanen*, in het verhaal van *Poetrie* DEWIE-SARIRIE, de *Maleische* taal te laten spreken; eene vrijheid die tegen het gevoelen van verschillende *Indische* oudheidkundigen strijdt, en Referent dus eenigzins gewaagd zou voorkomen. Daar deze zaak echter geheel duister en onzeker is, en ook de Heer v. H. verdedigers aan zijne zijde heeft, zou het hem vrij staan den *Javaan* in het algemeen en vooral den kustbewoner, die onmiddelijk met vele vreemdelingen in aanraking kwam, *Maleisch* in den mond te leggen. Maar het is uitgemaakt, en ook nog de tegenwoordige gebruiken daaromtrent bewijzen het, dat er toen noch immer aan de hoven der *Javaansche* Vorsten die taal werd gesproken: en daarom, zij het al toegegeven dat in de 14de Eeuw het *Maleisch* zoo verre op *Java* was verspreid, dat het tot in het binnenland van het rijk van *Madjapahit* werd gebezigd, zij het al toegestemd dat de *Arabieren* die zich op *Java* neerzetten het verstonden, dan blijft het toch nog altoos eene misstelling, dat de schrijver die taal mede aan de hoven laat gebruiken en Vorsten en Vorstelijke personen en hovelingen in den mond legt, en als de gewone taal des lands doet gebruiken.

Voorts doorvlecht de Heer v. H., op vele plaatsen, zijne verhalen met *Maleische* volzinnen. In het algemeen zouden wij hier den schrijver in bedenking geven, of het niet beter ware geweest hiermede wat spaarzamer te zijn. Dat

enkele aan het Maleische taaleigen bijzonder toebehoorende uitdrukkingen, die om hare oorspronkelijkheid en naïviteit moeijelijk of in het geheel niet in eene andere taal kunnen worden overgebragt, somtijds in hare eigen spraak worden uitgedrukt, hiervoor bestaat, volgens ons inzien eene gegronde reden: maar waarom dit zoo dikwijls gedaan, en ook daar waar het Nederduitsch woordelijk het denkbeeld wedergeeft? te meer daar men veronderstellen moet dat verre weg het grootste gedeelte der lezers die taal of in het geheel niet of gebrekkig verstaat. En indien dan al de schrijver vermeende hier voor reden te hebben, dan diende toch het Maleisch goed gespeld en leesbaar te zijn. Wij stemmen het toe dat het moeijelijk is, die taal in Latijnsche karakters uit te drukken, maar het kan toch veel beter en duidelijker geschieden dan hier gedaan is.

Waarom bij voorbeeld op pag. 56, gespeld *niang* in plaats van *jang* (يڠ), *bener-la* in plaats van *benar-lah* (بنرله)? waarom op pag. 57, *pergi-lak* in plaats van *pergi-lah* (ڤرڬيله), *berdjalang* in plaats van *berdjalan* (برجالن)? waarom op pag. 67, *soeka-andak amba* in plaats van *soeka kahendak hamba* (سوكٗ كهندق همب), *ka-andak Toean Allah* in plaats *kahendak Toehan Allah* (كهندق توهن الله)? waarom op pag. 90, *menjadikan aloem* in plaats van *mendjadikan alam* (منجديكن عالم)? waarom op pag. 91, *jahat* in plaats van *djahat* (جاهت), *moeka-nia* in plaats van *mŏrka-nia* (مركان)? waarom? .... maar wij willen den schijn niet aannemen van, door eene menigte aanmerkingen over hetzelfde onderwerp, de waarde van dezen letter-arbeid te willen verkleinen.

Wij eindigen dit verslag met den wensch dat het on-

derhavige boek vele lezers niet alleen in *Nederland*, maar vooral ook in deze gewesten (5), moge te beurt vallen: dat het de lust tot vermeerdering van grondige kennis van *Java*, en tot eigen onderzoek naar de oudheden en de geschiedenis van dat eiland moge opwekken: en alzoo de schrijver, ook in deze vruchten van zijnen arbeid, eene aangename belooning moge smaken: terwijl wij de vrijheid nemen dit ons maandschrift dringend aan zijne medewerking aantebevelen, op dat het nu en dan ook door bijdragen en opstellen van zijne hand versierd worde.

W. R. VAN HOEVELL.

LAURENS REAAL

GOUVERNEUR GENERAAL VAN NEÊRLAND'S INDIE,

in zijne verdiensten als dichter beschouwd.

Het was voor ons Vaderland een roemvol tijdvak, toen het zich, uit het worstelperk met *Spanje*, langzamerhand begon opterigten, en het de schoonste, de heerlijkste krachten ontwikkelde: het was voor *Nederland* eene glorierijke eeuw, toen hare schepen heinde en verre den Oceaan bevoeren, toen hare legervanen alomme overwonnen in den strijd, toen Kunsten en Wetenschappen in haren boezem welig bloeiden en tierden. Hoe vele namen zijn er uit die dagen van grootheid tot het nageslacht overgeplant, die nu nog de borst van den Nederlander hooger doen kloppen, die nu nog met eerbied worden genoemd!

---

(5) Dit werk is verkrijgbaar gesteld ter Lands-Drukkerij te *Batavia*.

Onder die namen bekleedt Laurens Reaal voorzeker niet de geringste plaats. Als Staatsman en Zeeheld was hij groot, als Beschermer der Kunsten en Wetenschappen werd hij door zijne tijdgenooten geëerd en gehuldigd, en dat hij zelf een gelukkig beoefenaar der Nederduitsche lier is geweest bewijzen thans nog de dichtstukken, die ons van zijne hand zijn overgebleven. — In zijne jeugd (het jaar zijner geboorte is onzeker) beoefende hij met een gelukkig gevolg de fraaije letteren en vooral ook de Regtskennis, zoodat hij den graad van doctor in dat vak van geleerdheid verwierf. Maar de geest die toen zijn Vaderland kenmerkte, vuurde hem aan, om in een' andere loopbaan den roem van dat Vaderland te helpen vergrooten. Opgewonden door de laauweren, die zoo menig een zijner medeburgers op de baren van den Oceaan en in de bloeijende landen van het Oosten reeds had vergaderd, wijdde hij zich aan de zeedienst, en bragt het daarin spoedig zoo ver, dat hij in 1611 als Bevelhebber van vier schepen uit *Texel* naar de *Oost-Indiën* stevende. Ook hier bleven zijne bekwaamheden niet onbekend maar verwierven hem eene schitterende onderscheiding, zóó dat hij reeds in 1615 tot Gouverneur over de *Molukkche Eilanden* benoemd werd, en hem in het volgend jaar de hoogste waardigheid, die van Gouverneur Generaal, werd opgedragen. Slechts tot 1617 bekleedde hij die aanzienlijke betrekking (1), wanneer hij op zijn dringend verzoek

(1) Ofschoon nog geen twee jaren geregeerd hebbende, deed hij indien kortten tijd van vrede echter veel, voornamelijk tot uitbreiding van den handel in de *Indiën*. Zie Valentijn *beschrijving van groot Java* deel IV. 1ste stuk, bladz. 268 enz. en bladz. 241 enz. *Ambonsche zaken* deel II. 2de stuk baldz. 12 enz.

werd ontslagen; en in het Vaderland teruggekeerd, met de uitstekendste bewijzen van erkentelijkheid voor zijne bewezen groote diensten werd ontvangen.

Niet lang echter duurde het, of men riep al weder den bijstand zijner bekwaamheden in: want in 1625 vertrok hij als Vice-Admiraal met een' vloot van tien schepen naar *Engeland*. 't Is echter hier de plaats niet om den roem te vermelden, dien hij in deze, en andere hooge betrekkingen verwierf: wij zullen dus niet spreken van zijne zending naar *Denemarken*, van zijne daar tot heil van den lande uitgevoerde verrigtingen, van de schipbreuk die hij op de Jutlandsche kust heeft geleden, van zijne in hechtenisneming door de *Oostenrijkers* en zijn verblijf als staatsgevangene te *Weenen*: wij zullen niet uitwijden over de aanzienlijke posten, die hij na zijne terugkomst uit *Weenen*, in zijne vaderstad bekleedde, noch over de diensten, die hij als bewindhebber der Oost Indische Maatschappij bewees. Andere schrijvers en geschiedkundigen (2) hebben hierin meermalen zijnen lof vermeld, en wij gaan dus over om met een paar korte trekken de laauweren te schetsen die hij, als gelukkig beoefenaar der dichtkunst, plukte.

Het woelige en rustelooze leven, dat hij kort na zijne voleindigde academie-loopbaan leidde, kon de zucht voor kunsten en fraaije letteren die in zijne jeugd bij hem ontstaan was, niet verdooven. Na voor zijne dichterlijke vorming en verbeelding het heerlijkste voedsel, in de goddelijke natuur van het Oosten, te hebben opgedaan, verbond hij zich, bij zijne terugkomst in het vaderland

(2) Zie onder anderen COLLOT D'ESCURIJ. *Holland's roem* enz. en J. KOCK *Vaderlandsch woordenboek* deel 24. bladz. 91 enz.

naauwer aan de eerste vernuften van dien tijd. Vondel en Huigens waren zijne vrienden, en het kasteel te *Muiden*, die verzamelplaats der Muzen, welker wanden van het lied van *Hooft*, en zijne groote Kunstgenooten, gedurig weergalmden, die beroemde burcht,

Waar *Hooft*, der dichtren *Hooft*, met vaerzen streelt de buien,
De Nijmfen van de *Vecht* op 't strijcken van zijn veel,
Met Glaukus leid ten dans,

zag ook Rhaal dikwijls binnen hare muren.

Daar oefende hij zich meer en meer in die edelste der kunsten, daar werd hem door den beroemden gastheer, zoo wel als door eenen Vondel, eenen Huigens, eene Tesselschade het waarachtige wezen der Poëzij, en de ware wijze harer beoefening aangewezen; daar schitterde zijne geleerdheid, en diende wederkeerig zijnen kunstbroederen tot gids en leidster; daar was hij *Vondel*, die de Grieksche en Latijnsche talen in het geheel niet of althans zeer gebrekkig verstond, behulpzaam in de vertaling die deze vervaardigde van de *Troades* van *Seneca*: daar droeg Vondel hem zijn meesterstuk *de Lof der zeevaart*, op: daar zong dezelfde Prins der Nederlandsche dichters hem, bij zijne verheffing tot ridder door Koning Karel I van *Engeland*, toe:

Eer quijnt een Leeuwen-hart, benepen tusschen muuren,
Dan het zich temmen laat; zoo doet mijn Laurens ook,
Die 't bussepoeder sleept, door golven, vlam en rook,
En met een ijsren moed de Spanjaards kan verduuren.
't Zij dat in 't geurig oost, waar 's lichts gebraden uuren
Gaar koken 't riekend kruijd, uw heerschend hart ontlook,
't Zij dat gij onder 't *Britsch* en *Hollands* waterspook
Regt op den Vorst van 't west gingt onze vlooten stuuren.

En zond hem 't oorlog 't hare, en deed zijn grootzigheid
Verschricken voor de Leeuw, die in de roozen weijd,
Voor deze Eenhorens, die zich mengen in 't Oranje;

Dies overwelkom gij op KAARLS kroning zijt:
Daar 't koninklijke zwaard u d'eersten ridder wijd,
Die 't vaderland verplichte, en 't Rijk van *Groot-Brittanje*.

Schoone dichtregelen voorzeker, die zoo wel den dichter, als den ridder wien ze werden toegezongen, eere aandoen, en waaruit wij zien, dat LAURENS REAAL, in de hooge betrekkingen die hij bekleedde, voor VONDEL en andere dichters en beoefenaars van schoone kunsten een even edelmoedig beschermer was, als eens MAECENAS voor HORATIUS.

Het kon dan ook wel niet anders of hij, die door de natuur met zulk eenen heerlijken aanleg was toegerust, die in zijne jeugd zulk eene schoone ontwikkeling en opvoeding had genoten, en die, na in mannelijken ouderdom den weelderigen grond van het Oosten bezocht te hebben, door dagelijkschen omgang aan de grootste dichters zijner eeuw verbonden was, — het kon wel niet anders of hij moest zich gedrongen gevoelen om nu en dan zelf de lier te grijpen en zijn gevoel en zijne verbeelding in zangen en liederen ontlasten. Het was vooral in Erotische Poëzij dat hij uitmuntte, en, hoewel het te bejammeren valt, dat er zoo weinig van zijne hand door den alles vernielenden tand des tijds is bewaard, bewijzen toch de enkele stukjes die over zijn, dat hij in het Minnedicht een meester was: hoeveel leven en gloed en dichterlijke verbeelding, bij voorbeeld, heerschen er in het volgende stukje, dat ook, met opzicht tot versbouw, en zoetvloeijendheid een juweeltje te noemen is:

Oorsprongh van de Kuysens.

Aen een van Idaes beecken
Had' sich Aeneas soon
Eens heijmelijck versteecken,
Als kleene Minnegoôn
Hem hadden doen vermoeijen,
Door haar stoeijen.

Als Venus 't schoone knaepjen
Ontstelt sagh door 't gewoel,
Bevangen met een slaepjen
In lommers dicht en koel,
Leij' se op viooltjes teder
Hem wat neder.

En om sijn sachte zijtjes
Een wolck sij henen schoot,
Van soo veel bloemtjes blijtjes,
Van roosjes wit en roodt,
En bleef aen 't lieffelijck slapen
Sich vergapen.

Terstondt quam ingekroopen
In haer vermandt (3) gemoedt,
En eer sij 't wist gesloopen,
Adonis eerste gloedt:
Dies 't vijerig hart ontrusten
d'Ouwe lusten.

Hoe dick (4) wou zij omvangen
Haar lieve Neefjen teer,

(3) Dat is *ontroerd.* (4) d. i. *hoe gaarne.*

En in haer armpjes prangen;
Dus plagh, seijd sij, weleer
Adonis uitgelesen
Oock te wesen (5).

Doch schreumende te steuren
Het soete sluijmrend wicht,
En uit sijn slaep te scheuren,
Soo kuste sij wel dicht (6)
De naest-gelegen roosjens
Al met poosjens.

De roosjes die ontstaken,
Beginnende verstondt,
Rondom haer blancke kaecken
Tot aen haer roode mondt,
Veel kusjens in te aemen
Al te samen.

Vrouw Venus ging vergaren
Dees levendige blaên,
Die niet dan kusjes waren
Als sij se raeckten aen,
En voer met dit gewemel
Soo ten Hemel.

Dees schat had sij gekregen,
Maer dees Godin was mildt
En heeft se als in een regen
Weer mildelijck gespilt;

(5) De dichter stelt namelijk Venus voor als zich hare vorige zoo ongelukkige liefde voor Adonis herrinnerende.

(6) d. i. wel *hard* wel *vurig*.

En daer meê gaen bedouwen
Schoone vrouwen.

Dit is de soete waesem,
Op lipjes lief gesprenght,
Met dauw van geurgen aesem
In 't roode roodt gemenght,
Die minnaers veel kan geven,
Ja doet leven.

Wilt dan soo schaers niet weesen,
Mijn waerde Rosemondt,
Met die gift uitgelesen,
Waer meê u lipjes rondt
Soo mildlijck van hier boven,
Zijn bedouven (7).

Ieder, die meer Oud-Hollandsche gedichten gelezen heeft, zal zich hier voorzeker aan sommige, in nieuwwetsche ooren wat vreemd klinkende, uitdrukkingen, niet ergeren, maar, even als in de volgende regelen de zuiverheid, zoetvloeijendheid, natuurlijkheid, geestigheid en schilderachtigheid die er in uitblinken, bewonderen.

Maeghdeklacht.

Moght iek nu mijn krans van roosen
Stellen op zijn lieflijck hooft,

(7) Men vindt dit stukje, dat eene vrije navolging schijnt te wezen van het eerste gedichtje der *Basia* van JANUS SECUNDUS, in de *Verscheijde Nederduitsche Gedichten van* GROTIUS, enz. 1651. Iste Deel bl. 1.

Dan sou 't inmers sijn geloeft,
Dat ick d'Herder heb verkoosen;
En of 't iemand (8) looven wou
Met mijn mondt ick 't zeeglen sou.

Als mijn lief zijn vee gaet weijen
En hij op sijn rietjen fluijt,
Andre weijmans (9) komen uit;
Kan ick, laes! mijn lust niet peijen (10).
Doch, 't en waer uit loutre schaemt,
'k Seij wat meer dan mij betaemt.

Dickmaels wensch ick mij verandert
In een lam of geijtjen teer,
Want dan sou mijn waerde Heer
Mij ook streelen neffens d' ander,
Als hij doet sijn lieve vee,
?k Wensch mij in 't gesalschap mee.

Windt, die al 't geboomt doet drillen,
Seght hem wat ghij hebt gehoort
Alles vrij van woordt tot woordt;
Opdat hij mijn klaght magh stillen;
Ruijscht met sulcken soeten toon,
Dat ik weerliefd' krijgh tot loon (11).

Uit de beide volgende kleine stukjes blijkt het, dat hij ook in andere dichtsoorten schoone proeven heeft geleverd.

---

(8) Dat is: *als iemand.* (9) d. i. *herders.* (10) *peijen* beteekent *voldoen, opvolgen.*

(11) Zie Jeronimo de Vries, *proeve eener geschiedenis der Nederduitsche dichtkunde.* Amst. 1835, deel I. pag. 122, enz

Grafschrift op den dapperen zeeheld

KORNELIS JANSZOON DE HAEN.

Hier rust die Held, die van sijn vijanden schepen
In sevenmaal quam seven vlaggen slepen,
En gaf voor 't laatst op twee soo dapper vonck,
Dat 't eene vlood, en 't andere bij hem sonck(12).

Sonnet op de ledige uuren van den Ed. Heere KONSTANTIJN HUIJGENS *Ridder.*

Wat stof doet zich hier op vol allerleije bloemen
Van scherpe jokkerij, van deftige Hemelpraat,
Van heijlzaam bitterheijd van nutte zedenraad
Van Minnekoozerij, het geen wij vrijen noemen.

En ginder in de paên staet afgeschildert, hoe men
Zich quijten zal na pligt in opgeleijden staat;
Gij die uw snoepig oog op aardsche bloemen slaat,
Verstond gij dees te regt, gij zoud ze hooge roemen.

Uw tulp die rijst en swijmt. Uw schoone Violier
Narciss', 'en Hijacinth, en riekend Englentier,
En al het aard-tapijt de winter komt berooven:

Maar deze bloemkens, die haar onverwelkte blaân
In 't bloeijendst van de jeugd zoo statig open slaan,
Ons in de sómertijd een winter oeft beloóven.

Zoo was dan de derde Gouverneur Generaal van Indië (2) een rijk begaafd en uitstekend dichter: voorzeker

(12) Zie t. a. p. pag: 123.

(2) De eerste Gouverneur Generaal was PIETER BOTH en de tweede GERRIT REIJNST

eene eigenschap, die men in een' man wien zoo vele andere laauweren en zegepalmen den schedel sierden, en die dus niet noodig had daarom de dichtkunst te beoefenen, te meer moet bewonderen. Mogen deze weinige eenvoudige woorden iets toebrengen om, ook in dat opzigt, 's mans nagedachtenis in deze gewesten levendig te houden en als eene kleine hulde aan zijne verdiensten beschouwd worden.

W. R. VAN HOËVELL.

OORSPRONG DER PADARIES,

(*eene Secte op de Westkust van Sumatra.*)

Voor omtrent 35 jaren, toen het zedebederf bij den *Maleijer* in zulk eene mate de overhand bekomen had, dat personen en eigendommen niet meer gecerbiedigd werden, moord en roof niets ongewoons waren, en het te duchten was dat het geheele Maleische Rijk zoude te niet gaan,—in dien rampzaligen tijd keerden achtervolgens van eene bedevaart naar het heilig *Mekka* terug de *Hadjie* MESRIEN, van *Padang Seket* (in *Agam*), *Hadjie* PIABANG, van *Songie Beringin* (in de VIII Kotta's), en *Hadjie* SOEMANIK van dieselfde plaats, (in *Tana Datar*). Onderling besloten deze heilige mannen het land te redden en terug te brengen van den rand des verderfs. De schok die hiertoe aangewend moest worden diende geweldig te zijn, en in gelijke mate kracht te bezitten, als het kwaad dat zeden en gewoonten had bezoedeld en verpest: ja wilden zij met eenigen grond hopen hun doel te bereiken, dan moest die schok dat kwaad in kracht overtreffen.

Wat stond hun dan te doen? wat was het krachtigste middel om te slagen? Het *Fanatisme*. Door dit alleen,

dachten zij, konden ze hun doel bereiken. Hier en daar glinsterde nog een vonk van het ware *Mohomedaansche* geloof; die wilden zij aanblazen tot een groeter heilig vuur, dat den *Maleijer* op nieuw zoude ontsteken in die gezegende geestdrift voor den eenigen heiligmakenden Profeet en diens wijze wetten, waardoor de Voorvaderen zich zoo gelukkig achtten, en het land zich in welvaart en bloei verheugde. Het middel, waartoe deze Priesters tot bereiking van hun doelwit hunne toevlugt namen, was zeker niet slecht gekozen; waardoor toch laat een hoop niet denkende, zedelijke schepselen zich beter geleiden en gebruiken dan door schijn-Godsdienst? — en zoo dezelve met beleid en scherpzinnigheid wordt aangewend, is de *Islamiet* vooral geheel werktuig in de hand van hem, die zijne dweepzucht weet aan te blazen en in werking te brengen.

In naam des *Profeets* ondernamen dan de genoemde Priesters de voorgestelde hervorming en begonnen dit hun heilig werk met, de nieuwe leer predikende, het land door te reizen. Alzoo vereenigden zij vele dweepers, rondom zich, verboden de hanen-gevechten en het aanfoegen schulden, als de twee eerste en voornaamste oorzaken van het bestaande zedebederf, en zetten zware straffen op de overtreding van dit hun gebod. Den hen omgevenden gaven zij eene witte priesterlijke kleeding, geboden hun vijf maal daags zich te reinigen en God te bidden, vermierden de *betel*, het afslijpen der tanden, scheren zich de kruin, en verklaarden meer dergelijke in den *Koran* voorgeschreven gebruiken als eene wet. Alhoewel vele dier voorschriften eene heilzame uitwerking op den van nature luijen en tot vuilheid geneigden *Maleijer* hadden, zoo dienden zij echter in later tijd als voorwendsels in de

hand van despotieke Priesters om hunne eigendunkelijke heerschzuchtige oogmerken te bereiken, en moordlust den vrijen teugel te hunnen vieren.

In de *Loeak Agam* vonden de hervormers al spoedig veel bijval; en wel voornamelijk te *Mudjan* bij *Bookiet Kemiin*, waar destijds de *Toeanko* NAN RENTJA, die zelf een dweep- en eerzuchtig Priester was, regeerde. Hier vereenigden zich gewoonlijk de voornaamsten der Hoofden van de nieuw gevormde secte, en het was van daar uit dat zij; na een jaar predikens, aanhangelingen genoeg dachten te hebben, om hen, die nog wederspannig bleven, door de wapenen te bekeeren. Tot hiertoe waren zij immer wederzoom geweest met het heilzame doel, om hunne afgedwaalde landgenooten door overtuiging terug te brengen op het ware spoor, en om de voorvaderlijke goede zeden weder herboren te doen worden: of liever hadden zij tot dusverre dit voorgewend, maar, onder den glimp van deugd, de menigte misleid. Eens magt en middelen toereikend zijnde om dat te erlangen, wat langs den eerst ingeslagen weg zoo veel moeite en zorgen kostte, aarzelden zij nu niet langer om openlijk voor hunne oogmerken uit te komen. Zij trokken tegen *Kotta Toea* (in *Agam*) op; en bij *Bookiet Batoeboe*, viel, ruim een jaar nadat zij hunne predikingen aangevangen hadden, het eerste religie-gevecht voor, waarin de nieuwe secte (*Orang Saleh*) de overwinning behaalde en de overwonnelingen gedwongen werden de nieuwe leer te omhelzen. Van dat tijdstip af plantte zich deze hand over hand voort, en kenmerkte zich door gedurige overwinningen, in dier voegen, dat de *Loeak Agam* en de 60 *Kotta's*, als ook de vallei van *Maha Panjang*, binnen een jaar tijds grootendeels Padrieesch waren geworden. De voornaamste in deeze

oorlog geleverde gevechten vielen voor, te *Boekiet Taram* waarin *Hadjie* SOEMANIK sneuvelde, te *Padang Mingate*, kampong *Loeak*, te *Paija Koemboe*, in de *50 Kotta's*, en te *Padang Terro* in *Agam*.

De *Loeak Tana Datar*, het zij de *Maleijers* zich daar hardnekkig verdedigden, of de nieuwe secte, uit eerbied voor de bakermat der Vorsten van *Manangkabauw*, zich daarvan onthielden, of wel de Vorst van dat Huis, die toen regeerde, door kracht van wapenen zich staande hield, en de predikers der nieuwe leer van zijn grondgebied wist te houden, althans, hoe dit ook zij, dat landschap viel het laatste, en werd later nog maar gedeeltelijk onder den Priester-invloed gebragt. Anders was het gelegen met *Alahan Panjang*; wel kostte het veel moeite en bloed, voor dat het Papisme in die vallei vasten voet had verkregen, maar, dezen eens hebbende, zoo was er geen paal of perk meer te stellen aan deszelfs veroverings-zucht; en deszelfs krijgstogten, met dat doelwit ondernomen, strekten zich in alle rigtingen uit, en kenmerkten zich veelal door dappere ondernemingen en eene volharding zelden aan den *Maleijer* eigen. Hierdoor was het dan ook, dat de invloed van *Alahan Panjang*, door de geheele Bovenlanden beslissend gevoeld werd, ofschoon meer in de noordelijk en westelijk van *Alahan Panjang* liggende landen, dan wel in de zuidelijk gelegen bovenlandsche Districten.—De rivier de *Maesang* was eene natuurlijke, en veel te moeijelijke grens om straffeloos overschreden te kunnen worden; wel waagden zij het soms dezelve overtetrekken, maar ook immer moesten zij dit duur betalen; zoodat genoemde stroom aan die zijde mag beschouwd worden als eene afpaling van de veroveringen der *Alahan Panjangers*, die zich echter aan den tegenovergestelden

kant tot verre in het *Mandhalingsche* hadden voortgeplant; terwijl ook de strand-landen, benoorden de *Mazang*, grootendeels aan *Bondjol*, de hoofdplaats van *Alahan Panjang*, gehoorzaamden.

Alahan Panjang, eene ongeveer drie palen lange en één paal breede vallei, een langwerpig rond formerende, is rondom afgesloten door hoog beschrijk gebergte: dezelve strekt zich in de lengte ten zuiden en ten noorden uit, welke punten de twee voornaamste en gemakkelijkste toenaderingen tot haar zijn. Als deze verdedigd worden door veldwerken, zijn alle verdere toegangen tot de vallei genoegzaam door de natuur zelve belet. Van het noorden naar het zuiden *stroomt* de aanzienlijke vischrijke rivier *Alahan Panjang*, en deelt haar als het ware in twee gelijke vlakten, bedekt met overvloed van hoornvee, waarop de schoonste rijstvelden zich vertoonen, en waarop de kampongs *Padang Lawe*, *Bondjol*, *Djambu*, *Ketto*, *Loeboe Ambatjang*, *Alij*, *Bondjol Itam*, *Passier*, *Mandharij*, *Padang Sekadoedoe*, *Ketta Merappa*, en nog eenige (die niet zoo zeer in de vlakte als wel op de, in de vlakte uitspringende, bergtongen meer verheven aangelegd zijn) verspreid liggen, even als eene menigte boomrijke eilandjes in eenen stillen oceaan. Deze leveren overvloed van boom-vruchten op. In het zuiden der vlakte verteont zich aan het oog de Hoofd-kampong *Bondjol*, oostelijk tegen eene reeks aan een geschakelde versterkte bergjes leunende, welke, zich ten noorden en ten zuiden buigende, de kampong van die zijde, omarmen, en van die kanten alle vijandelijke ondernemingen tegen dezelve schijnen te verijdelen, terwijl zij zelve door een' schrikbarenden wal in *Aawer* omgeven is. De menigte klapper- en andere boomen, die binnen de kampong geplant zijn, en

onder wier koele schaduw de *Bondjoller* woont, bedekken met hunne bekroonde toppen alle woningen voor het zoekend oog van den aanschouwer. Te midden derzelve verheft zich nogtans trotsch ten Hemel een Tempel, terwijl een dergelijke, voor het westelijk front buiten de kampong prachtig gebouwde, *Saurauw*, wiens top en tinnen met eene kompositie van tin en lood in bloem-figuren bedekt zijn, en door de zon beschenen een' schitterenden glans geven, de aandacht van den verrukten aanschouwer boeit.

Alle kampongs in *Alahan Panjang* verdeelden zich in vier deelen, wier bevolking door vier Hoofd-Panghoeloes (Radja Ampat Sezzo genaamd), met hunne mindere Panghoeloes werd geregeerd. — De ligging van het land met betrekking tot den koophandel was zeker gunstig, daar hetzelve, onder de Benedenlanden sorterende, digt genoeg aan de stranden lag om er met voordeel te kunnen handelen, en de rivieren de *Massang*, *Katiagan*, *Passaman* en meer andere die bevaarbaar zijn, de schoonste gelegenheid er toe aanboden, terwijl het tusschen het goudrijke *Rauw* en de handeldrijvende Bovenlanden van Noord tot Zuid ingesloten was. Van *Alahan Panjang* uit waren de communicatie-wegen naar opgenoemde landen kort, en bestonden uit kleine over het gebergte kronkelende voetpaden, die genoegzaam gelegenheid voor den handel, doch niet voor den oorlog aanboden. Om kort te gaan, de vallei van *Alahan Panjang* was een plekje, dat door hooge berg-grenzen tot afzondering van alle andere Maleijsche stammen scheen daargesteld; dat genoegzame middelen in zich zelf bezat, en om te bestaan niets van buiten behoefde. Dus een gelukkig plekje, zoude men kunnen zeggen, waarop dit schoone land kon bogen; doch de nieuwe Priester-secte dompelde het in een'

onafgebroken 35 jarigen oorlog, die het wel in uitgebreidheid en aanzien deed stijgen en van alom vreezen, maar eindelijk ook uitgeput te gronde deed gaan.

Zoo als hier vroeger gezegd is, was het brandpunt der nieuw geborene secte, van waar alles uitging, te *Madjan Boekiet Kamang*, waar de Priester *Toeanko* NAN RINTJA regeerde. In den beginne reeds vervoegden zich daar bij hem, uit *Alahan Panjang*, DATO BANDHARO van *Padang Lawe*, een der *Radjas* AMPAT SELLO met den *Toeanko* PASSAMAN, anders ook genaamd *Toeanko* ALIJ, van kampong *Alij* in *Paribato*. Zij vergezelden *Hadjie* MISNIEN op zijne reizen, welke hij ondernam om de nieuwe leer te prediken, met oogmerk om van hem de ware Godsdienst te leeren, en die dan naderhand op hunne beurt over te planten bij de bevolkingen van hunnen geboortegrond. DATO BANDHARO was op die togten vergezeld van MALIKIM BASSA, een' jongeling geboren te *Tandjong Boengoe*, die zijn getrouwe bediende en zeer godvruchtig was, en die de nieuwe heerschende Godsdienst al spoedig met hart en ziel omhelsd had. De Priester-leer, die vóór dat DATO BANDHARO naar *Boekiet Kaman* trok, reeds in *Alahan Panjang* bekend en door eenigen voorgestaan was geworden, had trouwens maar alleen het gros gediend als een masker, waar achter men te ruimer den teugel konde vieren aan zijne zedelooze begeerten. Dit was zeker eene der drijfveren die DATO BANDHARO aanspoorden tot zijne Agamsche reis, en het voornemen deden koesteren om, na door de Hoofden der nieuwe leer onderwezen te zijn, zijn land, het kostte wat het wilde, tot de aanneming van dezelve te dwingen.

Vier maanden bleven zij in *Agam*, waarna zij in *Alahan Panjang* terugkeerden; toen vereenigden zij allen die hunne

partij toegedaan waren, en trokken met dezelve naar de kampong *Kotta*, met oogmerk in dezelve eene vergadering te houden met de voornaamsten des Lands, althans te beraadslagen over de aangelegenheden der nieuwe Godsdienst, en middelen te beramen hoe dezelve op de beste wijze in *Alahan Panjang* uit te breiden, daar zij wel bevroedden dat dit geene der gemakkelijkste zaken was, en zij het meest gedwarsboomd zouden worden door de Grooten des lands, die zeker hunne tegenwoordige losbandige, zedelooze leefwijze voor geene zouden willen ruilen, die uitsluitend ontberingen en inspanning gebiedt. Nog naauwelijks in den Tempel binnen de kampong vergaderd zijnde, verliet het grootste deel der bevolking dezelve gewapend, vereenigde zich daar buiten en beraadslaagde of het eene dergelijke vereeniging mogt laten plaats vinden. Het resultaat hiervan was, dat men van buiten op de vergaderde bidden vuurde, die, niettegenstaande hun gering aantal, zich hardnekkig verdedigden. Eene maand waren zij aldus belegerd geworden, eer men tot een vergelijk kwam, waarbij vrijheid van Godsdienst bedongen en aangenomen werd.

Nadat deze overeenkomst tot stand gekomen was, sloten zij, die der nieuwe leer toegedaan waren, zich naauwer aan een, en hielden zich onder de leiding van meergenoemden Dato Bandharo onledig met het bouwen van eene kleine versterking, die zij den naam van *Bondjol* gaven, beteekenende eene plaats van vereeniging van Godgeleerden (*Orang Malim*). — Anderen zeggen dat het woord *Bondjol* eene sterkte aanduidt, doch op de Westkust van *Sumatra* treft men vele *Bondjols* aan, die allen niet op defensieve sterkte aanspraak kunnen maken. Men zette zich aanvankelijk ten getale van dertig huisgezinnen hier met ter woon neder, dienende de oostelijk ge-

legene heuvels (thans de versterkte berg-linie) hun tot *ladangs*.

Ampa Lima Satij een der Hoofden van de kampong *Kotto Merappa*, die het nieuwe Priesterdom een nijdig hart toedroeg, spoorde zijne landgenooten aan om juist tegen over *Bondjol* eene *galangang* (plaats die met oogmerk om hanen te laten vechten afgepaald wordt) te bouwen, wel wetende dat hij hierdoor de Padaries, die het hanenvechten verfoeiden, het meest zoude grieven; te meer daar hetzelve in de nabijheid van hunne voor heilig verklaarde wijkplaats tot stand moest komen en zulks mogelijk op nieuw, zoo zij zich daartegen wilden verzetten, aanleiding tot het ontstaan van eenen nieuwen oorlog konde geven. Nogtans bereikte hij zijn oogmerk niet, door dien de *Bondjollers* zich hiertegen niet verzetteden. Zijn doel missende werd kort hierna door zijne geheime kuiperijen de *passar* der *Maleijers* verbrand, en als bewerkers daarvan werden de Padaries aangetoond, hetgeen de gemoederen niet weinig tegen hen deed opwinden. Evenwel kwam het toen nog niet tot openlijke vijandelijkheden, maar de haat steeg ten toppunt, toen men acht dagen na genoemden brand, om de kampong *Djamba*, *Ranjoes* geplant vond, en de bewoners van *Bondjol*, als immer het verderf der *Maleijers* beöogende, op nieuw beschuldigd werden, deze daad van openlijke vijandschap te hebben gepleegd. De verontwaardiging van de *Maleijers* had nu haar hoogste peil bereikt, en met een hart vol bitteren partijhaat snelde alles te wapen, en ging toen los op *Bondjol* met oogmerk om de nieuwe Priestersecte in eens uit te roeijen.

De Padaries van *Bondjol*, die niet onbekend gebleven waren met de listen en lagen, in het werk gesteld om de

Maleische vallei-bewoners tegen hen in het harnas te jagen, waren daar zij den hen nu dreigenden storm reeds voorlang hadden zien aankomen, geene werkelooze aanschouwers gebleven, maar hadden zich, onder de leiding van DATO SANDARAN, [die DATO BANDHARO, welke door vergif omgekomen was, in het gezag was opgevolgd] en MALIM BASSA [die nu onder den naam van *Toeanko Moeda* voorkwam, aangezien hij door zijne geslepenheid en vernuft reeds veel gezag in handen gekregen had] geducht versterkt en van levensmiddelen zoo veel mogelijk voorzien. De *Maleijers*, overmoedig op hunne talrijkheid, werden niet weinig in hun gevoed vernietigings-plan te leur gesteld door de moedige verdediging welke zij gedurende hun' eersten aanslag op de bedoelde kampong ondervonden. Dit deed hen besluiten om aftezien van eenen anderen geweldigen aanval op *Bondjol*, maar liever over te gaan tot eene insluiting van hetzelve met kleine bentings, die langzamerhand vooruitgeschoven, de kampong zoo in het naauw moesten brengen, dat zij denzelven allen toevoer van levensmiddelen afsneden, en door gebrek tot overgave moesten dwingen.

In den beginne van het beleg hadden de *Bondjollers* reeds om hulp gezonden aan den *Toeanko* NAN RENTJA, die veertien dagen na den aanvang der belegering in persoon met 70 doubalangs binnen den kampong verscheen, hebbende hij zijnen weg moeten nemen door het digtste bosch, en over het moeijelijkste gebergte. Een maand bleef hij in genoemde kampong na welken tijd hij naar zijn land terugkeerde, en de Padaries van *Alahan Panjang* aan hunne eigene krachten overliet.—Het beleg werd nogtans door de *Maleijers* doorgezet, doch niet met die volhardding en voortvarenheid welke vereischt werd om de *Ban-*

djollers ten onder te brengen; — de *Maleijer* keerde al spoedig van zijne eerste krachtsinspanning terug tot die luije onverschilligheid, welke een eigendommelijke karaktertrek in denzelven is, zoo dra er eene lange aanhoudende uitspanning van hem gevorderd wordt, en stelde hier door de *Bondjollers*, die een tegengestelde gedurige activiteit aan den dag legden, in de gelegenheid om hem door nachtelijke overvallingen (*djara* genaamd) zoo te teisteren, dat hij gedwongen was het beleg, nadat het negen maanden had aangehouden, op te breken, en de nieuwe Priester-secte daar door als zijnen overwinnaar moest erkennen. Van deze voorname gebeurtenis in de geschiedenis der Padaries van *Alahan Panjang* wisten de *Bondjollers* een zoodanig voor hen nuttig gebruik te maken, dat het grootste deel der *Maleijers* uit de vallei de nieuwe leer omhelsde; en met deze vereenigd, verdreven zij het andere gedeelte dat hiertoe niet genegen was uit *Alahan Panjang*, welke laatsten de vlucht namen naar *Loeboe Sikapping*, *Alahan Mattij* en *Koempoelan*. — Thans was de geheele bevolking van *Alahan Panjang* Padariesch, en de oude Maleijsche Regering geheel verbannen en verwisseld geworden door eene geestelijke, veel al gegrond op de voorschriften uit den Coran, nogtans verrijkt met zulke bepalingen, als gewoonlijk door eenen regerenden dwingeland gegeven worden, en welke gegrondvest zijn op willekeur en eigenbelang. — Dusdanig was de Regering aan wier hoofd zich gesteld had *Toeanko* Moeda, onder den geestelijken titel van *Toeanko* Imam, en waarin hij gerugsteund werd door nog drie hoofden met name *Toeanko* Nan Gapok, *Toeanko* Nan Kloeat en *Toeanko* Nan Itam, alle drie uitmuntende door persoonlijke dapperheid en bloeddorst, en die door

den IMAM gebruikt werden om zijne plans van verovering ten uitvoer te brengen, die hij zelf met alle schranderheid wist te vormen, doch niet uit te voeren, daar hij geene aanspraak mogt maken op persoonlijke dapperheid.

Alahan Panjang ofschoon nu wel geheel Padariesch was nogtans verplicht om ongeveer circa twee en een half jaar oorlog te voeren tegen de uitgewekene *Maleijers*, die door telkens hernieuwde invallen den dwingeland van *Bondjol*, het gerust bezit van hunnen geboortegrond betwisteden. Zulks geschiedde echter niet met die standvastigheid en overeenstemming, welke alleen een vast verband geven, maar zij ontzenuwden zich zelve door onderlinge twisten en niet onbelanglooze inzigten der Maleijsche aanvoerders. Daaren tegen hadden de Padaries slechts een hoofd die een ijzeren wil had, alléén dacht, en de uitvoering van zijne plannen door andere fanatieke Priesters liet volbrengen, die zonder hun hoofd in gevaar van vallen te brengen, geene tegenwerpingen dorsten te maken, noch zich spoedig door eenige onvoorziene omstandigheid uit het veld lieten slaan.

De *Toeanko* IMAM, die van eene geringe geboorte was en uit de kampong *Tanjong Boengoe* afkomstig, moest immer veel te vreezen hebben van de stammen der Panghoeloes of regenten van het land. Wel hadden er zich velen der nieuwe leer gewijd, en daardoor zijne souvereiniteit erkend, maar de IMAM was te slim om niet te voorzien, dat zijn gezag steeds van hunne zijde het meest te duchten had, en de eerste geschikte gelegenheid door hen aangegrepen zoude worden, om hem te doen vallen en het voorvaderlijk gezag weder te doen herleven. Uit dien hoofde vereenigde hij om zich de meeste dweepzuchtige jongelingen waarop hij konde rekenen, die hij

in de Godsdienst-leer onderwees, onafscheidelijk aan zijn persoon verbonden waren, en eene lijfwacht zamenstelden, gelijk de Janitzaren dit zijn bij den grooten Turk. Het bevel van hunnen geestelijken gebieder was eene heilige wet voor hen, zijne eer was de hunne, en de uitvoering van zijne dikwijls bloeddorstige bevelen werd immer zonder nadenken volbragt.

Het kleine *Bondjol* had door de uitgestane belegering eene beruchtheid bekomen, die hetzelve als eene onoverwinnelijke heilige plaats deed beschouwen. De bestendige verblijfplaats van den IMAM en diens aanhangelingen zijnde, moest men deszelfs naauwe grenzen, wegens de vermeerdering van inwoners, eene meerdere uitgebreidheid geven. Dit geschiedde en de sterkte des kampongs werd hierdoor niet weinig vermeerderd. Van dien oogenblik af werd alles in het werk gesteld om die beruchte kampong te verfraaijen en te versterken; dezelve diende tot leerschool der geestelijken en wetgeleerden, die uit alle streken en landen van het Maleische Rijk daar henen reisden om onderrigt te worden, meerendeels na eenigen tijd verblijfs daar trouwden en zich dan doorgaans daar vestigden, waardoor hetzelve eene vereenigingsplaats werd van vele fanatieke ondernemende fortuinzoekers, die uit alle landen daar te zamen stroomden.

Zoo als boven gezegd is voerden de uitgeweken *Maleijers* nog twee en een half jaar oorlog met de *Bondjollers*, wordende de laatstgenoemden toen aangezocht door den *Toeanko* van *Kotta Ketjil* om *Koempoelan* te overvallen, tevens te kennen gevende dat hij genegen was het Priester-geloof te omhelzen doch zulks niet dorst voor en aleer die van *Koempoelan* ten onder waren gebragt. De *Bondjollers* grepen deze gelegenheid gretig aan, en met

behulp van de *Kotta Ketjillenaars*, gelukte het hen om *Koempoelan* te overrompelen: terwijl zij met medehulp van de bevolking van *VIII Kotta's*, die toen reeds als bondgenooten van den IMAM optraden, [met uitzondering van *Kotta Ketjil*, die den verrader van zijne broeders gespeeld en zijn behoud voor hun bloed gekocht had] alle kampongs tusschen *Bondjol* en *Samawang Gadang*, of beter gezegd tusschen eerstgenoemde kampong en de *Toedjoe Loeras* gelegen veroverden, en allen in den asch leiden. De buit aan slaven, hoornvee, enz., was aanzienlijk, en werd verdeeld tusschen de twee bondgenooten.

Het geluk van dezen eersten krijgstogt buiten hun land, de groote vermeerdering van magt waarmede dezelve bekroond was geworden, de rijke buit die daardoor verkregen was dit alles diende tot spoorslag voor de Padaries om op den eens ingeslagen weg te blijven voortgaan. Zij die den algemeenen ramp tusschen *Bondjol* en *Samawang* ontvlugt waren, keerden langzamerhand naar de plaats waar hunne woningen eens stonden, terug, en werden gedwongen het Padariesch geloof aan te nemen, en daarna de *Bondjollers* al dadelijk op hunne krijgsondernemingen te vergezellen, waar door IMAMS magt dagelijks in aanzien steeg. *Loeboe Sikapping* lag nu aan de beurt, om de woede hunner, vroeger onder ééne wet en ééne Godsdienst verdraagzaam met hen te zamen levende, broeders te ondervinden. Het duurde dan ook niet lang of hetzelve viel met *Malampa* en de vallei van *Alahan Mattij*.

Terwijl de Padaries van *Alahan Panjang*, door hunne zegevierende wapenen, de hun aangrenzende landschappen dwongen tot het aannemen der nieuwe leer, en met de uitbreiding van deze, tevens hun gebied in uitgebreidheid en magt deden stijgen, waren die van *Agam* en de *Lima*

Poeloe Kotta's, niet werkeloos om ook van hunne zijde hetzelfde te doen. Vier jaren nadat *Loeboe Sikapping* had moeten bukken, verscheen op het woelig tooneel der nieuw gevormden Priesterdoms zeker *Toeanko* Dia Lintouw, geboren uit het District van dien naam, die te *Passaman* onderwezen was geworden in de Godsdienst en daardoor ook wel den naam voerde van *Toeanko* Passaman. Trotsch, eerzuchtig en fanatiek, had deszelfs reeds lang den heimelijken wensch gekoesterd, dat ook het Padariesch geloof zich in zijn vaderland mogt over planten, dat nu reeds vier jaren aan hetzelve het hoofd had geboden om daardoor de Maleische wetten te kunnen verwerpen, en afgescheiden van het gezag der Vorsten van *Menangkabauw*, waarvan het District *Lintouw* een onderdeel was, onafhankelijk naar willekeur te kunnen regeren. Het gelukte hem om de Vorsten van *Menangkabauw*, onder voorwendsel dat het zedebederf hand over hand toenam, door vele schoonklinkende woorden en beloften de toestemming af te vleijen om de nieuwe leer zoo veel mogelijk in te voeren, hetwelk hem door den bijstand der Padaries van *Halabang* gelukte. Niet te vreden dat zijn eigen land hem in den volsten zin van het woord gehoorzaamde, en al zijne moordzuchtige bevelen met slaafsche ondergeschiktheid ten uitvoer bragt, zag hij nog naauwelijks zich geheel meester of hij breidde zijne veroveringen buiten *Lintouw* in het *Tana Datarsche* uit: en nu ontwaarden eerst de te zwakke Vorsten van *Menangkabauw*, dat zij door hem toetestaan het Priester-geloof in te voeren, tevens hun eigen vonnis tot vernietiging onderteekend hadden. Zijne veroveringen kenden paal noch perk, en kenmerkten zich overal door moord en brand. Het gelukte hem om de Vorsten van *Menangkabauw*

overtehalen tot het bijwonen eener vergadering, die hij voorgaf te willen beleggen met het goede oogmerk om te raadplegen over de aangelegenheden der nieuwe leer, dezelve te regelen en daar door een einde te maken aan de rampen des oorlogs; maar zijn moordzuchtig oogmerk was alleen genoemde Vorsten meester te worden, en zich daar door van die lastige zijne oogmerken dwarsboomende grooten te ontdoen. De gedachte bijeenkomst vond plaats, en twee der Vorsten van *Menangkabauw* vielen als offer van hunne ligtgeloovigheid onder de moordtuigen der verradelijke Priesters; een derde ontkwam dezen gruwel.—Na dit tijdstip konde niets de veroveringszuchtige Priesters meer in hunne vaart stuiten, en in korten tijd was *Boea*, *Kotta VIII*, *Padang Gengtoe* in een woord geheel *Tana Datar*, onder de drukkende heerschappij der Padaries gebragt. *Batipo* werd veroverd, doch slechts voor korten tijd, daar het de gevluchte krijgshaftige bevolking gelukte, de Padaries met zoodanig groot verlies uit hun land te jagen, dat hen na dit tijdstip nimmer de lust meer bekroop om eene hernieuwde aanslag op hetzelve te durven wagen.

Tien jaren, na dat de Padaries als hiervoren gezegd is in de Zuidelijke Bovenlanden zich zoo zeer uitbreidden, onder aanvoering van den reeds genoemden *Toeanko* Dia Lintouw, en hun gezag vestigden in de nieuw onderworpene landen, door in stede van de oude Maleische Panghoeloes welke van hun gezag beroofd, of vermoord werden, Padaries in deszelfs plaats aan te stellen, en waartoe meestal gekozen wierden de dapperste, en meest aan den persoon van den despoot gehechte doubalangs:—tien jaren na dien tijd, zeggen wij, deden de *Maleijers* van het ten Noorden van *Loeboe Sikapping* gelegene *Rauw*

een inval in laatstgenoemd landschap, voerden een gedeelte van deszelfs bevolking mede terwijl een ander deel vluchtte naar *Alahan Panjang*, en zij die in *Loeboe Sikappings* vallei achter bleven, gedwongen werden afstand te doen van der Padaries leer.

De verbittering in *Bondjol* bij het vernemen van deze omstandigheid steeg ten top, en het besluit dat dadelijk tot rijpheid kwam, om deze schennis, hunne Godsdienst aangedaan, bloedig te wreeken, werd even spoedig door de uitvoering van hetzèlve op de hielen gevolgd. — Onder aanvoering van den *Toeanko* IMAM, trokken 1000 man, ter wraakoefening tegen *Rauw* op, en slechts acht dagen tijds was genoeg om dat schoone en rijke land te overwinnen, en geheel te verwoesten, wordende de meeste huizen in de asch gelegd: vele bewoners kwamen om door het zwaard der Padaries en nog anderen, die gevangen genomen wierden, tot slavernij gedoemd, en medegevoerd naar *Alahan Panjang*.

Deze bloedige Priesterwraak bluschte alle zucht tot vrijheid ten eenenmale bij de *Rauwenaars* uit, en bragt hen zonder eenig vooruitzigt om zich aan het drukkend jok van hunne geestelijke overheerschers te kunnen onttrekken, voor immer onder derzelver willekeurig gezag. Zij die nog eens het hoofd op staken, of den wensch slechts uitten om hun Vaderland bevrijd te zien, moesten onder voorwendsel, dat zij tegen de instellingen van de Godsdienst gezondigd hadden, zulks met hun hoofd boeten, of vielen door de dolken van de sluipmoordenaars die in soldij stonden van den despoot. — *Rauw* was na deszelfs vermeestering schatpligtig aan *Bondjol*, hetgeen in eene jaarlijksche opbrengst bestond van karbauwen, padie en eenige katjes stofgoud, dat op vaste tijden door

den *Toeanko* van *Rauw*, om nog eene schaduw van vrijheid te bewaren, als een geschenk den IMAM aangeboden werd, doch dat hij welligt bij achterwegelating van hetzelve, met het zwaard bloedig gevorderd zoude hebben. — Even als de meeste overwonnen Distrikten, ontving *Rauw* uit de handen van den IMAM, een' zijner vertegenwoordigers (*wakiel* genaamd) die de schatting voor zijnen meester invorderde, en de regering des lands zoo leidde, dat dezelve in alle opzigten met de oogmerken van zijnen Heer strookte.

Ten Noorden van *Rauw* vind men de Distrikten der *Batta's*; eene talrijke natie, die van daar het midden van *Sumatra* bewonen, en zich ver in het Noorden van dat *Eiland* uitbreiden, een menschenras dat nog in de kindschheid der beschaving leeft, en eene mengeling van beschaving en barbaarsheid toont, hetwelk een zeldzaam verschijnsel bij andere dergelijke volkeren is. Eigen schrift en muzijk bezittende, zijn zij tevens niet onbedreven in eenige kunsten en handwerken, die meerendeels bij barbaarsche natien niet aangetroffen worden, maar van hen, die er bezitters van zijn eenen zekeren trap van beschaving verraden. Zij snijden hunne brieven zeer kunstig op bamboezen, hebben een zeer goede, niet onaangename muzijk, die uit verscheiden zeer kunstig zamengestelde instrumenten bestaat. Zij vervaardigen hunne eigene geweren en verdere wapenen, en zijn in het geheel niet onbedreven in het smeden en vermengen van verschillende metalen: verscheiden hunner huizen zijn van hout opgebouwd, van grooten omvang en voor hen gemakkelijk, welke men soms bij veel meer beschaafde volken in dezen Archipel vruchteloos zoekt: zij leven onder eene Regering in Maatschappijen te zamen, en ondanks de

hier aangestipte beschaafde hoedanigheden zijn zij kannibalen in den volkomensten zin van het woord. In eenige landschappen wordt het menschenvleesch nog als eene lekkernij genuttigd, en in allen de gevangen vijand verslonden; ook den schuldenaar treft een dergelijk afschuwelijk lot; en toch zijn zij trouwe bondgenooten, van een moedig en volhardend zacht karakter, waarvan ten bewijze strekt, de trouwe verkleefdheid waarmede zij aan ons als bondgenoot gehecht waren, gedurende den worstelstrijd sedert 1833 tegen *Bondjol* gevoerd, en gedurende welken onze positie soms zoo treurig was dat dezelve ons alle vooruitzigt op redding benam. Meermalen vielen bondgenooten ons af en kozen de zijde des vijands. Zulk een lot trof onder anderen onze troepen in 1833 in het fort *Amerongen* (in *Rauw*) die 40 dagen door eenen overmagtigen vijand belegerd, de grootste ellende uitstonden, waarin de *Batta's* met hen getrouw deelden, liever dan door tot den vijand overtegaan een einde aan dezelve te maken — waarna onze vernietiging onbetwijfelbaar zoude gevolgd zijn.

Het woord *pelassie* (menscheneter) verwekt zoo dikwijls het genoemd wordt een afschuw bij den *Maleijer*, die hem doet huiveren, en telkens wanneer zulks gebeurt geeft hij door op den grond te spuwen zijn afkeer te kennen. De gehechtheid van denzelven om in denzelfden grond waar zijne ouders en vrienden rusten, na zijnen dood begraven te worden, is zoo groot bij den *Maleijer* dat zij soms den, verre van hunne kampong in een ander landschap overledenen vriend, met veel zorg dagen lang overvoeren, om hem in het graf der vaderen te kunnen nederlaten, ja meermalen wanneer het lijk reeds ter aarde besteld is, graven zij het nogtans op en vervoeren

het. — In den Oorlog is hun grootste en voornaamste zorg de lijken der gesneuvelden, met hetzelfde oogmerk mede te voeren. — Het denkbeeld alleen, dat hun ligchaam na hunnen dood tot voedsel aan anderen moet verstrekken doet den *Maleijer* beven; beschouwende zij de *Batta's* ver beneden alle onredelijke dieren. Alle de hier opgenoemde hoedanigheden konden den IMAM die het voornemen had om de *Batta's* ten onder te brengen, en het eenige en ware geloof te doen aannemen, niet afschrikken.

V. D. H.

De Redactie is door den geachten inzender dezer bijdrage in staat gesteld, om bij dit stuk eenige platen te leveren, zoo als onder anderen *een gezicht op Bondjol*, eene afbeelding van *wapenen*, *kleedingstukken*, enz., welke platen bereids naar het Vaderland zijn opgezonden om in steendruk gebragt, en ten spoedigsten aan de inteekenaren afgeleverd te worden.

De Redactie.

Korte Letterkundige, Geschied- en Oudheidkundige, Statistieke en andere berigten.

De Keizerlijke schatkist van Marocco. Het geen overal elders de grondslagen van den staat uitmaakt, is in tegendeel te *Marocco* het persoonlijk en volstrekte eigendom van den regerenden Monarch. De schat, *Beit-ut-mell*, dat is *de kamer van het kapitaal of den rijkdom*, genaamd, wordt niet tot algemeene uitgaven

aangewend maar blijft, op een geheime plaats, in 't binnenste van een daartoe bijzonder ingerigt gebouw in de stad *Mekines*, onaangeroerd liggen, en wordt door twee duizend neger-soldaten bewaakt. Men rekent dat daar thans eene waarde van vijftig millioen Spaansche piasters, uit edele gesteenten, gouden en zilveren staven en munt bestaande, bewaard wordt. Het gebouw, dat dezen kostbaren schat bevat, wordt door een' muur van dikken omvang omgeven, die door een dak wordt bedekt, waarvan alle hoeken en stukken met ijzeren bouten aan den muur stevig zijn vastgeklonken. Dit ijzer wordt uit de mijnen van *Scandinavië* en *Biscaïje* gehaald. In het binnenste van dit eerste verdedigings-werk is een dergelijke tweede muur, eveneens met een dak bedekt, mede door dergelijke ijzeren balken en staven aan elkanderen gehegt. Om binnen de verfrekken te komen, moeten er vijf ijzeren deuren geopend worden, ieder van even zooveel sloten voorzien, waarvan de sleutels door den Sultan of de Sultane favorite zelve bewaard worden. Eertijds had men de gewoonte, om, wanneer men een' nieuwen schat in deze moeijelijk te genaken plaats wilde bergen, onmiddelijk de ongelukkigen, die denzelven hadden helpen vervoeren, ter dood te brengen: door dezen wreeden maatregel toch was men verzekerd, dat het geheim der plaats waar de schat was bij eengebragt, niet ruchtbaar zou worden. Thans schijnt men echter minder barbaarsche voorbehoedmiddelen te nemen.

Jaarlijks wordt er doorgaans een bedrag van 1,600,000 piasters in de *Beit-ut-mell* van *Mekines* gestort. En wanneer men dan de laatste vier jaren van de regering van Mulaï Soliman er aftrekt, zoo wel wegens de verliezen die hij heeft geleden als wegens de groote verte-

ringen die hij maakte, dan kan men rekenen, dat in de vier en dertig jaren die er sedert zijn' komst op den troon in 1793 tot 1827 verloopen zijn, er in dit soort van graf de buitengewoon groote som van ten minsten 50 millioenen piasters begraven zijn! De tegenwoordige regerende vorst is mede zeer spaarzaam, en zou evenmin niet dulden, dat er iets van het reeds verzamelde of van het bedrag der jaarlijksche inkomsten werd afgenomen.

Verlichting op schepen door middel van gaz. Onder de uitvindingen dezer eeuw, behaat die, om het gaz tot verlichting van vertrekken, huizen, ja, geheele steden, aantewenden, eene eerste plaats. Het is bekend dat ook reeds in ons vaderland verscheiden der voornaamste steden door gaz verlicht worden, eene verlichting zoo aangenaam voor het gezicht, als gemakkelijk en weinig kostbaar. Dagelijks neemt dan ook het vervaardigen van gaz meer en meer toe, even als het gebruik van dit middel van verlichting zich mede al verder uitstrekt. Thans is men bezig om te *Lamb-Lane* een gazmeter te vervaardigen, die 152,681 kubieke voeten gaz zal inhouden; terwijl men op de *Theems* een stoomschip uitrust, dat door middel van gaz zal verlicht worden. Een toestel, uit twee *retortes* zamengesteld, zal twee uren voor het invallen der duisternis, aan de stookplaats van de stoom-machine worden aangebragt, en gaz genoeg opleveren om het dek, de kajuit, de machine-kamer en de bergplaatsen te verlichten. Eene verbetering die vele ongelukken zal kunnen voorkomen.

De Chinesche school te Napels. De school voor Chinezen te *Napels* kan waarlijk eenig in hare soort genoemd worden. De leerlingen worden zeer jong uit hun Vaderland aangebragt, en hier zorgvuldig in verschillen-

de talen en wetenschappen onderwezen. Vooral wordt hun het Roomsch-Katolijke geloof ingeprent, daar het deel hunner opvoeding is, hen als zendelingen, ter voortplanting van dit geloof, naar hunne landslieden terug te voeren. Zeer weinigen komen ooit weder in *Italie*, om verslag te doen van hun wedervaren, en men meent dat zij slagtoffers worden van de woede hunner landslieden, die hen als afvalligen beschouwen, daar de Chinezen in zaken van Godsdienst zeer onverdraagzaam zijn. In de groote zaal der school vindt men eene menigte portretten van leerlingen, die voor de Godsdienst, welke zij omhelsden, hun leven hebben opgeofferd. Gedurende hun verblijf te *Napels* mogen de leerlingen nooit uitgaan of met iemand omgang houden, behalve met hunne meesters en met elkander. Door dit middel blijven zij hunne moedertaal zuiver spreken. Hunne kleeding heeft niets bijzonders, daar dezelve uit een zwarten toga en eene muts van dezelfde kleur bestaat; doch hunne gelaatstrekken geven genoegzaam hunne afkomst te kennen. Hunne kleur is bruinachtig geel; terwijl hunne uitstekende wangbeenderen, kleine ingezonkene oogen, gebogene wenkbraauwen, platte neusen, dikke lippen hun een vreemd, op elkander gelijkend voorkomen geven. Sommigen hunner zijn zeer bedreven in verscheidene kunstige handwerken. De tijd, dien zij op school doorbrengen, is onbepaald; daar zij dezelve niet verlaten, voor dat men hen genoegzaam voorbereid acht voor de moeijelijke taak, die zij moeten aanvaarden.

Eene Pirogue. De Heer Pontavice, officier aan boord van *the Recherche*, heeft eene der kleine *Pirogues*, welke door de Esquimo's met zooveel behendigheid bevaren worden, naar *Caen* gezonden. Zij is 17 voet lang,

in hare grootste breedte slechts 16 duim, en loopt aan beide einden zeer spits toe. Zij is slechts 18 duim diep, uit zamengenaaide rendiervellen gemaakt, en heeft ongemeen ligt houtwerkt, want alles te zamen weegt slechts 40 pond Er is geen ijzer aan; de spijkers en schroeven zijn van been; de touwen en koorden bestaan uit darmen. Dit merkwaardig stuk arbeids doet zien, wat lieden, zonder al die hulpmiddelen, welke den Europeanen ten dienste staan, kunnen uitrigten: — gelijk *wij* dit bij den vernuftigen Javaan op dit eiland, dagelijks kunnen opmerken.

Russische reisverhalen. Zeker Wlasow geeft op dit oogenblik, te *Petersburg*, eene verzameling uit van oude Russische reisverhalen. Een deel is reeds uitgekomen, terwijl het geheele werk uit zes deelen zal bestaan. De oudste dezer reisbeschrijvingen is die van Hegumen Daniel naar het Heilige Land uit de 12de eeuw. Onder de overige reizen zijn de volgende de belangrijkste, als: een reis van Athanasius Nikitins, Koopman te *Twer*, naar *Indië*, in 1470: een reis van de Kosakken Iwan Petrow en Burnasch Jalijtschew in het jaar 1567 naar *China*: een reis van den Kosak uit *Siberië* Iwan Petlin in het jaar 1620 mede naar *China*. De laatste reis, die in dit werk zal worden opgenomen, is die naar het Heilige Laad van Arseni Suchanow in 1649.

No. 1. Bladz. 38 reg. 14 v. b. en reg. 21 v. b. staat *Nawang* lees *Krawang*.

Tijdschrift

voor

NEERLAND'S INDIE.

Mijn vriend Bob.

Het was op de kostschool, dat ik voor de eerste maal mijnen vriend Bob Burnabij leerde kennen. Bob was toen een kleine schelm van tien jaar, met roode wangen en krullend haar. Daar ik twee jaar ouder was, en er eene naauwe vriendschap tusschen onze ouders bestond, had men hem aan mijne bijzondere zorg toevertrouwd. Bobbij was een bedorven en eenig kind van den Heer en Mevrouw Burnabij. Tot aan zijn tiende jaar had de wereld hem niets opgeleverd dan taarten, pasteijen en allerlei soort van lekkernij; zijn wil was de eenige wil in het vaderlijke huis, en zijne genoegens maakten de eenigste bezigheid uit van Mama. Men kan gemakkelijk raden, welke vruchten zulk eene opvoeding moest voortbrengen: luiheid en onwetendheid, deze twee ondeugden, de bronnen van zoo vele andere.

Eindelijk veroorloofde Bob zich vergcheidene zulke strafbare daden, dat zijn vader het geduld verloor, en, te laat! bemerkende dat hij geen verstand genoeg bezat, om zijnen zoon zelf op te voeden, besloot dat de kleine wilderman naar een kostschool moest. Dit besluit werd te vergeefs door de gebeden, bedreigingen en zenuwen van Mevr. B. bestreden. Bob werd onmiddelijk gebragt naar den *Akademischen-Tuin*, eene school onder het opzigt van den waardigen Doctor Reaperper.

Weldra werd ik zeer aan Bob gehecht. Hoe spoedig is

ons diegene welgevallig die onze hulp vraagt! En alles was nog zoo nieuw voor het arme kind, dat hij zonder mij zeer ongelukkig zoude geweest zijn. Nacht en dag waren wij onafscheidelijk bij elkander, op dezelfde bank gezeten, aan denzelfden lessenaar werkende, ons geld, dat tot ons vermaak bestemd was, bij elkander leggende en dan weder onze opstellen makende.

Des nachts was de kleine slaapplaats van Bos naast de mijne geplaatst. Dan verhaalde hij mij van Papa, Mama en den grooten hond *Pompée*, tot dat eindelijk de slaap zijne oogen sloot. In dezen leeftijd had Bos grooten trek tot snoepen, en altijd maakte zijn geld, gelijk men zegt, een gat in zijn' zak. Was het zijne op, dan nam hij maar toevlugt tot het mijne, en evenwel bleef hij aan mejufvrouw Puffij, de dikke pastij-bakster die aan het einde der straat woonde, altijd nog geld schuldig. Deze menigvuldige uitgaven waren eigenlijk niet van belang, maar Bos kwam daardoor in eene gedurige ongelegenheid; en het ergste van deze zoo dikwijls terugkeerende onaangenaamheden was, dat hij zijnen medescholieren een voorbeeld gaf van telkens onwaarheden te zeggen, daár waar hij met de enkele waarheid zich had kunnen helpen. — Dit had dan ook zeer dikwijls bij Bos plaats, en had ik hem niet zoo innig lief gehad, en ware ik niet een trouw vriend van hem geweest, — voorzeker waren wij gescheiden, honderdmaal voor eens; want onophoudelijk leende hij van mij met de belofte van het terug te zullen geven: en telkens vergat hij zijne vrijwillige belofte, of liever hij vergat niets. Ik zag hem veel onrustiger dan ik was, en met tranen in de oogen, vernederd en beschaamd dat hij genoodzaakt was om zijne belofte te schenden; - en in den grond van mijn hart was Bos, mijn schuldenaar, mijn eerlijke

vriend. Op mijn zestiende jaar verliet ik de school van den Heer Rearpepper. Bob stortte eenen vloed van tranen toen hij mij zag vertrekken, maar hij dacht niet aan de negen schellingen en vier stuivers die hij mij schuldig was. Toen ik tot hem zeide: nu Bob, gij zult mij eens schrijven! dacht hij zeker dat ik er bij gevoegd zoude hebben: en vergeet niet mij het geld terug te zenden.—Gedurende mijn verblijf aan de Hoogeschool te *Oxford* zagen wij elkander niet. In het begin schreven wij elkander de toegenegenste brieven, maar langzamerhand veranderde dit, en eindelijk ontving ik in een geheel jaar geen berigt van hem. Eindelijk ontving ik met den postwagen een boek, dat mijn lievelings-werk was, rijk en schoon ingebonden met mijnen naam op het titel-blad, en daaronder deze woorden: van zijnen toegenegen en dankbaren vriend Bob. Ja, dacht ik, het opschrift lezende, gij zijt altijd mijn eerlijke vriend Bob! Na zulk een ruim tijd-verloop was hij beschaamd om mij de kleine som te rug te zenden, welke hij mij schuldig was, en nu rustte hij niet vóór dat hij even zoo veel guinies had uitgespaard om mij een geschenk te geven. In het midden van het boek vond ik eenen brief van hem, waarin hij mij meldde de militaire loopbaan te hebben ingeslagen, en dat hij zijn korps ging volgen hetwelk in eene vreemde vesting lag. Hij bezwoer mij dat ik zijn lang stilzwijgen niet aan vergetelheid zoude toeschrijven, en ten slotte waren er zoo veel betuigingen van vriendschap in den brief van Bob, dat hij bij mij wederom in gunst kwam. Mijn antwoord was dan ook zeer hartelijk, en ik verzekerde hem dat hij mij overal en altijd denzelfde zoude vinden.

Nadat ik *Oxford* verlaten had, reisde ik door *Frankrijk*, en bij mijne terugkomst in *London*, ontmoetede ik

mijnen vriend Bob in een Hôtel in de *Bondstraat*. Hij was toen, in den volsten zin des woords, een fat. Welk eene vreugde dat wij elkander als goede vrienden weder zagen! Wij geleken meer naar twee scholieren die met de vakantie te huis kwamen, dan naar twee mannen die de wereld door gereisd hadden.

Wandelende door het wester-End, schaterden wij van lagchen, even als toen wij op het mollige gras van den eerwaardigen Doctor Rearpepper liepen. Bob was niets veranderd; hij had geheel zijne geestigheid, karakter en oude gewoonten behouden, die door de jaren versterkt waren. Altijd beminde hij de lekkernijen; dagelijks bragt hij mij bij *Gunter* of *Grange*, wel eens bij beiden op éénen dag, en dan gaf hij zich geheel, even als in vroeger dagen bij Mejufvrouw Puffij, aan zijn' lievelings-lust over, met dat onderscheid echter dat hier de lekkernijen en zoetigheden wat fijner maar ook duurder waren. Ik bemerkte ook dat hij het oude woord: zet het maar op mijne rekening! nog onthouden had. Maar ongelukkig handelde Bob met al de Kooplieden zoo; hetzij hij kostbaarheden of een nieuw kleed of hoed kocht, nimmer voelde hij zich verpligt om zijn geld uit den zak te halen. Ik wist dat Bob eenmaal bezitter van een aardig fortuin zoude worden, maar ik twijfelde zeer of hij dan wel in staat zoude zijn, om een vierde van alles te betalen dat hij nu zoo loszinnig kocht. Eindelijk waagde ik het om hem mijne vrees bekend te maken: zijne onstelteuis en het hoog rood dat zijne wangen kleurde, deden mij dadelijk zien dat hij de waarheid van mijne opmerking gevoelde; en ik bespeurde dat hij zijne oude gewoonte van door eene onwaarheid zich te redden, nog niet had afgelegd. Wij bragten dien avond stil en stijf door.

Den volgenden morgen was ik reeds den voorgaanden avond vergeten, toen Bob bij mij kwam en verhaalde, dat hij bevel had bekomen om binnen twee dagen naar *Indië* te vertrekken, en dat hij niet meer tijd had dan om zich in gereedheid te brengen en te vertrekken. Wij ontbeten te zamen, en in dien tusschentijd bragt de jongen onophoudelijk verzegelde briefjes aan Bob, zoodat ik bemerkte dat er verscheidene menschen waren, die verlangden om hem te spreken, of hem schreven. Dit alles scheen mij toe hem niet zeer aangenaam te zijn, maar ik zeide niets. Dadelijk na het ontbijt nam Bob mij bij den arm, en verzocht mij met hem eene wandeling te gaan doen. Reeds hadden wij eenige straten stilzwijgende door gewandeld, toen Bob mij op eenen verdrietigen toon zeide: er is niets aan te doen, ik moet vertrekken! Ja zeker, antwoordde ik hem, ten ware gij *wederhouden* werd.

Wederhouden? sprak Bob rood wordende; wat wilt gij daarmede zeggen?

Vergeef het mij, hernam ik, maar weinige jongelieden die eene wijze van leven hadden zoo als gij, zijn waarlijk bereid om zoo spoedig te kunnen vertrekken. Gij weet, mijn waarde Bob, hoedanig mijne geldzaken staan; gij weet dat ik niets heb kunnen besparen van mijne inkomsten; maar evenwel kan ik iets voor U doen; beschik over mij! Bob drukte mijne hand, zijne oogen werden vochtig, maar hij schaamde zich om de oorzaak van zijne verlegenheid te bekennen.

Daarin herken ik U, mijn vriend! zeide hij; ja op ditzelfde oogenblik kunt gij mij eene groote dienst bewijzen, door uwen naam onder eenen wissel te zetten.

Ik hoop niet, Bob! dat de som groot zal zijn.

Neen..... maar ja, ik vrees toch dat dezelve te groot is.

Als het eene groote som is, Bos, dan weet gij dat, als gij op den vervaldag niet voldaan hebt, ik naar de gevangenis ga.

Nooit! riep Bos met een hevige aandoening, zoodat ik hem niet konde mistrouwen.

Wel nu, hoeveel is de som?

Laat mij U eerst eenige dingen mededeelen, hernam Bos, die mij zeer op het hart wegen; maar niet hier, — kom van deze zijde! en hij geleidde mij onder een plegtig stilzwijgen tot aan de *Park-Laan*.

Wat beteekent dit? vroeg ik hem.

Stil! ziet gij dat schoone huis? — en Bos wees mij met den vinger een zeer fraai huis, waar twee bedienden in schitterende kleeding de kaartjes ontvingen van eene dame in een prachtig rijtuig gezeten.

Of ik dat huis zie? — ja zeker; maar wat zoude dat?

Dat huis wordt bewoond door eenen der rijkste van *Groot-Brittanje*.

Het kost mij geene moeite om dat te gelooven, hervatte ik.

Hij heeft eene eenige dochter.

Waarlijk?

Zijne eenigste erfgename.

Wel nu, en dat?

Ik schaam mij, voor U zoo lang een geheim bewaard te hebben, stamelde Bos.

Wat wilt gij zeggen?

Maar dit geheim behoorde mij niet.

Welk geheim?

Dat beminnelijk meisje.

Op mijn woord, Bos, hernam ik, gij doet mij het geduld verliezen.

Ik heb de genegenheid van dat meisje gewonnen.

Van die erfgename?

Zij bemint mij, sprak Bos zeer zacht.

Zie daar, mijn vriend! een geheim van belang; wat kan dan een arme duivel, zoo als ik ben, voor U doen?

O! gij weet nog niet alles: zij bemint mij, zij bemint mij tot zinneloos worden toe, dat arme kind; maar hoe rijk ook haar vader zij, hij vooronderstelt dat ik schulden heb, en daarom zoude hij ons huwelijk kunnen verhinderen.

Hij is dus een verstandig man!

Dat is mogelijk, maar nog eene zwarigheid bestaat er in mijnen stand: CLARA zal nimmer een' Officier huwen vóór hij Kapitein is.

Ik konde mij niet wêerhouden van hartelijk te lagchen.

Dit is eene kleine zwakheid, hernam Bos een weinig getroffen, maar het is ook de eenigste die zij heeft; ik moet er mij wel aan onderwerpen; daarenboven hangt mijne bevordering van mijn vertrek naar *Indië* af.

Dat begrijp ik wel; maar, Bos, zeg mij eens opregt, wat begeert gij dat ik voor u doen zal?

Zet uwe handteekening onder eenen wissel van honderd negentig pond sterling.

De Hemel beware ons, welk eene som!

Ik zal ze eerlijk voldoen.

Of ik ga naar de gevangenis! dat is duidelijk, laat ons gaan.....

Nog een oogenblik; ik beschouw dit huis zoo gaarne.

Het kistje dat den schat in zich bevat, niet waar?

O ja, maar ik zie hetzelve ook voor u gaarne, mijn vriend! ziet gij die drie schuifraamen met blauwe zijden gordijnen? O! welk een heerlijk klein vertrekje! Nu, dat vertrek zal uitsluitend het uwe zijn, zoodra ik Heer

des huizes zal geworden zijn. Welk een kamer! welke meubelen! en welk heerlijk uitzigt op het park!.... Maar laat ons gaan; onder den maaltijd verplaatsen wij ons daar.

Vóór het einde van den maaltijd had Bon zijne vrolijke stemming terug gekregen, zoodat ik niet na kon laten van te denken, (hem zoo weinig ter neder geslagen zijnde bij zijne naderende scheiding), dat hij den bruidschat zijner beminde liever had dan haar zelve.

Ik begrijp mij niet, Bon, sprak ik, hoe gij den tijd hebt kunnen vinden om uwe schoone het hof te maken. Ziedaar nu reeds verscheiden maanden dat wij onafscheidelijk bij elkander zijn, en....

Geene vragen, mijn vriend, het geheim behoort mij niet.

Niet geheel, dat is waar, ik zal u niets meer vragen; maar dat huis in de *Park-Laan*, is dat begrepen onder de erfenis die gij van haren vader ontvangt?

O ja, welk een huis! en die heerlijke kamer die voor u bestemd is! houdt gij van warme baden?

Zeer veel.

In die kamer is eene sofa van hemels-blaauwe zijde, en als gij op eene veêr trapt, dan verdwijnt (door welke méchanieke werking weet ik niet) op eenmaal de sofa en verandert in eene badkuip, eene heerlijke badkuip van wit marmer!

Wat is dat gemakkelijk!

Ja, en eene zoo volmaakte badkuip met drie kranen!

Drie! twee wilt gij zeker zeggen.

Neen, neen, drie; één voor warm water.

Goed.

Één voor koud water.

Dat maakt maar twee.

Zacht wat, en de derde voor *Eau-de-Cologne*.

Dienzelfden avond onderteekende ik den wissel van Bos, en den volgenden morgen namen wij afscheid. Ik miste Bos verzeelijk; na zijn vertrek kwamen er eenige onaangename dagen voor mij; mijne kleine zaken waren aanmerkelijk achteruitgegaan; mijne vrolijkheid verminderde, en wanneer men mij eenzaam en stil op die plaatsen zag wandelen, die ik voor eenige dagen met Bos doorliep, dan scheen ik de schaduw van mijnen vriend te zoeken. Bos vertrokken zijnde, werden er duizende gissingen ten zijnen opzigte gemaakt, en aan het einde van vier maanden, juist twee maanden vóór dat de wissel vervallen was, had ik alle reden om te gelooven dat dezelve niet betaald zoude worden, en gevoelde de onmogelijkheid om honderd negentig pond sterling te kunnen voldoen. Zoodat ik twee weken in den grootsten angst doorbragt, die niet mogelijk is te beschrijven.

Op eenen morgen, nog treuriger dan naar gewoonte van het ontbijt opgestaan zijnde, dwaalde ik eenige uren dan hier en dan daar, tot dat ik eindelijk in de *Park-Laan* kwam, juist tegen over het huis waar de beminde van Bos woonde. Ja, dacht ik, is Bos eenmaal de eigenaar van dit schoone huis, — alles zal goed gaan; hij heeft een goed hart, die arme duivel; maar helaas! vóór dat ik in het bezit kom van dat heerlijke kamertje met hemels-blauwe zijden gordijnen en een badkamer met drie kranen, loop ik groot gevaar van in eene gevangenis mijnen naam ontéerd te zien.—Ik sloeg onwillekeurig mijne oogen naar het balkon, en zag eene dame die hare bloemen begoot; zij keerde zich naar mij toe, scheen mij te herkennen, en groetede mij minzaam.

Het was eene mijner naaste betrekkingen, eene oude vriendin van mij, Mevrouw Simmons, die mij een teeken gaf

om bij haar te komen, en mij toeriep : » Hoe gelukkig gevoel ik mij niet van U terug te zien! Eerst sints twee dagen zijn wij in *London;* wij zijn bij den Heer Melnsworth. Kom binnen, ik zal U aan hem voorstellen."

Ik klopte aan de deur, met een gevoel dat naauwelijks te beschrijven is, aan de deur van een huis, waar ik bij voorraad reeds eene kamer met hemels-blaauwe zijde en eene welriekende badkuip bezat. Ik werd dadelijk toegelaten, en Mevr. Simmons stelde mij voor aan den Heer M., een oud en jichtig edelman, en aan zijne eenige dochter, eene beminnelijke blonde van bijna achtien jaar.

Vele gelukkige dagen bragt ik in dit huis door, die ik aan mijne herhaalde bezoeken te danken had. En bezittende, hoewel zij het niet dacht, het geheim van het jonge meisje, maakte ik groote vorderingen in hare vriendschap, zoodat men mij verdenken konde van naar haar hart en hand te staan. Ik was dan ook met de schoone erfgename op eenen ongedwongenen voet; reeds aan menig een' van onze bekenden gaven wij gelegenheid om over ons te spreken, zonder dat ik vermoedde dat wij werkelijk in het begin eener verbindtenis betrokken waren.

Op eenen vroegen morgen was ik Mevr. Simmons gaan bezoeken; het was juist de dag vóór den vervaldag des wissels van Bos. Mevr. Simmons vroeg mij met een' veel beteekenenden blik, waarom ik zoo treurig en onrustig was? Ik gaf haar een niets beduidend antwoord, en wilde de onaangenaamheid van den geldelijken toestand, waarin ik mij bevond, niet bekend maken.

Kleinigheden! hernam Mevr. Simmons, mij verkeerd begrijpende; wees onbeschroomd en doe uw voorstel; uwe betrekkingen zijn genoeg bekend in de wereld, en wat uw' tegenwoordigen toestand aangaat, uwe vooruitzigten

zijn gunstig voor het toekomende, en bovendien, zij heeft immers genoeg voor twee?

Zij, hernam ik, van wie spreekt gij?

Van *wie*? van Miss Molnsworth, herhaalde mijne waardige vriendin; ik ben overtuigd dat zij U met genoegen ziet.

Gij zijt niet van alles zeker, hernam ik, want weet,.... Hier zweeg ik, daar ik geen meester over het geheim van Bos was.

Zekerlijk! sprak Mevr. Sammers, maar daar is zij juist, ik laat U alleen. — En met deze woorden vertrok zij door de eene, en Miss Molnsworth kwam door de andere deur binnen.

Waarover werd er gehandeld? vroeg het jonge meisje een weinig verlegen, gij schijnt mij toe onrustig te zijn.

Zijn wij alleen? sprak ik na een oogenblik zwijgens, het is beter dat ik mij verklaar. Miss. M. beefde, ontstelde en sloeg de oogen neder. Indien ik een begunstigde mijnaar ware geweest, die op dit oogenblik de bekentenis eener wederzijdsche liefde meent afleggen en ontvangen en nu voor haar stond, dan konde zij niet meer ontroerd zijn geweest dan nu.

Zijt niet ongerust, sprak ik, gij ziet in mij den eenigsten vriend van Bos, en ik weet uw geheim.

Mijn geheim! riep Miss. M. uit.

Ja mijne waarde Miss, ik ben, zoo als ik U zeide, de getrouwste vriend van Bos.

Van Bos? sprak zij.

Ja, herhaalde ik hare hand vattende, ik ben zijn schoolmakker en speelgenoot.

En ik bid U, Mijnheer, sprak zij hare hand terugtrekkende, wie is Bos?

Verontrust U niet, sprak ik zacht, geloof niet dat het

needig is om voor mij iets te verbergen. Vóór dat Bos *London* verliet, heeft hij mij alles bekend gemaakt.

Wat voor alles? riep zij.

Uwe wederzijdsche liefde... uwe . . . .

Miss. M. deed eenige stappen terug, werd rood van spijt, woorden ontbraken haar! Eindelijk sprak zij:

Ik weet niet, Mijnheer, waaraan ik dit uw gedrag moet toeschrijven. Ik bemin niemand, gaf aan niemand mijn woord, ik hield U voor een' vriend, Mijnheer — maar nu, Mijnheer . . . .

Zij kon niet verder spreken, viel op eenen stoel die naast mij stond, en smolt in tranen. In dit oogenblik openden zich mijne oogen, en ik zag de geheele nitgestrektheid van Bos's onwaarheid. Mevr. Simmons kwam binnen en vond ons in denzen toestand. Miss. M. wierp zich aan hare borst en weende. Maar vóór dat er nog een kwartier verloopen was, lag ik zonder mij zelven dit te kunnen verklaren, aan de voeten van het beminnelijke meisje, haar mijne liefde bezwerende, en zegepralende in de ontdekking dat de liefde van Bos slechts een verdichtsel was. Miss. M. als een braaf meisje, zond mij naar haren vader; maar ik las in hare schoone blaauwe oogen dat zij mij niet haatte, en vertrok dus vol van hoop en liefde. Den volgenden morgen waren mijne eerste gedachten gevestigd op eene bijeenkomst met den Heer M. ten einde zijne toestemming te ontvangen. Maar helaas! de gedachte aan dien verwenschten wissel-brief wierp alle mijne plannen omver. Het was zeer waarschijnlijk dat ik binnen twee dagen mijne liefde-droomen in de gevangenis konde voortzetten, en hoe konde ik mij voorstellen den schoonzoon te worden van eenen man, die vóór dat hij mij zijne dochter ten huwelijk gaf, verpligt zoude

zijn; om honderd negentig ponden sterling te betalen? Ik haastte mij uit dezen angst te komen door naar den bankier van Bos te gaan. Maar hoe groot was mijne verwondering, op het bureau van den Heer Goldsmith komende, uit den mond van den eersten bediende te vernemen, dat de wissel-brief door den Heer Burnaby voldaan was!.... Ik verweet mij mijne voorbarigheid ten aanzien van mijnen opregten vriend, en was innig verheugd van weder in eene goede stemming in *Park-Laan* te kunnen verschijnen. Gedurende eene maand was ik gelukkig in mijne liefde; alles ging naar wensch, en toen ons huwelijk bepaald was, begaf zich Miss. M. met hare betrekkingen naar hare heerlijkheid, gelegen in het graafschap *Wilts*.

Ik bleef alleen achter om eenige zaken te regelen. Den morgen na het vertrek van mijne beminde bevond ik mij alleen in mijne kamer verdrietig en stil, toen in eens de deur wijd openvloog en Bos vóor mij stond. Hij was zoo gelukkig van mij weder te zien, dat ik niet konde nalaten hem hartelijk te ontvangen. Hij sprak het eerste van de groote dienst, die ik hem bewezen had vóór zijn vertrek naar *Indië;* en na dat ik hem rondborstig bekend had, dat hij mij groote dienst had gedaan door zoo nauwgezet voor de aflossing te zorgen, zeide ik:

Wel nu, Bos, nu zijt gij Kapitein? wanneer gaat nu uw huwelijk door met de schoone erfgename van *Park-Laan*?

¡O! hernam Bos, van zijnen stoel opspringende en mij de hand drukkende, herinner mij nimmer aan dat huwelijk!

En waarom niet?

Alles is, helaas! verbroken.

Verbroken?

Ja, de meineedige! .... Maar het smart mij te veel, ik bid U, mijn vriend, daar niet meer van.

Ik beloofde hem zijne smart te eerbiedigen, en gedurende eenige dagen hernamen wij onze oude gewoonten. Evenwel op eenen morgen kwam Bon mij zeer terneergeslagen zeggen, dat zijn kleêrmaker hem gedreigd had hem te zullen verklagen voor de voldoening zijner schulden. Ik bood hem dadelijk aan, om dien man voor hem te gaan spreken en ten minste eenig uitstel voor hem te vragen.

Wilde hij mij slechts een maand uitstel geven!

Wel nu, ik zal het hem ten minste vragen.

De kleêrmaker was onverbiddelijk, ten ware ik voor de voldoening na een maand wilde instaan, zeggende dat hij na verloop van die maand, als Bon niet betaalde, dien zelfden dag mij zoude laten zetten. Ik aarzelde eenige oogenblikken; maar mij te binnen brengende, met welk eene naauwgezetheid Bon de honderd negentig ponden had laten afdoen, stelde ik mij aansprakelijk voor deze nieuwe schuld en kwam bij mijnen vriend terug, hem gelukwenschende met hetgeen ik gedaan had.

Het is niet mogelijk, schreeuwde hij, zoudt gij u zelven voor mij schuldig hebben verklaard, en dat voor zulk een schepsel?

Ik heb het gedaan, ik verzeker het u, mijn waarde Bon!

Nu dan in dat geval, mijn vriend, zult gij het verliezen, want ik ben niet in staat om het geld te betalen; ik vroeg u ook niet om u verantwoordelijk te stellen voor mijne schuld, en daar gij het nu toch zoo gewild hebt, zoo moet gij ook maar betalen.

Mijn waarde Bon, gij brengt mij in eenen moeijelijken, hoogst onaangenamen toestand; gij weet het dat ik in het

eind der maand zulke zaken heb, dat het betalen voor U mij onmogelijk is.

Dit onderhoud bragt mij in eene onaangename stemming. Mijne zaken die ik met een' Advokaat te doen had, hielden mij eenige dagen in de hoofdstad. Bon zag ik zelden, en als ik hem ontmoetede, was ik zeer stil jegens hem. Evenwel twee of drie dagen vóór het einde der maand, begon ik ernstig na te denken over de verregaande ligtvaardigheid, waarmede ik mij voor het geld van Bon verantwoordelijk had gesteld. Den avend voor den 31 ging ik naar Bon toe, en stelde hem mijnen geldelijken toestand voor oogen. Hij zuchtte, zeide mij dat hij wanhopend was, en riep op eene roerende wijze de hulp van zijne ledige beurs in. Den volgenden morgen voor den middag ging ik naar den kleêrmaker, met verzoek om het bewijs nog een maand te verlengen. Maar tot mijne groote vreugde vernam ik dat mijn eerlijke vriend hem het geld had gegeven, waar voor ik borg gebleven was! Toen ging ik naar Bon, die mij met zulk een hartelijk gelach ontving, dat ik moest eindigen om met hem mede te lagchen; maar ik lachte des te hartelijker, daar ik nu zeker was dat het uur van wedervergelding voor mij daar was.

Veertien dagen daarna kwamen de betrekkingen mijner beminde binnen *London* terug, om ons huwelijk, dat den volgenden morgen in de kerk van Saint George-Hanover-straat moest voltrokken worden, bij te wonen. Bon vroeg mij telkens, wat ik toch voor belangrijks te doen had en waarom wij elkander in de laatste dagen zoo weinig gezien hadden?

Mijn waarde Bon, hernam ik, het is een geheim — maar voor U wil ik geen geheim meer hebben, weet dat ik morgen ga trouwen.

Gij trouwen! morgen ochtend! en dat met wie? O ver-

haal mij alles, mijn waarde vriend, ken ik de bruid? is zij beminnelijk? is zij rijk?

Dit oogenblik is niet geschikt, mijn waarde Bos, om uwe nieuwsgierigheid te voldoen, staak uwe vragen; om zes uren eet ik met mijne nieuwe betrekkingen, en U heb ik als mijn' getuige gekozen, gij komt dan heden opdat ik U voorstelle, kleed u spoedig, binnen een half-uur kom ik U met het rijdtuig halen.

Waar woont dan uwe aanstaande? vroeg mij Bos, toen het rijdtuig ons naar *Oxford*-straat bragt.

Gij zult het zien, mijn waarde Bos.

Waar gaan wij dan heen? vroeg hij weder, toen wij linksaf gingen.

Wij zijn in *Park-Laan*.

En uwe aanstaande? stamelde Bos.

In *Park-Laan*, mijn vriend.

Men kan zich geen denkbeeld maken van de ontsteltenis van Bos, toen het rijdtuig stil hield voor het huis van den Heer Molesworth.

Ik verdien dit, hernam hij, ik ben beschaamd over mij zelven. Laat ons terugkeeren.

Geenszins, antwoordde ik, toen een bediende ons de deur opende. —

Hoe, mijn vriend, sprak de arme Bos, terwijl hij mij bij een pand van mijnen rok vasthield, gaat gij binnen? — Of ik binnen ga? ik geloof het wel, Bos! kom dan, gij zult daar nog oude kennissen vinden, en mij de blaauwe kamer en de bad-kamer met de drie kranen eens aanwijzen.

Gij gaat te ver, ik erken mijne schuld en verhaalde U iets hetgeen niet bestond; ik vraag U om vergeving; is dit nu nog niet voldoende? De bedienden en al de lieden van het huis zullen ons voor gek houden.

Geenszins, mijn waarde Bob, wees altijd zoo opregt als ik het op dit oogenblik met U ben. Ik nam hem, zoo verlegen als hij was, bij de hand en bragt hem in de zaal.

O hemel! riep hij, ik hoop dat het tusschen ons zij en niemand hier er iets van wete!

Niets, mijn waarde, stel U gerust, en zij zullen nimmer iets weten dat mijnen eerlijken vriend zoude kunnen schaden.

En ik, ik zal nimmer van mijn leven eene onwaarheid meer zeggen, stamelde Bob.—En hetgeen het gelukkigste van alles is, zes maanden zijn er reeds verloopen en nog heeft hij zijn woord niet geschonden.

De muts van Meester Ulrik.

Het was, geloof ik, in 1828, dat mij een man ontbrak om mijn equipagie voltallig te maken, en men kon toen te *Brest* moeijelijk werven, omdat er veel volk voor de zeedienst gewapend werd.

Een mijner vrienden, een fregats bevelhebber, verwees mij naar den herberg van IJvon Polard, een' der grootste wervers van zijn ambacht.

De wervers zijn in waarheid zeer nuttige menschen; zij ontvangen de matrozen bij zich zonder betaling, herbergen ze, koesteren ze, voeden ze,—en komt een Kapitein eenig scheepsvolk zoeken, dan verstaat hij zich met den werver, kiest zijne manschap, betaalt edelmoedig hunne schulden aan den gastheer, van het voorschot dat elk matroos ontvangt op den dag der inscheping.

Het is dus in zeker opzigt de blanken-handel.

Ik ging dan IJvon Polard bezoeken in de muizenstraat, in zijn' herberg de *Chasse-Marée*. De muizenstraat is naauw, eenzaam en vuil; men moet acht of tien treden afgaan om in de beneden-zaal des herbergs te komen, en deze soort van kelder is zoo donker, dat men er op den vollen middag niet kan zien zonder de hulp van eenige ijzeren lampen.

Beneden aan den trap kwam een klein, rood, ineengedrongen, aan ééne hand verminkt mannetje naar mij toe, en vroeg mij beleefdelijk wat ik begeerde? Toen hij dit wist, knipte hij met de oogen, beval mij het stilzwijgen aan, nam mij bij de hand, bragt mij door een' gang zoo zwart als een' oven,—en na eenige minuten loopens bevond ik mij in eene kleine zaal, welke haar licht door een keldergat ontving.

Nu zeide IJvon Polard zachtjes tot mij: Kapitein! gij behoeft slechts te zien en te luisteren door deze scheur, welke gij hier in het beschot ziet. Ik heb slechts vijf pik-broeken meer te plaatsen. Gij kunt ze beoordeelen; zij zullen weldra dronken zijn als soldaten, en gij weet, dat men zich dan bloot geeft en zien laat onder welken wind men gewoon is te zeilen. Gij zult uwe keus doen ingevolge hetgene gij gezien zult hebben, en voor het overige zullen wij het wel vinden. Ik verlaat U thans.

Ik keek door de scheur, en zag de vijf matrozen gezeten rondom eene zwarte en smerige tafel, verlicht door een flaauw-brandend lampje. Twee, door den wijn bevangene vrouwen, met schitterende oogen, hangende haren en schorre stem, schonken hun in: zij waren reeds dronken of op het punt van het te worden. Binnen vijf minuten vielen er twee onder tafel.

Nu bleven er drie overig: een jongeling van twintig

jaren, blond en frisch als een meisje; de tweede was bruin, krachtvol, kloek gebouwd, omtrent veertig jaren oud; — wat den derden betreft, ik kon zijn gezigt niet onderscheiden, want hij had het met de handen bedekt. . . . .

Voor oude zeerotten sturen zij slecht, zeide de jongeling, het ligchaam der twee matrozen die onder de bank lagen, met verachting schoppende. — Kom aan, gij . . . . *houtbeen*, schenk in! . . . . schenk dan in! mijne keel is verdroogd . . . .

Hij rigtte het woord tot eene der vrouwen die werkelijk een houten been had.

Hij ledigde schielijk zijn glas, veegde zijn' mond met zijn mouw af, en vervolgde, zich tot zijnen bruinen makker wendende: Hebt gij ook al de hoogte, gij, Piet! kameraad?

Neen, zeide de andere, de marmeren wangen zijner gezellin, die bezig was haar kapsel te schikken, streelende . . . . Maar ik geloof, dat wij ons vlas al aardig spinnen . . . . en dat wanneer wij scheep gaan, wij zoo veel van ons handgeld zullen overhouden, dat wij het in het oog van een' bruinvisch zouden kunnen werpen, zonder dat hij er scheel van zag . . . .

Bah, bah! . . . . men scheept zich hier in, en in de eerste vreemde haven gaat men een luchtje scheppen; men verstaat zich met een ander vaartuig en voerts . . . zoo als wij te St. Thomas gedaan hebben, weet gij wel, Matroosje?

Ik weet zeer goed dat wij veertig Spaansche Matten bij den ruil gewonnen hebben; dat de kapitein verpligt is geweest om twee negers in onze plaats te nemen, en dat zij gedurende eene bui zóó slecht hebben gestuurd, dat

de *Petite Nanette* bij het uitzeilen is omgeslagen, en dat de kapitein verdronken is . . . . . .

Dat is waarachtig waar, zeide de ander met een schaterend lagchen; verdronken, verdronken als een hond . . . . het is ook waar, dat wij heden den 13 October hebben, en dat ik, mijn laatste Mat aan mijne moeder heb gegeven! . . . .

Ik dacht: nimmer zal een van deze twee makkers zijne voeten op mijn schip zetten. Ik wilde mij verwijderen, weinig voldaan over mijn bezoek bij IJvon Polard, toen de zeeman, die tot nu toe slechts toehoorder was geweest, zijn hoofd schielijk ophief, en op een' onbeschrijfbaren toon uitriep: Wie spreekt hier van 13 October en van moeder? . . . .

Nu was er een algemeen gejuich, en een schaterend gelach klonk door de kamer.

Eindelijk, zeide de jonge matroos, heeft hij het touw losgemaakt waarmede zijne tong geboeid was.

Het is gelukkig dat hij niet meer den grooten heer uithangt, zeide *hout-been*, haar' halsdoek schikkende.

Wilt gij eene teug grok? zeide Pieter, haar een glas reikende.

Op zijne gezondheid, zeide de andere vrouw, want hij is gek.

En, op de tafel slaande met hunne tinnen bekers, brulden zij: Op zijne gezondheid, op zijne gezondheid! . . . terwijl de ander hen strak en met verachting aanzag.

Hij scheen omstreeks dertig jaren oud; zijne trekken waren schoon, doch bleek; zijne zwarte haren vereenigden zich met zwarte bakkebaarden, die zijn ruw en streng uitzigt als het ware omzoomden.

Overigens had hij een eenvoudig matrozen pak aan, hetwelk echter schoon en netjes was.

Op zijne gezondheid! op zijne gezondheid! schreeuwden op nieuw de anderen met verdubbeling van lagchen en geweld . . . .

Hoort gij dan niet, wilde! brulde de jonge matroos met dikke wijn-oogen, paarsche lippen en zwaar-bevende armen.

Men drinkt op uwe gezondheid, gij Mijnheer daar! . . . . . zeide *hout-been*, hem bij zijne vestmouw trekkende.

Kom aan, drink dan; gij maakt ons woedend; zeide PIETER, geheel dronken, hem heviglijk het glas tegen de lippen stootende.

Nu kon ik niets meer onderscheiden, want bij den eersten vuistslag dien de bleeke man gaf, ging de lamp uit; maar ik hoorde een helsch leven, vloeken, gillen van smart en wreede vreugde, en boven dat alles uit de stem van den bleeke, schreeuwende: Gij, honden! gij spreekt van moeder en van den 13den October; voor den duivel! dit zal de laatste maal geweest zijn!

Daar ik hoorde dat het geraas gesmoord werd, wilde ik POLARD gaan roepen, toen hij juist verscheen.

Haast U, zeide ik, zij vermoorden elkander daar binnen.

Geen nood, Kapitein . . . . het is om te lagchen . . . . zij spelen.

De messen zijn in het spel, zeide ik.

Heeft ULRIK er zich mede bemoeid? vroeg hij mij.

Hoe! ULRIK? . . .

Ja, Kapitein, de groote, bleeke heet ULRIK; hij is duivelsch vermetel . . . en sterk als een Brandspil.

Ja! ja! hij heeft er zich mede bemoeid, ga dus schielijk, want zij verwurgen elkander . . . . Hoort gij dat geschreeuw? . . .

Och, kom . . . Er is geen kwaad bij, Kapitein! . . . Hebt gij eene keuze gedaan? . . .

Vooreerst, Meester Polard, twee waren er stom dronken . . .

Ik wed dat het Cavalier en Jangras zijn . . .

Het is mogelijk . . . . De twee anderen schijnen mij regte zeeroovers toe.

De kleine blonde . . . niet waar, Kapitein? en de groote bruine . . . Gij hebt gelijk . . . Het zijn twee hondsvotten, twee slechte knapen . . . . Gij komt van wege den dapperen Kommandant B . . . ik zou U niet willen bedriegen. Slechts Ulrik kunt gij gebruiken: hij is sterk, knap, maar somber en stil.

Ulrik . . . ja, dat kan gaan, zeide ik in gedachte; gij zult mij hem morgen aan boord zenden met het kanonschot.

't Is wel, Kapitein; ik zal met hem komen om het voorschot: dat is regt.

Goed, ik zal U wachten.

Met het krieken van den dag was Polard met Ulrik aan mijn boord; ik liet hen beiden in mijne kamer komen.

Kapitein, zeide Polard, zie hier Ulrik, van wien ik U gesproken heb.

Kom nader bij, zeide ik.

Hij naderde. — Waar hebt gij het laatst gevaren?

Ik kom van *Lima*, Kapitein, als passagier op de brik *Alexandre*.

Passagier! . . . .

Ja, Kapitein.

Waarom niet als matroos? . . .

Omdat ik passagier was, Kapitein.

En wat deedt gij te *Lima*? . . .

Ik voer in de zuid-zee . . . in dienst bij de Kolombianen . . .

Ha! te duivel . . . Hebt gij papieren? . . .

Neen . . .

Geen een?

Jawel . . . een bewijs van den Kapitein van de *Alexandre* . . . Hier is het . . .

Het is goed . . . Wilt gij aan mijn boord komen?

Zoo als gij verkiest; maar ik noodig er U niet toe uit.

Hoe zoo?

Ik ken mij zelven, Kapitein.

Geloof hem niet, zeide POLARD, het is een gek; daarenboven, hij is mij twee maanden herberging schuldig; als hij veel kuren heeft, zet ik hem buiten de deur, en hij kan gaan slapen en leven waar hij wil . . . . .

Als het zoo is, neem mij dan maar, Kapitein . . . . maar, zoo veel te erger voor U . . . .

Het is gezegd, ik houde U . . . POLARD, zend zijn' koffer hier; wij zullen daarna berekenen wat hij U schuldig is . . . . En gij, mijn jongen, gij gaat naar boven, men is bezig de kabels aan te halen en een mars-zeil aan te slaan; wij zullen zien wat gij kent.—Ga heen . . . Ziedaar uw' Gods-penning.

Ik moet bekennen, dat het vreemd gedrag van dezen man mij wonderlijk getroffen en bijna *bewogen* had hem aan mijn boord te houden.

Daarenboven had zijn voorkomen, schoon somber en treurig, niets onheilspellends . . .

Acht dagen daarna had ik ULRIK tot equipage-meester benoemd, want nimmer had zich een matroos bekwamer, geschikter, begrijpelijker en meer in de dienst ervaren getoond.

Hij was zeer geregeld, en kwam nimmer aan wal; zijn werk afgedaan hebbende, ging hij zitten in de bezaans-

kabel-poort, en bleef daar geheele uren ingetrokken en zwijgend.

De manschap, die hem als het vuur vreesde, noemde hem den *Croque-Mort.* (*)

Mijne lading ingenomen hebbende, ging ik vrijdags den 21sten November onder zeil, en verliet de haven met een aardig koeltje uit den Z. O.

Ik stevende naar *Buenos-Ayres.*

Ulrik was op den dag der toebereidselen tot de reis afgetrokkener geweest dan naar gewoonte . . . Hij was mij dikwijls genaderd als of hij spreken wilde, en weder heen gegaan zonder een woord te zeggen.

Tegen den avond nam de wind toe: ik liet de bramzeilen reven, en wij zeilden met ons laag zeil om ons van de kust te houden.

Wel nu, Meester! zeide ik tot Ulrik, er waait eene frissche koelte . . . . Wat denkt gij er van?

Kapitein, ... ik had U gewaarschuwd, antwoordde hij mij op een' ernstigen en indrukmakenden toon.

Wat wilt gij zeggen?

Hij, zonder op mijne vraag te antwoorden, pakte mij bij den arm, en zeide zeer zacht: laat oogenblikkelijk de bramstengen bergen en in de marszeilen het laatste reef leggen . . . . De storm nadert . . . en ik voel het hier, zeide hij, de nagels in zijne borst drukkende . . .

Ik gehoorzaamde werktuigelijk, en het was goed; want naauwelijks was deze beweging gedaan of de wind woei uit het N. O. met eene hevige woede, de dag daalde op eens, en de zee werd vreeselijk . . . .

Wij bragten den nacht op het dek door, en liepen,

(*) Misschien *ongeluksvogel.*

bij het krieken van den dag, daar het weder te slecht was, te *Hâvre* binnen.

Toen wij het anker hadden laten vallen, trad Ulrik in mijne kamer, waar ik mij begeven had om een weinig te rusten.

»Kapitein," zeide hij, »ik verlaat U!"

»»Gij verlaat mij, en waarom?""

»Ik kan het U niet zeggen . . . . maar het moet . . . voor U . . . ."

»»Neen, waarachtig niet! . . . . Gij zijt mij te nuttig . . . . Waar zal ik een' meester vinden zoo als gij? . . . Volstrekt niet, gij zult blijven . . . en ik zal uw loon vermeerderen . . . ."""

»Dan loop ik weg . . . ." »»Neen, want ik zal U aan boord arrest geven, in uwe kamer, en ik zal U in de ijzers slaan als het noodig is . . . ."""

»Gij wilt het dus? . . . in vrede . . . gij zult zien" . . .

En bij deze woorden namen zijne groote grijze oogen eene zonderlinge uitdrukking van medelijden aan . . . .

Maar den volgenden dag, ik weet niet waarom, liepen er doffe geruchten onder mijn volk . . . .

Het is die hond van een' *Croque-Mort* die ons ongeluk aanbrengt, zeiden eenigen.

Met zulk een' aan boord, dat is om er in te blijven . . . .

Sedert lang kende ik de zonderlinge bijgeloovigheid der matrozen, die alle moeijelijke gebeurtenissen op zee toeschreven aan één' persoon, eene soort van Israëlschen bok, die verantwoordelijk was voor alle ongelukken die er konden gebeuren; ik liet bij gevolg veertig goede slagen geven aan ieder der twee belhamels, die deze domme denkbeelden hadden geopperd, en sloot Ulrik in zijne kamer. Daarna liet ik het anker ligten, want de wind was gestild.

Wij verlieten *Hâvre* den 26sten met een' goeden wind, die ons weldra van den oever verwijderde. Eens in de ruimte zijnde, stelde ik ULRIK weder in vrijheid.

Men heeft dan iemand laten afrossen, Kapitein? vroeg hij mij.

Een weinig, een paar honden . . . die U aan de manschap aanwezen als de oorzaak van het slechte weder, als of uw adem de zee deed zwellen, de zeilen scheuren, of de masten kraken! . . .

Misschien, zeide hij dof.

Ik trok de schouders op, en liet mijn' armen Equipagiemeester staan, dien ik niet wel bij zinnen achtte.

Door een onverklaarbaar noodlot, op de hoogte der Kanarische eilanden *Palme* en *Fer*, terwijl ik deed loeven in de hoop van het eiland *St. Antonie* te verkennen, werd de lucht buijig; er kwam eene koelte, het woei sterk, en de storm werd weldra zoo hevig, dat mijn kleine mars-steng en mijn fokkemast in een' rukwind werden medegenomen.—

Nu maakte een schrikkelijk denkbeeld zich van de manschap meester, verbijsterd door dit verlies! De matrozen kwamen tot mij met eene vreeselijke uitdrukking van woede, deze uitzinnige uitroepen doende: In zee! in zee de *Croque-Mort!* hij is de oorzaak van alles! . . .

Ik sidderde . . . . en zag ULRIK aan. Voor de eerste maal zag ik hem glimlagchen . . . maar welk een grimlagchen, mijn God!

Ellendelingen! riep ik uit, mij met een handspaak wapenende, ik zal U als honden doodslaan als gij één stap doet.

In zee! . . in zee! . . Wij willen niet om zijnentwil verdrinken . . . In zee! . . .

Zij naderden weder. Ik stelde mij voor Ulrik, die mij zeide: laat hen begaan: het is geschreven . . . .

Een moord koelbloedig laten uitvoeren! . . . Neen, neen . . . . Ga naar mijne kamer, gij zult er mijne pistolen vinden; breng ze mede . . . ; ondertusschen zal ik hen staande houden . . . .

En dit zeggende draaide ik mijn handspaak, op hen aanloopende.

Genade, Kapitein . . . . maar de *Croque — Mort* moet er in; zeide één van hen.

Ja! ja! hij zal er in; herhaalden zij met woede.

En hun geschreeuw verdoofde het gefluit van den storm.

Op hetzelfde oogenblik werd mij een strik toegegooid; ik viel op het dek, en was in een oogenblik gekneveld. . . . Ik schuimde van woede, ziende dat Ulrik zoo bedaard was, en hen onbewegelijk verbeidde . . .

Nu is het uwe beurt! riep de Baas-zeilmaker, een groote kerel, op Ulrik afgaande.

Op dit oogenblik was de storm zoo hevig, dat het vaartuig een' geweldigen slingerschok deed, en bijna al de matrozen rolden op het dek.

Neem het waar! . . . riep ik Ulrik toe . . . In mijne kamer . . . . .

Maar hij, zich in het touwwerk der bezaan werpende, was in éénen sprong op het rahout.

Ik moest, riep hij de matrozen toe, die vloekende opstonden; ik moest U eene onnutte misdaad laten bedrijven; want mijn dood kan U niet redden dan wanneer dezelve met mijnen wil is . . . . Het is niet voor U, maar voor den Kapitein, want hij heeft eene moeder . . . eene moeder! . . . eene moeder! herhaalde hij grijnzende.

En hij schudde het touwwerk met woede.

Al leefde ik honderd jaren, dan zou ik nog dit treurig tooneel niet kunnen vergeten. Ik zie hem nog, dien Ulrik, aan het touwwerk vastgeklemd, met hangende haren, zijn bleek gelaat, wit afstekende bij het donker grijs der lucht, zijne vlammende oogen, en de afgrijselijke trekkingen van zijnen mond, brallende het woord: moeder! . . .

De manschap stond getroffen, als betooverd door dit onbegrijpelijk besluit; zij bleef onbewegelijk op Ulrik met woeste blikken staren.

Vaarwel dan, Kapitein . . . .

Dit waren zijne laatste woorden, want hij verdween.

Hourra! hourra! leelijke *Croque-Mort!* schreeuwde de manschap in de handen klappende.

Men kwam mij beleefdelijk ontbinden.

Ik meende te droomen.

De stuurman die aan het roer stond, werd door eene zee weggeslagen; het vaartuig liep in den wind, en wij dreigden te vergaan. Deze hevige schok en dit verschrikkelijk gevaar bragten mij tot mijzelven . . . . Ik wierp mij aan het roer en bleef van deze plaats mijne bevelen geven, want het weder eischte spoed.

Gij ziet, honden, riep ik hun toe, dat de hemel U straft voor uw gruwelijk misdrijf! . . . Doet de dood van dezen ongelukkige den storm bedaren? Hij neemt integendeel toe, hij neemt toe . . . . Vervloekt! . . . In een uur zijn wij misschien bij hem . . . .

De manschap was eenigzins onthutst: eenigen zagen vóór zich, toen de zeil-maker weder op het dek verscheen met een' koffer . . . .

Ga in hetzelfde graf met uwen meester . . . en dat de goede God ons in rust late, want wij hebben niets meer te doen met dien matroos der hel! zeide hij.

En de koffer ging over boord, onder het gejuich der geheele manschap, overtuigd dat de storm zou ophouden, wanneer er niets meer van den armen, ULRIK aan boord was . . . . .

Integendeel, de storm verdubbelde in hevigheid. Ik hoorde eenen verschrikkelijken slag; het was ons groot-zeil dat de wind zoo schielijk had weggerukt, dat ik slechts een witte punt zag draaijen en verdwijnen in ééne sekonde.

Hemel! hemel! riep ik uit... God is regtvaardig! . . . .

Er is hier zeker nog iets van den *Croque-Mort*, zeide de onverschrokken zeil-maker. Jongen, ga naar beneden en zoek, en wee uwer als gij niets vindt! . . .

Vijf minuten daarna kwam de jongen terug met een oude wollen roode muts, die in een' hoek der kamer van ULRIK vergeten was.

Kom aan, zeide de zeil-maker, dezelve in zee werpende, men heeft niets meer van hem . . . zwijg en zijt rustig! . . .

Een toeval . . . (was het een toeval?) wilde dat de twee of drie laatste rukvlagen, die ons zoo sterk hadden geslingerd, de staart der bui waren, zoo als men zegt. De wind bedaarde, er woei en zacht koeltje, en de zee werd stil . . . . Sedert dit oogenblik was onze overtogt gelukkig, ja, de gelukkigste dien ik immer gemaakt heb, en den 1sten Januarij kwamen wij te *Buenos-Ayres* aan.

De raauw-vleesch-eter of het levende graf.

Gedurende de Regering der Consuls ontving de Gouverneur van *Parijs* eens een rapport van een' Commissaris

van Policie, hetwelk van zulk een' zonderlingen inhoud was, dat het zijne aandacht trok niet alleen door het onderwerp zelf, maar ook door de woorden die er in gebezigd werden. De Commissaris, die dat gedeelte der hal onder zijn regtsgebied had, waar het uitschot der slagterijen van *Parijs* werd uitgestald, had met verwondering gedurende eenige dagen een wezen opgemerkt van zulk een' vreemden aard, dat hij niet kon nalaten zijne opmerkingen aan het bewind mede te deelen. Het wezen dat hij beschreef, was een man die niet wist of niet wilde zeggen, van welk Land hij was. Dit schepsel at niets dan raauw-vleesch, en wel in zulk eene hoeveelheid dat men het op meer dan dertig ponden daags berekende.

Dit welsprekend stuk lezende, besloot de Gouverneur dat levende graf voor zich te laten komen, en zag een' jongeling van drie of vier-en-twintig jaren oud, die naauwelijks de gewone lengte van vijf voeten en zes duimen had, en zeer tenger was. Hij was blond, bijzonder blank en had de frischheid van een jong meisje. Zijne trekken waren zeer zacht, aangenaam, en de uitdrukking van zijn gelaat eer vreesachtig dan onverschrokken, en nog minder wreed. Hoe kon hij met zulk een zacht voorkomen eenen zoo wilden en woesten smaak hebben?

Hij zeide, dat hij volstrekt niet wist, hoe hij die behoefte tot eten, dien verschrikkelijken vraat-honger gekregen had; van zijn derde tot zijn vijftiende jaar was hij in een Regiment geweest, maar toen werden zijne behoeften zoo drukkend voor het Regiment hetwelk hem had opgenomen, dat hij het moest verlaten; hij ging bij een ander over, hetwelk hij echter ook weldra verlaten moest, daar deze wilde behoefte onmogelijk voldaan kon worden, te meer omdat hij volstrekt geen brood of groen-

ten eten kon. Zoodra hij, zeide hij, een stuk brood genuttigd had, voelde hij eene schrikkelijke ongesteldheid en benaauwdheid; het klamme zweet brak hem uit, en zijne krachten begaven hem geheel. Het was hem ook onmogelijk en wel met gevaar van zijn leven, om gekookte spijzen te gebruiken; alles moest raauw zijn.

Men had een zeer lekker ontbijt voor hem klaar gemaakt: het was een sappig bilstuk, dertien ponden wegende! . . . . De jonge wilde, (want men kan hem dien naam geven, schoon hij dacht een Pool te zijn) nam het geheele stuk, en, zonder iets anders dan zijn handen en tanden te gebruiken, was het in minder dan vijf of zes minuten geheel verdwenen. Hij hield het stuk raauwvleesch met zijne twee handen vast, welker vingers lang, mager en puntig waren even als klaauwen. Zijne tanden, klein en scherp als die van een verslindend dier, verscheurden dit bloedend vleesch als of zij in den gulzigen muil van eenen wolf te huis hoorden; en het bloed dat er uitliep, viel op zijne handen neder en verwde ze, even als zijn gelaat, met eene afzigtelijke kleur: zijn voorkomen was werkelijk terugstootend. Daarna gaf men hem fijnere vleezen die hij insgelijks naar binnen sleeg; hij was onverzadelijk. Zijn nageregt was even zoo vreemd als zijn ontbijt. Hij at een aantal hazelnoten en andere noten, waarvan hij de schaal opat, als of het slechts de schil dier vrucht was.

De Gouverneur wilde hem Bourgogne-wijn schenken, maar hij zeide glimlachende, dat de Lands-man (zoo noemde hij den kamerdienaar van den Gouverneur, omdat deze Duitsch sprak), hem eenen drank had aangeboden, dien hij boven alle anderen stelde; . . . en deze *geliefkoosde drank* . . . . was een ontzaggelijke emmer warm

ossen-bloed, dien de ongelukkige ledigde, zonder er eenen druppel van over te laten! . . . .

Hij verhaalde, dat hij eens in *Holland*, op het punt zijnde om van honger om te komen, liever het gras der weiden had afgegeten, dat het leger-brood te nuttigen, waarin zijn eenig voedsel bestond. Maar daar de planten hem even schadelijk waren, begreep hij, dat zijne maag er zich op deze wijze in het geheel niet aan zou gewennen. Eindelijk, door den honger gedrongen, en op het punt van te bezwijken, sleepte hij zich naar eenen man, die den vorigen avond gesneuveld was in denzelfden slag waarbij hij eene wonde bekomen had, en at een stuk van het lijk! . . .

»Ik leed veel aan mijne wond," zeide hij, »maar die pijn was dragelijk, terwijl die welke de honger mij deed lijden, onuitstaanbaar en zoo hevig was, dat ik dacht te zullen sterven:"

Deze buitengewone mensch, dit levende graf, was, zoo als men ligtelijk begrijpen kan, het voorwerp van de aandacht der geleerden. Het schijnt, dat zijn inwendig gestel van eenen geheel anderen aard was dan dat van andere menschen, vooral wat betreft zijne spijsvertering. Hij was zacht in den dagelijkschen omgang met zijne makkers, niet twistgierig, zelfs zeer goed en dienstvaardig, uitgezonderd in hetgeen zijn voedsel betrof: dan was hij wild en wreed, dan was het de bosch-mensch.

Hij was door acht of tien Regimenten weggezonden, omdat hij de stad, waar hij in garnizoen lag, als het ware uithongerde. Hij was zeer hongerig, toen hij voor den Gouverneur van *Parijs* gebragt werd, die hem eenige hulp deed aanbrengen. Maar waar is het middel om een' man te helpen die sterft, zoo hij geene vijf-en-twintig

ponden vleesch in de vier-en-twintig uren eet? . . . Hij kreeg zijn afscheid en vertrok naar *Duitschland*, waar hij Opzigter van de jagt werd, en zich vergenoegde met het doode wild dat hij onderweg vond.

De Gouverneur vernam later den dood van dit zonderling wezen, dat den lust niet had kunnen bedwingen om van eenen wolf te eten, die dol gestorven en door hem in eene der lanen van het bosch gevonden was.

Turksche Baden.

Als men in een Oostersch badhuis, in het eerste vertrek gekomen is, toont de *Hammandgi* (opperste van het bad) aan een' der bedienden de bedden, welke hij voor u bestemt, brengende deze u in eene ruime zaal, gewoonlijk vierkant; in welker midden zich eene fontein bevindt. Langs den muur is in het rond eene bank, twee voet boven den grond verheven en ruim vier voet breed, waarop kussens en kleine matrassen geplaatst zijn, nemende men aldaar zijne zitplaats, zich tevens ontkleedende.—De graad van hitte is alhier zeer gematigd.—De kleederen worden bij elkander gedaan, en voor u op eene daartoe ingerigte plaats bewaard; rondom de lendenen slaat men een groot servet, dat tot aan de knieën hangt; tevens wordt er door den bediende een ander servet, achtdubbeld gevouwen, om het hoofd gedaan. Voor deze rustplaats staan houten trippen, twee duim boven den grond verheven, die men gebruikt, om van de eene in de andere kamer te gaan.

Aldus uitgerust, begeeft men zich in eene kleinere kamer, waar de warmte-graad reeds grooter is.—Aldaar vertoeft men zoo lang, tot de huid meerder doordringbaar-

huid bekomt, welke zich meer en meer ontspant, eerst met zeer kleine druppeltjes, die zich weldra vereenigen, dat het zweet tappelings afloopt tot aan de voeten. Na gaat men in het nabij zijnde vertrek, hetwelk verwulfd is, en het licht ontvangt door in den rondan koepel geplaatste glasen. Alhier is de warmte-graad aanmerkelijk sterker dan in de beide vorige vertrekken. In het midden van dit vertrek, twee à drie voet boven den grond verheven, bevindt zich eene witte marmeren plaat of tafel, welke van onderen door eenen oven verwarmd wordt, waarvan de opening buiten het vertrek is. Terwijl men nu, zittende, zijne beurt afwacht, brengt men u eene pijp en een' kop koffij; doch op dien graad van hitte, en in de gesteldheid waarin men zich bevindt, heeft men zeer wel den smaak van den tabak als dien der koffij verloren, en heeft deze zelfs iets onaangenaams.

Eindelijk nemen de werkzaamheden een' aanvang, door het verschijnen van den bediende hiertoe belast. Deze is gewoonlijk een Armenier en somtijds wel een Griek, zijnde het meestal zeer magere lieden, iets dat door hunne naaktheid tot den middel zeer in het oog loopt. Waarschijnlijk ligt de reden hiervan in de moeijelijke dienst, die zij te verrigten hebben.

Met zijne handen overtuigt hij zich, door de armen van den bader te bevoelen, of de ontspanning der huid den noodigen graad van ontwikking en uitwaseming bekomen heeft; dit plaats hebbende, legt hij u achterover op de marmeren tafel, en legt, wanneer dezelve te warm mogt zijn, onder het hoofd, het achtdubbeld gevouwen servet, waarvan ik hierboven gesproken heb.

Zijne eerste proef is nu op de dijen, schouders enz. te slaan, zoodanig dat het door het vertrek weêrgalmt.

Wanneer hij dit hoort, vervolgt hij zijne werkzaamheden; doet met de bloote hand, al glijdende en tevens sterk drukkende langs de verschillende spieren van het ligchaam heen te gaan, en de dikste met de vingers te vatten en te knijpen, hetwelk eene gevoelige gewaarwording is.

De laatste bewerking echter doet meerder pijn ondervinden; dit is, zoo als men het noemt, de geneeslag. Nu u, dan op den rug en dan op den buik, rondgewenteld te hebben; en na al de aanwezig zijnde gewrichten gewreven te hebben en te doen kraken, kruist hij de armen van den patiënt over elkander, zoodanig dat de regterhand den linker schouder omvat, en de linkerhand den regter schouder, drukkende hij nu met kracht en bij herhaling zijne knie op de kruising der armen, en doet al de gewrichtsverbindingen, die zich alldaar bevinden, krakken. Dit afgeloopen zijnde, is het eerste tijdvak van het bad geëindigd; een kwartier uurs is hij hiermede bezig, maar dit is waarlijk geen der aangenaamste. Het tweede tijdvak; namelijk dat der wrijvingen, is wel zoo aangenaam. Men begeeft zich, na eenige minuten van deze pijnlijke bewerking uitgerust te hebben, onder de handen van eenen anderen bediende, in een aangrenzend vertrek. Deze plaatst u alhaar bij eene der kranen, welke het warme en koude water aanbrengen, nemende nu zijne wrijvingen, met de regterhand, voorzien van een paardenharen handschoen, een' aanvang, wrijvende hij achtervolgens en met kracht de armen, de dijen, de beenen, de holligheid der borst, den rug, het voorhoofd, den neus en de ooren.

De hitte heeft nu zoo sterk de huid doen opzwellen; het zweet heeft zoodanig de opgezamelde vuilnissen der huid ontbonden, dat de eerste wrijvingen van alle deelen des ligchaams, en voornamelijk van de knieën, geheele

rollen zwarte vuiligheid doen te voorschijn komen. Ongeloofelijk is het, dat iemand, die steeds alle zindelijkheid voor zijn ligchaam in het oog houdt, zoo veel vuil nog kan verzamelen. De besproeijingen met heet water, en de wrijvingen met den handschoen worden steeds voortgezet, tot alle vuiligheid verdwenen is, en tot het buitenste vel der huid, dat overblijft, ter naauwernood voldoende is, om het doorkomen van het bloed te beletten; doch nu vertoont de huid een fijn en blank vel, ontdaan van alle onreinigheden.

Na eenige minuten toevens gaat men tot het derde tijdvak over. Van vertrek veranderd zijnde, wordt men wederom bij eene kraan geplaatst, welker uitvloeisel is warm water, waarin welriekende Kandische zeep opgelost is. Hiermede wordt men besproeid van het hoofd tot de voeten, waarna een andere bediende met een handvol zacht werk, zeer zacht u het geheele ligchaam, en de spieren wrijft, hetwelk na de eerste werkingen een aangenaam gevoel verwekt, te meer, daar tevens de warmte-graad begint af te nemen. Daarna neemt hij eene kom vol van dit welriekend water, hetwelk hij aan uwe voeten plaatst en vertrekt.

Hiermede is het bad afgeloopen, en een andere bedienende komt, voorzien van eenige servetten; één slaat hij om de lendenen, terwijl men dat, hetwelk men tot nog toe gebruikt heeft en doornat is, laat vallen; met een ander droogt hij het hoofd, de borst, de armen, de bovenste deelen des ligchaams, de beenen, enz. af, vervolgens plaatst hij er een op de borst, den rug, het hoofd, enz. Dit verrigt zijnde gaat men in de eerste groote kamer terug, alwaar men op de plaats, waar men zich uitgekleed heeft, behalve zijne kleederen, een ge-

reed gemaakt bed vindt, om u te ontvangen. Het is veel te kort om er zich in uit te strekken, bevindende men er zich in eene zittende houding, ondersteund door kussens in den rug. Het oogmerk hiervan is, om alle verstoppingen in het hersengestel voor te komen.

Bij de eerste oogenblikken van rust, is het ligchaam onrustig en de pols zeer snel; doch weldra verminderen deze verschijnselen, en een zachte slaap ketent uwe zinnen. Een half uur daarna komt dezelfde bediende terug, neemt al de vochtige doeken weg, die u omgeven, en legt er anderen voor in de plaats; kort daarna biedt hij u eene pijp en een' kop koffij aan, welke beide nu met graagte aangenomen worden. Zoodra het ligchaam nu op zijnen gewonen warmte-graad teruggekomen is, hetgeen wel een uur aanhoudt, kleedt men zich aan, zeer op zijn gemak, roept den jongen, die u een' spiegel aanbiedt, om u te beschouwen, waarop men alsdan het geld voor het bad neder legt, hetwelk met tien stuivers van ons geld wel betaald is.

Vooral moet men zorgen zich na het bad niet te spoedig in de opene lucht te begeven, daar men zeer gevoelig is voor de indrukken van dezelve, en spoedig eene verkoudheid zoude kunnen bekomen; waarom men zich dadelijk naar huis begeeft, en aldaar zich, na het gebruik van een' kop thee, te bed legt, ten einde den verderen omloop van het bloed te bevorderen.

Alsdan gevoelt men ten volle de aangename gewaarwordingen, die het gevolg zijn van deze soort van baden, in den overgang tot eenen genoegelijken slaap, die door zachte droomen veraangenaamd wordt. Bij het ontwaken gevoelt men eene zachte verzwakking in het ligchaams-gestel, en een gevoel tot nog toe onbekend; alle

bewegingen worden met zoo veel gemak verrigt, dat men de zwaarte des ligchaams in het geheel niet gevoelt; wanneer men de handen over de armen, dijen, knieën, enz. laat gaan, is de huid zoo zacht als fluweel, en de gesteldheid veel frisscher dan de omringende lucht. Men gevoelt zich geschikt voor alle werkzaamheden. Ook het zedelijke wint er bij, en de verdrietige luimen verdwijnen. Het overmatig gebruik van warme baden echter, aan welke men wil, dat de aanzienlijke Turken zich dikwerf schuldig maken, moet voor het ligchaam van een' zeer schadelijken en verzwakkenden invloed zijn.

Voorbeeld van levend begraven in Indië.

In het Indische Journaal voor Geneeskunde vindt men een berigt over een' man, die te *Dschaizulmir* levend begraven en na verloop van eene maand weder levend opgegraven werd. Dit berigt luidt als volgt:

Dezen morgen werd er een man levend opgegraven, die juist eene maand geleden, aan den rand van een' vijver levend begraven was geworden.

Het was een jong man van ongeveer dertig jaren oud, uit een dorp bij *Karnal*, die in het land rondreist, en zich door een' ieder die er lust toe heeft, voor weken en maanden lang, laat begraven, als men hem namelijk goed betaalt. Ditmaal geschiedde zijne begrafenis op rekening van Eeur Lans, een' der Ministers van den *Maharawul* van *Dschaizulmir*, in wiens tegenwoordigheid hij opgegraven werd.

Deze jonge man moet, door lange oefening, het mid-

del gevonden hebben, om den adem in te houden, en de inwendige opening der neusgaten met de teng te sluiten. Ook onthoudt hij zich, verscheidene dagen vóór zijne begraving, van alle vast voedsel, om gedurende zijn verblijf in het naauwe graf, geen' last van zijne maag te hebben. Daarenboven werd hij in een' katoenen zak genaaid, en het graf gemetseld en mede met katoen bespannen, om witte mieren en andere insecten te weren. Te *Dschaisulmir* was hij bijgezet in een klein steenen gebouw, ongeveer twaalf voet lang en acht voet breed, in welks bodem een gat van drie voet lang en twee en een halven voet breed en diep, gemetseld was, waarin de jonge man, in zittende houding, met de knieën tegen het lijf gedrukt en de handen op de borst gelegd, in eenen zak genaaid, gebragt werd. Twee zware steenen bedekten het graf volkomen, en het geheel werd met zande overdekt.

De deuren van het gebouw werden digt gemetseld, en tot voorkoming van bedrog werden er van buiten nog wachten uitgezet. — Denzen morgen was de maand verloopen, het graf werd geopend en de man, in volslagen bewusteloozen toestand, er uitgenomen — de oogen gesloten, de handen krampachtig zamengedrukt, de buik ingevallen, en de kaakbeenen zoo vast gesloten, dat de mond met een werktuig moest geopend worden, om er eenig water binnen te brengen. — Langzamerhand kreeg hij zijn bewustzijn weder, en zeide, toen hij door twee man ondersteund, regt opzat, met eene zwakke stem, »dat wij hem, indien wij wilden, nog voor een jaar lang konden begraven.«

Later werd hij door Kornet Mac Nachten, in eene kist opgesloten, die hij aan den zolder liet ophangen;

op welke wijze een mogelijk bedrog beter voorgekomen en de witte mieren geweerd konden worden.

Zijn naam of kaste kunnen niet opgegeven worden. Zooveel bekend is, voert hij het leven van een' *Fakir* en is reeds zes- of zevenmaal begraven geworden. Hoe hij de bekwaamheid heeft verkregen om den adem in te houden, en hoe hij die bekwaamheid bij zich zelven ontdekt heeft, is evenmin bekend.

Zeven of acht dagen vóór zijne bovengemelde begraving had hij niets dan melk gebruikt, en wel zoo weinig, dat de wegen van afvoering geheel buiten werking kwamen. In denzen toestand werd hij begraven. — Hij is, naar zijne eigene getuigenis, zeer bevreesd voor de witte mieren; weshalve ook de opgenoemde maatregelen van voorzorg werden genomen, om hen af te weren. — Toen hij, na zijne opgraving, voedsel nuttigde, was hij zeer angstig, zoo lang tot hij zich had overtuigd, dat zijne spijsverterings-organen onbeschadigd gebleven waren. — Zijne krachten kreeg hij weldra weder, en hield zich nog een' tijd lang bij den *Maharawul* op, in de hoop op het verkrijgen der beloofde belooning; maar toen hij die, na altoos vergeefs gewacht te hebben, niet bekwam, stal hij een' kameel en nam de vlugt.

Waarschijnlijk houdt hij den adem in op het oogenblik, dat hij zich in zijn graf op zijn gemak heeft neergelegd, en voor dat nog de in hetzelve voorhanden hoeveelheid versche lucht bedorven is. Om de tong zoodanig tegen de keel te drukken, dat de ademhaling gestopt wordt, moeten natuurlijk de kakebeenen vast gesloten zijn. Het is bekend, dat de negerslaven hetzelfde middel aanwenden, om zich te doen stikken, als zij eene gruwzame straf te wachten hebben.

De Kaper.

Naar ik mij herinneren kan, was het in de maand September 1812. Het woei eene frissche koelte uit het Noord-westen; ik had een' vrij goeden kruistogt gedaan, en zeilde met een' ruimen wind rustig naar *Calais*, gevolgd door eene brik van 280 ton, met suiker en hout van de eilanden geladen, die ik buit gemaakt had;—toen mijn stuurman, die de brik voerde, mij seinde, dat er een schip op ons afkwam. Ik zag uit en ontdekte marszeilen, zoo hoog als een huis . . . het was een fregat van den eersten rang. De helsche brik zeilde als eene boei; ik seinde mijn' stuurman alle zeilen bij te zetten, en heesch zelf op mijn klein scheepje alles in top; maar binnen drie kwartier uurs had het fregat ons ingehaald. Om ons te verzoeken bij te draaijen, zond het twee kanon-kogels op ons af, die mij één' man doodden en drie kwetsten. Welstaans-halve antwoordde ik met eene volle laag schroot, die een half dozijn Engelschen naar de andere wereld stuurde. Doch daarmede was het uit; ik werd genomen, maar met de grootste onderscheiding door den Engelschen Kommandant behandeld, die van mij had hooren spreken. Het was namelijk voor de derde maal dat ik gevangen werd, maar ik had altoos het geluk gehad van de *Pontons* te ontsnappen.

Wij kwamen nu te *Portsmouth* op hetzelfde uur bijkans, waarop ik gedacht had te *Calais* te zullen zijn. In stede dus van mijne moeder en broeder te ontmoeten en mijn' buit behouden binnen te brengen, moest ik regelregt naar een' ponton, en wel voor langen tijd misschien. Zeker dat was hard; maar ik was jong, stout en ondernemend, ik had eene goede beurs met guinies,

en behalve dat alles eene onoverwinnelijke zucht naar *Frankrijk*, die mij zeer versterkte, zoodat, toen de Kommandant in tegenwoordigheid van zijn' ganschen staf eene lange rede hield, om mij te beduiden, dat ik voortaan goed bewaakt, in eene afzonderlijke kamer opgesloten en gedurig in het oog gehouden zou worden; dat ik mijn leven waagde als ik eene poging tot ontvlugten deed . . . en nog een' vloed van andere woorden meer,— ik niets anders antwoordde, dan dat ik daar niet om gaf en dat ik weder zou trachten te ontkomen.—»Wij zullen zien," hernam de Kommandant.—»»Ik hoop het hartelijk"" zeide ik weder, en men zond mij naar *Southampton-Lake* aan boord van den ponton *de Kroon*.

Southampton-Lake is een tamelijk groot Meer, onmiddellijk 15 mijlen van *Portsmouth*. Dit Meer heeft geen' anderen uitgang dan eene naauwe kil, welke uitwatert in een' zee-arm, die van het Noord-westen tot het Zuid-oosten loopt, en na de reeden van *Portsmouth*, *Spithead* en *St. Hélena* geformeerd te hebben, zich eindelijk in het *Kanaal* werpt.

Deze bijzonderheden deel ik mede om te betoogen, dat dit Meer de beste en zekerste plaats was die men kiezen konde, om aan eenige duizend Fransche krijgsgevangenen, op 12 pontons verdeeld, het ontvlugten te beletten.

De ponton *De Kroon* werd gekommandeerd door zekeren Rosa, een' doortrapten duivel, anders een' fikschen, knappen jongen, die te *Trafalgar* een' arm verloren had, en de Franschen even zoo zeer haatte als ik de Engelschen.

Den eersten dag, dat ik aan boord kwam, kreeg hij mij den ponton in al deszelfs kleinste bijzonderheden zien, met zijne traliën, sloten, strikken, valdeuren, grendels,

dwarsboomen; de rondewachten die men elk kwartier aan deed, het onderzoek, en de *inspectiën* die aan de wanden van dat oude wrak geen' oogenblik rust vergunden. Daarna betuigde hij mij, dat ik buiten al deze maatregelen van voorzigtigheid, nog een' korporaal op de hielen zou hebben, die mij als mijne schaduw volgen zou, opdat, zeide hij met een spottend gezigt, *mijne gevingate wenschen zouden voorgekomen worden.*

»»Intusschen,"" voegde hij er bij, ""zoo gij mij uw *woord van Eer* wilt geven, Kapitein! dat gij niet zult pogen te ontkomen, zult gij alle dagen vrij aan land kunnen gaan, en uwe kamer zal nooit bezocht worden.""

»Gij zijt al te goed," zeide ik, »maar ik wil U mijn woord van *Eer niet* geven, omdat ik, begrijpt gij, 's avonds en 's morgens, nacht en dag geen andere gedachten heb, dan die van te ontvlugten."

»»Gij hebt wel gelijk,"" antwoordde de één-armige Kommandant, »»ik zou in uwe plaats hetzelfde doen, maar ik zeg U, dat mij *elk middel*, om U dat te beletten, goed zal zijn.

»Dat is niet meer dan billijk," zeide ik, »daar mij ook *elk middel* om te ontsnappen, goed zal wezen."

Evenwel ontvlugten . . . dat was schijnbaar toeverij. Verbeeld U, dat alle poortgaten en openingen, om licht in te laten, gegrendeld, getralied, en nog eens getralied waren, en dat zij nog daarenboven vijf- à zes-maal daags onderzocht en nagezien werden, en even zoo dikwijls des nachts. En, veronderstelt dat men al eens door die gaten gekropen was, dan was daar beneden weder eene soort van horstwering, die het geheele schip omliep, en hierop wandelden altoos schildwachten. En was men al aan die schildwachten ontkomen, dan waren er nog gewapende

booten, die des nachts, in alle rigtingen rondom het schip zwierven. En, had men al ook dezen kunnen bedriegen, dan zou men nog één en een halve mijl hebben moeten zwemmen om aan land te komen. En dit was nog niets, indien het Meer overal diep of waadbaar geweest was; maar men had in hetzelve volstrekt drie groote, zachte modder-banken over te gaan, waarop men noch gaan, noch zwemmen kon, en die in waarheid voor een gedeelte, de veiligheid der pontons verzekerden. Daarenboven waren er nog altoos verspieders en verklikkers onder de gevangenen, zoodat van tien mislukte pogingen tot ontkoming, er zeker negen door verraad der valsche broeders ongelukkig waren uitgevallen.

Ik was reeds acht dagen aan boord, toen ik vernam dat zekere Dubreuil, een matroos en mijn landgenoot, des nachts ontkomen was. Den vorigen avond had hij zich in de groote wacht-sloep verscholen; in den donker had men hem voor een' der dienstdoende matrozen gehouden, en toen hij het oogenblik gunstig zag, was hij over boord gesprongen, gedoken en niet nagezet kunnen worden.

Dit berigt ontvlamde mijn verlangen om op mijne beurt ook te ontvlugten, en mijn gelukkig gesternte deed mij een' kaper-kapitein, eene mijner kennissen, een' koen en ondernemend man, ontmoeten, die als krijgsgevangen op den ponton aankwam. Wij begrepen dadelijk, Tilmont (zoo heette hij) en ik, dat wij in schijn geene vrienden moesten zijn. Hij had een' oud' matroos bij zich, met name Jolivet, die 20 jaar bij hem gevaren had en waarop hij zich verlaten kon. Wij hadden spoedig alles afgesproken, en acht dagen na de vlugt van Dubreuil waren onze middelen gereed.

In den morgen van dien dag liet de Kommandant mij tot zich roepen, en zeide mij met een' boosaardigen glimlach: »» Kapitein! gij hebt grof spel met mij willen spelen, maar gij hebt verloren; 't is ongelukkig, maar kiest op een' anderen tijd beter uwe vertrouwelingen.»» — »Hoe zoo?" zeide ik zonder verlegenheid.

»»Ja!"" zeide hij, terwijl hij zijn' kraag afklopte, »»gij had morgen of later moeten ontsnappen door een gat dat gij in de zijde van het schip, aan bakboord digt bij het *Black-Hole*, hebt laten maken; het is een zekere Jolivet, die de opening gemaakt heeft; gij hadt hem daarvoor tien *louisen* gegeven, en hij vroeg mij vijftien voor het geheim, die ik hem gaarne gegeven heb.""

Men kan begrijpen, dat ik Jolivet had willen wurgen.

»»Eene zoo goed beraamde vlugt!"" .. zeide ik stampvoetende. »»Eene vlugt, die rijp was en op het punt van te gelukken!!"" .. enz.

»Ik begrijp wel dat het ongelukkig is," antwoordde de schelm mij, »maar laat ons om U te troosten, een glas madéra drinken op uwe aanstaande ontvlugting!"

»»Wat wilt gij?"" zeide ik, »»het is te herdoen; er blijven nog wanden over, die ik doorbooren kan.""—Maar daar ik mij om dit ongeval toch niet dood wilde schieten, dronken wij op de aanstaande vlugt en gingen vervolgens in de beneden-schiet-schans wandelen.

Ik was geschokt en wanhopend, terwijl de één-arm nooit blijder geweest was. Hij meesmuilde, fleot, en neuriede en zong zoo valsch als een Engelschman; kort om hij kon zijne vreugde niet verbergen dat hij mij toch wel bedrogen had.

Terwijl wij zoo een half uur gewandeld hadden, hoor-

den wij eensklaps een heksch leven in de schaats boven ons.

»»Wat is dat?"" vroeg de Kommandant aan een' aspirant, die naar beneden kwam.

»Kommandant," zeide hij; "de gevangenen dansen; het is bal daar boven, zoo als alle dagen."

»»Laat dat uitscheiden, Mijnheer!"" zeide de Kommandant; »»die vreugde komt niet te pas op een' dag, waarop één hunner in zijn voornemen tot ontvluchten verhinderd is.""—En eer ik het beletten kon, was de duivelsche aspirant naar boven, en het geraas zweeg oogenblikkelijk. Toen verbleekte ik als een doode; want op het tijdstip, dat de dans ophield, hoorde ik een ligt gekraak achter het beschot van TILMONT's kamer, boven welke de gevangenen gedanst hadden. Dit geluid geleek naar dat van eene zaag, en duurde slechts ééne seconde na den dans, doch lang genoeg om mij zooveel pijn te doen als of men mij in het hart gezaagd had.

Gelukkiglijk hield de Kommandant mijne bleekheid voor toorn, want dadelijk riep ik woedend uit: »Mijnheer! ik verzet er mij tegen; die arme lieden te straffen, omdat ik zoo dom geweest ben van mij te hebben laten bedriegen, dat is onbillijk: gij wilt mij door mijne landgenooten doen haten, dat is eene lafheid, Mijnheer! verstaat gij, eene lafheid: en zoo gij een man van Eer zijt, zult gij toestaan dat zij weder hun' dans beginnen!"

»»Bedaar, Kapitein!"" zeide hij beleefd, »»ik zal hun zelf daartoe vrijheid geven.""—En de domoor, de zot, de driedubbelde zot ging zelf . . . begrijp eens . . . hij zelf in eigen' persoon, naar boven!!

Aan deze omstandigheid denk ik altoos met genoegen terug, omdat ik sedert acht dagen die dansers, elk twin-

tig stuivers betaalde, om boven de kamer van Tilmont te springen en gerucht te maken, onder voorwendsel dat ik hem daarmede wilde plagen, maar in der daad opdat men het gedruisch dat hij maakte, om een gat in den wand van het schip te boren, niet zou opmerken. Het verraad van Jolivet was tusschen ons afgesproken, en hij had de opening aan het bak-boord alléén verklikt om de aandacht af te wenden, en om onze beurs met vijftien guinies te stijven, die de Kommandant hem daarvoor gegeven had. In één woord, ik moest nog dienzelfden nacht ontvlugten; want de opening van Tilmont was bijkans gereed, en daar de wind hard uit het Noord-Westen scheen te willen waaijen, beloofde ik mij een' donkeren en stormachtigen nacht.

Kort daarna gaf Tilmont mij het afgesproken teeken, dat de opening klaar was. Ik ging op het dek om naar den wind te zien, toen ik het fluitje van den schipper hoorde, die alle man naar boven riep. Straks daarop kwam de stuurman mij zeggen dat de Kommandant mij op de hut riep. Ik begreep hiervan niets, maar boven komende zag ik den geheelen staf in vollen uniform, de troepen onder de wapenen, de gevangenen op de plecht geschaard, en, zoo als gewoonlijk, onder het vuur van vier kanonnen met schroot geladen.

Rosa trok een ernstig gezigt en stond overeind, terwijl aan zijne voeten een hangmat lag die met eene zwarte vlag bedekt was.

Hij beval, eene roffel te slaan, en zeide vervolgens in de Fransche taal: *Acht dagen geleden is van deken ponton een gevangene ontvlugt. Bij de modder-banken gekomen, is hij daarin vastgeraakt. Ziet, wat hem nu overkomen is!* (en daarop zich tot mij wen-

dende) *Kapitein! zie toch of gij dezen kameraad misschien ook herkent?* Dit zeggende, schopte hij het vlaggedoek van de hangmat af. Daar zag ik . . . een lijk, geheel naakt, opgezwollen, en groenachtig van kleur; maar wat het ijsselijkste was, het aangezigt geheel doorkorven, en de oog-holten bloedig en ledig, waaruit de kraaijen de oogen gepikt hadden! . . .

Bij het aanschouwen van dit geschonden en gehavend, door de zon uitgedroogd aangezigt, was het duidelijk dat de ongelukkige, in den dikken en lijmachtigen modder vastgeraakt, zich niet had kunnen loswerken, en dat hij dus, vol kracht en leven, dagen aan één den dood had moeten afwachten, en misschien bij het einde van zijn' doodstrijd, uit het draaijen der roofvogels boven zijn hoofd, het lot had voorzien dat hem treffen zou! . . . .

Vast gaat het, dat ik den indruk niet bedwingen kon, dien dit tooneel op mij maakte. Mijn bloed stolde in mijne aderen, en mijne eerste gedachte was, dat ik den aanstaanden nacht diezelfde modderplaat over moest, en mij dáár welligt een gelijk lot wachtte. Evenwel ik vermande mij zelven, en toen de Kommandant, rondziende welke uitwerking dit schouwspel op het volk gedaan had, mij vroeg: *wel nu Kapitein! herkent gij hem?* leide ik de handen op den rug en zeide met eene gedwongene koelbloedigheid: *ik ken hem zeer goed, Mijnheer! 't Is* Dubreuil, *een Fransch matroos; maar het is geen jammer, hij was een slecht mensch, die zijne moeder sloeg.*(*)

Mijne koelbloedigheid maakte hem verlegen, en, terwijl hij tegen een' der voeten van het lijk, dat door de slijkinsecten half afgeknaagd was, schopte, zeide hij: »»gij

(*) Men denke bij deze laatste woorden in verband met Dubreuil's lot, aan Spreuk: 30: 17.

ziet echter, dat eene wandeling op de modder-bank vermoeijend is, Kapitein!""

»Ja," zeide ik meesmuilende, »als men zoo dom is om geen schaatsen mede te nemen!"—want de onnoozele bloed gaf mij een overheerlijk denkbeeld in, door mij den afgegeten voet van Durbuil te toonen.

Hij nam dit op als eene aardigheid en zeide mij ernstig: »»gij zijt vrolijk, Kapitein!""

»Zeer vrolijk, Mijnheer!" antwoordde ik. »Ook dunkt mij dat gij deze kreng in zee moest werpen. Tracht mij verder niet met kinderachtigheden bang te maken en zijt verzekerd, dat *als de hemel zelfs op mij viel, ik er nog een gat in zou maken.* En hiermede, goeden avond!"

Ik was blijde dat ik weg was. Dat verrotte lijk hinderde mij, en daar ik des nachts ontsnappen moest, had ik ook aan gewigtiger dingen te denken.

Des avonds ten 7 ure woei het reeds hard. Er viel een fijne koude regen; het werd stormweder en alzoo een goede nacht voor mij.

Ten 8 ure sloeg de *tap-toe:* de matrozen gingen in hunne hangmatten; de Officieren in hunne kamers; drie minuten daarna werden alle lichten uitgedaan, behalve die van de wacht, en men hoorde niets meer dan den afgemeten stap der schildwachten op de borstwering en in de schansen.

Toen sloop ik zachtjes in de kamer van Tilmont, waar ik Jolivet reeds ontmoette. Deze ging buiten op schildwacht, terwijl ik binnen was. Tilmont zat op zijn bed, met een' vouw-stoel voor zich, op welken een tinnen-pot stond, waarin iets rookte. »Blijft het nog altoos dezen nacht bepaald?" vroeg hij mij. »»Altoos,"" zeide ik, ""de nacht is heerlijk.""

Daarop nam Tilmont de plank weg, die de opening verborg, waarop er een hevige stroom winds binnen kwam die bijkans de lamp uitblies, die wij onder het bed verstoken hadden. Toen zagen wij eene lucht als inkt zoo donker en zwart, en eenige vlokken schuim vlogen in de kamer. Tilmont deed de plank er weder voor, zag mij aan en zeide: »»Maar in ernst, weet gij wel dat het slecht weder is? gij waagt uw leven er bij!"" »Ik lach er mede," zeide ik, »daar te sterven of elders is hetzelfde. »»Maar hoort gij dan den wind niet, Tom?"" zeide hij,"" zie toch, hoe wij slingeren; Tom!""

Inderdaad de ponton reide en slingerde als een galjoot. Tilmont nam nog eens de plank weg, en hoe donker het ook was, zagen wij toch het gansche Meer zoo wit als melk, wegens het schuim der golven; overal was de hemel zwart en de lucht onstuimig. Het was waarlijk eene dwaasheid, in zulk weder twee en een halve mijl te willen zwemmen; maar ik had gezegd dat ik vertrekken zou, en ik moest vertrekken. Daarom hield ik vol, en toen Tilmont nog eens de plank wegschoof, zeide ik hem: »al ziet gij nog twintigmaal door de opening, zal ik niet veranderen. Nog eens: ik vertrek, op mijn woord, ik vertrek!" Tilmont wist nu dat er niets aan te doen was en zeide: »»*in Gods naam, ga!*""

»Wat is dat?" zeide ik, in den tinnen-pot ziende. »»Dat is suiker, rhum en koffij"" zeide hij, »»door elkander gemengd en gekookt. Er is eene pint in; dat moet gij eerst drinken.""

»Neen," zeide ik, »ik wil niet dronken worden, en heb moeds genoeg om zonder dat de onderneming te wagen."

»»Ik zeg U, dat gij het drinken zult, Tom!..."" zeide hij weder; en ondanks mijn tegenspreken, dronk ik, glas voor glas, het brouwsel op.

Toen nam ik een smeersel of ongel, dat wij klaar gemaakt hadden, en wreef mijn ligchaam daarmede geheel in. Dit smeersel belet de koude door de huid te dringen, zoodat men zelfs door ijs zou kunnen zwemmen zonder koude te gevoelen. Daarmede gereed zijnde, bond TILMONT mij eenige guinies om den hals, die hij in een paling-vel genaaid had; ik deed in mijn' hoed eene kleine kaart van het kanaal, die ik uit een aardrijkskundig boekje van een serjants-kind gescheurd had, en voorts een kompas, zwam en een' vuurslag; ik stak een' dolk tusschen het lint van mijn' hoed, dien ik goed op mijn hoofd vastmaakte, en bond tusschen mijne schouders een' kleinen lederen zak, waarin een pak kleederen was, die ik bij mijne komst aan land zou aantrekken.—Toen alles bijna klaar was, stak TILMONT nog, zwijgend, 20 guinies (zijn' ganschen schat) in mijne lederen tasch. »TILMONT!" zeide ik, »dat is misbruik maken van den toestand, waarin ik nu ben." »»Kom! kom!"" zeide hij ongeduldig, »»geen omstandigheden! Waar zijn nu uwe schaatsen voor de modderbank?"" »Dààr," zeide ik, op twee plankjes wijzende, die ik onder aan den zak had vastgemaakt.

»»Is nu alles klaar?"" vroeg hij. »Alles," zeide ik. »»Vaarwel dan TOM! goede reis!"" »Vaarwel TILMONT!"

Toen opende hij het gat, en de wind blies de lamp uit. Ik omhelsde hem in donker en zeide nog: »bedank JOLIVET voor mij!" en ik gleed naar buiten. Verder hoorde ik niets meer, en zakte langs een touw in het water. Mij met de branding latende medegaan, kwam ik bij de kettingen van het roer, en vreezende gehoord of gezien te worden, dook ik eenige vademen onder water. Weder boven komende had ik den ponton aan mijne

linkerhand, dien ik herkende aan de drie wachtlichten, welke als sterren in den donker schenen.

Gelukkiglijk had men, om dat stormachtig weder, geene rondewachten met de sloepen uitgezonden. Ik zwom nu als een visch; de drank van Tilmont verwarmde mij van binnen, en het smeersel van buiten. Toen ik twee honderd vademen van den ponton was, zag ik niets meer dan witte golven, die op mijne borst braken, terwijl een geweldige stort-regen mijne ademhaling hinderde. Ik zwom nog een half uur, en voelde mij afgemat .... Ik dacht of ik niet beter gedaan zou hebben, met nog een' dag te wachten. Maar daarop dacht ik weder aan mijne moeder en broeder, en mijne krachten kwamen terug; ik voelde mij als opgetild en gedragen op het water, en zwom een twintig vademen, zoo als ik nog nooit gezwommen had. Ik was als verbitterd, en zou zelfs door het vuur gezwommen hebben.

Ik was nu bijkans drie kwartier uurs te water, toen ik in het Noord-westen eenige sterren begon te ontdekken, en bij deze schemering zag ik aan den horizon een' molen, die mij tot rigtsnoer voor de modder-bank moest strekken. Ik merkte toen ook, dat ik digter bij dezelve was dan ik gedacht had. En hier was het, dat mij eensklaps het misvormd lijk met uitgepikte oogen van Dubbruil voor den geest kwam, en mij steeds bijbleef. Ik meende werkelijk het nu te zien in al deszelfs akeligheid. Ja, ik zag het, gelijk ik het nog vaak in den droom zie, .. dat uitgedroogd en ingekrompen gelaat, die zwarte opgezwollen lippen, dien gapenden mond, en vooral die oogholten, die bloedige en ledige oogholten! Nog eens, ik zag dat alles; en geloof mij, dit te zien in zulk een weder, in dit oogenblik, en in deezen toe-

stand, — dat was verschrikkelijk. De gedaante vervolgde mij als een spooksel; ik had de koorts in mijne aderen en was als zinneloos van angst, maar ik zag het, ik zag het duidelijk en klaar. . . .

Ik dacht, dat ik gek zou worden, en toen ik, om die gedaante te ontvlieden, mijne oogen sloot en opende, mij zelven betastte, ploeiderde en plonste, en weedend nog twee vademen zwom, raakte ik vast; ik voelde eene dikke zelfstandigheid . . . het werd langs zoo ondieper . . . . ik was op de bank! . .

Toen, als of de hel er mede speelde, verdubbelde de wind zijne woede en de regen zijne kracht. De nacht werd duisterder, en, ik meende het gekras der kraaijen te hooren, en al weder de ledige oogholten van Dubbbuil te zien . . . . Ik was uitgeput en riep in doodsangst uit: *O mijn God!*

Daarna kwam ik weder tot mij zelven, en werkte mij weder met een paar slagen van de bank af, die ik gelukkiglijk slechts even geraakt had. Eindelijk sprak ik mij moed in en zeide tot mij zelven: »Tom! wees geen vrouw! bedenk dat gij naar uwe moeder en broeder gaat! gij zijt reeds aan dien één-armigen deugniet ontkomen! Dubbbuil, wel is waar, is verongelukt, maar die had geene schaatsen, en gij wel! kom, moed in het hart, en voorwaarts!"

Ik deed toen mijn best en bereikte eene plaats, waar de modder vast genoeg was om mij een' oogenblik te dragen. Daarvan maakte ik gebruik om mijne schaatsen aan te binden, die ik van twee dennen-plankjes, zeer breed en zeer ligt, gemaakt had, en die door derzelver breedte mij voor het insakken in den modder beheedden. Zoo kwam ik over de eerste bank, en zwom weder naar de

volgende. En daar ik nu eenmaal zoo gelukkig gestaagd was, achtte ik het kinderspel, passeerde de twee andere zonder er aan te denken, en kwam na twee en een half uur gelukkig aan land.

Beslijkt en bemodderd als eene krabbe, zocht en vond ik eene beek, waarin ik mij afspoelde en vervolgens burger-kleederen aantrok. Ik dronk een teug rhum, en richtte mij op mijn kompas naar het Oosten, daar ik den ganschen nacht wilde doorgaan om des morgens ver van *Southampton* te zijn. Het was mijn belang de kust te vermijden, en daar een' boot te zoeken om het kanaal over te steken. Des daags meent ik mij verbergen; alleen des nachts kon ik verder gaan, zoodat ik na verloop van negen dagen nog in de omstreken van *Winchelsea* was, ongeveer vijf en twintig of dertig mijlen van *Portsmouth*.

Eindelijk bevond ik mij op een' woensdag morgen, na den ganschen nacht gegaan te hebben, bij *Falkstone*, eene kleine vischer-haven op de kust, op twaalf mijlen afstands van *Douvres*. Ik was vermoeid, bijkans zonder geld, afgemat en verdrietig: het was warm en ik zette mij in de schaduw van twee groote boomen op eene bank neder, tegenover een vrij aardig huis, dat digt bij de kust gebouwd was.

Mijn' stok tusschen de beenen plaatsende, bedacht ik of het niet goed zoude zijn den eersten vischer den besten den dolk op de keel te zetten en zijn' boot te eischen om het kanaal over te varen, — toen ik eene vrouwenstem achter den muur van dat huis vernam. Ik klom op de bank en zag eene jonge vrouw, die bloemen plukte en op hare borst een kleinood droeg, dat mij dadelijk iets herinnerde hetwelk ik reeds lang

vergeten was. In één' sprong was ik over den muur in den tuin. De vrouw verschrikte geweldig, maar ik stelde haar dadelijk gerust door tot haar te zeggen: *gij zijt de vrouw van Kapitein* Dulow: *is hij 't thuis?* »Ja" zeide zij. — *Heeft hij u nooit gesproken van Kapitein* Tom S. *die hem dit kleinood gegeven heeft?* terwijl ik op een klein gouden vischje wees met schubben van edelgesteenten, dat zij aan eene ketting om den hals droeg. — »Zonder twijfel, Mijnheer!" zeide zij, »Dulow heeft zijne vrijheid te danken aan Kapitein S." *Nu, die ben ik,* was mijn antwoord, *ik ben krijgsgevangen, ik vlugt, verberg mij!* — »Gij, Mijnheer?" zeide zij, »O welk een blijde dag voor Dulow! volg mij."

Dulow ontving mij hartelijk, zoo als ik verwachtte, en hield mij in zijn huis verborgen. Ik had hem in den tijd, uit de *Indiën* komende, dat gouden vischje voor zijne vrouw gegeven, tot een aandenken aan den vriend van haren man, en hieraan had ik het nu te danken dat ik hem wedervond. Wat ik eens voor Dulow gedaan had, was eene kleinigheid, maar hij dacht er nog aan.

Reeds was ik tien dagen bij hem, toen hij mij des avonds eene wandeling, met zijne vrouw en schoonzuster, vooruitsloeg op de duinen. Ik was droevig, ongerust en mismoedig; Dulow had altoos bedenkingen en zwarigheden tegen mijn vertrek geopperd, en ik begon zijne vriendschap te wantrouwen. — Wij waren nu aan eene kreek of bogt gekomen, toen Dulow mij zeide: *wat denkt gij van dezen wind?* (het woei uit het Noorden). »Waarlijk" zeide ik, »er is geen betere noodig voor een' armen krijgsgevangenen, die, als hij een' boot had, morgen echtend bij zijne moeder zijn zou."

Nu dan, zeide Dulow, *neem afscheid en vertrek!*

Ik begreep nog niets hiervan, toen hij mij bij de hand nam, en mij achter eene hoogte een' boot wees met aangeslagen zeilen. *Dezen nacht kunt gij veilig vertrekken*, vervolgde hij, *de beurt van de kust-wacht is van nacht aan mij!* Nu omhelsde ik allen en sprong in den boot, waarin ik een kompas, wapenen, kruid en lood, eene lont, eet-voorraad en een' nacht-kijker vond. Ik stak dadelijk af, en was bij het krieken van den volgenden dag te *Calais*, en in de armen van mijne moeder en broeder!

Bijdrage over het Poollicht.

Wat is het Poollicht; hoe wordt het gevormd, en welke zijn de redenen dat dit verschijnsel veelvuldig en sterk in de Noordpoollanden en zelden aan de Zuidpool wordt waargenomen? — Ziedaar vragen, welke vele natuurkundigen, sedert onzen beroemden landgenoot Musschenbroek tot op onze tijden, hebben onledig gehouden. — Bekwame mannen, groote vernuften hebben getracht, dit belangrijke natuurverschijnsel, volgens aannemelijke gissingen te verklaren; doch hoe schoon hunne redeneringen en hypothesen ook zijn mogen, het denkend verstand blijft daarbij onvoldaan, dewijl dezelven soms wel de hoofdzaken in dit verschijnsel, maar geenszins de daarbij plaats hebbende mindere omstandigheden oplossen.

De vroegere natuuronderzoekers dachten, dat de aarde brandbare dampen opgaf, welke, ontvlamd zijnde, het Noorderlicht vertoonden; doch eene nadere oordeelkundige beschouwing moest dit stelsel weldra tegenspreken, want spoedig werden deze vragen geopperd: waarom

stijgen die dampen niet evenzeer op in de tropische klimaten, waar eene meerdere warmte zulk eene uitwaseming veel gunstiger is? En waarom is aan de Noordpool juist in die maanden het verschijnsel het meest zigtbaar, als de uitwaseming aldaar het minst is? Behalve deze bedenkingen, die genoegzaam zijn om dit stelsel te ontzenuwen, opperde de geleerde MAIRAN nog vele andere gegronde, en door proeven bevestigde bedenkingen tegen hetzelve, zoodat het weldra vergeten werd, en voor andere theoriën of hypothesen plaats maakte. Hoe gegronder nu deze gezamenlijke bedenkingen tegen dit stelsel zijn, zoo meer het te verwonderen is, dat hetzelve in lateren tijd door den bekwamen en geleerden Professor PARROT op nieuws omhelsd werd, met dit onderscheid, dat hij de waterstofgas in de plaats van de ontvlambare lucht, die door de uitwaseming van rottende ligchamen ontstaat, tot hoofdstof aanneemt, terwijl hij de zoogenaamde vallende sterren, als de ontvlammers beschouwt.

Ook dit stelsel van PARROT heeft zijne zwarigheden, en zoowel de vorming der lichtkroon, als de gekleurde koepel, en eene menigte andere bijomstandigheden blijven door hetzelve onopgelost.

De geleerden HELL en HUBE pogen dit verschijnsel te verklaren, door aan te nemen, dat de dampkring aan de Poolstreken met ijsdeeltjes met effene vlakken gevuld is, welke door het licht van zon en maan terug te kaatsen, het Poollicht veroorzaken; doch de onwaarschijnlijkheid, dat de ijsdeeltjes *zoo hoog* in den dampkring, welke al ijler en ijler wordt, zouden kunnen drijven, heeft velen dit stelsel als onaannemelijk doen voorkomen.

Stelt men met LAMPADIUS, FRANKLIN en vele anderen,

dat het Poollicht van Electrischen oorsprong is, en dat de elektrieke stof gestadig van het Zuiden naar het Noorden voortstroomt, alwaar zij, door het vele ijs, hetwelk een slechte geleider voor deze vloeistof is, zich niet aan de aarde kunnende mededeelen, zich ophoopt en eindelijk zigtbaar wordt; neemt men dit stelsel, zeg ik, aan, dan berust zulks op de proeven, welke het eerst door Canton genomen zijn, namelijk om in luchtledige glazen cilinders de beide electrieke vloeistoffen met elkander te vereenigen, als wanneer er eene verlichting geboren wordt, die door hare kleine voortduring en kleur eenigzins met het Noorderlicht overeenstemt; maar kan men vooronderstellen, dat aan de polen de dampkring luchtledig zou zijn? Alles immers bewijst het tegendeel, en ofschoon hoog in den dampkring de lucht al ijler en ijler wordt, blijft deze zwarigheid met nog meer anderen ter voldoende beantwoording immerebestaan.

Halley, Dalton en anderen nemen aan, dat eene magnetische stof de Aarde als eene groote magneet doorstroomt, en aan de Noordpool zigtbaar wordt, brengende ter staving van hun gevoelen bij, dat de magneetnaald door het Noorderlicht zeer aangedaan en in beweging gebragt wordt. Hierop is vooreerst aan te merken, dat er ook Zuiderlichten zijn, welke daardoor niet verklaard worden; — ten tweede dat niet alle waarnemers den gemelden invloed op de magneetnaald bevestigd, maar velen daarentegen denzelven niet opgemerkt hebben; en ten derde dat deze invloed, als hij bestaat, niet alleen bij de magneetnaald, maar ook bij naalden van geel koper is waargenomen geworden.

Vele bladzijden zoude men nog kunnen vullen, om de onderscheidene stelsels der natuurkundigen, zoo als van

Euler, Biot en anderen, op te sommen, en nog meer om de zwarigheden, welke elk stelsel met zich medebrengt, uit een te zetten; doch dewijl hierboven genoeg stelsels zijn voorgedragen, om den lezer een denkbeeld te geven van de onzekerheid waarin de natuurkundigen omtrent dit verschijnsel verkeeren, zoo zullen wij overgaan, om het stelsel van Professor Lenz, hetwelk noch in het bekende Woordenboek van Nieuwenhuis, noch in het werk van Somyren, voorkomt, en dat meer van eenen schei- dan natuurkundigen aard is, hier mede te deelen, en waardoor de vragen, aan het hoofd van dit stuk geplaatst, het volledigste beantwoord worden.

»Indien men," zegt hij »eene electrieke vonk in een »mengsel van stikstofgas en zuurstofgas laat overgaan, »zoo ontwikkelt daaruit salpeterzuur en salpeterigzuur »of salpetergas volgens de verhouding, die er tusschen »de zuurstof- en de stikstofgas, waaruit het mengsel is »zamengesteld, bestaat. Het salpeterzuur aan de zon »blootgesteld neemt meer kleur en meer vlugheid aan. »Plaatst men b. v. een' recipient op een bord met sal»peterzuur, en stelt men dit apparaat aan het zonnelicht »bloot, zoo ziet men het *weide of zuur* zich kleuren, en in »den recipient ziet men roodachtige dampen opstijgen, »die een' geruimen tijd daarin aanwezig blijven, en een »licht verspreiden, gelijkende naar dat van het Poollicht. »In violen of flesschen, die salpeterigzuur bevatten, »ziet men altijd boven de vloeistof eenen zeer vlugtigen »roodachtigen damp, die niet verdikt. Even zoo geeft »de salpetergas, in aanraking met de lucht gekomen, »roodachtige dampen op, die in den dampkring opstij»gen."

Men herinnere zich, dat de waterstofgas, welke van

de Aarde vrij wordt, zoo hoog in den dampkring opklimt, dat zij met de daar zijnde ijlere lucht in evenwigt is, en deze hoogte is vrij aanmerkelijk; maar, aangezien de stralen der zon weinig werkkracht aan de Polen uitoefenen, zoo moet aldaar de ontwikkeling der waterstofgas bijna als niets beschouwd worden. De electrieke vlocistof zal dus, als zij van de Evennachtslijn naar de Polen terugvloeit, (eene voortstrooming die op goede gronden bewezen is) in den dampkring geen ander luchtmengsel ontmoeten, dan stikstof- en zuurstofgas. De electrieke vonk werkt nu, even als hierboven gezegd is, op deze beide gassen, en zulks veroorzaakt, dat er salpeterzuur en salpeterigzuur of salpetergas geboren wordt. Uit deze zuren of gassen moeten nu weder roodachtige vlugge dampen opstijgen, welke zich verzamelende, en zich in de lucht bewegende, ons de verschillende verschijnselen van het Noorderlicht doen zien.

De hoofdomstandigheden, welke dus tot dit verschijnsel moeten medewerken, zijn koude en *azoticum* of stikstoflucht, en waar eene dezer ontbreekt, kan volgens dit stelsel, het onderhavige verschijnsel geen plaats hebben, en zulks komt ook met de reeds gemaakte natuurkundige observaties volkomen overeen.

Immers in de landen van het noordelijk halfrond, waar de grens der koude het meest zuidelijk is, daar kan men ook op grooteren afstand van de Noordpool het Noorderlicht waarnemen. Eene meerdere bevolking, eene meerdere bebouwing, uitroeijing van bosschen, demping van moerassen, enz. brengen in alle landen een zachter klimaat voort, en van daar dat de grenslijn der koude in *Azië* lager dan in *Europa* naar de Evennachtslijn afdaalt; maar van daar dan ook, dat het Noorderlicht in *Azië* op

mindere breedte dan in *Europa* gezien wordt; ja zelfs levert de noorder horizon van *Syrie* en *Arabië* somtijds dit lichtverschijnsel op. Ook blijkt het uit de geschiedenis, dat in vooroude tijden *Griekenland*, ja zelfs *Italië* een veel kouder klimaat hadden dan nu, en volgens Aristoteles, Seneca en Plinius was het Noorderlicht in vroeger tijd een gewoon verschijnsel in deze landen.

Waar de lucht aan sterke zonnehitte is blootgesteld, heeft er veel ontwikkeling van zuurstof- en waterstofgas plaats, en het is bekend dat, als deze twee gassen, door middel eener vlam of electrieke vonk, worden aangestoken, zulks met een knallend geluid gepaard gaat, en in de warme landen moet zulks natuurlijk veel bliksem en zware donders ten gevolge hebben, maar ook juist door deze ontwikkeling der waterstofgas, kan daar geen Noorderlicht plaats hebben; en dus omgekeerd, waar veel Noorderlicht is, daar moeten donder en bliksem vreemde verschijnselen zijn, en zulks wordt door de berigten, welke wij van *Groenland*, *Siberië* en de landen om de *Hudsonsbaai* hebben, ten volle bevestigd.

Waar gemis aan *azoticum* of stikstofgas is, kan dus, volgens het hier boven gestelde, geen Noorderlicht zijn, en naar gelang zulks in mindere mate zal voorhanden zijn, naar die mate zal ook het Poollicht flaauwer zijn. En wat geschiedt er nu aan de *Zuidpool*? Aldaar heeft ook een zeker licht plaats, maar hetzelve is flaauw, zoo als zulks door Forster, toen hij Cook op denzelfs reis rondom de wereld vergezelde, dikwijls is waargenomen. De uitgebreide zeeën in het zuidelijk halfrond, zeer weinig *azoticum* uitdampende, zoo geeft zulks van zelf de verklaring, waarom er meer en sterkere verlich-

tingen aan de Noord- dan aan de Zuidpool plaats hebben.

A. C. Oudemans.

Korte Geschiedenis der Zijde.

Het woord *Zijde*, in het Fransch *Soie*, komt van het Latijnsche *Sericum*, waarschijnlijk omdat deze fijne en ligte stof, die uit de ons bekende Zijdworm, in het Latijn *bombyx*, voortkomt, het eerst gekomen is uit *Serica*; het Land der vroegere *Sabers*, hetwelk Ptolomaeus ten Oosten van *Scythie* plaatst, (waarschijnlijk waar tegenwoordig *Mongolië* en het noordelijk gewest van *Sina*, Chinesi is en welk Land hij ten zuiden door *Indië* doet begrenzen). De zijworm is oorspronkelijk van dit Land, en de Grieken en Romeinen kenden, ten tijde van Augustus, niets dan den naam van de stof. — Volgens d'Hancarville was de wijze, waarop de zijde voortkwam, den Romeinen en Grieken ten eenenmale onbekend, en zij geloofden dat men dezelve uit zekeren boom verkreeg; even als zulks met de katoen en de Byssus het geval was. De oudste berigten, welke wij van deze stof bezitten, zijn, dat 2692 jaren V. C. de vrouw van den Sinesschen Keizer Hoang-ti dezelve tot gebruik wist aan te wenden, en reeds twee jaar later, namelijk 2690 jaren V. C. tot stoffen wist te bewerken, waarop zij vogels en bloemen borduurde.

Omtrent duizend jaar later, en wel 1078 jaren V. C. wist Kang-Wang, Keizer van *Sina*, zijne onderdanen tot de Zijdewormenteelt aan te moedigen, en deed fabrijken bouwen om deze stof te bewerken. Het duurde echter tot 325 jaren V. C. toen de bewerkte zijde over *Perzië* naar

Griekenland, en tot 274 jaren V. C. eer dezelve van *Indië* naar *Europa* werd overgebragt (1).

Ten tijde van TIBERIUS, in het jaar 14 onzer tijdrekening, was de zijden stof te *Rome* bekend, want men leest dat den mannen toen het dragen van zijden kleederen verboden werd. Ten tijde van TITUS, in 79, wist men te *Rome* nog niets van den oorsprong der zijde, hetwelk op te maken is uit een werk, dat de Natuurkundige PLINIUS aan TITUS heeft opgedragen, en waarin men weder het denkbeeld vermeld vindt, dat de zijde een voortbrengsel was uit het plantenrijk, dat zij op de bladeren van zekeren boom groeide, en dat men het dons derzelven door water er afnam, welk dons dan de zijde meest zijn.

De boeken, welke wij van PAUSANIAS hebben, dagteekenen van het jaar 193. Toen eerst wist men, dat de zijde uit een insekt voortkwam; maar men kende dit insekt zoo weinig, dat men hetzelve voor eene spin hield, *Sères* (dat is een inwoner van *Serica*) genoemd. De denkbeelden, welke men ook omtrent de behandeling en de voeding dier dieren zich vormde, waren geheel verkeerd.

HELIOGABALUS droeg, toen de zijde nog tegen goud werd opgewogen, een geheel kleed van deze stof, hetgeen in de geschiedenis als iets merkwaardigs voorkomt; en Keizer AURELIANUS weigerde zijner vrouw, ULPIA SEVERINA, een zijden kleed, omdat zulks in zijn oog te kostbaar was. Toen haalde men de zijde uit *Ethiopië* (2).

Bij de komst van JULIANUS *den Afvallige* op den troon,

(1) BURET DE LONGCHAMP.

(2) BOQUILLON.

werd de hofweelde geheel veranderd, en de Hofgrooten waren in zijden *Robes* gekleed, die met goud geborduurd waren (3).

Eindelijk werden de eijeren van Zijdewormen door eenige monniken, in uitgehoolde wandelstokken, van uit het Land der *Sacers* of uit *Sina*, naar *Constantinopel* overgebragt, tevens met het geheim der behandeling en bewerking, en weldra zag men zijdefabrijken te *Constantinopel*, *Athene*, *Corinthe* en *Thebe* oprigten.

Karel *de Groote* zond omtrent in het jaar 800 aan Offa, den Koning van *Mercia*, een' gordel, een Hunnisch zwaard en twee zijden vesten, dat voor dien tijd een aanmerkelijk geschenk was.

In 1130 werden door Roger, Koning van *Sicilië*, die *Athene* en *Corinthe* verwoest had, en vele inwoners gevankelijk naar zijn Land gevoerd had, zijden manufacturen in zijn Rijk in werking gebragt, en te *Palermo* werden niet alleen de eijeren uitgebroeid, maar de Sicilianen werden toen in het opkweeken der wormen, het spinnen en weven der zijde weldra zeer ervaren, en in 1133 werd aldaar reeds de zijden mantel vervaardigd, die bij de Krooning des Keizers moest gebruikt worden.

In het jaar 1248 verlieten eenige zijdewerkers *Sicilië*, en gingen zich in *Venetië* nederzetten, waardoor ook deze stad binnen weinige jaren in staat gesteld was haren handel ook tot de zijde uit te breiden.

In 1282 vinden wij reeds te *Boulogne* eenen twijnmolen voor de zijde, en zoo werd die kunst langzamerhand door vele Rijken en Staten beoefend. Ook in *Italië* en *Spanje* had men weldra zijdefabrijken, en Lodewijk XI leide te *Tours* in *Frankrijk* in 1470 de eerste zijdefa-

(3) Gibbon. vol. IV. p. 35.

brijk aan; doch de Zijdeteelt voldeed in den beginne niet aan de verwachting, en eerst na 130 jaren, en dus in 1600, begonnen de fabrijken aldaar te bloeijen.

Hendrik II, Koning van *Frankrijk*, was de eerste Vorst van dat Land, die zijden kousen droeg, en zulks was op de bruiloft zijner zuster in 1559.

In het jaar 1560 kreeg Elizabeth, Koningin van *Engeland*, een paar zijden kousen ten geschenke, en van toen af droeg zij geene anderen. Haren vader, Hendrik VIII, was vroeger zulk een geschenk ook te beurt gevallen. Van toen af poogde men in *Engeland* ook in het bezit van zulke fabrijken te zijn, doch dit gelukte eerst in het jaar 1604.

Hendrik IV bevorderde de zijdeteelt aanmerkelijk in *Frankrijk*. In het Kasteel der Tuillerien werden, even als te *Lyon*, zijdefabrijken opgerigt. De Hugenoten bragten in 1685 de zijdeteelt naar de *Nederlanden* en *Duitschland* over. In het midden der 17de eeuw vond Octavio Neij (door Boquillon MEG genoemd), koopman te *Lyon*, het middel uit om glans op de zijde te brengen.

In 1717 vond de passementwerker Jurine, in dezelfde stad, een raam of weversgetouw uit, waardoor de zijde met veel meer gemak kon bewerkt worden; en in 1738 verzon de Heer Falion een vernuftig middel om eene der moeijelijkste bezigheden eener zijdefabrijk te verligten.

In het begin der 19de eeuw heeft de Graaf de Salucbs uitgevonden de zijde te spinnen, door middel van damp van kokend water.

In 1808 vonden de broeders Roumieux van *Parijs* eene bewerking uit om vlas en hennep zoodanig te verfijnen, dat zij vele hoedanigheden der zijde kregen.

De zijde, die in *Europa* verbruikt werd, was van den

gelen Zijworm, dus genoemd naar de gele tonnetjes, welke hij spint.

Aan de hieruit ontstane zijde kan, door vele bewerkingen, wel de gele kleur benomen worden, zoodat zij een fraai wit verkrijgt, en hierin is de Heer Roard, een der met de daartoe strekkende middelen meest bekende manufacturiers, in 1809 bijzonder geslaagd; doch door deze bewerking ondergaat de zijde immer een verlies van ten minste 25 pCt. Ook ondergaat het heldere wit, dat men verkrijgt, door lengte van tijd eenige verandering, en gaat weder eenigzins tot geel over.

In *Sina* echter bestaat een Zijworm, die uit de natuur witte zijde oplevert en daarom Sineesche zijde genoemd wordt. Hare kracht en witheid maken haar vooral belangrijk voor het fabricaat van *tulle* en *krip*. Sedert 50 jaar was deze zijde in *Frankrijk* bekend, doch men had dezelve verwaarloosd, en niet dan in 1808 werd zij, door de zorg van het Gouvernement en volgens de voorschriften van het *Comité consultatif des arts et manufactures* tot een nieuw punt van bearbeiding gebragt. Het Genootschap van aanmoediging, dat door een' edelmoedigen ijver bezield, elke gelegenheid aangrijpt, om de Nationale Nijverheid te bevorderen, loofde eenen prijs van 2000 franken uit aan dengene, die, in eenen bepaalden tijd, de meeste uitgebreidheid zou geven aan de witte-zijdeteelt. Deze zorgen zijn bekroond geworden, en de witte zijde wordt thans meer en meer aangekweekt.

A. C. Oudemans.

Batavia, 7 Mei 1838.

Aan de Redactie van het Tijdschrift voor Neêrlandsch Indië.

» Hulde doende aan de verdiensten, in No. 2 van uw » geëerd maandschrift, toegekend aan LAURENS REAAL, » Gouverneur Generaal van Neêrlands Indië, neem ik de » vrijheid voor het volgende, als eene bijlage, een plaatsje » in uw geacht tijdschrift te verzoeken, noemende mij enz.

Nog iets over LAURENS REAAL.

Als jongste zoon van een' voornaam en achtenswaardig Koopman, tevens mede-bestuurder van de kamer *In liefde bloeijende*, zag LAURENS REAAL in het jaar 1583 het eerste levenslicht. — Buiten eene voortreffelijke opvoeding, had hij in zijne jeugd het voorregt van in kennis en vriendschap te komen met eenige der uitmuntendste Nederlanders van zijnen tijd, als zijnen zwager en Leermeester ARMINIUS, OLDENBARNEVELD, den jongen HOOFT en ANNA VISSCHER. — Na de luistervolste bewijzen zijner verdiensten in deze gewesten gegeven te hebben, kwam hij ten jare 1619 te *Amsterdam* terug en werd aldaar als in zegepraal ontvangen. — Onder de menigvuldige bemoeijingen aan zijnen hoogen rang en stand verbonden, verzuimde hij echter de beoefening der schoone wetenschappen niet. — Van zijne hand althans vindt men een boekje, voorzien met Latijnsche aanteekeningen van Professor CASPARUS BARLAEUS, getiteld: *Observatien of ondervindingen aan den Magneetsteen en de Magnetische kracht der Aerde, door den Heer* LAURENS REAAL, *Ridder, eertijds Generael van de Oost-Indien, en namaels Raed en Schepen der Stadt Amsterdam, Amstr. 1651.* Dit boekje is zeldzaam. Hij overleed in den ouderdom van 53 jaren. P. Mz.

Oorsprong van den naam Banjoewangie.

Ruim vier eeuwen geleden, werd *Balembangan* geregeerd door een' Vorst Sindor Redjo genaamd.—Zijn Rijksbestierder was Seido Pokso, die eene zeer schoone vrouw, welke bovennatuurlijke begaafdheden bezat, tot gemalin had.

De Vorst verliefde op haar, en zocht een voorwendsel om haren man te verwijderen. Hij droeg hem eene zending op naar de geesten, die zich digt bij, of op den *Merapie* ophielden. — Zijne vrouw voorzag hem van eenen mantel, die hem in staat stelde, telkens, wanneer hij zulks begeerde, in een oogenblik terug te keeren.

Gedurende zijn afwezen, deed de Vorst vruchtelooze aanslagen op de deugd van deszelfs vrouw, die Sri Tanjong genaamd werd, en uit wraak, wegens het mislukken zijner pogingen, besloot hij haren ondergang.

Seido Pokso keerde terug, doch ging, vóór dat hij zijne woning bezocht, eerst zijne opwachting maken bij den Vorst, bij wien hij door leugen- en lastertaal zoodanig tegen zijne gemalin werd opgezet, dat hij haar, te huis komende, van zich afstiet, en, hare ontrouw bewezen wanende, haar gelastte zich tot den dood voor te bereiden.

Den volgenden dag voerde hij haar werkelijk naar een riviertje, om haar te dooden. — Bedaard en gelaten hield zij hem de ontbloote borst toe, doch onder het doen van eene plegtige bezwering, dat de witheid van haar bloed het bewijs zoude zijn van hare zuiverheid en onschuld. — Werkelijk was dit ook zoo, en bovendien had zij naauwelijks den laasten adem uitgeblazen, of haar ligchaam verdween.

Seido Pokso waschte zijne kris af, en het, dus met het water vermengde, witte bloed gaf aan het water eene

aangename geur, waarvan de plaats den naam heeft ontleend.

Van deze overlevering stamt eene nog op *Banjoewangie* heerschende bijgeloovige gewoonte af. — Geen echte *Balembanger*, zal, van eene reis terug komende, onder wat beding of onder welke omstandigheden ook, ergens ingaan, voor dat hij zijne eigene woning bezocht heeft.

B. B. C.

Geschiedkundige aanteekening omtrent Banjoewangie.

Vóór 75 jaren nam de Compagnie het eerst direct bezit van dezen oostelijksten uithoek, en vestigde zich het eerst te *Banjar Liat*, toen te *Pampang*, en eindelijk te *Banjoewangie*, omdat die plaats het gezondste werd gehouden.

Banjoewangie of liever *Balembàngan* werd geregeerd door Vorsten van *Balischen* oorsprong, en in dien tijd werd de regerende Vorst Gusti Mokra genaamd, tegen welken de bevolking opstond, en hem verjoeg; welke staatkundige gebeurtenis waarschijnlijk in verband staat met het in bezit nemen van het land door de Compagnie.

Zeer kort daarna werd de bevolking misnoegd op de Compagnie of liever hare dienaren, sloeg aan het muiten, en vermoordde te *Pampang* de uit zestig Europeanen bestaande bezetting.

Eene lage wraak, waartoe eerst een gewaande vrede, of in genade-aanneming van de schuldigen of deelhebbers aan den opstand moest dienen, werd hierover genomen door zekeren Kommandant Shophoff. Een honderd-tal grootere en mindere Hoofden gaven zich

aan hem over, en onder gezochte voorwendsels liet hij hen achtervolgens aan boord der schepen brengen, en onthoofden!

Van deze gebeurtenis dagteekent het volksverloop van dat Rijkje, dat vóór dezelve eene bevolking telde van ongeveer honderd-duizend zielen, en in het begin dezer eeuw tot naauwelijks vijf duizend verminderd was.

B. B. C.

Charles Cornic.

Charles Cornic was geboortig van *Morlaix*. Nog zeer jong zijnde voerde hij reeds het kommando over de Kaperschepen van zijn' vader, en doorkruiste hij de Indische zee, telkens slag leverende tegen de Engelschen en den handel der compagnie vernielende.

Het was op deze wijze, dat toen ter tijd alle wakkere zeehelden aanvingen, die even als een Jean Bart, Duguaij-Trouin en Desessart, in hun *onadelijk* wapenschild niets anders konden doen snijden, dan een kompas en eene pistool-kolf. Charles Cornic maakte zich in zijne kruistogten zoo geducht, dat het Ministerie van Marine, hetwelk onophoudelijk van zijne daden hoorde, toestond om eene proef met hem te nemen. Maar om hem zoo maar op eens Kapitein te maken der Koninklijke Marine, zonder eenigen anderen titel dan zijnen roem, zou eene daad geweest zijn, in staat om den geheelen adel in opstand te brengen.

Het Ministerie durfde zich een dusdanig misbruik van gezag niet veroorloven, en gaf alzoo aan Cornic het kommando over het fregat *la Félicité*, met den eenvoudigen rang van fregats Luitenant, welke hem van het

Corps der Marine uitsloot. Cornic bekommerde zich weinig daarover. Hij had een schip onder de voeten, voerde de Fransche vlag en verlangde niets meer. Hij zeilt uit om *le Robuste* die naar *Martinique* stevende, te dekken, ontmoet den Engelschen kaper *de Adelar*, van 28 stukken, klampt hem aan boord en bemagtigt het schip na een half uur vechtens. In *Frankrijk* terug gekeerd, en gereed om *Brest* binnen te loopen, vindt hij de *Iroise* door een klein Engelsch smaldeel geblokkeerd. Cornic verzamelt zijne manschap geheel uit *Bretons* bestaande: »Jongens", zegt hij in hunne landtaal, »wij hebben daar een paar schepen vóór ons, een fregat en eene korvet, die ons geen plaats willen ruimen; maar de zee en de zon behooren aan iedereen. Gij moet verlangend zijn om uwe moeders te omhelzen en met uwe meisjes op het dek te dansen; wij gaan regt door onzen koers vervolgen, en zullen als wakkere knapen dit doen, zonder achterwaarts te zien. Achter ons is de zee en voor ons uit het land. Eerst los op de zwakste; stuurt regt in op de korvet, en dan zullen wij verder zien!"

Een vrolijk hourah verhief zich van alle zijden en ieder begaf zich op zijnen post. *La Félicité* ontmoet het eerst het fregat *de Teems*, waarvan zij eene volle laag doorstond; vervolgens voortzeilende moest zij het vuur verduren van het linie-schip *de Alcides*, beantwoordde hetzelve en viel met volle zeilen aan op de korvet *de Rumbler*. Dusdanig overvallen en van zijne beide medgezellen afgesneden, loste deze zijne lagen en trachtte te manoeuvreren om achter het vuur der beide Engelsche schepen te komen; doch alvorens dezen te kunnen bereiken, liet *la Félicité* hem bijkans boord aan boord komen en gaf hem alzoo de volle laag.

Een verschrikkelijk gekraak gevolgd van een ijsselijk geschreeuw deed zich hooren, en toen het Fransch fregat, een oogenblik door zijne vaart voortgedreven, van zelf wendde, verdeelden zich de rookwolken, waarin de korvet als verborgen was, en vertoonde zij zich masteloos en zinkens gereed.

Middelerwijl kwam *de Alcides* tot bijstand van *de Rumbler*, die over zijde viel. Cornic bediende zich van dit oogenblik van verwarring en de vertraging die deze manoeuvre veroorzaakte, om op het vijandelijk fregat aan te vallen en onophoudelijk op hetzelve te vuren. Hij zou het, even als de korvet, hebben doen zinken, indien niet *de Alcides*, die zijne sloepen in zee had gebragt om de equipagie te redden, links wendende, aan bakboord van *la Félicité* was komen te liggen, die zich alzoo tusschen twee vuren bevond. Hierop volgde geen gevecht maar eene slagting.

Het Engelsch linie-schip, het Fransch fregat door de hoogte zijner batterijen geheel bestrijkende, was in zijne uitbarstingen een' volkaan gelijk en overdekte het met eene zee van schroot. Men ademde in eenen dampkring van zwavel, vuur, lood en ijzer.

De rook en het knallen van het geschut benamen hooren en zien. De wind, door zoo vele losbrandingen verdreven, werd dood stil; de zeilen fladderden langs de masten; de zee als het ware ontsteld liet hare golven zinken, en het schip luisterde niet meer naar het roer. Eensklaps vermindert het vuren en houdt geheel op; Cornic ziet verwonderd om zich heen, en een der Luitenants roept hem toe: Kapitein! er worden geen orders meer gegeven; al de Officieren zijn gesneuveld!

De Kapitein ijlt van zijne plaats, en op dit oogenblik

neemt een kogel de vlaggelijn weg, die de vlag doet verdwijnen. »Wij hebben gestreken" schreeuwt een matroos. Deze uitroep wordt herhaald in de batterijen, en de Fransche kanoniers werpen hunne lonten in zee. De Engelschen van hunnen kant, het geschut van *la Félicité* niet meer hoorende en de vlag niet meer ziende wapperen, gelooven dat zij zich heeft overgegeven en houden op met vuren. Maar Cornic heeft alles waargenomen: hij vliegt naar de kajuit, komt terug met eene nieuwe vlag, klimt op de kampanje om ze te hijschen, en zijne beide pistolen losbrandende op de naast bij hem staande kanonnen, roept hij uit: »vuur! jongens! uw Kapitein en uwe vlag zijn op hunne plaats! bij uwe stukken—en vuur! zoo lang er een man aan boord is." De matrozen gehoorzamen met een hourah, en het gevecht hervat zich met nieuwe verbittering en met vernieuwden moed; doch het duurt slechts oogenblikken. Afgemat door eenen zoo hardnekkigen strijd, verbrijzeld en overwonnen weken de Engelschen. De beide schepen die overig bleven, bereikten *Plijmouth* in eenen zinkenden toestand en met gestreken zeilen, terwijl *la Félicité Brest* binnen liep, zwart van kruid, met doorboorde wanden, maar in volle zeilen statig de golven klievende en de witte vlag stoutelijk aan den mast gehecht.

Ter belooning van dit uitstekend gevecht, werd Cornic benoemd tot scheeps Luitenant, in spijt der tegenspraak van de Officieren der Marine, die, om zich over zijne welgelukte onderneming te wreken, hem karantaine lieten houden.

Ter dier tijd blokkeerde de Admiraal Rodney *Havre de Grâce* met een talrijk eskader.

Het ontbrak weldra deze haven aan krijgsvoorraad. Om

dezelve daarvan te voorzien, moest men met twee schepen door de Engelsche vloot heen dringen: eene onderneming die duizend dood-kansen tegen één van wèl gelukken aanbood. Cornic werd uitgekozen om dit te beproeven, en ditmaal zwegen de Officieren van het groote korps: zij hoopten eindelijk van dezen stouten gelukszoeker, wiens overwinningen hun het slapen beletten, ontslagen te zullen worden. Maar Cornic moest nogmaals hunne verwachting te leur stellen. Na het nemen van de noodige maatregelen vertrok hij van *Brest*, en kwam vóór het aanbreken van den dag te midden van het vijandelijk eskader, onder het voeren van de Engelsche vlag de *Agathe* vervolgende, die onder Fransche vlag voor hem week. Hij geraakte dus veilig in het midden der Engelschen, die hem voor een' van de hunnen hielden, en op de hoogte zijnde van derzelver derde linie, heesch hij de witte vlag, loste de beide lagen en liep *Havre* binnen.

Dit nieuw geluk moest Cornic op eenige belooning doen hopen: dezelve bleef niet achter. Acht dagen daarna vernam hij dat het kommandement van zijn fregat was ingetrokken!! Verbitterd en verontwaardigd kwam hij in zijne geboorteplaats terug en zwoer nimmer weder den voet op een Koninklijk schip te zullen zetten. Doch hij was te jong om eene zoo glansrijk aangevangen loopbaan op eens te eindigen.

De kooplieden van *Bretagne* wilden hem schadeloos stellen voor de onregtvaardigheden van het Gouvernement, lieten op hunne kosten het schip *de Prométheus* bouwen en uitrusten, en gaven hem het Kommando daar over. Cornic vertrok naar *Indië*, ontmoette het schip *de Ajax*, van zestig stukken, en bemagtigde hetzelve. Twaalf Officieren der Fransche Marine, waaronder zich de Heer de Bussij

bevond, waren aan boord van het Engelsche schip gevangen. Men oordeele over hunne verbazing en spijt, toen zij zich tegen over den indringer bevonden, die hen kwam verlossen. Zij poogden evenwel eenige woorden van gelukwensching uit te stamelen, toen Cornic zich boog en koel weg antwoordde: dat het in de daad voor hem, armen kaper-Kapitein, een groote eer was, eenen Engelschman getuchtigd te hebben, die de stoutheid had gehad Officieren van Zijne Majesteit krijgsgevangen te maken. »Ik hoop" voegde hij er bij, »dat de Heeren mij zulks vergeven zullen", en ging heen.—Deze bittere trots ergerde de lotgenooten van de Bussij, en zij behielden eenen inwendigen wrok daar over.

Hunne aankomst te *Brest* veroorzaakte eene groote beweging. Het volk, dat roemrijke daden zoo wèl op prijs weet te stellen, verhief den Kapitein van *de Prométheus* boven de wolken. Het sprak niet slechts van zijnen moed en bedrevenheid, maar het roemde ook zijne regtschapenheid, zijne weldadigheid, tot zelfs zijne grofheid; want het volk bemint even zoo zeer de gebreken die een groot man met hen deelt, als de deugden die zijnen roem uitmaken.

De burgers, van hunne zijde, roemden zijne belangeloosheid, en verhaalden dat hij aan de reeders van *de Prométheus*, al de diamanten gelaten had die aan boord van *de Ajax* gevonden waren, en wier waarde vijf millioenen beliep, zonder zijn aandeel daarvan te verlangen. Deze loftuitingen kwetsten gevoelig de eigenliefde en den trots van het groote korps. De klagten der door Cornic bevrijde gevangenen vermeerderden de verbittering tegen hem; de bevoorregten ergerden zich, te hooren dat die naam hen onophoudelijk als eene wraak vervolgde.

Zij hadden te veel schuld tegen den man om hem niet een' doodelijken haat toe te dragen, en besloten alzoo zich van hem te ontdoen.—Middelerwijl had de Kapitein van *de Prométheus* niet dan zeer onbepaald hooren spreken van een komplot, hetwelk tegen hem gemaakt werd, toen hij op zekeren dag aan wal komende, aan de haven een' troep Zee-officieren vond die hem stonden op te wachten. Uit derzelver houding en blikken begreep Cornic dadelijk wat er gaande was, en naderde hen. »Ben ik het dien gij verlangt te spreken?" zegt hij; »ik ben tot uwe dienst."

Nog meer geërgerd door deze stoutheid, verklaren de Officieren den jongen zeeman dat zij zijnen dood gezworen hadden, en hij hun, den een' na den anderen, voldoening moest geven. »'t Is wel" antwoordde Cornic, en bragt hen in eene der, nabij de wandelplaats van *Ajot* gelegen, Steengroeven.

De wapenen blinken, en de Kapitein van *de Prométheus* velt zijnen tegenstander ter neder.

»Aan een' ander de beurt, Mijne Heeren!" zegt hij koeltjes.

Deze biedt zich aan en valt insgelijks; een derde, een vierde en vijfde zijn niet gelukkiger.

Er blijven nog twee overig, die beginnen te aarzelen, en de afwezendheid van getuigen zoeken in te brengen, die zij nu voor het eerst gewaar worden.

»Die Heeren daar," op de gekwetsten wijzende, »kunnen ons daartoe dienen,—"en hij valt aan op de beide laatste Officieren, die hij even als de vorigen eene wonde toebrengt.

Dit voorval deed zijne gunst bij het volk ten top rijzen; maar het bragt de verbittering van het groote korps

tot eene dusdanige hoogte, dat de Intendant der Marine, om dergelijke voorvallen en welligt eene moord voor te komen, genoodzaakt was den Kapitein van *de Prométheus eene wacht te geven tot zijne persoonlijke zekerheid.*

Op dit tijdstip eindigde de militaire loopbaan van Charles Cornic. Eene beantwoorde liefde, zijn huwelijk met de vrouw die hij beminde, het verlies dezer vrouw, die hij, tien dagen na zijnen trouwdag, dood naast zijne zijde vond, de langdurige wanhoop die op dit sterfgeval volgde; — alles liep te zamen om hem aan land te houden en den avontuurlijken brandenden ijver die hem tot dien tijd toe, tot zoovele roemrijke waagstukken had aangezet, te doen verflaauwen. Alleenlijk in 1770, ten tijde van de verschrikkelijke overstrooming der *Garonne*, toen de ontstelde inwoners van alle kanten de vlugt namen, met achterlating van hen die door het water overvallen waren, vermeldden de nieuwspapieren dat een oud zeeman, — nadat het verspreken van de grootste belooningen aan hen die hem wilden volgen, niemand daartoe had kunnen doen besluiten, — vier matrozen met de pistool op de borst gedwongen had om met hem in eene schuit te gaan, en dat hij, in spijt van den geweldigen stroom, het eiland *St. George* had omgevaren, onder het redden der arme inwoners die zich op boomen en daken hadden zoeken te behouden.

Een dagblad voegde er bij, dat hij dit gevaarlijk reddings-middel gedurende drie dagen en drie nachten had volgehouden, en op die wijze 600 menschen, welke hij daarenboven, eene maand lang, op eigen kosten onderhield, aan eenen wissen dood had ontrukt. Deze oude zeeman was Charles Cornic. Koning Lodewijk XVI bedankte hem door eenen eigenhandigen brief, en de stad *Bordeaux* zond hem eene acte van burgerregt.

Doch dit voorval had het bloed van den ouden kaper-kapitein in beweging gebragt. Bij het bruisen van de overstroomde rivier, dacht hij de woedende stem der golven te hooren, voelde hij het ranke vaartuig onder zijne voeten wankelen, en dacht hij een oogenblik het werken van een schip op de baren van den Oceaan gewaar te worden. Eensklaps kwamen hem al de herinneringen aan dat leven van gevaar en roem, hetwelk hij verlaten had, levendig voor den geest.

Hij zag reikhalzend en zuchtend uit naar de zee. Elken avond dacht hij in zijne droomen op het dek te zijn; als Kommandant met den roeper in de hand en met het oog een zeil in de verte volgende, dat voor hem jagt maakte. Daarbij kwam, dat men zich ten oorlog toerustte en dat *Frankrijk* geoefende handen noodig stond te hebben, om het bevel over zijne schepen te voeren. Corsic kon deze drift niet langer wederstaan; hij ging er toe over, om eene nieuwe poging te doen en een Kommandement te vragen. Na twee maanden wachtens, ontving hij een antwoord van den Minister, waarbij deze hem voor zijn aanbod bedankte en zijn verzoek van de hand wees!

Ik heb deze geschiedenis van een' weinig bekend man in het breede medegedeeld, omdat dezelve zoo karakteristiek is. Corsic was het afdruksel van den Blaauw-Officier, en zijn leven biedt een overzigt aan van al de onregtvaardigheden en kwellingen, die toen ter tijd de zeelieden van geringe afkomst te ondergaan hadden. Hetgeen hij leed, leden al de anderen op verschillende wijze en in verschillende graden. Doch de dag der wedervergelding naderde: de adel, bedwelmd door de laatste brasserijen van het gezag, drenkte zich vruchteloos in volle teugen met eenen trots die denzelven deed zwijmelen. Het was

het feest van BELSAZAR, en de DANIEL die het dreigende schrift moest uitleggen, was niet verre meer af.

Godsdienstige Monumenten op Java.

Toen MADJA-PAHIT in de vijftiende eeuw op *Java* regeerde, stond het *Jaccatrasche* onder de Koningen van *Pajajarang*, PRAWACALI en SILIWANGI. Dezen door een' Muhamedaanschen Priester vermaand zijnde, om zijn geloof aan te nemen, en daartoe niet willende overgaan, werden met hun gansche geslacht in steen veranderd. SILIWANGI *is* te zien op *Artjidomas*, (dat *is* in het *Sundasch: de acht honderd wonderen*), en PRAWACALI met de kinderen van SILIWANGI op *Batoe-toelies* of den *geschreven steen* boven *Buitenzorg*. Ook wordt op een steil bergje bij *Tjipannas* een steen vertoond, die de gedaante van een bed met een kussen heeft, en gediend zou hebben om zekeren heiligen, naar wien het bergje *Goenong Kisot* genaamd is, tot leger te verstrekken.

Volgens geruchten was er een overblijfsel van een oud kasteel in het gebergte *Karrang* bij *Tjitrap*, door de Inlanders *Kotta-Preang* genaamd. Doch bij nader onderzoek in 1778 is het gebleken dat het alleen door de natuur in eene soort van kalksteen gevormd is, hetgeen de bijna ontoegankelijke klippen tot hiertoe belet hadden na te gaan. Eveneens is het gelegen met de overlevering van eene batterij in het *Tjipaminkische*, met name *Benting-Tagal*, waarvan geene overblijfsels meer te vinden zijn.

B. G.

Bijgeloof op Timor-Koepang.

Volgens echte bescheiden bestond er vroeger op *Timor-Koepang* eene barbaarsche gewoonte. Wanneer een Kleinzoon, wiens vader en groot-vader Koning geweest waren, die waardigheid stond te aanvaarden, kwamen de Grooten en al het volk aan het strand bijeen op die plaats, welke tot de krooning plegtig was ingewijd, en *Klaiba* heet. Dan offerden zij aan de kaaimannen, van welken de Koningen van *Koepang* gelooven afkomstig te zijn, eene jonge maagd, die zij fraai uitgedost en met bloemen en versierselen opgetooid, op het uiterste van den oever vastbonden, en welke spoedig door een dezer dieren werd weggehaald. Zij geloofden, dat deze kaaiman haar tot vrouw nam en onderscheiden kon, of zij nog maagd was of niet; omdat, volgens hun zeggen, een kaaiman eens eene jonge dochter had teruggebragt, wijl hij ondervonden had dat zij geen maagd meer was.—

Bij deze offerande plagten zij nog een varken te voegen, welks borstels rood moesten zijn, benevens rijst, klappers en *sirie*-bladen.

Bij de *Javanen* heerscht een ander bijgeloof. Zij meenen namelijk, dat vrouwen die in het kraambed sterven, dwalende spoken worden, tot wering waarvan zij voor hunne kamers en huizen een visch-net hangen, of ook wel een papier, waarop eenige afbeeldsels met roode verw geschilderd zijn.

B. G.

Tijdschrift

VOOR

NEERLAND'S INDIE.

JAVA,

ten dienste van hen die over dit Eiland wenschen te reizen.

Meermalen aangezocht zijnde, om eene opgave te doen, van hetgeen er merkwaardigs te zien valt voor hen, die over *Java* willen reizen, vermeen ik dezulken geen ondienst te doen, door hier bijeen te brengen hetgeen ik, op onderscheiden togten over dit schoone Eiland, heb opgeteekend; terwijl anderen zich daardoor eene, hoewel maar oppervlakkige echter algemeene, kennis van dien grond en deszelfs inwoners kunnen verschaffen.

Alwie de kusten van *Java* nadert en door *Straat-Sunda* naar *Batavia* zeilt, staat opgetogen bij de afwisselende gezigten van heerlijke Natuurtooneelen, die hij voorbij loopt, en hij voedt den wensch om die schoone Landouwen en de trotsche bergen, die hij in het verschiet aanschouwt, van nader bij te leeren kennen. Te *Batavia* wordt zijn aandacht wel door geheel andere voorwerpen bezig gehouden, maar spoedig verlevendigt zich de eerste indruk dier fraaije Natuur-vertooningen weder, en daar men hem verhaald heeft, dat geheel *Java* zulke en nog heerlijker tooneelen aanbiedt, is het hem aangenaam te vernemen dat er tot dat Paradijs toegang is. Immers er bestaat een groote weg van *Anjer*, den westelijken uithoek, tot *Banjoewangie*, het oostelijk uitein-

de; terwijl er overal van dezen hoofdweg dwarswegen zijn aangelegd, die naar de Residentien in het midden en aan den zuid-kant van *Java* leiden.

Eer wij tot het eigenlijk doel van dit opstel overgaan, zullen wij eenige voorwerpen, die meest overal worden aangetroffen, aanstippen, ten einde niet telkens bij dezelve stil te staan. Het kan in de eerste plaats den opmerkzamen reiziger voorzeker niet ontgaan, hoe doelmatig in het algemeen de groote wegen op *Java* zijn aangelegd. Nu eens loopen ze langs het vlakke strand; dan weder over dijken, die, met onbeschrijfelijk veel moeite, uit moerassen zijn opgehaald; ginds over hooge en steile bergruggen, wanneer behalven de vier paarden, nog twee of vier buffels voor het rijtuig worden gespannen; elders door diepe valleijen; overal zijn ze voorzien van stevige bruggen, en met grint of kleine keisteentjes, waar de rivieren die opleveren, belegd; terwijl het geheel zoo doelmatig is ingerigt, dat men, langs den grooten Postweg van *Anjer* tot *Banjoewangie*, meestal 10 palen of drie en een derde uur gaans in één uur aflegt. Deze wegen zijn van groote waarde, niet alleen voor de uitbreiding der Industrie van den Javaan, maar ook voor het vervoeren van producten, voor den omloop van allerlei handelsartikelen, en voor de briefwisseling die nu overal geregeld per post gevoerd wordt, terwijl daardoor de Policie aanmerkelijk is verbeterd, en, daar het alle militaire wegen zijn, de veiligheid meer en meer is bevestigd. Onbegrijpelijk veel moeite en inspanning van krachten heeft het gekost, deze wegen eerst aanteleggen, zoo als ook het onderhoud derzelve thans nog veel arbeid vordert; vooral wanneer in de west- of regenmoesson, door zware afwateringen der rivieren, de bruggen wegspoe en,

en een gedeelte van den weg door het water wordt onbruikbaar gemaakt. Raadpleegt nu de reiziger de geschiedenis, dan zal hij opmerken hoe door deze wegen *Java* meer is bekend geworden, en hoe daardoor veel is bijgedragen tot de ontwikkeling van den rijkdom die het thans oplevert; en hij zal het als wenschelijk beschouwen, dat daar waar dit kan geschieden en vooral langs de stranden, waar de standers der bruggen door zeewormen worden doorvreten, steenen-bruggen worden aangelegd, zoo als hier en daar reeds bestaan, waardoor de Javaan van veel arbeid bevrijd, en in het algemeen veel jatie-hout zou worden bespaard.

Langs den geheelen weg vindt men den *rijstbouw* in een' bloeijenden staat. Onder *één gezigtpunt* zal men somtijds in vele streken hier den sterken buffel of twee ossen het kouter door den grond zien trekken, daar het rijst-gewas half rijp zien staan, en ginds den oogst daar van aanschouwen. Bij dezen oogst wordt de padie (rijst in den bolster) halm voor halm gesneden, waaraan mannen, vrouwen en kinderen bezig zijn; eene godsdienstige instelling die de geheele bevolking voor een vijfde gedeelte in den oogst doet deelen. De weldadige strekking hiervan voor de armen zal men geredelijk erkennen, maar bij nadenken zal men tevens opmerken hoe menig een, vooral in de Bataviasche en Buitenzorgsche Landen, die anders door den Landbouw een bestaan zou gezocht hebben, nu van de eene streek naar de andere trekt, om zich door het snijden van padie sober te onderhouden; iets waartoe hij nog meer wordt aangespoord doordien er bij den oogst meestal landelijke feesten worden gehouden, waaraan de padie-snijders deelnemen, en dus voedsel vinden voor hun lust tot vermaak en ledigheid.

De reiziger, die met een opmerkzaam oog de voorwerpen gadeslaat, zal het al spoedig ontdekken, hoe gezegend *Java* is, omdat in de onderscheiden Districten (al naar het klimaat of de gunstige ligging om altoos levend water, dat onentbeerlijk voedsel voor alle voortbrengselen van den grond, te kunnen krijgen, dit medebrengt) het *geheele jaar* door rijst wordt geplant. Immers nu kan er wel plaatselijk gebrek door misgewas ontstaan, maar nooit een algemeene hongersnood, zoo als somtijds in *Bengalen*, waar in één saisoen al de rijst voor het geheele jaar moet groeijen. Bovendien levert *Java* bij eenen matigen oogst veel meer rijst op, dan voor de voeding der inwoners noodig is; zoo dat er in de laatste jaren meestal naar *China*, jaarlijks 36,000 koijangs van dertig pikols, ieder van 125 oude ponden, zijn uitgevoerd. In 1837 was dit veel minder, door den stilstand van den Amerikaanschen handel, en daardoor was toen de rijst in de Bataviasche en Buitenzorgsche Landen zeer goedkoop. Dit zoude, indien het noodig werd, nog aanmerkelijk kunnen worden vermeerderd: en, indien men mogt slagen om de rijst, door dergelijke werktuigen als in *Amerika* daartoe worden gebezigd, geschikt te maken voor den vervoer naar *Nederland*, dan zal *Java*, wat dan ook de loop der prijsen van de koffij, suiker en andere producten voor de markt van *Europa* moge worden, alleen door dit artikel, een bloeijende Kolonie blijven.

Overal waar de grond en het klimaat daartoe gunstig zijn, zal de reiziger in groote menigte koffij-boomen aantreffen, in het gebergte veelal in geregelde tuinen en in bosschen, die slechts zoo veel uitgekapt zijn, dat de koffij genoegzaam lucht kan ontvangen, geplant. Dikwijls zal hij die ook in *paggers* en in tuintjes rondom de be-

woonde dorpen ontdekken. Hij zal deze koffij op de volgende wijze vinden behandeld. Over het algemeen, wordt dezelve door de planters en inwoners der dorpen, wanneer de vrucht rijp is, geplukt, en naar droog-schuren gebragt. Voorts wordt dezelve gestampt, uitgezocht, en daarna geleverd in 's Gouvernements pakhuizen. Hier eerst wordt de planter voor zijnen arbeid betaald. Met dit werk zijn duizenden menschen; waar onder vrouwen en kinderen, verscheiden maanden bezig.

In eenige Residentien wordt de koffij behandeld als in de *West-Indiën*. Door werktuigen en water wordt de versch-geplukte vrucht van de roode schel ontdaan, daar na gedroogd, en van de laatste schel door stampen of molens *gezuiverd*; voorts in groote kisten die zoo veel mogelijk digt zijn, opdat de lucht er niet kan indringen, bewaard, en in vaten verzonden; waardoor de koffij een groene kleur behoudt, die in *Europa* gezocht is, en waarvoor dus hooger prijs kan worden besteed.

Maar bij partikulieren die koffij-tuinen hebben zal men de beste, voordeeligste en den minsten arbeid verderende wijze vinden. De koffij wordt rijp zijnde geplukt, en naar de verzamelplaats gebragt; hier ontvangt de Plukker betaling voor de kwantiteit die hij brengt, en die volkomen rijp moet zijn. Daardoor wordt voorgekomen dat de boonen niet rijp en onrijp, zoo als altoos te gelijk aan ieder' boom zitten, worden afgescheurd, maar dat de vrucht werkelijk, gelijk dit behoort, boon voor boon wordt geplukt; terwijl de Javaan dit te liever doet omdat hij dadelijk, na zijn' arbeid, geld ontvangt. Vervolgens wordt op de verzamelplaats de koffij gedroogd, en in molens, door water, buffels of ossen gedreven, van de eerste en tweede bast ontdaan. Door dagelijksche oefe-

ning wordt in dezen arbeid behendigheid verkregen, terwijl dezelve veel minder handen vordert. Het voordeel daarvan is dus meerder gepluhte koffij, rijpe vrucht, minder schade doordien anders onder het stampen vele boonen breken, altoos gelijke behandeling en minder arbeid. Wij twijfelen dan ook niet, of overal waar plaatselijke beletzelen dit niet onmogelijk maken, zal deze wijze van behandeling langzamerhand worden gevolgd; zoo al niet in eens over eene geheele Residentie, dan althans in zulke Districten, alwaar door plaatselijke gelegenheid, dit zonder veel moeilijkheden kan geschieden. Het meer gemakkelijke voor den planter, althans de mindere zorg voor het droogen, stampen en uitzoeken, maar vooral ook het voordeel dat hij dadelijk geld ontvangt voor het versche product hetwelk hij levert, zal hem over het moeijelijker transport der natte koffij, die zes maal het gewigt der drooge te boven gaat, doen heenstappen; zoodat welligt deze, in zoo vele opzigten voordeeliger, wijze van behandeling uit vrije keus der planters meer algemeen zou kunnen worden.

In vele Residentien, vooral in het oostelijk gedeelte, *Soerabaija*, *Passoeroean* en *Bezoekie*, vindt men vele groote suiker-fabrijken, en daarbij uitgebreide suikerriet velden, waarvan de kultuur, door ondervinding geleid, verbeterd is, en een veel voordeeliger gewas, dan voor eenige jaren, oplevert. In deze fabrijken wordt meestal met ijzeren werktuigen, uit *Europa* aangebragt, gewerkt waar door het riet zoo veel meer suiker afwerpt, en de kwaliteit zoo zeer is verbeterd. Moge men niet alleen voor de suiker kultuur maar ook voor alle andere producten, die verbeteringen in den Landbouw en in de Werktuigkunde volgen, welke tot veredeling van het pro-

duct in andere tropische Kolonien reeds zijn ingevoerd; dewijl het van het hoogste belang moet worden beschouwd, dat *Java*, bij meer nabij het moederland gelegen Kolonien, daaromtrent niet achter blijve.

In sommige Residentien zal men almede de kultuur van *indigo*, *cochenille*, *tabak*, *thee*, *kaneel*, *zijde*, enz., aantreffen; en het zal den reiziger voorzeker verwonderen, als hij ziet hoe in kleine fabrijken de Javaan zelf de *indigo* door gisting uit de plant weet te trekken, hoe hij de verfstof weet te koken, en voor de verzending geheel geschikt te bereiden, en hij zal daaruit en in vele andere opzigten opmerken hoe vernuftig en hoe vatbaar de Javaan is. Immers men weet dat het voor Europeanen moeijelijk blijft, ja zelfs eene behendigheid is die men aan anderen niet kan mededeelen, om het geschikte tijdstip der gisting en den waren graad der koking van deze fraaije verfstof te kennen. Velen bewerkstelligen dit door op hun zakuurwerk dat tijdstip te berekenen, maar de Javaan doet dit, alléén op het gezigt en den reuk, dikwijls beter. Sedert 1831 is deze kultuur eerst meer algemeen geworden.

Heerlijk en prachtig is het gezigt, wanneer men van eene hoogte zijne oogen laat weiden over eene bewoonde en vruchtbare vlakte; daar liggen de Javaansche dorpen als zoo vele Eilanden, in een zee van helder groene velden, onder het donkere geboomte verscholen. Dit tooneel lacht den aanschouwer toe: maar hoe zeer zal hij zich te leur gesteld vinden, als hij in dezelve nederdaalt. Met uitzondering toch van enkele Javaansche steden, verblijfplaatsen van Regenten en andere aanzienlijke Hoofden, die, vooral in de *Preanger Regentschappen* en andere bergdistricten, uitwendig eenigzins beter zijn aangelegd, zal

hij het beklagen dat de Javaansche dorpen zoo ongeregeld zijn opgezet. Huizen, padie-schuren, ellendige hutten en buffel-kralen, alles staat er door elkander. Zeldzaam zal hij andere wegen dan smalle kronkelende voetpaden in dezelve aantreffen, die digt langs de huizen loopen, en in den regentijd voor Europeanen niet zijn te begaan, wegens derzelver diepe gaten, vuilheid en glibberigheid, vooral ook daardoor veroorzaakt, dat ieder zijne buffels in de nabijheid van zijne woning stalt in open kralen. Alleen de Hoofden der *Dessa's* en enkele zeer gegoede inwoners hebben een bamboezen of levende heining, *pägger* genoemd, om het erf dat zij bewonen. Meestal staan de huizen en ellendige hutten, die in het algemeen van bamboes zijn gebouwd en met *atap* of *allang-allang*, een soort van biezen, gedekt zijn, zoo digt op elkanderen, dat de een van den anderen zelfs het minste gerucht kan hooren. Sommigen daar en tegen staan van de anderen verwijderd en op zich zelven, terwijl het geheel overal open en toegankelijk is. Deze wijze van bijeenwooning is hoogst onaangenaam, veroorzaakt veel ongemak, ongezondheid, onzindelijkheid en onveiligheid voor brand en diefstal, ja zelfs voor plundering en moord. Bij brand wordt dat gedeelte, hetwelk onder den wind staat, stellig door de vlammen verteerd, zoo als dan ook zeer dikwijls over *Java* een geheel of een groot gedeelte van een dorp in de asch wordt gelegd. Vele gegoede Javanen hebben daarom hunne pretiosas en kleederen van waarde, in kisten op rollen, die, wanneer er brand is, dadelijk buiten 's huis wordt gebragt. — Steller dezes herrinnert zich, kort na zijne komst als Resident te *Cheribon*, berigt te hebben ontvangen, dat een groote *Dessa* te *Indramaÿo* was afgebrand, en begaf

zich dadelijk derwaarts, om in de ellende, die hij meende dat daar zoude bestaan, zoo veel mogelijk te voorzien; hij stelde zich voor, schreijende vrouwen en wanhopende mannen te ontmoeten, en gebrek aan de eerste levens behoeften te zullen vinden, daar alle de *padie-lombongs* of bergplaatsen mede waren vernield. Vier en twintig uren na den brand, bevond hij zich op de plaats; maar hoe groot was zijne verwondering, toen hij de meeste inwoners bezig vond, met in den asch te zoeken, anderen met het erf, waar hun huis gestaan had, schoon te maken, en eenigen met een nieuw huis optezetten, zonder volstrekt eenige klaagtoonen te hooren. Velen der ingezetenen waren dadelijk, toen het bleek dat er geen hoop op redding voor hunne woning meer was, terwijl de brand nog woedde, ginds en herwaarts geloopen, om uit nabij gelegen dorpen huizen te koopen, die aftebreken of liever uit elkanderen te nemen, en op de plaats, waar hunne woning verbrand was, op te slaan. Verscheiden zulke stukken kwamen, met de eigenaars, de rivier afzakken, en zoo was het geheel, in minder dan veertien dagen, hersteld. Het bleek hem, dat deze menschen dit ongeluk met eene stoïcijnsche gelatenheid ondergingen, en daaronder berustten, dewijl zij geloofden dat dit een lot was, hun van hooger hand beschoren; gelijk dan ook in het algemeen de Javaan zich het verlies van aardsche goederen beter dan Europesnen getroost, waarschijnlijk door zijn geloof aan een onverbiddelijk noodlot.

Onder de verliezen en rampen waaraan de Javaan in zijne onveilige woning bloot staat, mag men ook voornamelijk de zoogenaamde roofpartijen rekenen. In de lange donkere nachten, schromen eenige booswichten niet, zich te vereenigen, meest al bijgestaan door een of meer slechte

ingezetenen, eene zoo open en onveilig gelegen *Dessa* te overvallen, de huizen te beroovon, en zelfs de inwoners, indien zij zich niet door de vlugt weten te redden, te vermoorden. Zulke benden worden *ketjo's* genoemd, en zijn een waar ongeluk voor de goede ingezetenen van *Java*. In de oostelijk gelegen Residentien wordt daarvan meer dan in het westelijk gedeelte geleden.

Vraagt nu de reiziger naar de oorzaken van dit een en ander, dan zal hem blijken, dat dit veelal te wijten is aan de onverschilligheid der dessa-hoofden, die er geen acht op slaan, hoe huizen en hutten onder elkanderen worden opgezet, en familiën zich bij een pakken; terwijl de geringe dessa-bewoner niet gaarne hierin verbeteringen vraagt, maar het onaangename zich liever getroost dan weigering te ondervinden, of zich te doen beoordeelen als iemand wiens omstandigheden ruimer geworden zijn, waardoor hij afgunst opwekt en gevaar loopt van om gezochte redenen beboet of door dieven te eerder bestolen te worden. Beklaagt hij het nu dat in eene maatschappij, waar voor 't overige zoo veel goede orde schijnt te heerschen, zoo weinig oplettendheid en zorg wordt besteed, om aan de inwoners meer veiligheid en aangenamer woonplaatsen te verschaffen, en vraagt hij of hierin geene verbeteringen te maken zouden zijn, dan zal men hem zeggen dat overal waar de Europesche Hoofd-Ambtenaren zich deze zaak aantrekken, en, met overleg der Regenten en Inlandsche Hoofden, daartoe bevelen geven op geschikte tijden (bij voorbeeld wanneer de oogst is ingezameld, en dus de bevolking meer ledigen tijd heeft), hierin langzamerhand goede veranderingen kunnen worden gemaakt. Men zal den reiziger mededeelen dat de geringe Javaan, even als men dit ziet bij hunne Hoofden, en enkele gegoede ingezetenen,

gaarne op een afzonderlijk erf, van een *pagger* of muur omgeven, wil wonen, om alzoo meer persoonlijke vrijheid en veiligheid te genieten. Zoo zou hij door meer gemak en genot ook meer gehegt worden aan zijne woning; hij zou, gelijk wij dit bij de Inlandsche Hoofden ontwaren, steeds bezig zijn met het een of ander te vervaardigen en te knutselen; hij zoude het geneegen leeren kennen van zijn' tijd niet in luiheid te hebben doorgebragt; de zucht en aanleg tot werkzaamheid, die men bij den stillen landbouwer overal ontwaart, zou zich meer en meer ontwikkelen; terwijl men eindelijk kan verwachten dat een gedeelte van de, in bijna alle *Negrieën* bestaande, te groote bevolking zich buiten dezelve zoude nedersetten, om ook voor zich een afgezonderd huis en erf te bewonen, en zich dus meer en meer over het land zoude verspreiden: iets dat te wenschelijker is, dewijl deze te groote bevolkingen, ook hier op *Java*, alle die nadeelen voor den zedelijken toestand te weeg brengt, als in groote steden in *Europa*.

Dikwijls hoort men op *Java* de namen van *Negrie*, *Dessa*, *Kampong* en *Doeko* en daar deze plaatsen allen bijna hetzelfde voorkomen hebben en aan elkanderen gelijk zijn, met uitzondering dat de eene soms wat grooter is dan de andere, zal eene uitlegging van de beteekenis dezer namen hier niet overbodig wezen. *Negrie* en *Dessa*, hebben met elkanderen dezelfde beteekenis: het zijn of hoofdplaatsen van een regentschap, of van een zeker grondgebied, dat door één volk of maatschappij wordt bewoond, en waarop deze het regt uitoefenen, van het te bebouwen, de natuurlijke voortbrengselen als hun eigendom te beschouwen, en hun vee te laten weiden; geene anderen mogen hen hierin belemmeren of mogen hierin deelen. In den geheelen Oosterschen Archipel, althans te

Palembang en op *Sumatra's Westkust*, bestaat, onder andere benamingen, dezelfde verdeeling van den grond.

De *Hoofd-Negrieën* der Regenten, en ook van sommige Districts-Hoofden, zijn sterk bevolkt, hetgeen vooral daaraan is toeteschrijven, dat de Regent ten einde veel inwoners te verkrijgen ter zijner beveiliging, en omdat het tevens zijn aanzien vermeerdert in eene groote *Negrie* te wonen, dezelve bevrijdt van vele lasten waaraan het overige gedeelte der bevolking onderworpen is.

De *Dalm* of het Paleis van een Regent is meestal in het midden van een *Negrie* geplaatst, op eene groote vlakte, waarvan een gedeelte geheel door eenen steenen muur of stevige bamboesen *pagger* is omheind. Tusschen deze is doorgaans aan twee zijden een breede weg, waar langs de huizen der ingezetenen zijn opgerigt. Voor en ook soms achter, zijn zeer groote Pleinen, waarvan de eerste *allong-allong* wordt genoemd. Om dit breed vierkant Plein, loopen wegen langs welke huizen zijn gebouwd, en ook de *Missidjiet* of Tempel zich bevindt, waarin de Mahomedaansche Priesters, des vrijdags en op feest-dagen, met de gemeente hunne Godsdienstoefeningen houden en voorts dagelijks hunne gebeden opzeggen.

In het midden en langs de kanten van deze *allong-allong* staan doorgaans eenige waringie-boomen, die omdat ze een zeer breede, schaduwrijke kruin hebben, zeer nuttig zijn voor de menigte persoonen, die bij den Regent geroepen worden, of dagelijks zich derwaarts begeven, in de hoop dat het hem moge behagen, hen bij zich te ontbieden om hunne belangen aan te hooren.

Binnen de muur van den dalm gaat men door Poorten, over twee of drie Pleinen, die Voorhoven kunnen worden genoemd, naar het binnenste gedeelte, dat het verblijf is

van den Regent, en waar vele gebouwen staan, voor hem voor zijne vrouwen, en vrouwelijke bedienden. Binnen den eersten voorhof, is de *passeban* of ook wel *passeerbaan* genoemd, gehoorzaal, waarin alle publieke zaken worden behandeld; de tweede voorhof dient meestal voor het verblijf van Europeanen en Inlandsche Hoofden, die eenigen tijd bij hem komen doorbrengen. Alle dalms op *Java* staan ten zuiden van den *allong-allong*, en de Missidjiet ten westen met het front naar het oosten.

De *Dessa's* hiervoren omschreven (te *Palembang Doessoens* genoemd) zijn ontstaan, en kunnen ook thans nog worden opgerigt, door de vereeniging van personen, die zich verdeelen in huisgezinnen, en waarvan de Hoofden de stamvaders zijn van de volgende geslachten. De verpligting van stamvader gaat op den oudsten zoon over, en in sommige Districten op de oudste dochter. Op *Sumatra's Westkust* is de opvolger van den stamvader, de zoon van zijne zuster, en niet zijn eigen zoon of dochter. Bij overwinning of onderwerping in later tijden, zijn de stamvaders bepaald door het getal, waarover de Vorsten of Regenten de belastingen en Heeren-diensten wilden heffen.

De eene *Dessa* heeft geen gemeenschap met de andere: in ieder vindt men een eigen bestuur of regering, die als aardsvaderlijk kan worden beschouwd. De inwoners zijn verdeeld in de volgende klassen, als: de *stamvaders*, die op *Java* worden genoemd, de *bibiet* en *tiang* of het maad en de steunpilaren der *Dessa:* de *aanverwanten* van deze, die even als de stamvaders in vele Residentien onderscheiden namen dragen, en waarvan de beteekenis binnen stand aanduidt. De derde klasse zijn Oostersche vreemdelingen, en *boejangers*, die bekend zijn onder den

naam van *orang menoempang*, verblijfhouders; deze vindt men meestal in groote *Negorien* of groote *Dessa's*.

De stamvaders, zijn alleen de vruchtgebruikers van den grond en beschikkers over de wildernissen en de natuurlijke voortbrengselen. Daarom werden over hen alléén, de belastingen aangeslagen en van hen de Heeren-diensten gevorderd.

De tweede klasse of de aanverwanten der stamvaders, deszelfs kinderen, zijne jongere broeders, zusters en derzelver kinderen, enz, zijn hun behulpzaam door mede te arbeiden aan het bebouwen van hunne velden, en hetgeen overigens te doen valt. De geheele stam wordt in de *Preanger Regentschappen*, en in de Vorsten Landen op *Java*, *Tjatja* genaamd; in de overige Residentien zijn dezelve onder andere namen bekend, doch waarvan de beteekenis meestal *belasting schuldige* en *Heerendienst pligtige* aanduidt. De stamvaders zijn verpligt, voor de diensten die de tweede klasse hun bewijst, dezelve een deel aftestaan van den oogst, of van de voordeelen, die uit den arbeid, welken zij verrigt hebben of waaraan zij mede deel hebben genomen, voortspruiten. Voorts moeten zij hen onder alle omstandigheden bijstaan en verzorgen, en hen beschermen door hun voorspraak te zijn, en voor hen optekomen. Daarentegen mogen zij zonder toestemming van den stamvader niet huwen, noch zich van hem verwijderen, althans daar waar de inrigting ongeschonden is bewaard gebleven.

De *menoempangers* zijn doorgaans lieden, die een handwerk oefenen, handel drijven, of als *boejangers* in daghuur werken.

Uit de stamvaders, en door hen zelven worden het Hoofd der *Dessa*, en de Leden voor het Bestuur geko-

zen. Zij kunnen worden verwisseld en afgezet, wanneer hier voor redenen zijn. De stamvaders nemen ook alleen deel of zitting in de vergadering van het *Desa's*-bestuur, op gezette tijden of wanneer over algemeene belangen wordt geraadpleegd. De tweede en laatste klassen zijn van dit een en ander uitgesloten.

Op deze gronden, in zeer grove trekken opgegeven, rust het maatschappelijk bestaan op *Java*, dat overal zal worden aangetroffen, doch waarvan men afwijkingen zal vinden, op de drie hoofdplaatsen *Batavia*, *Samarang* en *Soerabaija*, de *Bataviasche Ommelanden*, die meestal bevolkt zijn door vreemdelingen, en daar waar de Europeanen hierop invloed hebben uitgeoefend.

De Regenten en Hoofden houden deze maatschappelijke inrigting steeds zoo vast mogelijk in stand, om dat, volgens hunne meening, daardoor alléén *Java* zoo eenvoudig en gemakkelijk kan worden geregeerd. Wanneer dezelve met eene ruwe hand werd verbroken, of uit deszelfs verband gerukt, dan zou in de eerste plaats den stamvaders het wettig regt en Eigendom, dat zij, in zoo verre als dit volgens de *adat* (1) is bepaald, op hunne familiën uitoefenen, worden ontnomen. Voorts zouden velen van de tweede klasse er ellendig aan toe zijn, om dat zij door hunne onnozelheid, volslagen onkunde, en ongeschiktheid, zich niet zouden weten te redden; en eindelijk zouden er dan overal, gebrekkigen, weduwen en weezen, en armen onverzorgd worden gevonden, die thans door de stamvaders worden geleid, beschermd en onderhouden.

De weinigen, die in vergelijking van de groote massa

(1) Dat is *de oude inrigtingen*, *de gewoonte*, *het gebruik*, het welk als de voornaamste wet door den Javaan beschouwd wordt.

der bevolking, als bedelaars in de Hoofdplaatsen, en hier en daar aan den grooten weg gevonden worden, zijn Oostersche vreemdelingen of zoodanigen, die door hunne zedelooze levenswijze en hun slecht gedrag, uit den een' of anderen stam zijn geworpen, of dien verlaten hebben.

Dat deze geheele huishoudelijke inrigting, zoo min als eenige andere regerings-vorm vrij is van gebreken, zal men geredelijk toestemmen. Zoo volgt daar onder anderen uit dat de eene stamvader een veel grooter getal huisgezinnen dan de andere tot zijne beschikking heeft, waardoor hij dan veel meer gronden kan laten bebouwen, veel ligter de lasten draagt, en meer voordeelen wint. Daardoor is dan de een meer vermogend dan de andere, zoo als er in *Europa* ook rijken en armen gevonden worden; eene ongelijkheid welke, even als die in de verstandelijke vermogens der menschen, over den geheelen aardbol in elke maatschappij wordt aangetroffen.

Kampong is eene afdeeling of wijk, in een der *Dessa's*, onder haar' eigen naam. Over dezelve zijn Hoofden, die aan het *Dessa's* bestuur onderworpen zijn of leden van hetzelve uitmaken: zij zamelen de belastingen in, en regelen verder alle publieke werkzaamheden, en diensten in hun wijk.

Doeko, te *Cheribon Djantilang* genoemd, is een gehucht of dorp op hetzelfde grondgebied van eene *Dessa*, en meestal ontstaan doordien, wegens de toenemende bevolking, de gronden, te verre van de Hoofd-*dessa* gelegen, moesten worden ontgonnen, of om andere redenen. Daarom wordt een *Doeko* altijd als het kind der *Dessa* beschouwd, en blijft aan het *Dessa's* Bestuur onderworpen, al is dezelve ook veel meer bevolkt dan de Moeder-*Dessa*. Zoo lang deze *Doekos* kleine gehug-

ten zijn in bosschen of in het open veld, is het daar, voor de bewoners, zeer onveilig, waarom deze dan ook een armoedig voorkomen hebben.

Overal zal men, zoo wel op de hoofdplaatsen als in de Binnenlanden, in de voornaamste en grootste kampongs *Chinezen* vinden, te *Batavia*, *Samarang* en *Soerabaija*, onder het bestuur van een' Kapitein en eenige Luitenants, die te zamen eenen raad uitmaken. In de Binnenlandsche *Negerieën* en *Dessa's*, wonen zij in het beste gedeelte aan rivieren, op bazaars of in de nabijheid der *allong-allongs*, en weten zich op eene behendige wijze daarvan meester te maken. Zij zijn handelaren en handwerks-lieden, smeden, timmerlieden, metzelaars, wagenmakers, kleêrmakers, schoenmakers, enz, en houden winkels van allerlei goederen, waren en levensmiddelen. In de *Bataviasche Ommelanden* zijn vele *Chinezen* landbouwers, en ook hier en daar op *Java*. Het is een ijverig, en vindingrijk volk, maar zij zijn overal de uitzuigers der Javanen; ze geven hun voorschotten, verkoopen hun hunne benoodigdheden op krediet, maken hen daar door geheel van zich afhankelijk, en behandelen hen meest altijd baatzuchtig en onbarmhartig. Daarom zijn dan ook, bij de opstanden, die op *Java* nu en dan hebben plaats gevonden, de *Chinezen*, waar zij niet sterk genoeg waren, de eerste slagtoffers geworden van de volkswoede.

In het *Tengersche* gebergte achter *Passoerosan*, en in enkele andere Residentien, leven nog volkstammen, die het Mahomedaansche geloof niet hebben aangenomen. Hun Godsdienst hunne zeden en gewoonten, zijn door onderscheiden schrijvers bekend gemaakt, waartoe wij onze lezers verwijzen. Zoo bestaat er ook nog eene klasse, meestal in berg districten, die niet in geregelde

Dessa's wonen, maar hier en daar heen trekken, om zich door het ontginnen en voor eenmaal beplanten van gronden in het gebergte, *Gaga's* genaamd, zeer sober te onderhouden. Zij worden dan ook *orang-boerong*, vogelmenschen, genoemd en derzelver getal is zoo gering, dat het niet noodig is bij hen verder stil te staan. Deze geheele bevolking van het eiland *Java* zoude, volgens de laatste opgaven, zeven millioen vijf maal honderd duizend zielen beloopen, welk getal echter waarschijnlijk verre overtroffen wordt.

Vele andere voorwerpen die den reiziger zullen treffen, zouden nog kunnen worden aangestipt, maar dan zouden wij ons te ver van het voorgestelde plan verwijderen. Zoo zouden wij nog kunnen spreken van de Oudheden, Tempels, Beelden en steenen van uitgehouwen letterschrift voorzien; van de groote en kleine bazaars of markten, die van zoo veel invloed zijn op de welvaart der Javanen; van hunne onderscheiden bedrijven, van de feesten en feestelijke optogten bij huwelijken, besnijdenissen en andere plegtigheden, waarbij groot en klein, rijk en arm, zoo veel luister ten toon spreidt, dat de eerste een groot gedeelte van zijn vermogen verspilt, en niet zelden groote schulden maakt, terwijl de laatste zijnen armoedigen toestand veel verergert, en in jaren dien niet te boven kan komen. Wij zouden kunnen uitwijden over de natuurlijke voortbrengselen van den grond, als het jattie en ander hout, voor huis- en scheepsbouw voor meubelen en allerlei benoodigdheden geschikt, de klappers, pinang en arreeng boomen, de bamboe; over de bergen hunne krachtvolle, trotsche, en heerlijke vertooningen, vulkanen, delfstoffen; over het weder, de woedende winden, regenvlagen, donder en bliksem enz., enz. Maar wij vertrouwen den rei-

ziger genoegzaam voorbereid te hebben, om hem, behalven het genot der heerlijke en schoone gezigten, die hem allerwegen maar vooral in de bergen zullen treffen, en zijn togt zoo aangenaam zullen maken, al dat niet je doen trekken, het welk noodig is, om niet geheel zonder vrucht te reizen. Wij vleijen ons dat hij de voortreffelijkheid, den rijkdom (1), en het volks karakter van *Java*, door hetgeen wij hier opgaven gemakkelijker zal kunnen waarnemen; en zullen thans ons voorstellen hem op zijne reis te vergezellen, om zijn aandacht te vestigen op dat geen wat hem merkwaardig zal voorkomen. Mogen dan ook al zijn vlugger oordeel en meerder kennis hem meer doen zien dan wij met onze mindere bekwaamheid hebben opgemerkt, toch zal hem dit, gelijk wij meenen, niet geheel ondienstig wezen. Ondertusschen raden wij hem al mede ten sterksten aan, om de voornaamste werken, die er over *Java* geschreven zijn, mede te nemen, en dezelve hier en daar na te slaan, het geen ons dikwijls bevrijden zal om te herhalen wat hem daaruit bekend zal worden.

Onze eerste togt gaat van *Batavia* naar *Buitenzorg*.

Wij rijden (zoo als op onze geheele reis) 's morgens ten vijf ure af, van het *Molenvliet*, langs de groote *Societeit* en

---

(1) Tot een bewijs van dezen rijkdom zij hier aangehaald dat, volgens het uitgegeven *Verslag van den Handel en Scheepvaart*, onder andere goederen, in het jaar 1836 zijn uitgevoerd:

Koffij 500,000 pikols elk van 125 oude ponden; *Suiker* 500,000 pikols; *Indigo* 408,000 oude ponden en *Rijst* 36,430 koijangs elk van 30 pikols.

het gebouw van het *Bataviasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen*, die thans eene buurt versieren, welke vroeger door het *moeras*, waarop dezelve zijn gebouwd, onzindelijk en onaangenaam was. Vervolgens bereiken wij een gedeelte van het bijna onafzienbaar, groote *Konings-plein*, aan alle zijden regelmatig bebouwd met groote en kleinere wit gepleisterde huizen, en waar, aan de westzijde, de nieuw gebouwde *Willems Kerk*, met een door koper gedekt koepeldak prijkt. Voorts over de *Willems Brug*, door een gedeelte van het wel aangelegd Militaire Kampement te *Weltevreden* rijdende, zagen wij het Paleis voor ons, dat eerst bestemd was voor het verblijf van de Gouverneur Generaals, en thans gebruikt wordt voor vele publieke Kantoren, en de Vergaderzaal van de Hooge Indische Regering. Wij trokken toen langs eenen, meest aan beide zijden geheel met woonhuizen versierden, weg, over *Meester Cornelis*, naar de eerste Poststation te *Bidara Tjina*. Hier herinnerden wij onzen reisgenoot, dat te *Meester Cornélis* in het jaar 1811, het lot van *Java* werd beslist, toen een Engelsch leger, van *Bengalen* herwaarts gekomen, de alhier aangelegde versterking innam, en vervolgens op geheel *Java* de Engelsche vlag deed waaijen, (1). Niets is er van dit versterkte kamp meer te zien dan een fort, hetwelk reeds vroeger bestond, en den naam droeg van *Sterreschans Meester Cornelis*, waarnaar deze geheele omtrek genoemd is.—Sedert 1808, toen men begonnen is de stad *Batavia* te verlaten en gedeeltelijk aftebreken, is bijna alles, wat wij thans zijn

(1) Men zie over dezen veldtogt B. *Hertog* VAN SAXEN WEIMAR *Beknopte beschrijving van den veldtogt op Java in* 1811. *Dordr.* 1835.

gepasseerd, zoo men *Weltevreden* uitzondert, geheel nieuws gebouwd en aangelegd. Door deze verhuizing meer naar het zuider gedeelte genieten de Europesche inwoners eene gezondheid, die thans het verblijf te *Batavia*, vroeger, en met regt, een moordkuil genoemd, in dit opzigt met elke stad in *Nederland* doet wedijveren.

Niet ver van de eerste Poststation reden wij over een *slokkan* of gegraven kanaal, dat zijn water ontvangt uit de rivieren *Tjiliwong* en *Tjikias*, op het Landgoed *Kampong Baroe*, en zich in zee uitstort, na veertig palen het land door geloopen te hebben. Voor meer dan vijftig jaren is dit kanaal reeds gegraven; het dient om een groote Landstreek, die anders dor en onvruchtbaar zoude gebleven zijn, vruchtbaar te maken, en levert tevens een bewijs op, van de zorg en onderneming-lust der Regering van dien tijd. Even voorbij de brug, die hier over deze *slokkan* geslagen is, werden wij zeer verkwikt, door een' frisschen zuidewind, die van het gebergte over eene groote vlakte stroomt. Meestal het geheele jaar door, van 's avonds acht of negen ure tot 's morgens negen of tien ure, doet zich dit koeltje gevoelen en schenkt aan deze groote vlakte tot aan *Batavia* toe, die aangename avonden, koele nachten, en verkwikkende morgenstonden, waar over zich hare inwoners zoo zeer verblijden.

Den geheelen weg over, ziet de reiziger het hooge gebergte voor zich, dat hij, naar mate hij het meer en meer begint te naderen, duidelijker onderscheidt. Vele bebouwde velden, groote troepen rundvee, maar van een veel kleiner ras dan het Hollandsche, en eenige Landhuizen, geven eene vrolijke afwisseling aan dezen togt.

Wij verhaalden den vriend, die ons vergezelde, hoe

deze geheele streek, zoo verre mijne oogen zien konden, en bovendien nog eene zeer groote vlakte meer oostelijk en westelijk gelegen, in landen verdeeld zijn die aan bijzondere personen toebehooren. De eerste eigenaren waren meestal rijke lieden, die groote lustplaatsen van steen en hout op dezelve hebben aangelegd, waaronder eenigen wel met den naam van Paleizen konden worden bestempeld. In deze streek zijn hiervan slechts overgebleven, *Tanjong Oost* van den Heer D. C. HELVETIUS VAN REMSDIJK, en *Tjimangies* van den Heer J. M. VAN BRUSCHEM. Beide deze lustplaatsen zijn afkomstig van den Heer Raad van Indië VAN REMSDIJK, zoon van den Gouverneur Generaal van dien naam.

Sedert eenige jaren zijn deze landerijen voor derzelver eigenaren voordeel gevende bezittingen geworden, waarop de landbouw hoe langer hoe meer wordt uitgebreid; zoodat *Batavia*, hetwelk in vroeger jaren van *Java* rijst noodig had, thans geheel uit de voortbrengselen van deze en Buitenzorgsche particuliere landen gevoed wordt, en daarenboven nog koffij, suiker en andere artikelen in ruime hoeveelheden van daar voor den handel ontvangt.

Van *Tjiloar*, de laatste Poststation, reden wij drie rivieren over en daalden telkens in eene aanmerkelijke diepte neder, om over de bruggen weder eene hellende hoogte te bereiken. Voorbij het fraai gelegen landhuis *Kedong Allang*, heeft men een schilderachtig gezigt op de tolbrug, die met veel kunst gelegd is over de *Tjiliwong* eene groote rivier, die bijna overal langs begroeide oevers, in eene vallei door schoone sawa-velden kronkelt. Deze overgegaan zijnde, heeft men, na in eene vliegende vaart eene aanmerkelijke hoogte op te zijn gereden, een heerlijk vergezigt over eene vlakte, die aan alle zijden door het ge-

bergte schijnt ingesloten. Daarna loopt de weg regelregt aan op het Paleis van den Gouverneur Generaal van Nederland's Indië, dat met zijne twee vleugels en breede vaçade zich als een pronkstuk voordoet, hetwelk in eene prachtige natuur, als een bewijs voor de grootheid der menschelijk kunst, schijnt te prijken. Langs de tuinen van het Paleis en eenige fraaije huizen, begeeft men zich naar het logement, waar de reiziger, hoe vermoeid ook van zijn' togt, zich naar de achter gallerij spoedt, om het heerlijkste gezigt dat hem daar wacht te genieten. In eene diepte onder hem stroomt, met een zacht gedruis, de kristal heldere rivier, als een kronkelend zilveren versiersel, door donker groene boorden omzoomd. Hij wijdt zijne oogen over eene bebouwde heuvelachtige breede uitgestrektheid lands, en stuit tegen den hemelhoogen berg, de *Salak* genaamd, die zich met majesteit boven het landschap verheft. Van zijn gespleten kruin, vertoonen zich in donkere schaduwen de diepe valleijen of kloven, die de hellingen doorsnijden, terwijl het geheel getooid is, door sterk afstekend donker en licht in een smeltend groen. In een woord een tooneel dat den opgetogen aanschouwer met eerbied en bewondering vervult, en dat, hoe dikwijls ook gezien, echter altoos schoon is en treffend. Weinig plaatsen zijn er voorzeker op *Java* waar, onder één gezigtspunt, zoo veel verrukkends is vereenigd.

Het trotsche Paleis, den hoogen staad van deszelfs bewoners waardig, maakt met zijne vleugels en pavillioenen een geheel uit, dat een vorstelijk aanzien heeft, en naar den laatsten smaak sedert October 1834 nieuw is gebouwd, toen het vorige door eene aardbeving, zoo sterk als hier gelukkig maar zelden gevoeld wordt, geheel is verwoest. Schoon zijn vooral de groote voor- en achter-

zaal, terwijl men als iets merkwaardigs, in het kabinet van den Gouverneur Generaal, de kopijën zal vinden der portretten van alle de Landvoogden van *Nederland's Indië*, welker originelen in het Paleis te *Weltevreden* worden bewaard. Deze verzameling, waarvan een gedeelte door de grootste meesters van vorige eeuwen geschilderd is, is vooral ook belangrijk, omdat zij geheel volledig is. Eene verzameling van Inlandsche wapenen, opgezette vogels, kapellen, schulpen en andere voortbrengselen der natuur, van den tegenswoordigen Gouverneur Generaal, maakt mede een sieraad van het Paleis uit.

Voor hetzelve is een ruim terras, doorsneden van rijwegen en versierd met twee vijvers. Ter regter zijde is eene diergaarde, die meer en meer belangrijk begint te worden. Uit het achterste gedeelte van het Paleis, wordt het oog geboeid door het trotsch gebergte, terwijl een groot Park tot wandelen uitnoodigt; het is doorsneden van een' kronkelenden vijver, en door bloemperken, eilandjes, lommerrijke dreven, en andere schilderachtige partijen verlevendigd, zoodat het, in den frisschen morgenstond en het koele avonduur, den wandelaar menige genoegelijke oogenblikken verschaft.

De natuuronderzoeker vindt hier ook eene verzameling van boomen, bloemen en planten die uit *China*, *Japan*, *Indië*, en van elders zijn overgebragt, bij voortduring met zorg worden onderhouden, en zich thans in een' bloeijenden staat bevinden. Deze plantentuin is door den beroemden en verdienstelijken Hoogleeraar Reinwardt aangelegd, onder de regering van den Baron van der Capellen, en zal ons steeds een dankbaar aandenken zijn aan dien edelen Landvoogd, die verdiend had, dat het geluk van zijne regering geëvenredigd was geweest aan zijnen wil, ijver,

bekwaamheid en uitstekende deugden. Alvorens dit lustverblijf te verlaten, gevoelen wij ons gedrongen hier onze hulde te brengen aan de Landvoogden, die wij hier sedert 1808 hebben gekend, en bij welke allen wij zoo dikwijls, door hunne gulle gastvrijheid, menig genoegelijk uur in dit heerlijk oord hebben doorgebragt.

Nog dienen wij hier melding te maken van de verschillende fraaije wandel- en rijwegen, die men te *Buitenzorg* aantreft. Op een' derzelve vindt men overblijfselen uit de oudheid, die, volgens overlevering, afkomstig zijn van het rijk van *Padjadjaran*, in vroeger eeuwen bekend door zijnen tegenstand aan het Mahomedaansch geloof. Dezelve bestaan in eenige groote en kleine steenen, sommigen in menschelijke gedaanten, anderen als monsters uitgehouwen; weer anderen zijn van eenig letterschrift, dat voor ons onverstaanbaar is, voorzien. De eenvoudige Javaan brengt hier, zoo als overal op *Java* waar dergelijke overblijfselen gevonden worden, zijne offerhanden, om geluk bij eenige onderneming, of redding uit netelige omstandigheden, te verkrijgen.

Onze tweede togt gaat naar *Tjandjor*, een der regentschappen in de *Preanger Landen*. De geheele weg loopt nu over hoogten en door diepten en klimt al meer en meer hoe verder men voorttrekt. De reiziger zal het onaangename van langzaam voorttegaan (dewijl er telkens buffels moeten worden voorgespannen) niet gevoelen, doordien zijn aandacht wordt bezig gehouden, door de rijke landouwen en welige natuur die hem omringt. Niets kan men zich schilderachtiger voorstellen, dan de terrasschewijze steeds hooger en hooger oploopende sawa of rijstvelden; men ziet er de krachtigste natuurtooneelen vereenigd met de zachte en bekoorlijke velden, waarop het golvend

graan welig staat te bloeijen. Voor dat wij de *Pontjak* of den hoogsten bergrug, dien wij moesten overtrekken, naderden, reden wij voorbij de fraaije en welgelegen landhuizen, *Pondok Gedé*, *Tjikoppo* en *Tjiseroa*; dit laatste op de 53 paal van *Batavia* gelegen. Uit deze landhuizen ziet men bij een heldere lucht over *Buitenzorg* en de beneden landen, in zee; met een' goeden verrekijker, onderscheidt men de schepen, en zelfs de kusten van *Sumatra*. Aan den anderen kant stuit het oog op het hemelhooge gebergte. Heerlijk en trotsch zijn deze gezigten, en die het alleen om zulke treffende natuurtooneelen te doen is, behoeft niet verder te reizen, dewijl maar zeer zeldzaam iets schooners zal worden aangetroffen.

Op de *Pontjak*, de grensscheiding tusschen *Buitenzorg* en de *Preanger Regentschappen*, vertoefden wij eenigen tijd om een uitstapje te doen naar de *Telaga Warna*, een langwerpig meer, van een' halven paal in den omtrek, dat waarschijnlijk in een' uitgebranden krater ontstaan is. Dit water op deze ontzaggelijke hoogte, de hemelhooge steile muren van bazalt-steen, waardoor het is ingesloten, de eerbied wekkende stilte die hier heerscht, dit alles maakt een' diepen indruk op den beschouwer van dit wonderlijk verschijnsel. In de verte aanschouwt men den krater van den Berg *Gedé*, welks wanden geheel uit op een gestapelde bazalt-steenen bestaan, die als zoo vele hooge pilaren of colommen zich voordoen: van tijd tot tijd ziet men er wolken van rook uit op rijzen (1).

Van de *Pontjak* daalt men eerst door eene geheel woeste en wilde natuur, waarin het hooge geboomte door eeuwen gevormd onze aandacht tot zich trekt. Daarna

(1) Men zie over dezen krater. C. G. C. REINWARDT *over de natuurlijke gesteldheid der bergen enz. in de verhand. van 't Batav. Genootschap deel 9 bladz.* 23.

bevindt men zich in eene meer bebouwde Landstreek en bereikt eindelijk *Tjipannas*, een Lustverblijf van den Gouverneur Generaal, in hetwelk men, om het natte en koude weder, des morgens en 's avonds gaarne bij den haard zich verwarmt. De zich hier bevindende tuinen leveren de groenten, Europesche vruchten en zeldzame bloemen, die den tafel van den Gouverneur Generaal versieren, en waarvan, in het bijzonder onder de groenten, eenigen zoo mals, geurig, en smakelijk zijn als in *Europa*. In de vorige eeuw werd *Tjipannas*, om deszelfs warme bron, door lijders aan sommige ziekten bezocht. In later tijden heeft men echter gemeend dat er het koude en vochtige klimaat voor vele gestellen nadeelig was.

Als men *Tjipannas* verlaten heeft, rijdt men over eenen bergachtigen weg, met afwisselende gezigten, naar *Tjanjor*. Op dezen geheelen togt heeft men dikwijls gelegenheid om de behendigheid der koetziers van de posterijen en hunne voorzigtigheid en voorzorgen tegen ongelukken te prijzen, want menigeen, die niet gewoon is om in bergachtige landen te reizen, zal niet zelden in angst zitten wanneer hij de onafzienbare, dikwijls steile, diepten moet afdalen, of digt langs afgronden rijdt, die zich gedurig op deze reis voordoen.

Tjanjor is eene groote *Hoofd-Negerie*, het verblijf van den Regent van dit Regentschap. Even buiten de plaats woont de Resident der *Preanger Regentschappen*, en zijn de publieke kantoren voor het Europeesch bestuur. Langs eenen gebaanden weg kan men van hier naar de *Wijnkoopsbaaij*, aan het zuider strand gelegen, komen.

Nu loopt de postweg naar *Bandong* over twee groote rivieren, de *Tjie Sokkan* en *Tjie Tarum*, waarover bruggen met veel kunst gelagen zijn. Op den geheelen

weg, die mede bergachtig is, zal de aandacht van den reiziger levendig worden bezig gehouden, door gezigten over lagchende velden, in diepe vruchtbare valeijen of tegen het gebergte gelegen, zoo als wij hiervoren reeds beschreven hebben en die men nimmer moede wordt, omdat ze overal afwisselen en nieuwe schoonheden aanbieden.

In eene onafzienbare vlakte ligt de *Hoofd-Negerie Bandong*, het verblijf van den Regent van het Regentschap van dien naam, die in eenen Dalm of Paleis verblijf houdt, zoo groot als er maar weinige op *Java* gevonden worden. In hetzelve is een langwerpig gebouw, voor het logies van den Resident en andere Hooge-Ambtenaren, geheel van hout en steen opgerigt; vóór is eene lange breede zaal met glazen-ramen, in het midden het woonverblijf, van twee groote en vier kleinere kamers voorzien, op de Europesche wijze fraai gemeubileerd. Hier achter is eene tweede zaal, die aan beide zijden open is, en het uitzigt heeft op een groote langwerpige vijver, waarin de lekkere goerami, en andere visch, in menigte wordt onderhouden.

Het viel ons hier te beurt, door den Regent genoodigd te worden om den nadenmiddag en avond bij hem doortebrengen. In de achterzaal plaats genomen hebbende, werden ons thee, Chinesche en Javasche confituren, en allerlei Inlandsch gebak, in groote hoeveelheid, aangeboden.

De Regenten en Hoofden in de *Preanger Regentschappen*, zoo als ook meest overal op *Java*, hebben groote liefhebberij voor paarden. Het paard is naast hunne vrouwen en kinderen het meest door hen geliefde voorwerp; zij laten het met veel zorg voeden en oppassen, en kennen een dertigtal teekenen van hetzelve, om het in alle opzigten

volkomen fraai te noemen. Bezitten zij eenige van deze dieren, dan zijn ze er gewoonlijk trotsch op. Kort nadat wij gezeten waren, werd dan ook een twaalftal paarden van Arabisch, Persisch en ander ras, rondom den vijver voor ons heen geleid; en daar dezelve alle tot de fraaisten behoorden, konden wij ze zonder vleijerij roemen, en daardoor onzen vriendelijken gastheer een genoegelijk oogenblik bezorgen. Lang en breed hield hij ons dan ook over dezelve bezig, en verhaalde onder anderen dat er zich verscheiden Hertejagers onder bevonden. Mijn vriend vernam nu, hoe deze jacht wordt gehouden, en hoe dezelve, in deze bergachtige landen, onder de grootste vermaken van de Regenten behoort. 't Is met regt eene vorstelijke uitspanning te noemen. Honderden van menschen sluiten eene groote wildernis in, waar zich herten ophouden; de jager zit meestal genoegzaam geheel naakt, op het ongezadelde paard, voorzien van een' ligten toom met eenen ontbloten, scherpen *gollok*, of inlandsche *sabel* in de hand. Het briezend paard wacht op het teeken en vliegt het hert, dat hij te zien krijgt, in gestrekten galop achter na, door ongebaande wegen, springt over diepe kuilen, door bosschen, langs afgronden, en vervolgt het angstige dier, tot dat de jager in de gelegenheid is gekomen, hetzelve in deze vliegende vaart te kappen of te houwen, dat het nederstort. Men huivert op het gezigt hiervan, en staat verbaasd over den moed en de behendigheid van den jager, maar die dan ook niet zelden zijne vermetelheid duur betaalt, of door met het paard in eene diepte ter neder te storten, of door zich aan de takken der boomen en struiken deerlijk te wonden.

Toen het donker werd en de lichten waren opgestoken,

deed de *gamlang*, of de Javaansche muzijk zich hooren, en daarna die instrumenten waarop de *rongings* of danseressen, hunne vertooningen gaven. Zeer spoedig zag men aan beide zijden der zaal, een menigte mannen, vrouwen en kinderen, zelfs moeders met hare zuigelingen, zich verzamelen, om het zoo zeer beminde en overal op *Java* gezochte vermaak te genieten. Rondom een' lamp of kandelaar, van vele lichten voorzien, vereenigden zich een twaalftal danseressen, die hier, op de maat der muzijk, om dit licht heenen dansten, hetwelk voornamelijk bestaat, in kunstige bewegingen hunner ledematen op de maat der muzijk. Nu en dan werden ze afgewisseld door enkele danseressen en eenen Javaan uit de menigte, die deze kunsten met haar verrigtten, tot groot genoegen der vele aanschouwers, welke, al naar mate der bewegingen van den danser, in een uitbundig gelach uitbarstten en door vreugde kreten hun vermaak te kennen gaven. Groot was ook hun genoegen wanneer eene *ronging* dansende recitatieve verhalen deed, of voor de vuist het eene of andere kort geleden voorval vertelde, of op dezen of genen der aanwezende vreemden, loftuitingen en aanmerkingen maakte. De *rongings* hebben hiertoe volkomen vrijheid, en daarom gebeurt het dan ook wel eens, dat de een of ander door haar wordt ten toon gesteld, wanneer hij iets berispelijks heeft gedaan, of in zijne kwade voornemens niet is geslaagd.

Ten negen uren werden wij naar de voorzaal geleid; hier wachtten ons twee der echte vrouwen van den Regent, rijk in zijden stoffen gekleed en versierd met vele diamanten en briljanten. Na onze pligtplegingen aan deze Raden Ajo's, zoo was haar titel, gemaakt te hebben, noodigde ons de Regent aan tafel, werwaarts wij

deze dames geleidden. Eenige Inlandsche Hoofd-Ambtenaren, meestal broeders, ooms en neven van den Regent, kwamen hier mede aanzitten, allen gekleed in Europesche lakens en chitsen, waarvoor de smaak al meer en meer begint toetenemen. De tafel was als het ware opgepropt met schotels van allerlei spijzen, gebak en suikergoed meest op de Inlandsche wijze toebereid; zilveren kandelaren, met verscheiden armen, verlichtten het geheel; achter de tafel stonden een groot getal meest vrouwelijke bedienden, die op de wenken der aangezetenen snel hetgeen begeerd werd aanbragten.

Zoo levendig als bij het *ronging*-spel gepraat was, zoo deftig was aan tafel het gesprek. Elk scheen zich te beijveren, om door ingetogenheid en beleefdheid uit te munten. In een uur was alles afgeloopen, de Raden Aijo's namen afscheid, en wij verlieten daarna ook onzen beleefden gastheer en de overige Inlandsche Heeren.

Aangenaam is het van hier een uitstapje te maken naar *Tjiseroepan*, eene plaats in het gebergte gelegen, en waar het zoo koud kan zijn, dat men er, even als te *Tjipannas* en op andere hoog liggende plaatsen, gaarne bij het vuur zit. Hier zijn thee-tuinen en een thee-fabrijk aangelegd: om het huis ziet men er alle Europesche groenten welig groeijen, en vooral ook rozen, die er in zulk een menigte gevonden worden, als men maar zelden elders aantreft, en er zoo schoon en geurig zijn als in *Europa*.

Van *Bandong* reden wij naar *Sumadang*. De weg levert dezelfde afwisselende gezigten op als die wij den vorigen dag genoten hadden. Een gedeelte van denzelven is om den berg *Polla*, welke vroeger overgeweden meest worden, gelegd, en in dien berg zelven uitgekapt, waar

door aan de eene zijde deszelfs hooge hellingen en aan de andere zijde diepe valeijen zich voordoen. Dikwijls ziet men hier van eene hoogte, die vrij stijl afloopt, in eene duizeling wekkende diepte welke men af moet rijden neder. Telkens om uithoeken draaijende, loopt de weg eindelijk door een rots, welke men door kruid heeft laten springen. Dit is voorzeker een van de gevaarlijkste gedeelten van den geheelen togt, omdat, wanneer de paarden niet goed gedresseerd zijn, of de koetzier niet behendig is, men gevaar loopt van in de diepte neder te storten of een ander ongeluk te beloopen.

Sumadang is even als *Tjanjor* en *Bandong*, de hoofd-*Negerie* van het regentschap, en de *Dalm* van den Regent is er een gelijksoortig gebouw als daar. De *Negerie* zelf is er almede uiterlijk zeer net en zindelijk, de wegen die er door loopen, zijn met bamboezen of levendige omheiningen aan beide zijden afgebakend, waar achter de woningen der ingezetenen schuilen. Door de geheele plaats stroomt water ten gebruike van de bewoners.

De *Preanger Regentschappen*, die wij nu bijna ten einde waren, leveren, in het algemeen, door de uitbarstingen van vele vulkanen, aan de natuuronderzoekers ruime stof voor hunne nasporingen op. Zoo hebben wij onder anderen de *Telaga Bodas* bezogt, een' uitgebranden krater, waarin even als de *Telaga Warna*, die wij boven beschreven, een ruim meer is. Als men dit overvaart, komt men aan eene plaats waar, als door een pijp of schoorsteen, een dikke kolom rook met een sterk gedruis uit den grond opstijgt. Aan de binnenzijde dezer pijp vindt men zwavel, die in gebloemde figuren tegen en om de wanden door den rook geformeerd wordt. Niet verre van hier is een plek, waar, wegens deszelfs verpestende

uitwasemende dampen, mensch noch dier kan leven, en die geheel kaal en zonder eenig plantgewas is. (1)

»Een genoegen, dat nimmer door minder aangename ontmoetingen afgewisseld wordt, is geen genoegen meer." Met deze waarheid troostten wij ons, toen wij den togt van *Sumadang* naar *Karang Sambong* ondernamen. Immers nu daalden wij geheel uit het gebergte neder, dat ons zooveel schilderachtige tooneelen had aangeboden, trokken door onbebouwde streken en woestenijen en kwamen eindelijk, na eenen vervelenden togt, te *Karang Sambong* aan.

Deze plaats ligt aan de rivier *Tjimanok* in eene vlakte, waar de hitte ons bijzonder hinderde. Aan de overzijde van den stroom staan verscheiden groote koffij-pakhuizen, waarin dit product uit een gedeelte der *Preanger Regentschappen* ontvangen wordt, en vanwaar het vervolgens langs de genoemde rivier naar *Indramajo* wordt vervoerd, een afstand om welken afteleggen, omtrent twee dagen en even zoo veel nachten benoodigd zijn. Van deze laatste plaats, waar een fort aangelegd is, en mede groote pakhuizen zijn, wordt de koffij in groote schepen naar *Batavia* of elders overgebragt.

Nu werden wij op een groot vlot, met ons rijtuig de *Tjimanok* overgezet, digt bij de plaats waar twee rivieren zich vereenigen en alzoo dezen stroom formeren. In den regentijd, wanneer door den *banjer*, deze beide rivieren op zwellen, en het water, dat met een vervaarlijk gedruis aanstroomt, zich hier te zamen pakt, gebeurt het dikwijls, dat het over de oevers loopt en een groot gedeelte van het land inneemt. Niet zelden is men

(1) Zie C. G. C. REINWARDT t. a. p. blz. 26.

den verpligt eenige uren te wachten voor men hier over kan varen, tot dat de snelle afloop van het water genoeg, eenen is verminderd.

De *banjer*, algemeen bekend op *Java*, ontstaat door sterke regens, waardoor het water der bergen in groote hoeveelheid in de rivieren wordt gevoerd, die dan in weinig uren tot aan en boven de oevers zwellen, en in haren geweldigen vaart alles mede slepen. De sterkste houten bruggen worden dan dikwijls uit hun verband gerukt en weggevoerd. Om een denkbeeld te geven van de verschrikkelijke woede van dit natuurtooneel, teekenen wij hier het volgende aan. In de Residentie *Cheribon* te *Kalitanjong* woonende, hoorden wij op zekeren tijd in den nadenmiddag het gedruis van den aankomenden *banjer*. Om de uitwerking hier van eens te zien, begaven wij ons naar een' brug, die naar een militair kampement leidde, en dus voor het overtrekken van artillerie en kavalerie sterk genoeg was. Weinig oogenblikken na onze komst, werd deze ten onderste boven geworpen, en het water rees zoo snel en zoo geweldig boven den oever, dat wij niet terug konden keeren, maar ons in een boom moesten redden om niet door den snellen stroom mede gevoerd te worden, waarin wij eenigen tijd moesten wachten, tot de woede van het water bedaard was.

Eer wij de *Preanger Regentschappen* verlaten, willen wij hier nog het volgende over deze Residentie aanteekenen. Zij is het grootste koffij-district van *Java*, waaruit jaarlijks van 100,000 tot meer dan 150,000 pikols van 125 oude ponden kunnen worden geleverd. Dit groote verschil in den opbrengst ontstaat, doordien de koffijboom somtijds als hij bloeit geteisterd wordt door zwareregen en woedende windvlagen, en dus veel van zijne

bloesems verliest. Onder de voortbrengselen die de natuur in deze Residentie oplevert, moet men vooral ook de *arreeng-boom* rekenen. Door het afkappen van deszelfs vruchten, die in vele trossen onder zijnen hoogen kruin nederhangen, wordt in bamboezen of aarden potten een vocht opgevangen, dat vervolgens tot zoogenaamde Javasche suiker wordt verkookt. Dit is een voordeel gevend product, dat over geheel *Java* en in den Oosterschen Archipel gretig wordt verkocht en overal vervoerd. Voor eenigen tijd werd een Javaan, die in het gebergte, tegen eene afhelling, onder een ligt afdakje van stroo bezig was, in een wijde open ijzeren pan, dit vogt tot suiker te koken, door een' tijger overvallen. Van de hoogte nederdalende meende hij den Javaan te bespringen, maar viel met zijn kop en eene poot in de gloeijend heete suiker. De Javaan was daardoor gered; en men vond in den omtrek aan verscheiden boomstammen het afgescheurde of afgewreven haar en vel van dit dier, dat zich hier door van de hevige pijn, die de brandende suiker te weeg bragt, wilde verlossen.

Op het grondgebied van *Cheribon*, dáár *Karang Sambong* genoemd, waren wij in de gelegenheid, om een togt te doen door de binnenlanden en het gebergte. Op deze reis, was ons eerste verblijf te *Sindang Kassie*, eene *Hoofd-Negerie* van het district van dien naam in het Regentschap *Madja* gelegen. De Regent noodigde ons bij zich, maar spoedig merkten wij, dat alles minder luisterrijk en prachtig was, dan bij den rijken Regent van *Bandong*. Van daar vertrokken wij den volgende morgen naar *Radja Galo*, de *Hoofd-Negerie* van het district, dat dienzelfden naam draagt. Even buiten de *Negerie* is een heilig bosch, door de Javanen *Kabaijan* of *gezegende plaats* genoemd.

Hetzelve binnen tredende overviel ons eene huivering door de koelte en de somberheid, die hier onder het zwaar geboomte heerschen, en wij dachten aan de heilige wonden van vroegen eeuwen in *Europa*. In eene kleine opening in het midden van dit bosch, staan eenige steenen, die welligt vroeger voor offerplaatsen hebben gedient. Eene menigte apen houdt zich hier op, die op een hun bekend geluid, van de boomen neder klimmen en zich op de vlakte scharen. Onder hen is er doorgaans een, die wegens zijne bijzondere groote en sterkte, het hoofd van de overigen schijnt te zijn; althans hij zet zich alleen op eenen groote langwerpigen steen, in de gedaante van een korte pilaar, in hun midden neder; alle de overigen vestigen op hem hun aandacht, en zoo lang hij niet genoeg van de rijst en pisang, die men hem heeft aangebragt, genuttigd heeft, durft geen der anderen het wagen iets aan te raken, en die zijn steelzucht niet kan bedwingen, wordt door hem dadelijk met een milde bui van klappen om de ooren gestraft. De Inlander, die in een mand de gekookte rijst en pisang heeft aangebragt, doet eerst een gebed, waarna hij den grooten aap zoo veel hij lust te eeten geeft, en uit den mand de in een geknepen rijst en pisang verder om zich henen werpt, doch waaraan de andere apen niet durven komen, dan ter sluips en bij wijze van stelen. Als de groote aap verzadigd is, blijft hij op zijn gemak op den steen zitten, ziet links en regts, terwijl de overigen zich verzadigen, en verlaat van tijd tot tijd zijn plaats, om dezen of genen, die zich te veel toeeigent te straffen. Nadat alles wat mede gebragt is gretig en gulzig is ingeslokt, vermaken zij zich onderling, zonder eenige vrees voor de menschen te laten blijken; de nieuwsgierigsten, en die den meesten moed hebben, naderen zelfs

den Europeschen bezoeker, en bezien en besnuffelen hem van alle kanten. Als men voor de eerste maal deze plaats, zoo als er meer op *Java* gevonden worden, bezoekt, vermaakt men zich met de sluwheid, behendigheid en vlugheid dezer dieren, die onder elkander stoeijen, sprongen maken, en klappen uit deelen. Als het gezelschap langzamerhand vertrekt, dragen de wijfjes hunne jongen, of liever deze klemmen zich aan het onderlijf der moeder vast, waarmede deze, even als de anderen, vlug in de boomen klimmen en van tak op tak springen.

Wij zagen ook op de *along-along*, voor den dalm van den Regent een zeker spel, maar dat voor de aanschouwers aangenamer dan voor de spelers moet wezen. Immers in een wijden kring van honderden van menschen traden, bij afwisseling, twee mannen voor, wier hoofden met kleedjes goed omwonden en gedekt waren, elk met een rotting dikker dan een vinger gewapend. Daarmede sloegen ze duchtig naar elkanderen en trachtten de slagen afteweren. Wanneer een van beide partijen geen lust meer heeft om de slagen van zijne behendiger tegenpartij afteweachten, gaat hij uit het strijdperk; het volk juicht dan den behendige toe, maar dit is ook al de voldoening die de kampvegter voor zijn smertelijk spel ontvangt. Als het soms gebeurt dat zij in ernst tegen elkander toornig worden, dan springen dadelijk twee of drie uit den hoop toe en scheiden hen, hetgeen dan verder geene gevolgen heeft. Het eenige vermaak van dit spel bestaat in het zien van de vlugheid en behendigheid, waarmede de slagen gegeven en meestal door zijdesprongen worden afgeweerd. Die zijn tegenpartij voor de schenen kan treffen is genoegzaam zeker van zijn gewonnen spel.

Van hier zetten wij de reis door naar *Tallaga*, mede

eene zeer groote *Negerie*, waar ons de *possaka's* (1) van het District werden vertoond; deze bestonden in een kris, en andere ijzeren gereedschappen, die met veel zorg in een houten huisje worden bewaard. Niets bijzonders was er aan deze voorwerpen te zien; dan de kenmerken van hoogen ouderdom; de Javanen hegten evenwel groote waarde aan deze overblijfselen van hunne voorvaderen, en verhalen er vele fabelachtige geschiedenissen van.—Nu reden wij over een' binnen weg, en kwamen toen weder op den grooten postweg naar *Cheribon* uit. Wij moesten bekennen, dat deze geheele streek en vooral het District *Ploembong* tot een der vruchtbaarste en meest bevolkte landschappen van *Java* behooren. Op den grooten weg reden wij voorbij de redoute te *Palimanang*; niet verre van daar is in het zoogenaamde *gekartelde gebergte*, uit kalk en steen geformeerd, eene heete bron, waar zich dikwijls boetelingen, of zij die voor heilig wenschen gehouden te worden, ophouden. Nu trokken wij door verscheiden *Dessa's*, en over twee groote Bazaars. Aan beide zijden van den weg ontdekten wij, zoo verre men zien kon, bebouwde velden, menschen en ploegvee in menigte.

De stad *Cheribon*, was vroeger eene plaats, waar veel Europeanen woonden, en die beroemd was wegens hare gezonde ligging. Thans is het Europesche kamp geheel vervallen, dewijl eene pestziekte, die in het laatst der vorige Eeuw daar woedde, de meeste Europeanen als ook duizende Javanen heeft weggerukt.

Er zijn nog twee Sultans, die niet meer regeren. In hunne dalms, vooral in die van Sultan Anum, vindt men

(1) Een maleisch woord, dat *erfenis*, *nalatenschap* beteekent.

nog de overblijfsels van een groot grotwerk, waardoor vroeger water stroomde, dat uit de bergen derwaarts was geleid. Meest overal in de berg districten, vindt men dergelijke werken: een daarvan is nog in zijn geheel gebleven, namelijk even buiten de dessa *Derma*, in het Regentschap *Koeningan*, hetwelk wel waardig is bezocht te worden. Door ingangen van ruwe steenen, komt men daar in eene, door hooge begroeide rotsen ingesloten, plaats. Een kom van water zoo helder en effen als een spiegel, waaruit in het midden eene dikke watersprong of fontein voortkomt, kantst het geheele tooneel terug, en maakt eene betoovereude uitwerking. Overal stroomt kristal helder water, en brengt, onder de kleine bruggetjes, raderen in beweging, die tegen bamboes van onderscheiden dikte slaan en een zonderlinge, maar evenwel niet onaangename muzijk doen hooren. Rondom langs de rotsen zijn voetpaden, begroeid met sterk gekleurde bloemen, boomen en planten. Het water wemelt van visschen, die men tot op den grond kan zien, en die, wanneer hun voedzel wordt aangeboden, het uit de hand scheuren. In een woord, het is een geheel dat ieder beschouwer zal bekoren. Men wil dat deze grotwerken in vroeger eeuwen, door Chinesen zijn aangelegd; hoe dit ook zij, toen dezelve in hunne volkomen schoonheid waren, zijn het zeker voor de Sultans aangename uitspanningen geweest.

De Resident van *Cheribon* woont te *Tankeel*, een plaats op drie palen van *Cheribon* gelegen. Uit het huis heeft men van voren het gezigt in de open zee, en van achteren tegen den hoogen berg *Tjermÿ*, zoo genoemd, omdat Sech Molana met Radja Galo op dezen berg verzoend zijn, of vrede gesloten hebben.

Niet verre van hier aan het zeestra
Goenong Jattie genoemd, waar tegen
Molana, den eersten invoerder van h
geloof op *Java*, wordt gevonden. Do
ven, die men met trappen beklimt en
plaatsen zijn, komt men bij het heilig gr
gen de twee laatste plaatsen niet betre
die het graf bewaken, voorspellen on
schiedt, en daarom is het voorzigtig
overtreden, dewijl deze, om de heili
in een' goeden reuk te houden, den v
ligtelijk op eene heimelijke wijze kwaad
Volgens hetgeen de Javanen, die hetzel
daarvan verhalen, is er niets bijzonder
geheel vertoont niets dat de aandacht o
hoogst merkwaardig, om den persoon di

Wij bezochten ook het Chinesche kan
rijk is, en eenen voor eenige jaren
Klinting of Chineschen Tempel bevat.
en de schilder waren daarvoor uit *Chi*
muren zijn bepleisterd en met vele Chi
beschilderd; één vak is geheel opgevu
der Chinezen, en de sommen waarvoo
dragen tot den opbouw van dezen T
bragt ik mijn' vriend in het kamp de
hem een denkbeeld te geven van de o
dit volk. De steenen huisjes zijn zeer
hebben van voren, geen vensters. 't I
hunne vrouwen en dochters leven altijd
gedeelte van het huis, en vertoonen z
straten en smalle stegen. Door hun
hebben de meesten een ziekelijk voorko

door oogziekten zijn aangetast, het gevolg zoo wel van deze morsigheid, als ook van het gebruik van een scherpe samentrekkende zalf, die zij onder de oogen wrijven om aan dezelve een' zwarten rand te geven, en ze daardoor grooter te doen schijnen. Zij houden kleine winkels van *chitsen*, *zijden*, *gouden* en *zilveren versierselen*, *juwelen* en *edele gesteenten*. Zij zijn inhalig, eigenzinnig en trotsch. Eenigen onder hen noemen zich *Sech* en *Said*, titels in *Arabië*, en geven voor afstammelingen van den grooten Profeet te zijn; deze zijn zeer beschaafd en hebben een schoon, achtbaar, mannelijk voorkomen. Het gemeene volk daarentegen is onbeschaafd en onvriendelijk, waardoor zij onder de Javanen niet bemind zijn. De grooten onder hen alleen, die, wegens hunnen handel, omgang met de Regenten en Hoofden hebben, worden door dezen, als afstammelingen van den Profeet, met zekeren eerbied behandeld.

In de Residentie *Cheribon* is de grond rijk en vruchtbaar, en de bevolking talrijk. Het levert een menigte ploeg-vee en paarden, waaronder het ras van *Koeningan*, ofschoon niet uitstekend in grootte, echter sterk en edel is. In de binnenlanden, en in het gebergte, zijn vele *Kabaÿans* door de natuur geformeerd, zoo als wij er boven reeds een beschreven hebben. *Cheribon* mag, om alle deze voorregten, onder de fraaiste en rijkste Residentien van *Java* worden gerekend, en zal wegens de vroegere en latere belangrijke gebeurtenissen, die op deszelfs grond hebben plaats gehad, altijd zeer merkwaardig blijven.

(*Het vervolg hierna.*)

J. I. VAN SEVENHOVEN.

Tjikoppo (Residentie *Buitenzorg*), *Mei 1838.*

Iets over het Inlandsch Bestuur in de Binnenlanden van Palembang, aldus bevonden in 1822.

De bevolking der binnenlanden van *Palembang* is verdeeld in twee hoofd-klassen, genaamd *matagawés* en *aliengans*.

Door *matagawés* worden die geene verstaan welke verantwoordelijk zijn voor alle opbrengsten en werkzaamheden aan de bevolking opgelegd. Zij zijn vaders van huisgezinnen, van geslachten of van gedeelten van geslachten, en het is dus zeer eigenaardig dat zij het zijn, die voor alle belastingen en lasten worden aangeslagen. *Zij* vervullen echter *persoonlijk* zelden de gewone Heerendiensten, behalven in zaken van gewigt en die vertrouwen vorderen: Onder hen vindt men de gegoedste lieden, zijnde bezitters van huis en erf, velden en vruchtboomen. *Zij* genieten het meeste aanzien, den meesten invloed, en zijn als het ware de vertegenwoordigers van het volk, zoo dat, bij de benoeming van hoofden en bij andere gelegenheden, hunne stem altoos gevraagd en gehoord wordt.

De *aliengans* zijn de overigen van de bevolking, en behooren allen tot den eenen of anderen *matagawé* die hun door de naaste verwantschap wordt aangewezen. Zij zijn de onderhoorigen van hunnen *matagawé*, helpen hem de lasten vervullen die hem zijn opgelegd, en verrigten *persoonlijk* de gewone Heerendiensten, ten zij daartoe pandelingen of huurlingen worden gebruikt.

Ik heb met geene zekerheid kunnen ontwaren of de instelling der *matagawés* en *aliengans* van *Sumatra* zelve oorspronkelijk is, of aldaar door de kolonisten van *Java* is overgebragt. Men zou uit het woord *matagawé* dit laatste kunnen afleiden; maar als men alleen let op de uitoefening, uitwerking of op het gevolg, hetwelk het

woord *matagawé* heeft, of op de verklaring mij door binnenlanders gegeven »dat toen er dorpen waren er ook » *matagawés* bestonden"—dan vindt men de herinnering aan de invoering dezer instelling geheel verloren, en laat zich de bepaling van *matagawés* aanzien, oorspronkelijk te zijn uit *Sumatra* zelve, of wel als een natuurlijk gevolg van den loop der vorming van Kolonien en Maatschappijen.

Intusschen is het zeker, dat in de vroegste tijden de ingezetenen zich zelven hebben ingedeeld of zijn ingedeeld in eene soort van *corporatien*, bij welker samenstelling—zonder dat juist elke *corporatie* een afzonderlijk huisgezin uitmaakte—de betrekking van familie echter grootelijks in aanmerking werd genomen. Het getal dezer *corporatien* was het getal der *matagawés*, en dat zelfde of een minder getal was of werd dat der dienstpligtigen aan den Vorst (*matagawé-radja*).

Voorzeker is het niet in twijfel te trekken, dat, door de vroegere Palembangsche Vorsten, eene regeling van het getal der *matagawés-radja* heeft plaats gevonden met het oogmerk om hierdoor vasttestellen een bepaald getal personen, als de geene waar over zij de belastingen en heeren diensten konden aanslaan, waarbij hun niet zal zijn ontglipt dat alle Hoofden van huisgezinnen daaronder behoorden te worden gerangschikt. Het schijnt echter dat gemelde Vorsten hunne opperheerschappij hieromtrent niet altoos gelijkelijk hebben kunnen doen werken, en dat zij—in de van de hoofdplaats verre verwijderde binnenlanden—de bepaling van het getal van 's Vorsten *matagawés* hebben moeten treffen, bij minnelijke overeenkomsten, en die overeenkomsten meer of minder voordeelig hebben aangegaan, naarmate van den invloed dien zij door af-

of nabij gelegenheid, of door andere omstandigheden, hebben kunnen bezigen.

Het getal der dorps *matagawés* (*matagawé-doesoen*) is dan ook doorgaans grooter dan dat van 's Vorsten *matagawés* (*matagawé-radja*), en het getal der eerst bedoelden verandert achtereenvolgens, naarmate de bevolking toeneemt of vermindert; maar het getal der *matagawés-radja* wordt (behoudens eenige plaatselijke uitzonderingen welke bijzonder bestaan in de nabij de hoofdplaats gelegen dorpen) in het algemeen beschouwd als te zijn onveranderlijk (*gemoeloeng*) en bestaat voor de meeste groote districten (*margas*) uit gelijke ronde getallen, en overigens uit tientallen.

Dit een en ander bewijst genoegzaam dat het getal der *matagawés-radja*, door de Vorsten met de bevolking bij overeenkomst is vastgesteld, en dat beiden, uit zwakheid en uit vrees, zich elk van zijne zijde, door de bepaling dat het getal van dezelve onveranderlijk zoude zijn, hebben willen verzekeren, dat hetzelve naderhand niet zoude worden verminderd noch vermeerderd, namelijk dat de opbrengsten en Heeren-diensten ten behoeve van den Vorst, naderhand niet zouden worden afgeslagen noch verhoogd. Het is dan ook eene daadzaak dat onder het bestuur van de Vorsten de werkzaamheden en belastingen der ingezetenen, sedert onheugelijke jaren, bijna onveranderd zijn blijven bestaan, met uitzondering van den afslag, welken zij hier en daar hebben moeten toelaten, uithoofde er de bevolking genoegzaam te niet was gegaan; en het is derhalve niet te verwonderen, dat de Vorsten het uiterste en meer dan billijk was vorderden, eer zij eene vermindering van *matagawés-radja* inwilligden, want geen genoegzame magt bezittende om in beide gevallen de billijk-

beid te handhaven, moesten zij wel allerhuiverigst zijn om van het oude aftewijken.

De bestaande inrigtingen omtrent de verhouding tusschen de *matagawés* en *aliengans* zijn op sommige plaatsen aan eenige afwijkingen van den algemeenen geest dier instelling onderhevig. In het algemeen echter is de *aliengan* in eene afhankelijke verhouding tot zijnen *matagawé;* hij helpt hem de ter zijner verantwoording gelegen opbrengsten en Heeren-diensten volbrengen, en geniet in vergoeding daar voor hulp, bescherming en ondersteuning van denzelven. Den *matagawé* zijn in het algemeen voorregten toegekend; op sommige plaatsen is hij universeel erfgenaam, op andere plaatsen zijn zijne voorregten minder; in gelijke mate verzoekt hij de hulp van de *aliengans*, of zijn deze tot die hulp meer bijzonder verpligt; en ook naar die mate bepaalt zich de mindere of meerdere graad zijner bescherming of ondersteuning hunwaarts, strekkende deze ondersteuning zich somtijds zelfs uit tot de voldoening der kosten aan de huwelijken der *aliengans* verbonden, mitsgaders tot de betaling der boeten waarin deze vervallen, en van de schulden welke zij met voorkennis van hunnen *matagawé* maken.

De gevolgen en de invloed van de instelling der *matagawés* en *aliengans* doen zich telkens voor, bij het onderzoek naar de gebruiken en naar het eigen bestuur van de Binnenlandsche bevolking. Dit onderzoek levert even zoo vele bewijzen op voor het bestaan van die instelling, dewijl alles wat men daarin vindt en duister en zonderling voorkomt, weldra zal blijken te zijn een eigenaardig gevolg van het bedoelde stelsel, zoo als ik hieronder zal aantoonen door eenige mededeelingen nopens: *den aanslag der belastingen*, *de beschikking over den grond*,

de persoonlijke vrijheid, de huwelijken, en het erfregt.

Het bij de bevolking algemeen bestaande begrip van *belasting* komt hierop neder, "dat elk district (*Marga*), dorp (*Doesoen*), en wijk (*Rega*) onveranderlijk aan dezelfde belasting onderworpen moet zijn en blijven, welke de bevolking in hare eerste overeenkomsten met de Vorsten heeft bedongen of haar is opgelegd"; en vervolgens, "dat elke *corporatie*, onder den naam van *matagawé*, gelijke lasten zoude behooren te dragen, zonder dat in aanmerking zou behoeven te komen of het getal van derzelver *individus* of *alienaus* verminderde of toenam." De verpligting tot alle lasten en opbrengsten is alzoo te vergelijken bij eene *onaflosbare, rente gevende schuld*, welke er rust op de *individus* die zich aanvankelijk onder eenen *matagawé* vereenigden, en van welke schuld de rente, onder de verantwoordelijkheid van den tijdelijken *matagawé*, altijd blijft ten laste van degenen die erfgenamen zijn van de overledenen der hier bedoelde vereeniging of *corporatie*.

Met bovengemelde begrip staat in naauw verband het regt van *beschikking over den grond* en over de wildernis. Al de gronden, en genoegzaam de geheele wildernis, worden beschouwd tot een of ander district, dorp, wijk of *corporatie* te behooren; de belanghebbenden kennen hunne grenzen, en dezelve worden door hunne naburen in het algemeen erkend. Zij kennen zich de magt niet toe om aan ingezetenen van andere dorpen gronden te verkoopen, maar zij verhuren hun dezelve en laten voorts niet toe dat in hunne bosschen hout wordt gekapt, of uit dezelve andere producten worden gehaald, dan nadat zij daartoe vooraf verlof hebben gegeven. Het verhuren van

onbebouwde gronden aan de ingezetenen van andere dorpen heeft veel plaats, ten gevolge van eene vermindering en vermeerdering van bevolking, waardoor deze gebrek en gene overvloed van grond hebben.

Het belang om, onder het denkbeeld eener onveranderlijke belasting, het getal *matagawés* en ingezetenen in stand te houden, moet de *persoonlijke vrijheid* zeer beperken. De *matagawé* in het algemeen door zijnen oudsten zoon wordende opgevolgd, zoo wordt aan zijne zonen, vooral als er maar één is, ongaarne of in 't geheel niet toegestaan om zich in een ander dorp te vestigen; en als hij geen zoon heeft dan is zijne dochter gehouden een huwelijk aantegaan, waardoor in haar dorp een man wordt overgebragt.

Wegens schulden en wegens slecht gedrag hebben somwijlen verhuizingen naar andere dorpen plaats; de dorpsgenoten van den schuldenaar betalen echter liever zijne schuld (mits dezelve niet te groot en hij overigens van een redelijk gedrag is) ten einde hem in het dorp te behouden, in plaats van hem zijnen schuldeischer te zien volgen; en de verhuizingen wegens slecht gedrag zijn te beschouwen als eene verbanning, waartoe niet dan bij hooge noodzakelijkheid wordt overgegaan.

De zoo zonderlinge instellingen en gebruiken met betrekking tot de *huwelijken* worden hier door volkomen opgehelderd. Er zijn twee verschillende huwelijken, namelijk bij *djoedjoer* en bij *ambil-anak*. Een man die bij *djoedjoer* trouwt, koopt zijne vrouw, om zoo te zeggen, van haare familie, voor eenen prijs welke naar omstandigheden hoog of laag wordt overeengekomen, waardoor de prijs van een meisje zeer verschilt van dien eener weduwe enz. Zoodra de *djoedjoer* ge-

heel afbetaald is, dan heeft hij een bijna onbepaald regt over zijne vrouw en brengt haar naar zijn dorp over; maar bij *djoedjoer*, op schuld, dan verblijft de man hangende die schuld in het dorp zijner vrouw, met wederkeerige toestemming der dorps-hoofden; na afbetaling der *djoedjoer* daarentegen behooren man, vrouw, kinderen en alle verdere nazaten uit gemeld huwelijk, tot het dorp van den man, wenwaarts als dan die geheele familie wordt overgebragt, hetwelk dikwijls aanleiding geeft tot moeijelijke *genealogische* berekeningen en geschillen, om dat de schuld van *djoedjoer* somtijds eerst door de kleinzonen wordt afbetaald.

Een man, die bij *ambil-anak* trouwt, koopt zijne vrouw niet, maar heeft ook veel minder regten op haar. Hij mag haar niet naar een ander dorp brengen: hij zelf wordt als het ware gekocht, ofschoon voor hem aan zijne familie geen prijs als de *djoedjoer* wordt betaald; hij verbindt zich althans door zijn huwelijk zoodanig aan de familie van zijne vrouw, dat hij zeer afhankelijk van dezelve is, en wordt na drie jaren *matagawé*. Bij dit huwelijk bestaat doorgaans de voorwaarde van *bagie-anak*, waardoor het eerste kind bij de moeder blijven moet, maar het tweede kind een ingezeten moet worden van het dorp waartoe dezelfs grootvader van vaders zijde behoort, en zoo vervolgens beurtelings met de volgende kinderen.

Eindelijk het *erfregt* heeft zich ook naar bovenstaande beginselen van *matagawés* en *aliengans* en van belasting moeten regelen.

Op sommige plaatsen is de *matagawé* genoegzaam universeel erfgenaam van zijnen voorganger; hij erft daar:
1°. huis en erf,
2°. de wildernis, als dezelve onder de *matagawés* verdeeld is,

3°. velden en plantsoen,

4°. vee,

5°. de *poesaka's*, als wapenen, wonder balsems, en dergelijke artikelen meer, van hunne voorouders overgekomen, en eindelijk

6°. geld, kostbaarheden enz.;

terwijl in het algemeen de *aliengans* geen aanspraak hebben op het huis en erf, indien er maar één is, noch op de wildernis, noch op veld, plantsoen, vee en *poesaka's*.

Bij het afsterven van eenen *mataguwé* zonder opvolger, dan vervalt zijne nalatenschap aan hem die genegen is, om in zijne plaats als *mataguwé* optetreden; somtijds ook wordt die nalatenschap onder de overblijvende *mataguwés* verdeeld, die als dan gelijkelijk de lasten van den overledenen moeten dragen.

Met betrekking tot het regt van beschikking over het geërfde door den *mataguwé*, valt nog het volgende optemerken: het huis en erf mag hij niet verkoopen dan met goedvinden van zijne *aliengans*, die hem zulks echter niet kunnen weigeren, dan in geval zij zelven dat huis willen betrekken, waartoe zij regt hebben zonder daarvoor iets te moeten betalen; gronden mag hij niet verkoopen maar wel verhuren, doch hij moet daarvan, zoo wel als van de velden, het vruchtgebruik aan zijne *aliengans* toestaan; de karbouwen worden bij familie feesten geslagt en gezamenlijk genuttigd, men gebruikt ze niet meer dan landbouw; de *poesaka's* worden algemeen beschouwd als een gemeenschappelijk eigendom, waarvan de *mataguwé* de bewaarder is, hij mag dezelve niet gebruiken dan bij bijzondere gelegenheden, en mag ook aan zijne *aliengans* het gebruik daarvan bij soortgelijke gelegenheden niet weigeren.

De wijzen waarop de opvolging en wording van *matagawés* plaats heeft, zijn de volgenden:

1°. *darie dauang* of door de mannen, ten gevolge van het huwelijk bij *djoedjoer*;

2°. *darie betiena* of door de vrouwen, ten gevolge van het huwelijk bij *ambil anak*;

3°. door verwantschap;

4°. door overtredingen of voor straf, en

5°. door de aanvaarding van de nalatenschap van eenen *matagawé* die zonder opvolger overleden is.

Onder overwijzing naar hetgeen ik daaromtrent hierboven onder *verkuizing*, *huwelijken* en *erfregt* gezegd heb, kan ik mij bepalen met, wat betreft de wording van *matagawés* (*matagawé-radja*) door overtreding of voor straf, bekend te stellen: dat deze wijze alleen moet worden beschouwd van toepassing te zijn wanneer de gezamenlijke ingezetenen van een district of dorp straf hebben verdiend.

De instelling van *matagawés* en *alliengana* blijkt uit al het bovenstaande daarop neder te komen: dat een gedeelte van het volk is belast en dat het andere gedeelte tot de volbrenging dezer lasten moet bijdragen, — terwijl de eerstgemelden, welke den naam van *matagawé* voeren, de geheele bevolking vertegenwoordigen.

De werking van deze instelling heeft voorzeker niet anders plaats dan met misbruiken; en de regel dat ieder *matagawé* van een dorp gelijkelijk zou behooren te zijn belast, zonder dat het getal zijner *alliengana*, hetwelk toch groot en klein kan zijn, in aanmerking behoeft te worden genomen, geeft voorzeker aanleiding tot veel onbilijkheden of tot afwijkingen en toegevendheid. Intusschen is het echter, door middel van bovengemelde vertegenwoordigers

der bevolking of *matagawée*, dat door het bestuur gemakkelijker op het volk wordt gewerkt, dan plaats zoude kunnen hebben, indien hetzelve niet onder zoodanige *corporatien* ware vereenigd.

J. C. Reizest.

De Prijs des Levens.

(*Getrokken uit het dagboek van eenen Edelman uit Bretagne.*)

Mécénas fut un galant homme;
Il a dit quelque part: Qu'on me rende impotent,
Cul-de-jatte, goutteux, manchot, pourvu qu'en somme
Je vive, c'est assez; je suis plus que content.
Ne viens jamais, ô mort! . . . . on t'en dit tout autant.

Lafontaine.

. . . . . En Joseph, de deur openende, kwam ons zeggen, dat de reiswagen gereed was. Mijne moeder en zusters wierpen zich in mijne armen. » Het is nog tijd, riepen zij, laat deze reis achterwege, en blijf bij ons." — Maar, moeder! ik ben edelman, twintig jaren oud, men moet van mij in het land kunnen spreken! ik moet dus trachten vooruit te komen, hetzij bij het leger, hetzij aan het hof. — En als gij weg zijt, zeg Bernard, wat zal er van mij worden? — Gij zult gelukkig en trotsch zijn wanneer U de vorderingen van uwen zoon zullen bekend worden. — En zoo gij, in den eenen of anderen slag omkomt? — Wat is daaraan gelegen! Wat is het leven? Moet men daaraan denken? Men denkt aan niets, dan aan de eer, wanneer men twintig jaren oud en edelman is. En wanneer ik nu eens na

eenige jaren bij U terug kom, lieve moeder, als kolonel of generaal, of wel met eenen voornamen post aan het Hof? — Wel nu, wat zal U dat helpen? — Wel, dat men mij hier zal eerbiedigen en hoogachten. — En wat verder? — Dat elk voor mij den hoed zal afnemen. — En wat nog meer? — Dat ik met nicht Jetje zal trouwen, mijne jonge zusters uithuwen, en wij daarna alle te zamen stil en gelukkig op mijne landerijen in *Bretagne* zullen gaan leven. — En wat belet U, daarmede nu dadelijk te beginnen? Heeft uw vader ons niet het schoonste vermogen hier in het land nagelaten? Is er wel tien uren in de rondte een prachtiger kasteel dan het Uwe? Zijt gij niet geacht van Uwe onderhoorigen? Is er wel een, die, wanneer gij door het dorp gaat, U niet eerbiedig groet, en den hoed afneemt? Verlaat ons dus niet, mijn zoon, blijf bij uwe vrienden, bij uwe zusters, bij uwe oude moeder, die gij bij uwe terugkomst welligt niet meer mogt aantreffen; ga toch niet in ijdelen roem verspillen, of door zorgen en bekommeringen de dagen verkorten, die buiten dien reeds zoo snel vervliegen: het leven is zoo zoet, mijn zoon, en de zon van *Bretagne* schijnt zoo heerlijk! Dit zeggende, wees zij door de vensters op de schoone lanen van het park, op de oude kastanje-boomen in vollen bloei en de kamperfoelie, waarvan de aangename geur zich door de gansche lucht verspreidde, en waarvan het groen in de zon schitterde.

In de voorkamer stonden de tuinier met zijne gansche familie, en schenen stilzwijgend en treurig te zeggen: ga toch niet heen, jonge heer, blijf toch! Hortense, mijne oudste zuster, drukte mij in hare armen, en Amelie, mijne jongste zuster, die in eenen hoek der zaal bezig was de prenten te bezigtigen van een deel van Laro-

TAINE, kwam bij mij, en mij het boek toonende, zeide zij weenende: lees! lees! broederlief? Het was de fabel van de *twee duiven*. . . . . Ik stond driftig op en weerde ze allen van mij af.—Ik ben twintig jaren oud, edelman, ik moet eer hebben, roem . . . . laat mij gaan! En met een sprong ik naar buiten. — Ik wilde juist in den wagen stappen, toen eene vrouw op de stoep verscheen. Het was JETJE! zij weende niet . . . . zij sprak geen woord . . . . maar bleek en bevend, hield zij zich naauwelijks staande. Met haren witten zakdoek in de hand gaf zij mij een laatste teeken van vaarwel, en viel buiten kennis neder. Ik sprong naar haar toe, nam haar op, drukte haar in mijne armen, zwoer haar nogmaals eeuwige liefde; en op het oogenblik, dat zij weder tot zich zelve kwam, liet ik haar aan de zorg van mijne moeder en zuster over, en liep naar mijnen wagen, zonder optehouden, of zonder om te zien.—Want had ik JETJE nog eens gezien, dan ware ik stellig niet vertrokken. — Eenige minuten daarna rolde de wagen op den grooten weg.

Gedurende langen tijd dacht ik aan niets, dan aan mijne zusters, JETJE, mijne moeder, en aan al het geluk, dat ik achter mij liet; maar deze gedachten verdwenen naarmate de kleine Torens van mijn Kasteel uit het gezigt raakten; en spoedig maakten droomen van eer- en roemzucht zich geheel van mij meester. Wat al plannen! Wat al Kasteelen in de lucht! Wat rigtte ik niet al roemrijke daden in mijnen wagen uit! Rijkdom, eer, geluk van allerlei aard, niets onthield ik mij; ik verdiende en kende mij alles toe; ten slotte mij in rang verheffende, naarmate ik op mijne reis vorderde, was ik Hertog en Pair, Gouverneur der Provincie en Maarschalk van *Frankrijk*,

toen ik 's avonds aan mijn logement kwam. De stem van mijnen bediende, die mij eenvoudig *Mijnheer de Jonker* noemde, riep mij tot mij zelven terug, en ik moest alle mijne grootheid, vaarwel zeggen. Den anderen, en de volgende dagen ging het even eens; dezelfde droomen, dezelfde bedwelming, daar mijne reis lang duurde. Ik begaf mij naar de omstreken van *Sedan*, tot den Hertog VAN C***, ouden vriend mijns vaders, en beschermer mijner familie; hij zoude mij medenemen naar *Parijs*, waar hij tegen het einde der maand wierd verwacht, mij te *Versailles* voorstellen, en een kompagnie dragonders doen verkrijgen, door den invloed van eene zijner zusters, de marquise VAN F*** eene jonge bekoorlijke vrouw, die volgens het algemeen gevoelen bestemd was tot opvolging van Mevrouw DE POMPADOUR, eene plaats op welke zij met zoo veel meer regt aanspraak maakte, daar zij reeds sedert lang de eervolle diensten daarvan vervulde. Ik kwam tegen den avond te *Sedan* aan, en daar ik mij op dat tijdstip niet naar het Kasteel van mijnen beschermer kon begeven, stelde ik mijn bezoek tot den volgenden ochtend uit, en nam mijn verblijf in de *wapens van Frankrijk*, het schoonste Hotel der stad, de gewone verzamelplaats aller Officieren, daar *Sedan* eene garnizoensplaats, en eene vesting is. De straten hebben hier een oorlogzuchtig aanzien, en zelfs de burgers eene krijgshaftige houding, die den vreemdelingen schijnt te zeggen: wij zijn landslieden van den grooten TURENNE!

Ik at des avonds aan de open-tafel, en vroeg naar den weg, door mij den volgenden dag te nemen, naar het Kasteel VAN C***, drie uren van de stad gelegen. Een ieder zal het u wijzen, was het antwoord, het is algemeen bekend; in dit Kasteel is een groote krijgsheld, een be-

roemd man, de Maarschalk Fabert gestorven. En zoo viel het gesprek op den Maarschalk Fabert. Onder jonge militairen was dit zeer natuurlijk;—men sprak van zijne veldslagen, van zijne feiten, van zijne zedigheid, die hem de brieven van adeldom deed weigeren, zoomede het halssieraad der Koninglijke Orden, hem door Lodewijk XIV aangeboden;—en vooral wierd gesproken van het onbegrijpelijk geluk hetgeen hem van eenvoudig soldaat, tot den rang van Maarschalk van *Frankrijk* had doen opklimmen; hem, die niets bezat, en slechts de zoon eens drukkers was:—het was het eenige voorbeeld, dat men te dier tijd van een zoodanig geluk konde aanvoeren, hetgeen zelfs bij het leven van Fabert, zoo buitengewoon was geschenen, dat de gemeene man zijne verheffing aan bovennatuurlijke oorzaken had toegeschreven. Men zeide, dat hij van zijne jeugd af, zich met toovery had afgegeven, en een verbond met den duivel had gesloten. En onze kastelein, even onnoozel als ligtgeloovig, bevestigde ons met den grootsten ernst, dat men op het Kasteel van den Hertog van C***, waar Fabert was gestorven, eenen zwarten man, welken niemand kende, in diens vertrek had zien dringen en daarna verdwijnen, met zich medenemende de ziel van den Maarschalk, die hij vroeger had gekocht, en hem dus toebehoorde, ook dat men zelfs nu nog in de maand Mei, het tijdstip van het overlijden van Fabert, des avonds een klein licht zag verschijnen, door dien zwarten man gedragen. Dit verhaal vervrolijkte ons nagerecht, en wij dronken eene flesch champagne-wijn, op den vertrouwelijken Démon van Fabert, hem biddende, ons ook, onder zijne bescherming te willen nemen, en ons eenige beroemde veldslagen te laten winnen, gelijk die van Corneuve en La Marfée.

Den volgenden morgen stond ik vroegtijdig op, en begaf mij naar het Kasteel van den Hertog VAN C***, een ontzaggelijk groot Gothisch gebouw, dat ik op eenen anderen tijd welligt niet eens had opgemerkt, maar dat ik nu, ten gevolge van het verhaal des kasteleins uit de *wapens van Frankrijk*, in der daad met nieuwsgierigheid, gepaard met ontroering, beschouwde.

De bediende, tot wien ik mij bij mijne aankomst wendde, antwoordde mij, niet te weten, of zijn Heer te spreken was, of bezoek konde ontvangen. Ik gaf hem mijnen naam op en hij ging heen, latende mij alleen achter in eene soort van wapenzaal, versierd met jagt-gerei en familie-portretten.

Ik wachtte eenigen tijd, en niemand kwam. »Deze loopbaan van roem en eer, die ik gedroomd had, begint dus met de voorkamer!" bromde ik in mij zelven, en begon ongeduldig te worden. Ik had reeds twee of driemalen al de portretten en al de balken der zoldering geteld, toen ik een klein gerucht in het beschot hoorde; eene niet goed gesloteue deur ging door den wind open; en ik ontdekte een zeer fraai klein vertrek, met twee groote vensters, en eene glazen-deur, die op een prachtig park uitzagen. Ik deed een paar passen in dit vertrek, doch stond plotselijk stil, op het gezigt van iets, dat ik eerst niet had opgemerkt. Een mensch lag namelijk met den rug gekeerd naar de deur, waardoor ik binnengekomen was, op eene rustbank! Hij stond op, en liep, zonder mij te bemerken, in drift naar het venster, en bleef daar eenigen tijd onbewegelijk staan, met het hoofd in de handen; vervolgens begon hij met groote passen door het vertrek te stappen, ontdekte mij nu, en ontstelde:—ik voor mij, beschaamd en uiterst verlegen wegens

mijne onbescheidenheid, wilde mij terugtrekken onder het uitstamelen eeniger woorden van verschooning, »Wie zijt gij? wat wilt gij?" zeide hij mij met eene sterke stem, en mij bij den arm vasthoudende. Ik ben de Jonkheer Bernard van Roche Bernard, en kome uit *Bretagne* . . . .

»Ik weet! ik weet het al", antwoordde hij, wierp zich in mijne armen, liet mij naast zich zitten, sprak met vuur van mijnen vader en van mijne geheele familie, die hij zoo goed kende, zoo dat ik niet meer twijfelde, of hij was de Heer van het Kasteel.

Gij zijt Mijnheer C***? zeide ik hem.—Hij stond op, zag mij met trotschheid aan, en antwoordde: »ik was het, doch ben het niet meer; ik ben nu niets meer!" Mijne verwondering ziende, riep hij uit: »geen woord meer, jong mensch, vraag mij niets meer".—Intusschen ben ik echter, Mijnheer, zonder het te willen, getuige geweest van uw verdriet en smarten, en zoo mijne verkleefdheid en vriendschap eenige verzachting daaraan kunnen toebrengen . . . .

Ja! ja! gij hebt gelijk; wel is waar, kunt gij aan mijn lot niets veranderen, maar gij zult ten minste mijnen laatsten wil, en mijne laatste wenschen aannemen; dit is de eenige dienst, dien ik van u verwacht. Hij ging de deur sluiten, en kwam zich weder bij mij nederzetten; terwijl ik ontroerd en bevende naar zijne woorden luisterde, die iets ernstigs en plegtigs in zich hadden. Zijn gelaat vooral had eene uitdrukking, zoo als ik nog bij niemand had opgemerkt. Het voorhoofd, dat ik naauwkeurig beschouwde, scheen door het noodlot, als het ware geteekend; zijn gezigt was bleek; uit zijne zwarte oogen schoten stralen vuur, en zijne trekken, hoezeer door

smarten veranderd, trokken zich van tijd tot tijd in eenen holschen spothoek te zamen.

»Hetgeen ik u zal mededeelen," zeide hij, »zal u verbazen; gij zult twijfelen . . . . het niet willen gelooven . . . . ik zelf twijfel nu nog zeer dikwijls . . . . ik zoude ten minste nog gaarne willen twijfelen; maar de bewijzen zijn hier, en er bestaan in al wat ons omgeeft, in onze inrigting zelve, gansch andere verborgenheden, waaraan wij, zonder ze te kunnen begrijpen, ons niettemin moeten onderwerpen." Hij hield een oogenblik stil, als het ware om zijne gedachten te verzamelen, streek met zijne hand over het voorhoofd en vervolgde.

»Ik ben geboren in dit Kasteel, ik had twee oudere broeders, aan welken de goederen en titels van ons huis moesten komen. Ik had niets te verwachten, dan den mantel en de bef van Abt; terwijl intusschen mijn hoofd vol was van gedachten van eer- en roem-zucht, die mij het hart deden kloppen. Mij diep ongelukkig voelende, zoo in de vergetelheid te moeten leven, en reikhalzende naar eenen grooten naam, dacht ik aan niets, dan aan de middelen, om mij vermaardheid te bezorgen, en werd daardoor geheel ongevoelig voor alle genoegens en zoetheden van het leven. Het tegenwoordige had voor mij geene waarde; ik leefde alleen in de toekomst, die mij ondertusschen niet dan de somberste uitzigten aanbood. Ik was bijna dertig jaren oud, en was nog niets. Juist te dier tijd, verhieven zich in de hoofdstad van alle zijden vermaarde letterkundigen, welker faam tot in onze provincie doordrong. Ach! zeide ik meermalen tot mij zelven, zoo ik mij ten minste maar eenen naam in de letterkunde konde maken; het ware toch steeds roem, en dat is het juist, wat het

geluk uitmaakt. Vertrouweling van mijnen kommer was een oude bediende, een oude neger, die sinds in dit Kasteel reeds lang vóór mijne geboorte had bevonden, en stellig de oudste van het geheele huis was; want er was niemand, die zich kon herinneren, hem in betrekking te hebben zien komen: het volk van de omstreken beweerde zelfs, dat hij den Maarschalk Fabert had gekend, en bij diens dood was tegenwoordig geweest....."

Onwillekeurig beving mij eene huivering. Mijnheer van C***, merkte dit op, nieuwsg en vreesg, wat mij deerde? Niets, antwoordde ik, maar tegen wil en dank dacht ik aan den zwarten man, waarvan ons den avond te voren de kastelein had gesproken.

Mijnheer van C***, vervolgde:

»Op zekeren dag gaf ik mij in bijzijn van Ilaco, (deze was de naam van den neger), geheel aan de wanhoop over wegens mijne vergetelheid, en de nutteloosheid van mijn leven, en riep uit: Ik gave *tien jaren* van mijn leven, om in de eerste rijen onzer schrijvers geplaatst te wezen. — *Tien jaren*, antwoordde hij koelbloedig, dat is veel; zeer veel betaald voor eene zaak van zoo weinig waarde; intusschen ik neem uwe tien jaren aan, en houde ze; vergeet uwe beloften niet, ik zal de mijne vervullen. — Ik kan u niet zeggen, hoe verbaasd ik was, hem zoo te hooren spreken; ik geloofde, dat de ouderdom zijn verstand had gekrenkt; ik haalde glimlagchend de schouders op, en verliet eenige dagen daarna dit Kasteel, om eene reis naar *Parijs* te doen. Daar aangekomen, vond ik mij op eens in het midden van het verkeer met alle letterkundigen. Hun voorbeeld moedigde mij aan, en ik gaf spoedig verscheiden werken uit, waarvan ik u de buitengewoon goede ontvangst niet

zal verhalen . . . . Geheel *Parijs* moest zo hebben; de dagbladen weergalmden van mijnen lof; de nieuwe naam, dien ik had aangenomen, werd beroemd, en nog gisteren, zelf door u, jong mensch, bewonderd. . . . ,"

Hier brak een gebaar van verwondering, dat ik maakte, het gesprek af . . . . Gij zijt dus niet Mijnheer de Hertog VAN C***? riep ik uit.

»Neen", antwoordde hij koel. En ik zeide tot mij zelven: een beroemd letterkundige . . . . zou hij dan MARMONTEL wezen? of D'ALEMBERT? of VOLTAIRE?

Mijn onbekende zuchtte; een glimlach van verdriet en verachting verscheen even op zijne lippen, en daarna hervatte hij zijn verhaal:

»De letterkundige vermaardheid, die ik zoo benijd had, was spoedig onvoldoende, voor eene zoo vurige ziel, als de mijne. Ik haakte naar edeler ondernemingen, en zeide tot IJAGO, die mij naar *Parijs* gevolgd was en mij niet meer verliet: Er is geen wezenlijke roem, geene werkelijke vermaardheid dan die, welke men in de Militaire loopbaan verkrijgt. Wat is een letterkundige? Wat een dichter? Niets. — Maar van een groot veldheer, een groot Generaal met zijn leger, daarvan valt te spreken: zie daar het lot hetgeen ik benijde, en voor eene groote Militaire vermaardheid gave ik *tien* mijner overige jaren." »Ik neem ze aan, riep IJAGO, en ik houde ze; zij behooren mij, vergeet het niet."

Ik gevoelde mij op nieuw ontroerd; mijn onbekende dit opmerkende, hield even stil, en vervolgde toen:

»Ik had het U immers gezegd, jong mensch; gij kunt mij niet geloven; dit alles schijnt U een droom te wezen, eene hersenschim! . . . mij zelven ook . . . . en evenwel zijn toch de rangen, de eertitels, die ik verkre-

gen heb, geene begoocheling: die troepen, die ik in het vuur heb gevoerd, die ingenomene verschansingen, die veroverde vaandels en standaarden, die overwinningen, waarvan gansch *Frankrijk* heeft weergalmd .... dit alles was mijn werk .... al de roem daarvan was de mijne ....."

Terwijl hij, met groote schreden door het vertrek stappende, dit alles met vuur had gezegd, was ik van verbazing geheel verbijsterd, en vroeg mij zelven: Wie is hij dan toch? zou hij Corneij wezen? of Richelieu? of de Maarschalk van Saxen?

Van dezen staat van overspanning viel nu mijn onbekende tot neerslagtigheid terug, en mij weder naderende, zeide hij met een somber gelaat:

»Iago had de waarheid gezegd; spoedig walgde mij ook deze ijdele rook van krijgsroem, en ik verlangde, alleen naar de wezenlijke en stellige goederen dezer wereld, goud en rijkdommen; en toen ik alsdan dezen, ten koste van vijf of zes jaren mijns bestaans, aan Iago vroeg, gaf hij ze mij ook ..... In der daad, jong mensch, het geluk vervulde alle mijne wenschen niet alleen, maar overtrof ze zelfs; landerijen, bosschen, kasteelen .... Dezen echtend nog, was dit alles nog in mijne magt; en zoo gij hieraan, zoo gij aan Iago mogt twijfelen ..... wacht slechts .... een weinig nog .... dan zal hij komen ..... en gij kunt zelf zien, U met uwe eigen oogen overtuigen, dat, hetgeen U in mijne rede verbijstert, ongelukkiglijk maar al te waar is."

De onbekende ging naar den schoorsteen, zag naar den klok, trilde van schrik, en vervolgde, met een zachte stem:

»Heden echtend, bij het aanbreken van den dag, ge-

voelde ik mij zoo afgemat en zwak, dat ik naauwelijks konde opstaan.

»Ik schelde om mijnen bediende. In stede daarvan kwam IJAGO.—Ik weet niet wat mij deert? zeide ik, zoo uitgeput voel ik mij.—Dit is zeer natuurlijk, meester! het oogenblik is nabij.—Welk oogenblik? zeide ik.—Wel begrijpt gij dat niet? De Hemel had U bestemd 60 jaren levens. Gij waart 30 jaren oud, toen ik begonnen ben, U te dienen.—IJAGO, vroeg ik met schrik, spreekt gij in ernst?—Wel zeker, meester! in vijf jaren tijds hebt gij in roem vijf-en-twintig jaren bestaans verspild. Gij hebt die mij gegeven, nu behooren zij mij, en deze dagen, van welke gij beroofd zijt, worden nu bij de mijne gevoegd.—Wat! was dit de prijs uwer diensten?—Anderen hebben er nog vrij wat meer voor betaald; getuige zij FABERT, dien ik ook beschermde.—Zwijg, zwijg, riep ik hem toe. Het is niet mogelijk, het is niet waar.—Het is wel; maar maak U intusschen slechts gereed, want gij hebt nog maar een half uur, te leven.—Gij steekt met mij den spot! Gij bedriegt mij!—In geenen deele; reken zelf ... vijf-en-dertig jaren, die gij werkelijk geleefd hebt, en vijf-en-twintig die gij hebt verloren! Dit maakt te zamen zestig. Dat is uwe rekening; ieder heeft de zijne.—Hij wilde heengaan, ... en ik voelde mijne krachten verminderen, het leven mij ontglippen.—IJAGO! IJAGO! riep ik, geef mij eenige uren, nog maar eenige uren.

»Neen, neen, antwoordde hij, die zoude ik nu van mijne rekening moeten aftrekken, en ik ken beter, dan gij, den prijs des levens. Er is geen schat, groot genoeg, om daarmede het bestaan van twee uren te betalen.—Ik konde naauwelijks spreken, mijne oogen verduisterden zich, ik

voelde reeds den koilen dood in mijne aderen.—Welaan, zeide ik, mij geweld aandoende, neem deze goederen terug, waarvoor ik alles heb opgeofferd. Geef mij slechts *vier* uren, en ik sta mijn goud, mijne rijkdommen, al mijnen overvloed af, waarnaar ik zoo vurig verlangd heb. —Het zij zoo! gij zijt een goede meester geweest, ik heb voor U wel iets over; ik stem er in toe.—

»Ik gevoelde mijne krachten mich weder verlevendigen, en riep verder: *vier* uren, het is zoo weinig! .... Jago! .... Jago! .... nog *vier* uren, en ik sta af al mijnen letterkundigen roem, alle mijne werken, al hetgeen, dat mij eene zoo hooge plaats in de achting der wereld had gegeven.—*Vier* uren hiervoor; riep de neger met verachting. Het is zeer veel; maar het zij zoo, ik wil U de laatste gunst niet weigeren.—Niet de *laatste*, antwoordde ik, de handen vouwende .... Jago! Jago! ik smeek U, geef mij tot heden avond, de twaalf uren, den geheelen dag; en laten al mijne daden, al mijne overwinningen, mijne geheele militaire beroemdheid, alles voor altoos uit het gedenken der menschen uitgewischt wezen .... laat er ook niets van op de aarde blijven .... Dezen dag .... Jago; niet waar .... Jago, dezen ganschen dag .... zult gij mij geven; en ik zal overtevreden zijn.—Gij maakt misbruik van mijne goedheid, zeide hij, en ik laat mij door U verleiden. Maar nog eens, het zij zoo, ik geef U uitstel tot zon's ondergang. Vraag mij nu echter niets meer. Dus tot heden avond dan kom ik U halen.—En hij is vertrokken," vervolgde mijn onbekende in wanhoop, »en deze dag, op welken ik met U spreek, is mijn laatste!"

—Vervolgens zich naar de glazen deur, die open was, en op het park uitzag, keerende, riep hij uit: »ik zal dus niet meer dezen schoonen hemel, dit groene gras, deze

hebbers beken zien; niet meer deze geurige lucht der lente inademen. O! onzinnige, die ik was. Deze goederen, die God aan iedereen geeft, voor welken ik ongevoelig was, en waarvan ik nu eerst de zoetheid begin te begrijpen, had ik nog, gedurende vijf-en-twintig jaren, kunnen genieten! En nu heb ik mijne dagen verspild, opgeofferd voor eene ijdele hersenschim, voor eenen dorren roem, die mij niet gelukkig gemaakt heeft, en vóór mij gestorven is ..... zie daar!" riep hij, mij met de hand tevens eenige boeren toonende, die al zingende door het park gingen, om zich naar hun werk te begeven, »wat zoude ik er nu niet voor geven, om slechts in hunnen arbeid en in hunne ellende te kunnen deelen! — Maar ik heb hier beneden niets meer te geven, noch te hopen, niets! .... zelfs niet eens het ongeluk! ...."

In dit oogenblik trof een zonnestraal, een straal der meizon, zijn bleek en verwilderd gelaat. Als het ware buiten zich zelven greep hij mijnen arm en zeide: »zie! ... zie toch!

»Hoe schoon schijnt de zon! en dit alles moet ik verlaten!

»Ach! laat ik er ten minste nog van genieten .... laat ik van dezen geheelen zoo helderen en schoonen dag, die voor mij geen volgenden heeft, tot het laatste oogenblik toe genoot hebben!"

En met één sprong hij in het park, en verdween om den hoek eener laan, eer ik hem had kunnen vasthouden. Maar, om de waarheid te zeggen, ik had er ook de kracht niet toe, ... ik viel neder op de rustbank, ontroerd, verpletterd van hetgeen ik zóo pas gezien en gehoord had. Ik stond weder op, en stapte heen en weer, om mij zelven te overtuigen, dat ik wakker was, en niet

droomde . . . . Nu ging op eens de deur open, en een bediende zeide: »ziedaar mijn' Meester, Mijnheer de Hertog VAN C***!" Een man van een zestigtal jaren en van een aanzienlijk voorkomen trad binnen en vroeg, mij de hand biedende, om verschooning, mij zoo lang te hebben laten wachten. »Ik was niet op het Kasteel," zeide hij »ik kom uit de stad, waarheen ik geweest ben, om met eenen geneesheer te raadplegen over de gezondheid van mijnen jongeren broeder, den Graaf VAN C***. »Is zijn leven in gevaar?" vroeg ik. »Dat, God dank! niet, Mijnheer, antwoordde de Hertog; maar in zijne jeugd hebben denkbeelden van eer- en roem-zucht zijne verbeelding opgewonden, en eene zeer ernstige ziekte, die hij onlangs gehad heeft, en waaraan hij bijna gestorven was, heeft hem in het gehengen eene soort van verbijstering achtergelaten, die hem steeds doet gelooven, dat hij niet meer dan éénen dag te leven heeft; daarin bestaat zijne krankzinnigheid!"

Nu was mij alles klaar.

»En laat ons nu, jong mensch, vervolgde de Hertog, aan u denken, en zien wat wij voor uwe bevordering kunnen doen. Wij, zullen tegen het einde dezer maand naar *Versailles* vertrekken, waar ik u zal voorstellen." »Ik erken uwe goedheden voor mij Mijnheer de Hertog; maar ik zal er geen gebruik van maken en kom er u voor bedanken.—Wat! gij zoudt van het Hof, en alle voordeelen, die u daar te wachten staan, hebben afgezien?—Ja, Mijnheer!—Maar, bedenk toch, dat gij met mijnen invloed daar spoedig vooruit zult komen, en dat gij met een weinig ijver en geduld, ... ligtelijk van nu af in een tiental jaren . . . . *Tien jaren verloren!* riep ik uit.—Wel nu! antwoordde hij met verwondering.

is dit te veel voor den roem, het geluk, de eer? . . . . Kom aan, jong mensch, wij vertrekken naar *Versailles*.— Neen, Mijnheer de Hertog, ik keer terug naar *Bretagne*, en bidde u nogmaals mijnen dank, en dien mijner familie te willen aannemen.—

Het is dwaasheid! riep de Hertog.

En ik, denkende aan hetgene ik gezien en gehoord had, zeide tot mij zelven: Het is zeer verstandig!

Den volgenden morgen was ik reeds op reis; en met welk genoegen zag ik mijn Kasteel van Roche Bernard, de oude boomen van mijn park, de schoone zon van *Bretagne* terug!

Ik bevond mij weder onder mijne onderhoorigen, mijne zusters, mijne moeder, en het geluk! . . . . hetgeen mij sedert niet verlaten heeft; want acht dagen daarna was Lucy mijne vrouw!

Bijdrage tot bevordering der invoering van het stelsel der nieuwe Maten en Gewigten, in verband met de Publikatie van 1 Jan. 1838.

Het schoone, het volkomene van het nieuwe stelsel, het aangename, spoedige en meer zekere der tiendeelige rekenwijze, in tegenoverstelling van het bij vergelijking gebrekkige en omslagtige der in gebruik zijnde, nu bij onderscheiding te noemen oude Maten en Gewigten, alsmede de in verband daartoe staande berekeningen, zijn onderwerpen, reeds zoo herhaaldelijk door geleerden en ook door beoefenende personen beschreven, dat het als min noodzakelijk zoo niet overtollig moet worden beschouwd om daarbij te

blijven stilstaan. De behoorlijke beschouwing daarvan zou ook tot eene te groote uitgebreidheid leiden.

Tot de invoering hier te lande van dat wijsgeerige stelsel is door het Gouvernement besloten. Het tijdstip voor eene algemeene toepassing daarvan zal nader worden bepaald; doch voor een gedeelte is de aanvankelijke invoering reeds vastgesteld op den eersten Julij nu aanstaande, te weten: volgens § I der Publicatie, voor de *lengte* en *oppervlakte*, die door de Landmeters en Kontroleurs bij de landelijke inkomsten en de kultures, van den 1sten Julij af aan, naar het nieuwe stelsel moeten worden uitgedrukt.

De uitvloeisels van dat begin zullen zich al spoedig doen ontwaren en gevoelen, in eene aanzienlijke uitgestrektheid en bij zeer vele openbare aangelegenheden, waarmede zij in aanraking moeten komen. Het zoude te bejammeren wezen, wanneer bij het aan dat begin volstrektelijk verbonden gebruik der uitdrukkingen van: *Nederlandsche El*, *Roede*, *Bunder* en *Mijl*, op die nieuwe afmetingen moest worden toegepast de waarde, b. v. der *oude ponden*, *pikols* en *kattics*. Wanneer thans de moeite dier herleidingen gedaan werd, zoude de noodzakelijkheid worden daargesteld om later nog eens, wanneer naauwelijks eenige gemeenzaamheid met dat gemengde tusschen-stelsel zoude ontstaan wezen, op nieuw en bij herhaling de denkbeelden te leiden, en te doen overgaan tot de waarde en betrekking der *Nederlandsche ponden*. Als wenschelijk is het dus te beschouwen om van den 1sten Julij af aan, bij het bevelen begin, ook de uitdrukkingen van het *nieuwe gewigt* te bezigen, bij al de zaken waarvoor de uitdrukkingen der *nieuwe lengte- en oppervlakte-maten* reeds zijn voorgeschreven. Dit wordt aangeprezen door het belang om een' tweeden overgang van algemeene denkbeelden op het onder-

werp te vermijden, maar ook door het meerdere gemak en de andere voordeelen, die in de grootere volkomenheid van al hetgeen het stelsel betreft, gelegen zijn.

De Ambtenaren hierboven aangewezen, zijn in de eerste plaats betrokken bij dezen gedeeltelijken overgang tot het nieuwe stelsel; maar de aard der zake doet bij het minste doordenken ontwaren, dat al dadelijk vele bijzondere belangen daarmede in aanraking moeten komen, en gevolgelijk de vereischte kennis van het onderwerp ook voor deze eene behoefte wordt. Onder die bijzondere belangen behooren b. v. de zoodanige, welke in betrekking staan tot de ondernemingen van kultures op kontrakten met het Gouvernement, voor welke kontrakten bij het nieuw aangaan derzelve, de dadelijke toepassing van al de nieuwe uitdrukkingen van het stelsel noodzakelijk is, uithoofde dezelve voor eene reeks van jaren gesloten worden, en de herleidingen van de oude in de nieuwe Maten en Gewigten, zeer gebrokene sommen en getallen voortbrengen.

Voor de belanghebbenden in het algemeen wordt slechts vereischt, om zich eigen te maken de weinige nieuwe benamingen van Maten en Gewigten, die allen onderling in eene schoone en gemakkelijke verhouding tot elkander staan; en welker zamenstelling door hare eenvoudigheid kan geacht worden onder het bereik der vatbaarheid van alle menschen te vallen, immers ongetwijfeld voor zoo ver ieders stand en behoefte het begrip daarvan noodzakelijk maakt.

Herleidingstafelen tusschen de oude en nieuwe grootheden, zijn bij den overgang tot het nieuwe stelsel vooreerst noodzakelijk, zoo wel omdat de aanknooping van het nieuwe aan het slot van het oude, eene vergelijking der verschillende grootheden vordert, als ook om in de denkbeelden den overgang tot stand te brengen tusschen de

betrekking der geldswaarde tot de verschillende grootheden;—doch bij eene goede geneigdheid in het belang der zaak en doelmatige behandeling derzelve, moeten de Herleidingstafelen al zeer spoedig voor de dagelijksche behoefte minder gevorderd of geraadpleegd worden, en zulks enkel door het middel om zich met de nieuwe Maten en Gewigten goed bekend te maken. Iedereen stelle zich de groodheid van elke, door eene bijzondere benaming aangeduide, Maat en Gewigt, in derzelve natuurlijke grootte, zinnelijk voor den geest. Hierdoor is de kennis verkregen van de oude Maten en Gewigten, en om daarvoor de nieuwe in de plaats te stellen, behoort men de Nederlandsche *El*, *het Pond*, *de Kan*, *de Kop*, *de Wisse*, enz. te zien, te voelen, en zulks bij herhaling te doen, afgescheiden van de verhouding tot de oude grootheden; en wanneer daarbij dan eenmaal de betrekkelijke geldswaarde of prijzen, bij herleiding van het oude, worden overgebragt op de nieuwe, door zinnelijke voorstellingen bekend geworden, grootheden, en altijd, waar zulks uitvoerlijk zal zijn, regtstreeks zonder verdere aanhaling of vermelding van het oude, de uitdrukkingen uitsluitend op het nieuwe worden toegepast, dan moet spoedig het gebruik der Herleidingstafelen verminderen en in verval geraken.

Tot eene zinnelijke voorstelling der nieuwe grootheden kan bij voorbeeld zeer bevorderlijk zijn, om de Nederlandsche el nevens den voet op den grond te zetten, en op te merken tot hoever het bovenend bij de heup reikt; om met vijf palmen of de helft van de el, den arm te meten, van uit den schouder tot aan den pols der hand;—om zich aan eene gewone tafel, in eene kamer, plaats of tuin, eene lengte of een vierkant voor den geest te stellen, na de opmeting daarvan met de Nederlandsche el te hebben

gedaan ; — om op gelijke wijze door
merken, de in een vaas, kom of sch
veelheid van eenig voorwerp, door
Nederlandsch pond of den inhoud eene
of kop, opgeleverd ; — om dit ook o
toetepassen ; — en om dan voortaan, n
de nieuwe benamingen der grootheden
spreken, zonder vergelijkingen met d

Toen in het jaar 1829 het tarief
van het hout (*Staatsblad* N°. 104.)
het dadelijk wenschelijk dat van de be
verbruik en de verantwoording toe,
anders gebezigd werd dan de Nederla
makkelijk en eenvoudig zulks had k
door de ondervinding in een der Resi
bleken. Aldaar werd aan elken Reg
en aan elk Europeesch en Inlandsch A
in betrekking staande, voorloopig een
digde Nederlandsche el uitgereikt,
voorstelling gevoegd de noodiging, o
af aan voor het hout enkel bij de
spreken en te schrijven ; — en hierme
oogenblik af aan en zonder de minste
deel voor alle ruw en gezaagd hout,
delingen met het Gouvernement betre

In den geest dezer bijdrage zijn re
Courant van 23 Mei jl. no. 41, opge
voudige herleidingen en eenige kleine t
kelijk betrekking hebben tot het bov
ophanden begin van invoering, en
tafelen uitsluitend zich bepalen bij
die oude grootheden en hoeveelheden

meer bijzonder eigen zijn, en waarschijnlijk in geene reeds bestaande tafelen gevonden worden: te weten de *bouw* van 500 □ Rijnlandsche roeden, de *jonk* van 2000 zulke □ roeden, en de *pikol* van 100 kattics of 125 Amsterdamsche ponden.

Wij achten het minder noodzakelijk de bedoelde, in de courant reeds medegedeelde herleidingen, hier op nieuw te herhalen. Liever zij het ons vergund, op het voetspoor van deskundigen, de onderhavige zaak, nog eenigzins van naderbij, en in haar eenvoudig geheel, onzen lezeren voor te stellen, vertrouwende dat zulks aan velen niet onwelkom zal wezen.

Verbazend en schier ongeloofelijk was de ongelijkheid en verscheidenheid der oude maten, gewigten en munten, in geheel Europa en inzonderheid in ons Vaderland, waarin men bijna geene stad van eenig aanbelang vond, die niet hare eigene bijzondere maten en gewigten, ja zelfs verscheidene soorten te gelijk had. De onderscheidene herleidings-tafelen welke men zoo dikwijls aantreft, toonen genoegzaam, hoe die veelerlei maten ook veelal de meetkundigste verhoudingen onderling hadden.

Daarbij waren genoegzaam al deze oude maten en gewigten louter willekeurige grootheden, waarvan men den grondslag met geene zekerheid kan aantoonen: want schoon er van zeer vele dier oude maten en gewigten, zoogenaamde standaards of ijkpers voorhanden waren, zoo kon men toch nooit verzekerd zijn, dat dezelve, door lengte van tijd, door veelvuldige behandeling, of door kwade trouw en vervalschingen, geene verandering hadden ondergaan. Hierbij komt nog, dat onderscheidene standaards van eene en dezelfde maat, dikwijls niet naauwkeurig overeen

kwamen, en men niet meer wist, welke de ware was, waaraan men zich houden kon.

Ontelbaar waren dus de onzekerheden en verwarringen, dubbelzinnigheden en misleidingen die daaruit ontstonden; zeer moeijelijk en langwijlig de lastige vergelijkingen en herleidingen welke men telkens verpligt was te maken, en aller omslagtigst de zamengestelde berekeningen in geldswaarde, zoo dat men aan de eene zijde gedurig bloot stond voor dwaling en misrekeningen, en aan den anderen kant aan kwade trouw, valschheid en bedrog.

Geen wonder dan, dat de schranderste en geleerdste mannen, en daaronder onze zoo vermaarde vaderlandsche Huigens, reeds voor anderhalve eeuw, den wensch geuit hebben, om eene *onveranderlijke éénheid*, uit de natuur ontleend, in alle maten en gewigten in te voeren, en alle derzelve veelvouden en onderdeelen tientallig te maken. Maar oude gewoonten, vooroordeelen, eigenbelang en bekrompene staatkunde, hebben zich hier altoos tegen verzet: het bleef voor onzen leeftijd bewaard.

De Franschen waren in dezen de eerste hervormers. — In den jare 1790, deed de schrandere Talleyrand Perigord deswegens een voorstel aan de toenmalige Constituerende Vergadering. Het vond er gereeden bijval; de Koninklijke Academie der Wetenschappen te Parijs werd gelast, dit onderwerp te bearbeiden. Zij overzag en doorgronde hetzelve in zijnen ganschen omvang en belangrijkheid; zij trok alle mogelijke partij van de verbazende vorderingen, welke alle kunsten, wetenschappen en handwerken gemaakt hadden: en, te midden van alle de beroeringen en gruwelen der omwenteling, te midden van den woedendsten oorlog, werd dit groote werk in de kabinetten der geleerden volbragt.

De zaak was geheel wetenschappelijk, louter wijsgerig, zij had niets gemeens met de omwenteling, noch met het staatkundige. Alle beschaafde natien konden en moesten er een gelijk belang in stellen. — Het Fransch Gouvernement noodigde dus alle Regeringen van Europa uit, om, door het zenden van de bekwaamste wiskundigen en wijsgeren, aan dezen roemvollen arbeid deel te nemen, diem gezamentlijk verder te volmaken en geheel te volteoijen. — Verscheiden derzelve voldeden aan dit aanzoek. Door ons Gouvernement werden de beroemde Hoogleeraar VAN SWINDEN, benevens de doorkundige AENAE, tot dit werk gezonden; en aldus kwam een Congres van de eerste geleerden bij elkander: hetwelk, met de allerstiptste naauwkeurigheid der wiskunst, alles naspoorde en alles onderzocht wat reeds voor dit werk verrigt was, dat alles verder op wijsgerige gronden voltooide en aldus het nieuwe zoogenaamde *Metriek Stelsel* van maten, gewigten en munten, in orde bragt. — Een stelsel dat, door zijne juistheid, naauwkeurigheid en volledigheid, door zijn verwonderlijk schoon verband, maar vooral, door zijne uitnemende eenvoudigheid en gemakkelijkheid in het gebruik, de bewondering en de aanneming van alle beschaafde natien der wereld ten vollen verdient, en waarschijnlijk ook vroeg of laat zal wegdragen!

Tot deze *gewenschte, onwaardeerlijke éénheid*, konde men ondertusschen nog slechts twee grondslagen, namelijk de lengte van eenen middagcirkel der aarde, en de lengte van den secondeslinger, op eene bepaalde plaats en onder eene bepaalde temperatuur van warmte.

Het eerste werd verkozen. — Het laatste zoude eene bepaalde plaats der aarde, boven alle anderen, bevoorregt hebben, maar het eerste was volstrekt algemeen: alle vol-

kan der aarde toch hebben dezelfde betrekking op den wereldbol, dien zij bewonen. —

Met ongeloofelijke vlijt en arbeid, en met de voorbeeldeloosde naauwkeurigheid, werd, door de grootste meetkundigen, een boog van den middagcirkel, van *Duinkerken* tot *Barcelona* gemeten. Dergelijke metingen waren ook op andere plaatsen der aarde gedaan, en men kon thans uit dezelve, op wis-, natuur- en sterrekundige gronden, de lengte van den geheelen middagcirkel der aarde, en bij gevolg ook van dezelfs vierde deel, of van den boog die van den pool tot aan den evenaar gaat, met volkomene juistheid afleiden. Men nam nu het *tien-millioenste* gedeelte van dien boog, als *éénheid* van alle lengtemaat, aan.

Deze eenheid nu werd, door de eerste ontwerpers, *Mètre* of *Meter* genoemd. Het is deze zelfde eenheid, welke thans, bij eene Staats-wet van den 21sten Augustus 1816, ook ten grondslag van ons nieuw Nederlandsch stelsel is gelegd, en daarbij bepaald, dat zij den naam van *ell* zal dragen.

Alle andere maten en gewigten zijn uit deze eenheid afgeleid, en staan met dezelve en met elkanderen in het allerschoonst verband: zoo dat men, uit alle maten, de zwaarte van alle gewigten, en, omgekeerd, ook uit alle gewigten, de lengte aller maten vinden kan. Alle dezelver veelvouden en onderdeelen zijn *tiendelig*, dat is: zij klimmen allen bij tien tevens op, en dalen evenzoo bij tiende deelen tevens, tot in de allerkleinste onderdeelingen, wederom af. —

Het zoude ons te ver doen uitweiden, als wij dit voortreffelijke *Metriek Stelsel* hier verder in bijzonderheden wilden ontwikkelen: ook zal dit onnoodig zijn, wijl wij

het straks, onder Nederlandsche benamingen, in de hoofdzaak geheel zullen wedervinden.

Alleen moeten wij hier nog aanmerken: dat het meergemelde Congres van fransche en uitheemsche Geleerden, het verlangen koesterende, om een zoo uitmuntend voortbrengsel van het menschelijk vernuft, ook voor alle beschaafde natien, even bruikbaar en aannemelijk te maken, daarom begrepen heeft, aan de nieuw bepaalde maten en gewigten geene namen uit eenige der nog levende Europesche talen, en dus ook niet de Fransche, te moeten geven, ten einde aan geen Volk eenige voorkeur te geven, of het in deszelfs nationale eigenliefde te kwetzen: en dat zij daarom alle benamingen uit twee *doode* talen, de *Grieksche* en *Latijnsche*, hebben ontleend. Als men nu eens de benamingen van *alle oude* maten en gewigten, die tot nog toe, in ons Vaderland alleen, in gebruik zijn, benevens alle derzelver veelvouden en onderdeelen, met hunne onderlinge betrekkingen, moest opgeven, men zou voorzeker eenen ongeloofelijke arbeid vinden, die een vrij zwaar boekdeel zou beslaan: terwijl, daarentegen, in het nieuwe *Metriek Stelsel*, zoo als hetzelve voorgesteld is, en door de Franschen gebruikt wordt, niet meer dan *vijf* namen van maten en gewigten beide, benevens *vier* voorzetsels voor de veelvouden, en *drie* voor de onderverdeelingen, op allen even toepasselijk, en dus in het geheel slechts *twaalf* woorden, voorkomen, die tevens kort en gemakkelijk om te leeren en te onthouden zijn; en die, wel verstaan zijnde in hunne beteekenis en betrekking, reeds het geheele stelsel in deszelfs ganschen zamenhang leeren kennen.

Dit uitmuntend stelsel, hetwelk door velen der schranderste en geleerdste mannen, in alle landen van Europa,

ook in Engeland (1), te midden zelfs van den felsten, den hatelijksten oorlog, zoo hoogelijk goedgekeurd, bewonderd en geprezen is: — en hoeveel zegt dit niet! — dit stelsel, dan, zal nu ook in *Nederlandsch Indië* worden ingevoerd.

De grondslag van het nieuwe *Metriek Stelsel* is eene lengte, zijnde het tien millioenste gedeelte van den boog des aardbols, welke zich van den Noordpool tot aan den evenaar uitstrekt en door Parijs gaat. Deze lengte is de nieuwe Nederlandsche *El*.

Alle andere maten en gewigten zijn, op de allereenvoudigste wijze, uit deze lengte afgeleid, staan allen onderling in een schoon verband en alle derzelver veelvouden en onderdeelen zijn tientallig; te weten:

Lengte-Maat.

De *Elle* is de *eenheid* der lengte maat, waarmede alles zal gemeten worden. Hare veelvouden en onderdeelen zijn

Veelvouden.	De *mijl*, eenheid der *afstandmaat*, zij houdt:	1000	*ellen*.
	De *roede*, tienvoud der elle.	10	———
	De ELLE, eenheid	1	*elle*.
Onderdeelen.	De *palm*, het tiende deel der elle, is	0,1	———
	De *duim*, het tiende deel van den palm, is	0,01	———
	De *streep*, het tiende deel van den duim, is	0,001	———

(1) PLAIRFAIR, vermaard Hoogleeraar te *Edinburg*. *Edinburg Review*, Oct. 1805, and Jan. 1807, vol. IX, pag. 373, overgenomen in de *Bibliothèque Brittannique*, vol. XXXV, pag. 401 & seqq.

Diensvolgens houdt :

	Roeden.	Ellen.	Palmen.	Duimen.	Strepen.
De *mijl*	100	1000	10 000	100 000	1000 000
De *roede*	1	10	100	1000	10 000
De *elle*	. . .	1	10	100	1000
De *palm*	. . .	. .	1	10	100
De *duim*	. . .	. .	. . .	1	10

Vlakte-Maat.

Hier voor heeft men de *vierkante elle* als *eenheid.* Het is eene oppervlakte van *één elle* lang en *één elle* breed. Zij wordt, als boven, verdeeld in *vierkante palmen*, *vierkante duimen* en *vierkante strepen.*

Land-Maat.

Voor deze is *het vierkant op het tienvoud der elle* de *eenheid* der maat, onder den naam van *vierkante roede.* Men heeft, in alles, de navolgende *land-* en *vlakte-maten :*

Veelvouden.
- Het *bunder*, vierkant op het tienvoud der *roede*, of op het honderdvoud der *elle* : het bevat . . 10 000 *vierk. ellen.*
- De *vierkante roede*, bevat. . . . 100 ——— ———

Onderdeelen.
- De *vierkante elle* . . 1 ——— ———
- De *vierkante palm* is 0,01 ——— ———
- De *vierkante duim* is 0,0001 ——— ———
- De *vierkante streep* is 0,000001 ——— ———

Derhalven houdt :

	Vierk. Roeden.	Vierk. Ellen.	Vierk. Palmen.	Vierk. Duimen.	Vierk. Strepen.
Het *bunder*	100	10 000	1000 000	100 000 000	10 000 000 000
De *vierk. roede*	1	100	10 000	1000 000	100 000 000
De *vierk. ella*	. . .	1	100	10 000	1000 000
De *vierk. palm*	. . .	. .	1	100	10 000
De *vierk. duim*	. . .	. .	. . .	1	100

Ligchamelijke- of Inhouds-Maat.

De *taarling op de elle*, of de *kubieke elle*, is de *eenheid* voor alle inhouds-maten *in het groot*. Zij wordt wederom verdeeld in:

De *taarlingsche* of *kubieke palm*,
zijnde 0,001 eener kub. elle.
De ——— of *kubieke duim* 0,000001 ———
De ——— of *kubieke streep* 0,000 000 001 ———

Dienvolgens is:

	Kubieke Palmen.	Kubieke Duimen.	Kubieke Strepen.
Eene *kubieke elle*	1000	1000 000	1000 000 000
Een ——— *palm*	1	1000	1 000 000
Een ——— *duim*	. . .	1	1000

Voor het brandhout heeft men eene maat onder den naam van *Wisse*, zij is eene elle lang, breed en hoog of diep; en is dus de *kubieke elle* zelve.

Holle Maten

Voor droege en natte Waren.

Voor deze beide, is de inhoud van den taarling op de palm, of de *kubieke palm*, de *eenheid* der maat.

Voor drooge waren, draagt dezelve den naam van *kop;* voor natte waren, heet zij *kan*. Voor de laatste heeft men de volgende maten, veelvoud en onderdeelen, als:

Vat, zijnde het honderdvoud van de kan, dus 100 *kannen.*
Kan, eenheid. . . . . 1 *kan.*
Maatje, het tiende deel van de kan. . . 0,1 —
Vingerhoed, het tiende deel van het maatje 0,01 —

Voor drooge waren, heeft men de volgende:

Mudde, het honderdvoud van de kop, dus. 100 *koppen.*
Schepel, het tienvoud van de kop. . . . 10 ———
Kop, eenheid. . . . . 1 *kop.*
Maatje, het tiende deel van de kop. . . 0,1 —

Een zak moet altoos houden 100 *koppen*, of *één mudde.*
Een last alteos 3000 *koppen*, of 30 *mudden.*

Derhalven bevatten deze onderstaande maten:

	Schepels.	Kannen of koppen.	Maatjes.	Vingerhoeden.
Een *vat* of *mudde*	10	100	1000	10 000
Een *schepel* . .	1	10	100	1000
Een *kan* of *kop* .	. . .	1	10	100
Een *maatje* . .	. . .	. . .	1	10

Gewigten.

Het gewigt van eene hoeveelheid zuiver, gedisteleerd regenwater, tot dezelfs grootst-mogelijke digtheid gebragt (1), begrepen in den taarling op de palm, en dus

(1) Warmte en koude doen alle ligchamen, ook de vlocistoffen, zwellen of inkrimpen. Men heeft bevonden, dat het zuivere gedisteleerde regenwater standvastig de grootstmogelijke digtheid of in-

ook in eene zeer naauwkeurige *kan* of *kop*, is de *eenheid* van het gewigt, en draagt den naam van *pond*.

Het pond heeft de volgende onderdeelen:

Ons, het tiende deel van een pond, en dus	0,1	pond
Lood, het tiende deel van een ons . . .	0,01	——
Wigtje, het tiende deel van een lood . .	0,001	——
Korrel, het tiende deel van een wigtje . .	0,0001	——

Bijgevolg houdt:

	Onsen.	Looden.	Wigtjes.	Korrels.
Een *pond* .	10	100	1000	10000
Een *ons*. .	1	10	100	1000
Een *lood* .	. . .	1	10	100
Een *wigtje*.	. . .	. . .	1	10

Het *wigtje* is juist de zwaarte eener hoeveelheid zuiver regenwater, als boven, in den taarling op den duim, of het tiende deel van eene *palm*, begrepen. Hetzelve is tevens de *eenheid* voor het gewigt van *kostbare waren;* waaruit volgt, dat men het daartoe niet slechts in tien *korrels*, maar nog bovendien in 1000 deelen verdeelen moet. Men kan die eenvoudig *duizenste deelen* noemen: wij zullen het straks bij de munten zien.

Goud- en Zilver-keur.

Het *allooi* of de *gehalte* van het goud en zilver wordt, in het nieuwe stelsel, aldus bepaald:

éengedrongenheid heeft, bij eene temperatuur van 39 en een vierde graad op den Thermometer van *Fahrenheit;* en men kan dezen warmtegraad kunstmatig voortbrengen.

Men beschouwt den klomp of het stuk metaal, hetzij het groot of klein, ligt of zwaar is, als *eenheid;* doch men verdeelt deze eenheid in gedachten, in 1000 deelen, en onderzoekt vervolgens door de essaai-proef, hoe veel van die duizend deelen zuiver of onvermengd goud of zilver zijn.

De gehalte of het allooi van volkomen zuiver, onvermengd goud of zilver, hetwelk men daarom *fijn* of *fijn goud* of *zilver* noemt, drukt men dus uit door 1,000 of 1000 deelen.

Meer of min vermengd zijnde, vindt men de *gehalte*, b. v. eens 0,917. Waaruit men dan ook terstond ziet, dat er in dit vermengde stuk, op elke 1000 deelen, 917 deelen fijn goud of zilver, en 83 deelen *alliage* of bijgemengd metaal, voorhanden zijn.

Bij de munten wordt, wegens de overgroote moeijelijkheid om alle de geldstukken, één voor één, zeer juist op het bepaalde gewigt en allooi te brengen; bij de wet, somtijds eene zeer kleine ruimte, of vergunning van iets meer of iets minder, zoo in de gehalte als in het gewigt, toegestaan: dit noemt men *remedie*.

Munten.

Zilveren.—De *gulden* is de *eenheid* van 's Rijks nieuwe munten. Hij is van dezelfde innerlijke waarde als de voormalige Generaliteits-gulden, houdt dus 200 azen trooisch, of 9,613 *wigtjes* fijn zilver, en wordt verdeeld in honderd *cents*.

Zijn gewigt moet zijn 10,766 *wigtjes* en zijn *allooi* is 0,893; dus 0,107 *alliage:* beide uiterlijk en zonder *remedie*.

Voorts heeft men:

stukken van *drie-guldens* en
halve guldens of 50 cents.

Beide zijn van gelijk allooi als de gulden, en van gewigt naar evenredigheid.

Kwart-guldens of 25 cents, wegende 4,230 *wigtjes*.
Tiende-guldens of 10 —— —— 1,692 ——
Twintigste guldens of 5 —— —— 0,846 ——

deze allen zijn van *allooi* als 0,569.

Koperen. — *Cents*, of honderdste deelen van den *gulden* en *halve cents*; beide van zuiver koper, de eerste wegen 3,845, en de laatsten 1,922 *wigtjes*.

Gouden stukken.—Deze zijn van *tien guldens*.

Hun gewigt moet zijn van 6,729 *wigtjes*, en hun allooi is 0,900, dus $\frac{9}{10}$ zuiver goud en $\frac{1}{10}$ alliage: insgelijk zonder *remedie*.

Eindelijk heeft men nog zilveren en gouden negotiepenningen; te weten: de *zilveren dukaat* of *rijksdaalder*, en de *zilveren rijder* of *dukaton*, alsmede de *gouden dukaat*. Allen van dezelfde gehalte, gewigt en grootte als van ouds, zonder eenige verandering hoegenaamd: doch zij worden alleen voor rekening van particulieren, op 's Rijks munt vervaardigd (*).

(*) Al het bovenstaande wegens de Maten en Gewigten, is afgeleid uit de *Wet van den 21sten Augustus* 1816, zie Staatsblad van dat jaar, no. 34, en uit het *Koninklijk besluit van den 21sten Maart* 1817, Staatsblad van 1817, no. 15.

Wij willen hier nog eenige nadere verklaringen van het stelsel laten volgen en beginnen met de

Lengte-Maat.

Hoezeer het nu, tot meerdere duidelijkheid voor minkundigen, raadzaam zijn zal, om altijd in de opgaven van lengten, inhouden enz., alle de daarin voorkomende benamingen van gedeelten en veelvouden der Maat, uit te drukken; zoo is dit echter niet volstrekt noodzakelijk: want men kan eene lengte b. v. van 47 *roeden*, 9 *ellen*, 5 *palmen*, 4 *duimen* en 3 *strepen*, zeer wel aldus schrijven:

479,543 *ellen;*

want naardien het scheidteeken of de comma de plaats der *eenheden*, en bijgevolg ook de waardij *van alle* de overige getalmerken bepaalt, zoo zal men terstond zien, dat in het bovenstaande getal de volgende maten bevat zijn:

4	7	9,	5	4	3	
						strepen
						duimen
						palmen
						ellen
						roeden

De munten vindt men in de *Wet van den 28sten September* 1816, Staatsblad no. 50.

De *rijksdaalder* moet wegen 28,078 *wigtjes*, zijn allooi is 0,868

De *dukaton* ——— 32,574 *wigtjes*, zijn allooi = 0,937

De *gouden dukaat* ——— 3,494 *wigtjes*, zijn allooi = 0,983

alles genomen op de uiterste *remedie*.

En nu is ook niets gemakkelijker, dan om eene opgegevene Maat in die van eene andere benaming te herleiden; wijl men hier toe slechts het scheidteeken of de comma behoeft te verplaatsen.

Dus zijn, in deze zelfde 479,543 *ellen:*

47,9543 *roeden.*
479,543 *ellen.*
4795,43 *palmen.*
47954,3 *duimen.*
479543 *strepen.*

Eindelijk moet men wel acht geven, om, wanneer in de opgave eener lengtemaat, eens een of meer der tusschen beide staande benamingen mogt ontbreken, als dan derzelver plaats met ééne nul aan te wijzen. Bij voorbeeld voor 11 *roeden* en 6 *palmen*, (waarin dus geene *ellen* voorkomen), schrijf . . . . . 11,06 *roeden* of 110,6 *ellen* enz.

Vlakte- en Landmaat.

Lengte met breedte vermenigvuldigd, geeft oppervlakte.

Maar ééne elle of 10 palmen, vermenigvuldigd met ééne el of 10 palmen, geeft *ééne vierkante elle* of 100 *vierkante palmen.*

Desgelijks 10 ellen of ééne roede lengte, vermenigvuldigd met 10 ellen of ééne roede breedte, geven 100 *vierkante ellen* of *ééne vierkante roede.*

Bijgevolg is het vierkant *op het tienvoud* eener maat altijd *het honderdvoud* derzelfde maat.

Men kan dus, even als bij lengte-maat, ook uit getallen welke eene vlakte- of land-maat uitdrukken, derzelver benaming kennen: doch men moet, om bovengemelde

reden, *altoos twee getalmerken tevens* onder eene benaming rangschikken.

Men hebbe, bij voorbeeld:

65387,649 *vierkante ellen*,

en verdeele dergelijke getallen van vierkante maten, *altoos van het scheidteeken af*, regts en links, in klassen, elk van *twee* cijfers of getalmerken, als wanneer men heeft:

bunders.	*vierk. roeden.*	*vierk. ellen.*	*vierk. palmen.*	*vierk. duimen.*
65	38	7,	64	90

Dus moet men ook bij alle herleidingen dezer maten, tot die van eene andere benaming, het scheidteeken *altoos twee getalmerken tevens* verplaatsen. — Men heeft dus in dit zelfde voorbeeld:

6,53876490 *bunders.*
653,876490 *vierkante roeden.*
65387,6490 *vierkante ellen.*
6538764,90 *vierkante palmen.*
653876490 *vierkante duimen.*

De achteraanvoeging der nul, zal misschien in den eersten opslag, vreemd voorkomen: doch men bedenke, dat als wij de breuk van 0,649 *vierkante ellen*, door herleiding, tot 64,9 *vierkante palmen* maken, er dan nog $\frac{9}{100}$ *vierkante palm* overblijft, die, volgens het bovengeleerde, 90 *vierkante duimen* moet bevatten.

Op denzelfden grond zal men, om de eene of andere gegevene oppervlakte behoorlijk in cijfers uit te drukken, somtijds een of meerder nullen tusschen in moeten stellen.

Hebbende b. v. 3 *vierkante ellen*, 8 *vierkante palmen* en 16 *vierkante duimen*, dan moet men dit aldus schrijven 3,0816 *vierkante ellen*, want als men schreef 3,8160, zoude men geene 8 *vierkante palmen*, zoo als gevorderd wordt, maar wezenlijk 81 *vierkante palmen*, en dus tienmaal meer dan noodig is, in die laatste maat bekomen.

Dus ook voor 8 *bunders* en 19 *vierkante ellen*, in welke opgave geene tusschenmaat van vierkante roeden voorkomt, schrijve men

8,0019 *bunders*.

En voor 3 *roeden*, 5 *ellen*, 7 *duimen vierkante maat*:

schrijf, op denzelven grond 3,050007 *vierkante roeden*.
of . . 305,0007 *vierkante ellen*.

Inhouds-maten.

Lengte, breedte en hoogte of diepte, zamen vermenigvuldigd, geven ligchamelijke inhoud of holle ruimte.

Maar *ééne* el of 10 palmen lengte, vermenigvuldigd met *ééne* el of 10 palmen breedte, geeft *ééne* vierkante el van 100 vierkante palmen oppervlakte: en deze nogmaals met *ééne* el of 10 palmen hoogte of diepte vermenigvuldigd, geeft *ééne taarlingsche elle* of 1000 *kubieke palmen* inhoud.

Bij gevolg is de taarling op het *tienvoud* eener maat ook altoos het *duizendvoud* dierzelfde maat.

Men moet derhalve, in alle getallen welke ligchamelijke maat of taarlingsche ruimte uitdrukken, en dus ook bij al-

le herleidingen van de eene ligchamelijke maat in de andere, *altoos drie getalmerken tevens, voor en achterwaards van het scheidteeken afgeteld*, onder *eene* benaming rangschikken.

Men hebbe bij voorb. 18 *kubieke ellen*, 564 *kubieke palmen*, en 36 *kubieke duimen*, en schrijve dit, volgens vorige leeringen, aldus:

18,564036 *kubieke ellen.*

en men kent daarin:

$$\overbrace{18}^{\textit{kubieke ellen.}},\overbrace{564}^{\textit{kubieke palmen.}}\overbrace{036}^{\textit{kubieke duimen.}}$$

En bij herleiding heeft men:

	18,564036	*kubieke ellen.*
	18564,036	*kubieke palmen.*
	18564036	*kubieke duimen.*
en	18564036000	*kubieke strepen.*

Want men moet ook hier, om eene opgegevene inhoudsmaat altijd behoorlijk in cijfers uit te drukken, steeds in acht nemen, om, door in- en achteraanvoeging van een of meerder nullen, aan elke afdeeling eener maat, en altoos van het scheidteeken afgeteld, *drie* getalmerken te geven.

Bij voorbeeld 5 *kubieke ellen*, 31 *kubieke palmen* en 6 *kubieke duimen*

schrijve men aldus: 5,031006 *kub. ellen*, of
5031,006 *kub. palmen.*

Dus ook voor 2 *kubieke ellen* en 8 *kubieke duimen* schrijf. . . . . 2,000008 *kubieke ellen*, enz.

Naardien eindelijk, de verdeelingen der *inhouds-maten* voor drooge en natte waren, als ook die der *gewigten*, allen bij tien tevens op- en afklimmen, zoo geschiedt de herleiding dezer maten, in hunne veelvouden en onderdeelen, ook volkomen op dezelfde wijze als die der *lengte-maten*, en is alles wat dienaangaande reeds gezegd is, op die alle ook van gelijke toepassing.

Alleen willen wij hier nog de fraaije overeenkomst der gewigten met de inhouds-maten doen opmerken. Het *pond*, zagen wij, is het gewigt der hoeveelheid zuiver gedisteleerd regenwater, begrepen in eene volmaakte *kop* of *kan;* dus ook komt de *ons* overeen met het *maatje*, en het *loodje* met den *vingerhoed*. Dit een en ander moet, in vele gevallen en berekeningen, groot voordeel en gemak geven.

Van de Goud- en Zilver-Keur.

Het goud en zilver, hetwelk in de zamenleving voorkomt, zijn zeer zelden, en bijna nooit, zuiver en onvermengd. — Deels tot meerder stevigheid en tot gemakkelijker bearbeiding van de stukken, die daaruit vervaardigd worden, deels tot andere einden, wordt onder het zuiver goud eenig zilver of koper gedaan, en ook het zilver meer of min met koper vermengd.

Het dus gemengde goud of zilver wordt deswegens, *bruto* goud of zilver genoemd. — De wetten bepalen de evenredigheid dezer vermengingen, tot voorkoming van alle bedrog; en zij worden, zoo als wij boven zeiden, door de essaai-proef zeer naauwkeurig onderzocht.

Voorheen bediende men zich, in dit onderzoek, van twee denkbeeldige maten of gewigten: men had eene voor het goud en eene andere voor het zilver; de eerste noemde men *caraat* en verdeelde ze in 12 penningen of in 32

deelen. — Zuiver onvermengd goud, zeide men goud van 24 caraten te zijn; vermengd zijnde, was het altoos minder, en onze nieuwe gouden geldstukken, wier allooi is van 0,900, zouden volgens die rekening, van 21 caraten en 19 twee-en-dertigsten zijn.

De andere denkbeeldige maat was voor het zilver; zij heette *penning*, en werd nog in 24 greinen verdeeld. Fijn onvermengd zilver, heette zilver van 12 penningen. Onze guldens, welker allooi 0,893 is, zijn, volgens die rekening, van 10 penningen en 17 greinen.

Men gevoelt ligtelijk, dat deze wijze in essaai-proeven en in alle berekeningen, zeer ingewikkeld en omslagtig was, en dat de nieuwe handelwijs, behalven het uitnemend gemak en de eenvoudigheid die zij medebrengt, ook eene veel fijnere en juistere verdeeling toelaat.

Gelijk wij dus gezien hebben is de nieuwe Nederlandsche El de grondslag van het gansche Maten- en Gewigten stelsel. Zij is het veertig-millioenste gedeelte van den omtrek onzer aarde. Zij is de eenige maat of de grondslag van alle andere Maten- en Gewigten, welke men gebruiken zal. De zeeman, die onafzienbare afstanden berekent, en in zijn reisverhaal opgeeft; de geleerde en de natuurkenner, die de fijnste, de belangrijkste proefnemingen doet en der wereld mededeelt; de kunstenaar, die de fraaiste werken vervaardigt of beschrijft; de kooplieden; de ambachts- en handswerkslieden, tot den geringsten daglooner toe, allen zullen nu *dezelfde maat* gebruiken. Welk eene schoone *éénheid!*

Allen zullen haar dus als maatstaf volkomen kennen, zich een regt denkbeeld van hare grootheid en verdeelingen kunnen maken, en daardoor elkanders opgave altijd

wel verstaan.—Hier door zullen nuttige kundigheden meer algemeen verspreid worden: men zal de zoo dikwijls herhaalde vragen: »in welke land- of voetmaat is dit opge»geven?—wat voor pondgewigt is dat?" niet meer behoeven te doen, noch zich daardoor verlegen vinden.—Alle onzekerheden, alle dubbelzinnigheden, en alle twijfelingen en moeijelijkheden vallen geheel en al weg.

De taarling op deze *elle* is de grondslag van alle inhouds-maat; de taarling op het tiende deel der *elle*, of op de *palm*, is de *kan* of *kop*; en het *pond* is tevens het gewigt van de hoeveelheid zuiver gedisteleerd koud water, in dienzelfden taarling begrepen.

Zoo kan men dan, door dit fraai verband van alle Maten en Gewigten, terstond en zonder verdere berekening, uit den ligchamelijken inhoud of de ruimte van vaten, kisten, bakken enz., ook de hoeveelheden die zij bevatten kennen, of hunne inhouden, in allerlei Maten en Gewigten, vinden.—Zoo zal iemand, die de eerste beginselen der meetkunde maar eenigzins verstaat, met dezelfde elle waarmede onze vrouwen het linnen zullen meten, of met denzelfden maatstok dien de steenhouwer of de timmerman gebruiken zal, bijna alle die metingen kunnen verrigten, welke de wijnroeijer voorheen, met de beste roei- en peilstokken deed.

Een metzelaar, bij voorbeeld, maakt eenen vierkanten regenbak. Hij geeft dien eene lengte van 3,2, eene breedte van 1,8 en eene diepte van 3,6 *ellen*.—Hij vermenigvuldigt deze getallen slechts met elkanderen, en zegt: »deze »regenbak heeft 20 *kubieke ellen* en 736 *kubieke palmen* »inhoud: zij kan tevens 20736 *kannen*, of 207 *vaten* en »36 *kannen* water bevatten, en dit water zal ook juist »20736 *ponden* wegen."

Stel voorts: men had bevonden, dat de *kop* van de een of andere waar, 1 *pond*, 4 *onsen* en 2 *looden*, dus 1,42 *pond* weegt; dan ziet men terstond, dat een *mudde* of zak van die zelfde waar juist 100 maal zoo veel, of 142 *ponden*, wegen zal; en men weet te gelijk, dat deze zelfde hoeveelheid eene ruimte van 100 *kubieke palmen* zal beslaan.

Eindelijk geeft de tientallige op- en afklimming van alle Maten, Gewigten en van het geld, door de uitnemende eenvoudigheid en gemakkelijkheid van alle herleidingen en vergelijkingen, dit voordeel, dat zelfs de eenvoudigste mensch, zoodra hij maar weet, hoe veel eene *elle* of een *pond* van het een of ander kost, ook terstond kan weten, op hoe veel de *palm*, *duim*, of de *ons*, *lood*, enz. zal komen te staan.

Want als een *pond* of 1 kost *f* 15, —
dan kost eene *ons* of 0,1 ..... - 1,50 cents.
een *lood* of 0,01 ..... - 1,15 ——
en een *wigtje* of 0,001 ... - 0,01,5 ——
dus $1\frac{5}{10}$ of $1\frac{1}{2}$ ct.

Wij kunnen niet eindigen zonder hier nog eene bedenking te overwegen, welke ons verscheidene malen, zelfs door zeer kundige en schrandere lieden, is gemaakt. Eene bedenking, welke diensvolgens maar al te veel invloed heeft op de groote menigte; en die dus der gemakkelijke invoering van het nieuwe stelsel in den weg staat.

Men zegt, namelijk: zulk eene gelijkvormigheid, juistheid en gemakkelijkheid in de Maten en Gewigten, als wij nu gezien en geleerd hebben, waardoor ook de onkundigste mensch alles begrijpen en nagaan kan, is, op zich zelve, wel uitnemend fraai, maar, het is nadeelig voor

den handel en de negotie, het zal vele lieden hunne winst, sommige markten hunne voordeelen doen derven!

Waarlijk, deze bedenkingen schijnen van vrij wat gewigt.—De koophandel is en blijft toch de groote, de hartader van onzen voorspoed!—Alles wat denzelven maar eenigzins benadeelen, maar eenigzins hinderlijk wezen kan, moet en behoort dus allerzorgvuldigst vermeden te worden.—Zien wij wat er van is.

Uit de ongelijkheid en gebrekkelijkheid van Maten en Gewigten, en uit de moeijelijkheid en verwarringen, welke daarin plaats hebben, kan de koophandel, als zoodanig, geenszins voordeel trekken: integendeel, hij moet er belemmeringen en schade door ondervinden.—Dit is toch vrij duidelijk.

Welke zijn dan die voordeelen, die winsten, welke men vreest nu te zullen verliezen? Waaruit vloeijen zij voort?

Niet uit valsche Maten en Gewigten! — Wie toch is zoo gewetenloos, om zich aan dezen snooden gruwel schuldig te maken? ook is dezelve, bij het nieuwe stelsel, even mogelijk als bij alle anderen.

Niet uit den buitenlandschen handel.—Vreemde kooplieden zullen de bij ons in gebruik zijnde Maten en Gewigten, en derzelver betrekkingen, even goed kennen, als onze kooplieden de hunnen: ook zullen zij wel altoos de waren, die zij ons toezenden, in de Maten en Gewigten van hun eigen land berekenen.—

Er schiet dan niets over, dan de binnenlandsche handel, de markten, negotie en neringen.—Maar, als hier de kooper en verkooper beide even kundig zijn, dan kennen beiden de Maten en Gewigten, welke daar gebruikt worden; dan weten beiden hoe men daarmede pleegt te handelen en hoe men die berekenen moet: en dan kan ook

hier, uit die ongelijkheid en duisterheid, geen bijzonder voordeel of winst voor den verkooper ontstaan, ten zij, dat de kooper zich opzettelijk, en tegen beter weten aan, laat misleiden, of dat hij er stilzwijgend in berust, om dat het, wegens oude gewoonten of plaatselijke keuren en wetten, niet anders wezen kan.

Misleiding derhalven, wij willen niet eens van bedrog spreken, deze misleiding niet eens voorbedachtelijk noemen: wij willen zelfs toestaan, dat zij uit de gebrekkige inrigtingen van zelve voortvloeit.—Maar nog eens, misleiding van de onkundige menigte, welke gelooft of in den waan gebragt wordt, van op de markt van deze of van gene stad, of bij dezen of dien winkelier, voor eenen gelijken of minderen *prijs*, ook eene gelijke *hoeveelheid* koopwaren te verkrijgen. Voordeelen dus, getrokken uit de onkunde of onwetendheid van anderen, dit is dan de ware, de eenige oorsprong van die winsten. — Maar, zijn zij ook billijk en regtvaardig? kan en mag men zulke voordeelen in eene welgeordende Maatschappij gedogen?

Waartoe zijn er Maten en Gewigten in de zamenleving?— Waarom laten de Regeringen die allen zoo zorgvuldig onderzoeken, derzelver deugdelijkheid door hunnen stempel of ijk bevestigen, en waarom laten zij dit onderzoek jaarlijks herhalen? — Waartoe anders, dan om de *intégriteit* van den koophandel te verzekeren; om te waken tegen alle valschheid, misleidingen en bedriegerijen; en om dus aan ieder juist zoo veel te doen geven, als hem toekomt.

Voorwaar heilzame bedoelingen! — Maar dan ook behooren Maten en Gewigten zoodanig ingerigt te zijn, dat zij, wel verre van die weldadige oogmerken tegen te werken of te verijdelen, dezelve nog meer bevorderen, nog zekerder en doeltreffender maken: zoodanig ingerigt, dat er

geene dubbelzinnigheid in kan plaats hebben; dat bij derzelver gebruik, niets afhangt van het meerdere of mindere doorzigt of van de geslepenheid van kooper of verkooper: en dat alzoo de allerdomste mensch even zeker kan zijn als de allerslimste en meest doortraptste, van er *niet in* misleid te worden! — Zie daar, de *ware vereischten* van *goede* Maten en Gewigten! — Zij werden bij ons oude stelsel ganschelijk gemist; zij worden in het nieuwe stelsel in den hoogsten graad gevonden: en niet het voordeel of de winst van eenige weinigen, maar *het nut van 't algemeen*, moet steeds het hoogste doelwit zijn.

Dat de koopman en winkelier eene eerlijke winst hebben, dit is de billijkheid zelve, dit zal hun door niemand misgund worden. Hunne winst moge, door het nieuwe stelsel, eenigzins meer in het oog vallen dan voorheen; wat zwarigheid? zij zal toch nooit zoo merkbaar worden als de winst van eenen commissionair, die zijne provisie, of van eenen makelaar die zijne courtagie bij per centen berekent; of als de winst der advocaten, practizijns en kunstenaars, of der ambachts-lieden en der daglooners, die ze volgens eene gewone bepaling berekenen.—Ook zullen de *ware* geheimen van den handel en der negotie wel even zoo goed als voorheen verborgen blijven.

Ja, wel verre dat de handel of de neringen door het nieuwe stelsel schade zouden lijden, kunnen zij, in tegendeel, er niet dan wezenlijke voordeelen uit trekken!— Behalve de uitnemende zekerheid, gemakkelijkheid en eenvoudigheid, die hetzelve in alle zaken brengt, zoo zullen ook de kwade praktijken en bedriegerijen daardoor moeijelijker en zeldzamer, de goede trouw, integendeel, meer en meer bevestigd worden.—De brave en eerlijke koopman of winkelier, die een afschrik had, om zijne winsten uit

bedrog of uit misleiding van zijne onkundige medemenschen te ontleenen, zal zoo ligt niet meer door anderen, wier geweten niet zoo naauw dacht, onderkropen, en dus in zijn eerlijk vertier benadeeld worden. Kortom, waar de meeste braafheid, opregtheid en eerlijkheid heerschen, daar zal, al het overige gelijk gesteld zijnde, het meeste vertier; en dus ook de beste winst naartoe vloeijen; en alzoo zal de eerwaardige koophandel al meer en meer gezuiverd worden van die lage en verachtelijke middelen van misleiding en bedrog, welke hem zoo lang onteerd hebben.

Het zal velen ook niet onaangenaam wezen, dat wij de namen welke in het *metriek stelsel* gebruikt worden, en waarvan wij, in onze inleiding, slechts in het voorbijgaan gesproken hebben, hier opgeven en derzelver beteekenis er bij stellen.

De *vijf* namen van maten en gewigten zijn:

METER.	ARE.	STÈRE.	LITER.	GRAMME.
Maat.	*Akker.*	*ligchaaml. inhoud des taarl. meters.*	*Pint, kan, of kop.*	*Gewigt.*

De *vier* voorzetsels voor de veelvouden zijn de volgende:

DÈCA.	HECTO.	KILO.	MYRIA.
tienvoud.	*honderdvd.*	*duizendvoud.*	*tienduizendvoud.*

En eindelijk, de *drie* voorzetsels voor de onderdeelen

DECI.	CENTI.	MILLI
tiende.	*honderdste.*	*duizendste.*

Het gebruik dezer namen zal van zelve blijken, uit de benamingen in de volgende vergelijkings-tafel.

NEDERLANDSCHE BENAMINGEN.		SYSTEMATISCHE BENAMINGEN.

LENGTE-MAAT.

		Myriameter.
Mijl		*Kilometer.*
		Hectometer.
Roede		*Décameter.*
ELLE	(*eenheid*)	*METER.*
Palm		*Decimeter.*
Duim		*Centimeter.*
Streep		*Millimeter.*

VLAKTE-MAAT.

VIERKANTE ELLE.	(*eenheid*)	*VIERK. METER.*
Vierkante Palm		*Vierk. Decimeter.*
Vierkante Duim		*Vierk.Centimeter.*
Vierkante Streep		*Vierk. Millimeter.*

LAND-MAAT.

		Myriare.
		Kilare.
Bunder		*Hectare.*
		Decare.
VIERKANTE ROEDE	(*eenheid*)	*ARE.*
		Deciare.
Vierkante Elle		*Centiare.*
		Milliare.

INHOUDS-MAAT.

KUBIEKE ELLE	(*eenheid*)	*KUBIEKE METER.*
Kubieke Palm		*Kubieke Decimeter.*

NEDERLANDSCHE BENAMINGEN.	*SYSTEMATISCHE BENAMINGEN.*
Kubieke Duim	*Kubieke Centimeter.*
Kubieke Streep	*Kubieke Millimeter.*

De *kubieke meter* voert ook den naam van:

Wisse . . . . . *Stère.*

MATEN VOOR DROOGE EN NATTE WAREN.

		Kiloliter.
Mudde en Vat		*Hectoliter.*
Schepel		*Decaliter.*
KOP EN KAN . . .	(*eenheid*) . . .	*LITER.*
Maatje		*Deciliter.*
Vingerhoed		*Centiliter.*

GEWIGTEN.

		Myriagramme.
(*eenheid*)	POND	*Kilogramme.*
	Ons	*Hectogramme.*
	Lood	*Decagramme.*
	Wigtje	*GRAMME.* (*eenheid*)
	Korrel	*Decigramme.*
		Centigramme.
		Milligramme.

NB. De *centigramme* is het 100ste en de *milligramme* het 1000ste deel van een *wigtje*.

Wij achter het gezegde over het nieuwe stelsel, voor ons bestek genoegzaam; hen die door hunne betrekking of uit edele weetgierigheid, deze schoone zaak meer in deszelfs bijzonderheden willen onderzoeken, verwijzen wij tot de werken van de Heeren BOURJÉ, DE GELDER, VAN WIJCK en anderen.

Letterkundige, Geschied- en Oudheidkundige, Statistieke en andere berigten.

Uitgraving van Oudheden. In de gemeente *St. Remi Chaussée* heeft men aan een' voormaligen Heirweg uitgravingen begonnen, en eene Romeinsche grafplaats ontdekt, zoo als dit volk menigvuldig op de openbare wegen aanleide. Dezelve bevatte verscheiden deels beschadigde, deels bijkans onbeschadigde vazen, Medailles en andere oudheden. De belangrijkste vond was echter een klein standbeeld van *Apollo* uit gips, en twee *Agraffes* met ingesneden karakters. Op de eene stond: *memento mei*, [gedenk mijner], en op de andere: *si me amas, basia me.* [indien gij mij lief hebt, kus mij].

Paganini. Paganini, (broeder van den beroemden Violonist,) welke onlangs te *Genève* gestorven is, heeft eene aanzienlijke verzameling Muzijk-instrumenten nagelaten, Buiten verscheiden *Stradivariussen* van groote waarde, vindt men in dezelve eene met paarlemoer en ebbenhout ingelegde Viool, die aan een' der laatste *Shah's* van *Perzië* heeft toebehoord; de viool waarop Byron gewoonlijk speelde; die van Stanislaus, vader van Lodewijk XV; die van Karel IV Koning van *Napels;* die van Manuel Godoij, Prins van *Paix*, en vele andere instrumenten van aanzienlijke en beroemde mannen. Eenige jaren vóór zijn' dood had Paganini twee jonge lieden in de toonkunst laten onderwijzen. Een van hen is thans Chef van het Orkest der opera te *Weenen*, en de ander Chef van het Orkest der opera te *Turin*. Paganini heeft aan elk hunner een legaat gemaakt van 10,000 frank.

Opdelving van Munten. Er zijn door een kind uit de gemeente van *Quenne* bij *Auxerre* (*Yonne*) in een' wijn-

gaard eenige goudstukken gevonden. Na eenigen tijd er mede gespeeld te hebben, toonde het kind ze aan zijne moeder, welke er mede naar *Auxerre* ging en voor de twee kleinste 36 frank ontving. Den volgenden morgen waren al hare kinderen door den ganschen wijngaard aan het graven, omhalen en zoeken, en vonden eene groote hoeveelheid goud- en zilver-stukken, van groote en kleine soort.

De kleinen werden berekend op twintig en de grooten op acht-en-veertig pond. Zij zijn acht-hoekig en dragen het borst-beeld van PHILIPS II, Koning van *Spanje*.

De geheele waarde van den schat kan men nog niet opgeven, omdat het gelukkig gezin er een geheim van maakt; doch men spreekt van 500,000 frank, en de zak, welke de gedaante heeft van eene gebreide beurs, met een' dieren-huid overtrokken en, als een valies, met gespen vastgemaakt is, kan zeker 20,000 fr. bevatten.

Mezzofante en Baillet. De Secretaris van den Paus, Bibliothecaris van het Vatikaan, Signor MEZZOFANTE, verstaat vijf-en-veertig talen en tongvallen of dialecten, zoowel levende als doode, en is alzoo de grootste Polyglot, die ooit bekend geweest is. De Heer EUGÈNE BAILLET, wiens te vroege dood in 1836 in *Parijs* betreurd werd, heeft in een tijdverloop van vier jaren, vier talen geleerd, den graad van Doctor in de Regten verkregen, verscheiden losse stukjes voor de Journalen geschreven, drie Treurspelen in versmaat, twee Komedies en een Drama gemaakt, en een werk over het lager onderwijs voor de scholen vervaardigd.

Hooge Ouderdom. Onder de voorbeelden van een' hoogen ouderdom door menschen bereikt, bekleedt ongetwijfeld eene eerste plaats de vermaarde JOICE HETH,

Minne van WASHINGTON, welke in het honderd twee-en-zestigste jaar hares levens gestorven is.

Ontdekking van het Buskruid. Uit twee Oostersche handschriften van het *Escuriaal* blijkt met zekerheid, dat het Buskruid van Chineesche uitvinding, en overgebragt is door de Persen, van wie de Arabieren het hebben leeren kennen. Dezen zouden er zich in 691 van bediend hebben bij de belegering van *Mekka*.

De Victoria Regina. In *Guïjana* is, aan den oever eener rivier, eene nieuwe ongemeen schoone waterbloem ontdekt, welke den heiligen lotus der Egijptenaren nabij komt, en waarvan de bloembladeren zes voeten in doorsnede hebben. De Koningin van *Engeland* heeft gedoogd, dat deze haar werd opgedragen, en ten gevolge daarvan zal zij *Victoria Regina* genaamd worden.

ERRATA.

Pag. 236, regel 13, van boven staat:
Gouverneur Generaals *Lees:* Gouverneurs Generaal

SUPPLEMENT-LIJST

DER

INTEKENAREN.

Exempl.

Bierschel, (J. W.) Administrateur te *Soengieliat* en *Marawang* 1

Bletterman, (J. H.) te *Batavia* 1

Blok, (J.) Administrateur te *Jeboes* 1

Boers, (J. W.) Resident van *Palembang* 1

Boudriot, (C. F.) Secretaris der Residentie *Banka* . 1

Bousquet, (R. de Filiettaz) Gouverneur van *Makasser* 1

Buisson, (du) Pakhuismeester te *Muntok* 1

Donleben, (J.) eerste Luitenant te *Natal* 1

Duiters, (J.) Administrateur te *Pankal Pinang* . . 1

Eilers, (J. R.) Assistent Resident in de Noorder Districten van *Makasser* 1

Fraenkel, (S. G. F.) derde Kommies op het Residentie-Kantoor te *Banka* 1

Francis, (E. M.) te *Batavia* oud-Resident ter Westkust van *Sumatra* 1

Gerrits, (G.) tweede Kommies op het Residentie-Kantoor te *Banka* 1

Goldman, (J. G.) te *Batavia* 1

Hardij, (J. C.) Predikant te *Makasser* 1

Heijdemann, (G.) waarnd. Administrateur te *Bankakotta* 1

Ivatts, (W.) Ambtenaar belast met het Gezag te *Rau* 1

Exempl.

John, (M.) Administrateur te *Toboali* en *Koba* . . 1
Joukes, (J. M.) derde Kommies op het Residentie-Kantoor te *Banka* 1
Leijfeldt, (J. C.) tweede Luitenant te *Rau* 1
Levyssohn, (H. N.) Administrateur te *Blienjoe* . . . 1
Liedermooij, (D. F.) te *Makasser* 1
Luderhoff, (J.) Chirurgijn-Majoor te *Banka* 1
Lijsen, (W.) Klerk te *Muntok*. 1
Meer, (A. S. van der) eerste Luitenant te *Banka* . . 1
Oosthout, (P.) Luitenant-Kolonel, waarnd. Resident van *Banka* 1
Petit, (A. P.) Militaire Kommandant te *Palembang* . 1
Piller, (D. M.) Chirurgijn tweede klasse te *Banka*. . 1
Raket, (J. H.) Kommies-Boekhouder te *Palembang*. . 1
Roqué, (T. E. van) Kapitein te *Kotta Radja Mondang* 1
Roulet, tweede Luitenant der Hussaren te *Djocjokarta* 1
Routon, (A. J. J. Marlier de) Opziener van 's Lands Gebouwen te *Banka* 1
Sehsted, Fungd. Onder-Inspecteur te *Banka* 1
Servais, (K.) eerste Luitenant te *Kotta Radja Mondang* 1
Schenkhuizen, (T.) Lid bij den Raad van Justitie te *Makasser* 1
Schoch, Kapitein te *Kotta Radja Mondang* . . . 1
Schrader, (J. H. C.) eerste Kommies te *Muntok* . . 1
Schröder, (J. J.) Assistent Administrateur te *Koba*. . 1
Schultze, (J. H. C.) tweede Luitenant, Civiel en Militaier Kommandant te *Dierbangies* 1
Soest, (S. van) Gezagvoerder van 's Lands Civiele Schoener *Postillon* 1
Tobias, (Mr. J. H.) Lid in het Hoog Geregts-Hof te *Batavia* 1

Exempl.

Tramburg, (F. J.) te *Makasser* 1

Vetter, (J. C.) President van den Raad van Justitie te *Makasser* 1

Villeneuve, (F. J.) Klerk te *Muntok* 1

Voute, (J.) Fiskaal bij den Raad van Justitie te *Makasser* 1

Wooning, (J.) Assistent Resident te *Palembang*. . . 1

Tijdschrift

voor

NEERLAND'S INDIE.

Een spelden-fabrijk en een krankzinnigen-huis te Londen.

De bezoeken die ik in deze beide gebouwen deed, vereenig ik hier onder denzelfden titel, deels omdat ik ze denzelfden dag afleide, deels omdat ze mij eene dubbelde gelegenheid aanboden om het *laconisme* der Engelschen te bewonderen. Dat der Spartanen was in geheel de oudheid beroemd; maar ik twijfel zeer of het strenger en onwrikbaarder geweest zij dan het Britsche *laconisme*. Niets te veel te zeggen, en nooit van manier en toon te veranderen om dezelfde zaken uit te drukken, — ziedaar de beide vormen waaronder het zich voordoet, vooral aan vreemdelingen, die zoo veel uitleggingen en uitvoerige uiteenzettingen noodig hebben. In *Frankrijk*, waar Voltaire eenmaal zong:

Le superflu, chose si nécessaire,

eene vooral in de gesprekken der zamenleving zoo ware gedachte, — in *Frankrijk* weet men allerlei afwisselingen te geven, tot zelfs aan de wijze toe, waarop men iemand op straat aanspreekt en hem naar zijne gezondheid vraagt. Zoo veel karakters er zijn, zoo veel verschillende uiterlijke vormen treft men er aan. Is de verscheidenheid niet in de woorden gelegen, dan vindt men haar in de verschillende gesten die ze vergezellen, in het spel der ge-

laatstrekken, in de blikken der oogen of in den toon der stem. Liever dan dezelfde zaken op dezelfde wijze te herhalen, zal men er met het einde beginnen of met het begin eindigen: en in plaats van met het: *hoe vaart gij?* een' aanvang te maken, zal men er mede besluiten. In *Engeland* daarentegen zegt men dezelfde zaken, van alle eeuwigheid tot alle eeuwigheid, met dezelfde woorden, op denzelfden toon, met dezelfde uitdrukking, in denzelfden tijd. Ik zet het U, om aan de wijze waarop twee Engelschen elkander ontmoeten, te kunnen zien of het twee kooplieden zijn, gewoon elkander dagelijks in het Koninklijk-Exchange te ontmoeten, of twee vrienden, sedert jaren van elkander gescheiden, en waarvan de een denzelfden morgen uit de *Oost-Indiën* is teruggekeerd. Terwijl ze elkander in het voorbijgaan de hand geven, hebben ze volstrekt niet het uitzigt van gunstelingen van het lot te wezen, dat hun eenen vriend wedergeeft, van welken ze door hunne zaken of werkzaamheden, of den grooten afstand hunner woonplaatsen gescheiden waren: het schijnt eer eene vooraf bepaalde bijeenkomst wegens zaken te wezen, waar ze, in plaats van hunnen tijd aangenaam met kouten door te brengen, dien zeer nuttig besteden.

Al die niets beduidende kleinigheden, die in *Frankrijk* vrienden elkander te zeggen hebben; al die geheimen, die men wisselt over tijden en plaatsen waar men elkander niet ontmoette; die korte geschiedenis, die men elkander heuntelings verhaalt, van de voornaamste gebeurtenissen in het leven,—dat alles zou in *Engeland* geene nieuwsgierige en open ooren vinden, zoo als een gelukkig lot in *Frankrijk* dagelijks doet aantreffen. De Engelschman schijnt altoos aan den tijd gebonden te wezen. Zonder haast te hebben, heeft hij nooit eene minuut te verlie-

zen. Men zou het er bijna voor houden dat hij nimmer uitgaat, zonder op zijn horologie de minuten berekend te hebben, die hij aan elke zaak wil besteden. Alles is geregeld: zoo veel voor groeten, zoo veel voor het vragen naar iemands gezondheid, zoo veel om hem vaarwel te zeggen. Zoo er soms een snapper mogt komen, die er aardigheid in had, om de vragen en antwoorden wat te verlengen, te herhalen of af te wisselen, dan zou hij, terwijl deze sprak, in stilte bij zich zelven aan zijne zaken en werkzaamheden denken.—

Een andere vorm van het *laconisme* der Britten bestaat in niets te veel te zeggen. Wij spreken hier namelijk van het *te veel der Britten*, hetgeen alles in zich bevat, wat de Franschen eigenlijk *geestig* noemen. Ik wenschte wel dat ik mij hier wat meer laconisch kon uitdrukken. De eerste regel om niets te veel te zeggen bestaat vooreerst daarin, dat men de kunst verstaat van geheel te kunnen zwijgen, als men er geen dadelijk, — bijna had ik gezegd, vooraf berekend,—belang bij heeft, want menig woord heeft in *Engeland* zoo veel waarde als een banknoot.—Ik volg twee Engelschen op den grooten weg naar *Holborn*. Zij spreken ongeveer alle honderd schreden een paar woorden, zwijgen dan weder, en vervolgen hunnen weg, naast elkander, te zamen en alleen! Welk Franschman zou, met zijnen vriend of zelfs met een' onbekende voortwandelende, zijn tong gedurende een' afstand van honderd passen in bedwang kunnen houden? Maar genen zullen gedurende twee-honderd, drie-honderd schreden, ja zelfs tot aan de Bank, zoo het noodig is, den mond houden, indien ze elkander niets te zeggen hebben, dat voor beiden nuttig is. Uit ijdelheid te spreken, is in hun land bijna zonder voorbeeld. De Engelschman toont zijne meerderheid

door zijne werken: waarom zou hij zijne geestigheid voor U op kosten jagen? Hij handelt met U niet in aardigheden, voor zoo verre ik weet, en gij betaalt hem niet om eene geestigheid te zeggen.

Een tweede regel om niets te veel te zeggen, is van over geene zaak meer dan het juiste getal vragen en antwoorden te doen en te geven, welke de zaak noodzakelijk vordert. Spreekt gij over eene inrigting? Wel nu! dan is er een zeker getal denkbeelden welke die inrigting gewoonlijk in het verstand opwekt, hetzij over de maatschappelijke behoefte waarin deze inrigting voorziet, hetzij in het algemeen over hare bepalingen, hetzij over haar *budget*, hetzij eindelijk over hare uitwerkselen. Spreekt gij over eenen handel of over eene bijzondere onderneming? Dan zullen de denkbeelden, in eenen naauwen kring, gaan over ontvangst en uitgave, over winst en verlies, over uitwendige en aanwezige resultaten. Zoo lang gij U daarbij bepaalt, ontvangt gij korte maar ter zake dienende en voldoende antwoorden. Maar doe eens een' sprong buiten dien kring; spreek eens over hetgeen er aan die inrigting ontbreekt, over hare toekomst, over hare zedelijke waarde. . . Wat? wat is dat? Wat zegt hij daar? Dat is zeker een rijk man, of een groote babbelaar, daar hij iemand vragen doet over zaken bij welker kennis hij volstrekt geen belang heeft.—Vooral omtrent vreemdelingen, die gewoonlijk nieuwsgierig zijn en meer vragen dan op het Programma staat uitgedrukt, zijn de Engelschen op deze laatste manier lakoniek. Hoe veel reizigers verlaten dan ook het land niet met het denkbeeld, dat ze voor *Engeland* te verstandig zijn! En dat is toch in het geheel het geval niet: want zoo er een al te groot *laconisme* bestaat, er zijn aan den anderen kant niet minder vragers, die hunne

vragen noch weten te bedwingen noch duidelijk op te geven. Misschien behoorde ik onder dezulken. Zoo ja, dan kan in dat geval mijn kort verhaal tot eene les strekken voor hen, die de kunst niet beter dan ik verstaan, om buiten 's lands bescheiden en verstandig te wezen.

Vooreerst dan had ik mij, — ten einde de menschen, die mij de spelden-fabrijk en het krankzinnigen-huis moesten laten zien, niet voor een' zondvloed van letterkundigen onzin te doen schrikken, — noch als Professor noch als letterkundige laten aanbevelen: twee titels toch die hen op de vlugt zouden hebben gejaagd, behalve nog die van Franschman, welken zij maar middelmatig waarderen, in weêrwil van hun bondgenootschap. Ik was al verder vast van voornemens om mij zelven goed in acht te nemen. Immers ging ik aan menschen, die met bezigheden overstelpt waren, een weinig van hunnen tijd ontrooven; en zoo de Engelschman zoo gierig is op zijnen tijd voor dezulken, bij welken te hooren hij eenig belang kan hebben, hoeveel te meer moet hij het dan niet voor een' nieuwsgierigen wezen, dien hij als een' dief van zijnen tijd zou wegjagen, zoo de kracht der burgerlijke beleefdheid hem niet dwong om er een gedeelte van voor niet weg te geven. Ik had mij dus een lijstje gemaakt van de vragen, die ik doen wilde, ten einde mijne nieuwsgierigheid niet te duur te laten betalen, en te toonen dat ik den tijd van anderen niet minder achtte dan dien van mij zelven. — Mijne wandeling begon dan met de spelden-fabrijk.

Ik vond den Fabrikant op zijn kantoor met schrijfwerk bezig, en den hoed op het hoofd dien hij niet afnam, daar dit meer is dan het volstrekt noodzakelijke. Hij las mijn' aanbevelingsbrief, maakte mij eene kleine buiging, en leide dadelijk, met de vertooning van zijn fabrijk een' aan-

vang makende, verschillende dozen met monsters open, van alle soorten van spelden die er vervaardigd werden: spelden voor het toilet, haarspelden, en spelden voor verzamelingen van insekten. Bij elke nieuwe doos vroeg ik naar den prijs. »Zooveel", was het korte en bondige antwoord. Toen dit was afgeloopen, zeide hij mij: »*Come this waij*" (hier langs): en meteen opende hij een deur die naar de werkplaats leide: ik volgde hem.

Hij liet mij de eerste werkplaatsen omstandig zien, zonder mij te haasten. Terwijl ik alles bezag, sprak hij met de werklieden, en ontnam mij dus met de eene hand weder den tijd, dien hij mij met de andere gaf. Ik had dan ook maar zelden hem het een of ander te vragen: een vreemdeling in alles wat kunst-vlijt is, zou de *werktuigen* van een spelden-fabrijk bij den eersten opslag begrijpen. Zoo doorliep ik, terwijl hij mij volgde, maar mij niet vergezelde, de voornaamste werkplaatsen: de draadtrekking, waar men, van een stuk koper zoo groot als een *vinger*, een' draad zonder einde trekt, die zich in ontelbare cirkels om een cijlinder windt; de werkplaats, waar vrouwen dezen zelfden draad in stukjes, van eenerlei grootte gesneden, uitleggen en regt buigen; de plaats, waar deze stukjes acht of tien voet lang, in duizend brokken worden gesneden zoo groot als de spelden moeten wezen; en die waar deze brokken, door handige werklieden bij pakjes opgenomen, op den slijpsteen puntig worden geslepen, waaruit dan duizend vonken springen.

Hier was alles zoo eenvoudig, dat mijne vragen geen gevaar liepen van op een' dwaalweg te geraken. »Hoe veel cirkels geel koper-draad geeft deze draad-trekking per dag?" »Hoeveel stukjes maken deze vrouwen?" »Hoe

veel spelden kan één werkman slijpen?" Op dit alles ontving ik kategorisch antwoord.

Ik maakte wel in stilte, bij mij zelven, eenige vergelijkingen tusschen de kracht en de eenvoudigheid der werktuigen; de uitmuntendheid der goederen die hier vervaardigd worden en de ongezondheid der gebouwen; tusschen den toestand der zaken en der menschen, welke laatsten mij veel meer belang inboezemen dan hetgeen uit hunne handen komt. Maar ik zeide van dit alles niets aan den Fabrikant. Ik gevoelde wel dat elke aanmerking op dit punt tot het overbodige zou hebben behoord. Ik bleef dus het stilzwijgen bewaren, met uitzondering van eenige vragen in den geest van zoo even, over het geheele getal namelijk der werklieden in de fabrijk, over hunne naauwkeurigheid bij het werk, en over dergelijke zaken van hetzelfde belang.

Met dezelfde bescheidenheid doorliep ik de werkplaats, waar, door zulk een eenvoudig en snelwerkend middel, de elastiken worden gereed gemaakt, waarvan men de spelden-koppen vervaardigd. Één man en één kind zijn daartoe genoegzaam. Het kind draait de spil, die het koperdraad elastiek maakt; de man neemt met de eene hand een zekere hoeveelheid stelen, en snijdt ze met de andere hand door middel eener schaar, op de dikte van een' spelden-kop, af. Met een enkele snede valt er een twaalftal van die koppen, en daar de werkman de beide messen der schaar zoo dikwijls in eene minuut toeknijpt, als de pols slaat, kan men daaruit afleiden hoe veel spelden-koppen één man per dag kan bewerken. Ik vroeg er naar. De Fabrikant zeide het mij, maar dewijl het met eene economische snelheid en in Engelsche cijfers was, heb ik het niet begrepen.

Maar waar ik mij niet weêrhouden kon van te praten, of liever van in onnutte zaken uit te barsten, was toen ik een laag en donker vertrek binnentrad, waar een dertigtal kinderen, jongens en meisjes, aangevoerd door eene vrouw, met een baleintje veel naar eene roede gelijkende, de spelden-koppen klopte. Ieder hunner was gezeten voor een werktuig veel gelijkende naar een' hangenden hamer, welks bijzondere naam, *wip* (*têtoir*), genoegzaam deszelfs bestemming aanduidt, en dat loodregt neêrvalt op de speld, die er onder is geplaatst, en haar hoofd buiten eene opening steekt, in een klein aanbeeld daargesteld. 't Is een zeer fijn en ingewikkeld werk. Eerst worden de spelden één voor één in een hokje geplaatst, en er een elastieke draad omgewonden; vervolgens wordt de speld, dusdanig bereid, in de kleine opening geplaatst, *geklopt*, en er weder uitgehaald; en dat alles met eene groote behendigheid, ten einde zich niet te steken noch de vingers te laten verpletteren; met groote snelheid, opdat de Fabrikant er zijne rekening bij make; en dat alles *zonder* tusschenpoozing gedurende zes uren, — is dat niet te veel voor die arme kinderen? 't Is hun verboden met elkander te praten, ja zelfs te glimlagchen, gedurende de korte oogenblikken waarin ze hunne oogen, zonder letsel, van het werk kunnen opslaan. De oppasster ging de werkplaatsen rond, gelijk een speurhond, waarschuwde met haar baleintje hen, die de hand dezer Fée der armoede niet kon bereiken, en riep met een krijschende stem: *Make haste! make haste!* (Spoedig! spoedig!) Soms keerde ze eensklaps het hoofd om, ten einde eenige woorden in stilte gesproken, of eene verstrooijing, of een guitenstukje op te vangen en te straffen; want in weerwil van dit alles lagchen de kinderen onder hun werk, en worden

de gereedschappen in hunne handen speelgoed. Het oor dezer vrouw, niet minder geoefend dan haar oog, weet, onder dit geraas van dertig hamers die onophoudelijk vallen en zich weer opheffen, te onderscheiden, of er een is, die niet nedervalt, of die slechts het gewone geluid niet heeft gemaakt, omdat hij op een' armen kleinen vinger is gevallen, die niet bij tijds was teruggetrokken. Dergelijke fouten worden gestraft door een' penning te minderen van het ellendige dag-geld, — en wie weet wat het arme kind wacht, als hij met dien penning minder bij zijne hongerige famille 't huis komt!

Ik wist dat ze voor dit werk per dag zes *pences* of twaalf stuivers ontvingen. Ik was al te bewogen om mij zelven langer te bedwingen.

»Denkt gij niet, dat zes uren lang per dag zóó te werken, op den leeftijd dier kinderen al te veel is?" vroeg ik den Fabrikant.

Hij antwoordde niet.

»Hoeveel speldenkoppen kan één dezer kinderen, die het werk goed verstaat, in éénen dag kloppen?"

Hij noemde mij het getal met zelfsvoldoening.

»Maar wanneer nu die kinderen in zes uren hetzelfde werk verrigten, dat volwassenen in denzelfden tijd zouden doen, waarom hebben ze dan niet de helft van het arbeidsloon van een' volwassenen?"

Hij opende zijn' mond niet.

»Wat is de middelbare leeftijd dezer kinderen?

Hij zeide het mij. De oudsten waren nog geen twaalf jaar.

»Denkt gij niet dat zulk een zware arbeid in hunne vroege jeugd schadelijk is voor hunne gezondheid?"

Hij sprak met de oppasster.

»Kunt gij het geheele jaar door dezen kinderen werk geven?"

»»Neen.""

»En wat wordt er dan van, als gij ze wegzendt?"

Geen antwoord.

»En zoo gij al de krachten die het dagelijks kan inspannen, van het kind wilt verderen, is het dan ook niet regt en billijk dat het een dagloon ontvangt, toereikende voor al zijne dagelijksche behoeften?"

Geen antwoord.

»Verkoopt gij, naar evenredigheid, meer zwarte dan witte spelden?"

»»Ja"", antwoordde hij mij, op den toon van iemand, dien men weder op den weg helpt.

Wij verlieten de werkplaats, en ik maakte mij gereed om te vertrekken. Mijne dankbetuigingen waren kort. *Good day sir!—Good day sir!*

Had hij mij voor een' zot gehouden, hij, die deze arme kleine kinderen voor machines hield? 't Is niet onmogelijk. In alle geval was ik hem voor dit kwartier-uur, dat mijn bezoek geduurd had, niets verschuldigd; want hij had slechts de tournée, die hij toch later moest doen, eenige oogenblikken vervroegd. Ik begaf mij dus, met eene zuivere conscientie, naar het gekken-huis.

Dit is een huis, dat gesticht is en onderhouden wordt door vrijwillige inschrijvingen. Eene aanwijzing deelt dit aan den voorbijganger mede, en ter eere van *Engeland* zij het gezegd, dat dergelijke aanwijzingen er zeer algemeen zijn. Voor het overige heeft het geen uiterlijk vertoon. Het gekken-huis gelijkt naar alle huizen, welker bewoners worden gehouden voor bij hunne zinnen te wezen. Ik klopte aan de deur met den helder geschuurden

koperen klopper, en een bediende opende mij dezelve. Het was de bijzondere bediende van den geneesheer, die deze inrigting bestuurt. Hij bragt mij bij zijnen Heer, een' deftig en koel man, die na mijn' aanbevelingsbrief gelezen te hebben, mij groette, en zonder den mond te openen, voor mij uitging, met een' dubbelden sleutel in de hand, na mij door een teeken te hebben uitgenoodigd hem te volgen. Weldra bevonden we ons in het midden der gekken. Het huis bevat er van beide sexen. Wij begonnen het bezoek met die van het mannelijk geslacht.

De eerste die zich aan ons oog opdeed, was een pruikemaker, noch door armoede, noch door huiselijke zorgen en verdriet hier gebragt; maar alleen door eene natuurlijke zwakheid in de hersenen. Zijne netjes opgemaakte haren, zijne opgeslagen mouwen, zijn olieachtige jas, zijne manieren, zijne spraakzaamheid, — alles verkondigde ons den dienaar van *Comus*. Ik raadde het, zonder het aan den doctor te vragen, die mij het zeer dank weet, dat ik hem, bij den eersten dien wij ontmoetten, niet aan boord klampte. De arme pruikemaker houdt zich voor een' ceremonie-meester. Hij snijdt driemaal daags met dezelfde gesten en dezelfde woorden, voor den doctor, den lof van zijn werkplaats op; hij wijst hem den weg aan van elke kamer, hij opent hem er de deur van en stelt hem zijne ongelukkige lotgenooten voor. 't Is de beste gek, dien men bedenken kan. En evenwel scheert men hem, die zoo menigeen' reeds geschoren heeft, uit vrees dat hij zich den hals zal afsnijden.

Daarna stapte, met een' deftigen tred, het hoofd in den nek, en het pand van zijn kleed over den schouder geslagen, een man voorwaarts, van een vrij onderscheidende houding, die zich verbeeldt Karel Kemmer te zijn.

Tusschen eene menigte woorden zonder zamenhang, onderscheidde ik de namen van Othello en Desdemona. Hij beklaagt zich dat zijne benijders hem hebben laten opsluiten, om door zijnen roem niet in de schaduw gesteld te worden. Hij verzocht mij hem naar zijn theater te brengen, waar hem de bravo's der menigte wachtten. Ik beloofde hem, daartoe mijn best te zullen doen. Daarop verliet hij ons, terwijl hij eenige verzen uit Othello verminkte, en in eene theatrale houding den gang op en neer wandelde, zoo als een acteur, die achter de schermen de uitwerking van zijn spel beproeft, en de eerste verzen zijner rol opzegt.

Wat bezorgde dien ongelukkige deze vreemde verstandsverbijstering? Was het een arme komediant uit de landprovinciën, die zich verbeeldde den persoon zelven zijner rol te wezen? Was het eenig fijn maar broos vernuft, wien het lezen van *Schakspeare* eene al te sterke behoefte was geweest? Ik wilde dit van den Doctor weten. Op het eerste punt, dat hij niet kende, antwoorde hij: *I do not know*, (ik weet het niet). Het tweede, dat in zijn oog al te duidelijk nergens toe diende, hoorde hij niet eens.

—»Hoeveel waanzinnigen hebt gij in dit oogenblik, zoo mannen als vrouwen?"

Hij zeide mij het getal met ijver.

—»En welke is de gemiddelde vertering dezer ongelukkigen?"

Hij zeide het mij.

—»En welke is de evenredigheid der geneeslijke en ongeneeslijke waanzinnigen?"

Hij gaf mij het op. En dat alles met een opgeruimd gelaat. Dat zijn nog vragen, welke tusschen redelijke

menschen, die de waarde des tijds kennen, te pas komen. Wat is dat ook voor een voorbeeld, dat men in een gekken-huis geeft, als men buiten het zekere, stellige en tegenwoordige, bespiegelingen maakt?

—»*Zie!*" riep hij uit, terwijl hij mij een' man wees, een dertigtal jaren oud, half uitgestrekt op een tafel, en die scheen te sluimeren,—"zie! dat is een Franschman!" en meteen schudde hij hem om hem wakker te maken.

—»Wij zijn landslieden" zeide ik tot den ongelukkige.

—»Ja" antwoordde hij al geeuwende.

—»Uit welk gedeelte van *Frankrijk* zijt gij?

—»Ja."

—»Gij schijnt bedroefd, vervolgde ik; waarover hebt gij U te beklagen?"

—»Ja."

Ik begreep niets van al dit ja. Was het koppigheid? was het om mij te straffen, dewijl ik hem wakker had laten maken? Ik nam hem bij de hand.

—»Kom, antwoord mij. Zijt gij niet blij een' uwer landslieden te zien?

—»Ja."

Altoos ja. Dat was dan zijne waanzinnigheid. Was het misschien een straf, omdat hij een onregtvaardig *neen* had gezegd, in den tijd zijner rede? of had zijn verlamd geheugen niets dan dit woord bewaard? Ik zeide hem goeden dag. —»Ja", antwoordde hij. — De doctor glimlachte. Ik hield dien glimlach voor eene uitnoodiging om hem te vragen; maar het hielp mij niets. Hij beschouwde mijne vragen als oefeningen in de Engelsche taal.

Wij zagen een veertigtal waanzinnigen; eenigen zeer buitengewoon, maar het grootste getal zonder karakteristieke trekken. Daaromtrent bestaat er hier eene zelf-

de evenredigheid als in de zamenleving, waar het grootste gedeelte mede gemeen en zonder kleur is. De zonderlingen zijn onder de redelijke wezens niet talrijker dan onder de waanzinnigen. Slechts twee dezer ongelukkigen waren gebonden. Zij overlaadden ons met scheldwoorden. Een hunner, ter halver lijf van een soort van schilderhuis omgeven, en met gebonden handen, riep de oude vrijheid van *Engeland* aan. Hij verzocht mij, in verwarde uitdrukkingen, hem op den doctor te wreken, die hem van zijne vrijheid beroofd had. Maar daar dit natuurlijk zonder gevolg bleef, sprak hij met dezelfde woede, een menigte woorden, die in geene betrekking stonden met zijne begeerte, en die hij tusschen zijne scheldwoorden inwierp. Hij behoort tot dezulken, waarvan de bedienden zeggen: hij is kwaad.

De geneeslijke waanzinnigen zijn er gemengd onder hen wier kwaal niet te herstellen is. Ik had wel lust om den doctor te vragen, of deze ondereenmenging geene vertraging in de herstelling te weeg bragt, en of de ongeneeslijke waanzinnigheid niet besmettelijk was. Maar ik gevoelde dat de vraag al te bespiegelend was, en hield haar terug. Daar ik ondertusschen niet voor een' onnadenkend mensch wilde doorgaan, vroeg ik den doctor:

—»Hebben de waanzinnigen over het algemeen zulk een' goeden eetlust als gezonde menschen?"

—»»Sommigen eten veel; 't grootste gedeelte eet weinig.""

—»Zijn ze gevoelig aan de lucht-gesteldheid?"

—»»Sommigen zijn het. Anderen kennen geen onderscheid tusschen koude en warmte.""

—»Slapen ze goed?"

—»»Sommigen weinig: eenigen nooit. De overigen even als redelijke menschen.""

Ons gesprek was levendig. Ik hield mij binnen de grenzen. De doctor schepte adem uit de volle borst.

En waaraan kon men ondertusschen onderscheiden of wij over menschen of beesten spraken?

De doctor opende een groote ijzeren deur, die naar het vertrek der vrouwen leidde. Het eerste dat mij trof, was de houding en kleeding der dienstmeisjes; ze zagen er goed uit, waren netjes gekleed, de borst en schouders bloot, of met een omslagdoekje van neteldoek even bedekt, zoo als alle dienstboden van goeden huize in *Engeland*.

Een van haar bragt ons in een zaal, waar drie waanzinnigen bezig waren met naaijen en strijken. De strijkster verliet haar werk, kwam regt op mij aan, en zeide mij, dat zij de dochter was van Karel I, en door hare vijanden tegen alle regt en billijkheid aan werd gevangen gehouden. Ze voegde er bij dat deze gevangenis slechts voor eenen tijd was, dat zij eenmaal over hare vijanden zou zegevieren, en dat zij eenen Prins zou huwen die haar beminde,—»mits dat" fluisterde zij mij in het oor, terwijl ze op den doctor wees, »mits dat gij mij wilt helpen, om mij uit de handen van dien man te verlossen."

Daarna nam zij haar strijkijzer weer op en ging voort met strijken, waarbij ze veel handigheid aan den dag leide, en tusschen hare tanden de woorden uitsprak van Koning, huwelijk en gevangenis. De beide anderen hieven zelfs haar hoofd niet op. Ze naaiden zeer vlug en zeer goed, met uitzondering dat men ze moest aanwijzen waar te beginnen en waar te eindigen; anders naaiden ze scheef en in het wilde weg, even als een machine die voort blijft draaijen, hoewel het werk geëindigd is. De beide arme vrouwen worden beter dan de anderen behan-

deld. Zij leven te zamen met de dienstboden, die zij in al haar werk bijstaan; ze krijgen thee, en een plaatsje aan den haard, zoodat het weinigje rede, dat haar is overgebleven en zich in haar vingers schijnt gevestigd te hebben, haar op den voet der huisdieren plaatst.

Het grootste gedeelte dezer ongelukkige vrouwen, hetzij ze geneeslijk waren of niet, heeft niets belangrijks voor den onmêedogenden nieuwsgierige, die niet genoeg heeft aan het buitengewone van zulk eene ellende, maar die zelfs iets bijzonders tot in den laatsten trap des ongeluks wil zoeken. Eenigen dwaalden in de lange gangen rond, elkander met den elleboog stootende, zonder te spreken, misschien zonder elkander te zien, zich ophoudende zonder doel, rondziende zonder nieuwsgierigheid, sprekende en zwijgende zonder reden, op het voorhoofd door eene onherstelbare droefheid geteekend, zonder inwendig daarvoor de oorzaak te hebben; arme groeijende ligchamen, die het vertrek van den edelen gast, die langen tijd in dezelven heeft gewoond, verwaardelijk schenen te betreuren. Anderen zaten in de hoeken der kamers, welke plaatsen ze uit zekere verwarde schaamte kozen, als of ze zich verbeeldden een groot misdrijf te hebben begaan, door haar verstand te verliezen. Anderen hielden zich stijf aan de vensters, zonder iets te zien; zij hebben geen voorkeur of gewoonten; ze worden niet gemeenzaam met elkander, schoon ze elkander dagelijks zien: ze vinden elkander weder, zonder elkander te herkennen; en dat instinkt van gezelligheid, dat het toeval zelfs in het redeloos dier opwekt, en dat somtijds dieren van geheel verschillenden, ja zelfs vijandigen aard, temt en zamen verbindt, is in haar versterven. De nieuwelingen wekken geene nieuwsgierigheid bij haar op. Hoe

zouden ze ook weten dat die nieuwelingen er den vorigen dag niet waren? wat is de vorige dag? wat is de dag van gisteren? wat die van morgen? De waanzinnige heeft het gevoel van tijd niet; hij voelt zich niet ouder worden; hij heeft geen denkbeeld van begin en einde, — helaas! hij kan zelfs den dood niet wenschen. Hij weet niet wie uit hun midden verdwenen is, noch wat men doet als men den doode in de doodkist sluit, noch of het eene verlossing is of wel een nieuwe gevangenschap.

De doctor liet mij mijn' gang gaan, zonder een enkel woord te spreken, terwijl hij mij somtijds verliet, om eenige bevelen te geven, of om eenig verslag der dienstmeisjes te hooren, zoodat hij, even als de spelden-fabrikant, van zijne beleefdheid partij trok, en twee vliegen in één' klap sloeg. Ik wilde hem ondertusschen niet in den waan brengen dat ik een droomer was, en zocht daarom iets statistieks of administratiefs, waardoor ik mij, in zijne oogen, van de zonde van psychologische nieuwsgierigheid kon zuiveren. Daar vielen mij eenige vragen in, die echter niet alle gelukten.

—»Doctor", vroeg ik hem, »heeft men de algemeene oorzaken der waanzinnigheid gezocht en gevonden"?

—»»Daar zijn er voornamelijk drie: minnenijd, dronkenschap en ongelukken"".

—»Denkt gij dat ze overal dezelfde zijn?" vroeg ik onvoorzigtiglijk.

Hij antwoordde niet; het behoorde tot het overtollige.

—»En welke dezer oorzaken", zoo ging ik voort, »sleept de meeste slagtoffers na zich?"

—»»De dronkenschap.""

—»In dat geval is de dronkenschap eene kastijding; zie daar ten minste eene gedachte die mij lucht geeft."

Hij hoorde mij niet.

—»Welke is de meest algemeene wijze van behandeling?"

—»»Die van er volstrekt geene te gebruiken. De algemeene gezondheidsleer en een goed bestuur zijn het beste, uitgezonderd in eenige moeijelijke gevallen.""

—»Hoeveel tijd hebben de minst zieken noodig om te herstellen?"

—»»Dat is zeer ongelijk.""

—»Hebben er nog al dikwijls instortingen plaats?"

Ik ging buiten het programma, en dus geen antwoord.

—»Hoeveel is het gemiddeld getal dergenen die gij jaarlijks ontvangt en verliest?"

Hij noemde mij het getal.

Ik was met mijne stellige vragen ten einde, en gevoelde die onbepaalde denkbeelden mij op de lippen branden, die het gesprek levendig houden, die den geest oefenen, en ons boven het stof verheffen. Ik was op het punt van mij op nieuw in de waagschaal te stellen, toen een gezang van eene lompe vrolijkheid, dat uit de zaal der razende krankzinnigen klonk, mij in mijne denkbeelden stuitte, en mij voor het verachtend stilzwijgen van den doctor bewaarde. Dit gezang, of liever dit gebrul, weergalmde in den gang, en vervulde het geheele gebouw. Verscheiden malen had ik het reeds gehoord en beurtelings weêr verloren, zonder er op te letten, denkende dat dit wel een der gekken zou wezen, die zong. Het was een arm meisje van vijf-en-twintig jaren, zóó woedend, dat zij de menschen aanviel, en men haar dus in het ijzeren buis had moeten sluiten. »Zoo brulde ze" zeide de doctor »den ganschen dag en den geheelen nacht, uit al haar magt."

Gebrek, zonde en ziekte hadden haar daartoe gebragt.

Ze zat in een soort van schilderhuis, waaruit ik nog met schrik en huivering dat geschoren hoofd zie uitsteken, dat ze regelmatig heen en weêr draaide, zoo als een wild dier in zijn kooi, en dat aangezigt rood en opgezet door het geweld dat zij in het werk stelde als zij zong, en die dikke ontuchtige lippen, die op zich zelven te kennen gaven, welke de inhoud was van haar gezang, en die vochtige en wulpsche oogen, als of ze zich verbeeldde nog in eene der kroegen van de hoofdstad te wezen. De doctor sprak haar een paar woorden toe, maar ze hoorde het niet; hij leide haar de hand op het hoofd, maar ze had zelfs het gevoel niet meer van eenen hond, dien men streelt, en ze ging voort met zingen: en zoo zal ze blijven zingen, tot de borst haar breekt. Naauwelijks kan men haar een oogenblik doen stilzwijgen, om haar met geweld eenig voedsel te laten nuttigen. 's Nachts brengt men haar in een' hoek van het gebouw, waar hare verschrikkelijke vrolijkheid die harer medgezellen niet kan hinderen, welke den slaap nog niet geheel en al hebben verloren. Ze heeft nog het geheugen der Wijze, niet meer dat der woorden, die haar te binnenschieten en haar ontglippen, zonder dat haar wil er iets toe bijdraagt; en van geheel haar vorig verstand is haar niets gebleven dan de eigenschap van zich eenig straatlied te kunnen herinneren. Ik dacht niet dat ik nog iets bedroevenders dan dit domme ligchaam kon zien, dat zijn verloren verstand door uitzinnige liederen trotseerde; en toch was er in dezelfde kamer, eenige passen van deze ongelukkige, nog iets verschrikkelijkers, dat mij geheel ter neder drukte.

't Was een ander meisje, ongeveer van denzelfden ouderdom, die dezen zelfden morgen derwaarts was gebragt, en wier razernij zoo groot was dat men haar, van hare

komst in het huis af, had moeten binden. Ze zat in een soort van gesloten stoel, bestemd voor hen, die slechts op den eersten trap der razernij zijn en nog oogenblikken van kalmte hebben. 't Is een soort van tusschen-dwang, die voldoende is om den lijder in bedwang te houden, zonder zijnen toorn op te wekken. 't Arme schepsel was, na hevige uitroepingen en pogingen om zich van hare banden te ontslaan, eensklaps bedaard geworden, en scheen geheel uitgeput op het oogenblik, dat men mij haar liet zien. Haar hoofd op hare kniën gebogen, en als weggesleept door het gewigt der stoffe, die door den wil niet meer werd omhoog gehouden, liet op haar' naakten hals en schouders naauwelijks geheelde wonden zien, als de bewijzen der zonde, die, na haar het verstand te hebben bezoedeld, het haar eindelijk geheel had ontnomen. Maar van waar was die zonde ontstaan? ... Van het gebrek.—In de armzalige Bacchusfeesten der armen, gaat de zonde met het gebrek en de waanzinnigheid hand aan hand. Ze had nog overblijfselen van vorige schoonheid: hare schouders en armen waren lelie-blank; ze had een' fraaijen hals, en schoone haarvlechten, welke dienzelfden avond onder de schaar moesten vallen. Ik durfde den Doctor niet te verzoeken haar gelaat te mogen zien, want zoo het nog een overblijfsel der schaamte was, die het haar had doen verbergen, hoe zou ik het mij zelven dan niet verwijten, de eenigste en laatste schaduw der rede, die haar overbleef, gekwetst te hebben. Maar de Doctor, die, in zijne hoedanigheid als hersteller van het verstand, niet zoo beschroomd was, hief haar zachtjes het hoofd omhoog, hetgeen ze eerst toeliet, als of ze was ingesluimerd: maar naauwelijks had ze ons gezien, of ze onttrok zich, even als een kuisch wezen dat in zijne naaktheid verrast wordt, aan de handen van den

Doctor, en drukte zich het hoofd tusschen de kniën. Naauwelijks had ik den tijd om haar te zien; maar hoe vlugtig ook de blik was dien ik op haar wierp, scheen het mij toch toe, dat haar zacht en afgemat gelaat niet dat eener waanzinnige was, en dat hare oogen,—hetzij dat de kwaal dan nog van korten datum was, en het goddelijke beeld des menschen nog niet had uitgewischt, hetzij dat hare waanzinnigheid slechts eene voorbijgaande koorts was,—slechts schaamte en verdriet te kennen gaven, de beide edelste smarten van redelijke wezens.

Ik verliet het vertrek al bevende. Tot dus verre had ik het *laconisme* van den Doctor vermeden, maar op dat oogenblik was mijne ontroering zoo groot, dat ik er geen weerstand aan kon bieden, om hem, ondanks hem zelven, in het overtollige mede te slepen, al moest ik mij dan ook in zijne meening geheel en al vergeten, en hem gedurende zijn geheele leven doen zeggen, dat de waanzinnigste menschen niet altoos in het gekkenhuis worden gevonden. —» Zijt gij niet van gevoelen, Mijnheer," zeide ik hem met een bewogen stem, »dat het beter was dit arme meisje van de anderen af te zonderen, dan haar in dezelfde kamer met dat ellendig schepsel op te sluiten, waarvan het gezigt zelfs een verstandig mensch zinneloos zou maken? . . . . Ik twijfel er zelfs niet aan, of gij zoudt dat reeds gedaan hebben, indien uw gebouw in afgezonderde vertrekjes, in plaats van in zalen en groote kamers, was verdeeld. . . . . Denkt gij niet dat men dit meisje, wier waanzinnigheid het gevolg is van een ongeregeld leven, in plaats van haar bij hare komst in het midden van nog krankzinniger wezens te werpen, en haar dus, om zoo te zeggen, met den stempel van een gekkenhuis te brandmerken, van verstandige en zorgdragende menschen moest omgeven, die

hare, misschien meer verwarde dan verloren, geestvermogens door denkbeelden van orde, van eerbaarheid en van rust konden herstellen? . . . . Maakt gij het besluit op dat zij volstrekt waanzinnig moet wezen, omdat men haar als zoodanig hier heeft gebragt. Moet dan de cipier, die eenen gevangene ontvangt, uit het bevel van opsluiting opmaken, dat de gevangene geen onschuldige is? . . . . o Mijnheer, welk een edel beroep oefent gij uit! Gij schenkt het verstand terug aan hen die het verloren hebben: gij wekt de dooden op, want gij roept de ziel des menschen in het ligchaam des diers terug: maar welk een zorg moet zulk een beroep veroorzaken aan een' verstandig en bedaard man als gij! . . . . Welk eene teedere en moeijelijke studie moet dat wezen, en hoe is het niet te vreezen dat hare moeijelijkheden den geneesheer, die haar *uitoefent*, eindelijk zullen afschrikken en verharden! . . . . 't Geen ik U zal zeggen, is misschien niet het gevoelen van een' bedaard mensch, die zijne zenuwen meester is, zoo als men in uw land het geluk heeft dat te wezen; maar, zoo ik hier niet iets van mijn verstand heb achtergelaten, dan geloof ik niet dat de ongelukkige, die wij zoo even gezien hebben, geheel en al krankzinnig is, en ik houde het er vast voor, dat het gezelschap, hetwelk gij haar gegeven hebt, haar zonder herstel van haar verstand zal berooven . . . . .

De doctor gaf slechts een enkel antwoord op al deze vragen, die ik met voordacht bij tusschenpoozingen had uitgesproken, ten einde hem tot het uiterste te brengen. Wij waren beneden aan den grooten trap gekomen, die het gebouw in twee afdeelingen verdeelt. Hij bood mij de hand, volgende de goede Engelsche gewoonte, en zeide: »*There is nothing more to be seen,*" (daar is niets

meer te zien). Daarna groette hij mij beleefd, en begaf zich naar zijn kabinet, terwijl dezelfde bediende die mij de deur geopend had om binnen te treden, mij die ook kwam openen, om er uit te gaan.

Ik vertrok, met de overtuiging dat de doctor mij en alle Franschen in het algemeen, voor de onbeschaamdste praters over onnutte zaken houdt, indien hij het er namelijk van zijn' tijd afneemt, om eenig denkbeeld van de Franschen en van mij te vormen.

Iets over het Rijk en de Vorsten van Padjajaran.

De eenigste oorkonde, waaruit de oudere geschiedenis van *Java* eenigzins nategaan is, bestaat in de zoogenaamde historische overleveringen of geschreven verhalen, door de Inlanders *tjeritras* ook wel *babats* genaamd, welke eenige Priesters en familien van oude afkomst op *Java*, zoo wel in het westelijk als oostelijk gedeelte van dat eiland, bezitten (*).

Deze handschriften nu hebben voornamelijk ten doel om te strekken tot een' geslacht-boom van die familien of van zekere voorname personen, waartoe dezelven voorgeven betrekking te hebben gehad; geen wonder dus, dat de vervaardigers dezer geslacht-registers dezelven dan ook zoo verre als de schepping der wereld doen teruggaan (§).

(*) Ook op het eiland *Balij* zijn soortgelijke handschriften gevonden, en die welke Sir STAMFORD RAFFLES het meest raadplegens-waardig heeft geacht, behooren tot de verzameling in het bezit van Z. H. den Sultan van *Sumanap*.

(§) In het verlichte *Europa* heeft men wel zwakheden van dien

In de meeste komen ADAM en EVA (somtijds ook anders genoemd) voor, én als de eerste menschen, én als de stamouders van het geslacht waarvoor die geschriften schijnen gemaakt te zijn.

Om de volg-orde niet af te breken, wordt eene reeks van verdichte namen opgegeven, vermengd met namen uit den Bijbel en den Koran; en zonder de minste tijdrekenkundige naauwkeurigheid ziet men al spoedig eenige Javaansche, Hindoesche of Arabische namen voor den dag komen, en van dezen in regte linie afkomstig zijn de hedendaagsche aanzienlijke geslachten van Inlandsche Vorsten, dan wel van Hoofden en Regenten.

Vele dezer geschreven kronijken hebben nogtans eenige onderlinge overeenkomst; anderen schijnen afschriften te zijn van bekende oudere geschriften, waarin verschillende veranderingen gebragt zijn ten behoeve der geslachten waarvoor dezelve zijn bestemd geweest (†), dan wel ten gevolge van de luimen der naschrijvers.

---

aard opgemerkt. Zoo wordt van zekeren Hertog *de* C. in *Frankrijk* gezegd, dat hij eens in allen ernst verhaalde, dat NOACH bij deszelfs inscheping in de arke een' zijner zoons zoude hebben toegeroepen: "*vergeet toch vooral niet de aan de familie C. toebehoorende papieren!*"

(†) Aan deze omstandigheid is welligt toe te schrijven het verschil van gevoelen tusschen den geachten, en tot het uitspreken van een oordeel over Javaansche aangelegenheden allezins bevoegden schrijver, die eenige artikelen voor het Ned. Ind. Tijdschrift heeft geleverd, onder de begin-letters B. B. C. en andere schrijvers, ten opzigte van het al of niet bestaan in vroegere tijden van een Koningrijk of Vorstendom *Jakatra*. VALENTIJN, LINSCHOTEN,

Op verre na de meeste dezer handschriften, althans der zoodanige welke de Europeanen het gemakkelijkste te zien krijgen, dragen blijken van niet zeer lang geleden en wel

---

RAFFLES, CRAWFURD, MARCHALL en meer anderen, die nogtans allen dezelfde bouwstoffen moeten gebezigd hebben als hier boven zijn opgegeven, spreken allen van het Koningrijk *Jakatra*, en geven zelfs deszelfs uitgestrektheid en grensscheidingen op. VALENTIJN deelt ons voorts (IV Deel, bladz. 435 en volgende), verscheiden oorspronkelijke kontrakten of traktaten mede door P. BOTH en andere Nederlandsche bevelhebbers in 1611 en daarop volgende jaren gesloten met den Koning van *Jakatra* WIRIA GARAMA, ook wel WIDJAK RAMA genaamd. De schrijver van het artikel B. B. C. (bladz. 38 van no. 1), heeft bij de mededeeling zijner gedachten, misschien voornamelijk het oog gevestigd gehad op handschriften in het Bantamsche vervaardigd of nageschreven; terwijl de Vorsten, die aldaar tot 1809 hebben geregeerd, dan wel de Hoofden die hen in het beheer vervangen hebben, het van eenig belang hebben kunnen achten, om bij voorkeur af te stammen van eenen HASSAN OEDIEN, een meer algemeen bekend en vereerd karakter in de geschiedenis dier landen, dan van eenen BAROEDIEN, die nogtans dat Rijk, volgens andere overleveringen, van zijnen broeder HASSAN OEDIEN zoude hebben ontvangen, mogelijk deszelfs naam bij deze gelegenheid (gelijk zulks op *Java* zeer gebruikelijk is), veranderd hebbende in dien van MOELANA HASSAN OEDIEN; even als men nog in onze dagen er een voorbeeld van onder de oogen heeft bij een der drie Vorsten van een zeer naburig eiland, die bij herhaling, wanneer de gelegenheid er zich toe opdeed, veranderingen in zijnen naam heeft voorgedragen, om al meer en meer tot denzelfden te komen, die gevoerd wordt door zijnen oudsten broeder, beheerscher van een nabij gelegen, doch magtiger gewest. Trouwens hier komt het alleen aan op het al of niet bestaan van eenen Staat, hetzij Koningrijk of Vorstendom, hetzij onafhankelijk dan wel leenroerig, die vóór de komst der Neder-

door de domste en onkundigste soort van menschen te zijn afgeschreven; zoo las de schrijver dezer regelen eens in een Maleisch geschrift, dat hem niet zonder moeite was ter leen gegeven en als een zeer oud manuscript was opgevijzeld, dat *Nabie Adam* en zijne vrouw *Eva*, na de gepleegde ongehoorzaamheid, door een' politie-dienaar, اوڤس (*oepas*), het paradijs waren uitgejaagd om op den berg *Goenong Arpat* nabij *Mekka*, in de boeijen te worden gesloten; een genoegzaam bewijs voorwaar, dat dit zoogenaamd oud document in latere tijden, dan de vestiging der Nederlanden in deze gewesten, moet zijn *te* zamengesteld of afgeschreven door den eenen of anderen onkundigen Priester, aan wien het woord *Malaïkat* (**) [Engel], minder spoedig voor den geest of in de pen is gekomen dan dat van oppasser-en boeijen.

---

landers op *Java*, het Rijk van *Cheribon* van dat van *Bantam* heeft afgescheiden, en volgens de hierboven aangehaalde schrijvers heeft geheeten *Jakatra*.

(**) Geleerden of taalregters zullen hier mogelijk vallen over het kruinéren dezer *i!* doch zoo lang men, zonder aanspraak op taalkunde te maken, het Maleisch nederschrijft met Latijnsche letters, mag men de woorden schrijven zoo nabij mogelijk als men die uitspreekt, zonder te zondigen tegen de zuiverheid dezer taal. Zoo schrijft b. v. een Engelschman, de woorden *nadeelig*, *wijn*, *klein*, *wie weet*, als volgt: *chikil*, *anggur*, *kechil*, *sipa-tau*; terwijl een Nederlander al ligtelijk zal schrijven: *tjikil*, *angoor*, *ketjiel* en *siapa-tau*. Wie is nu hier taalkundig te berispen? Waarschijnlijk geen van beide, daar elk hunner heeft geschreven volgens het gebruik dat hij in zijne moedertaal van de Latijnsche letters maakt.

En voorts zijn er zoo oneindig veel woorden in de Maleische taal die van andere talen zijn overgenomen, zoo als b. v. *ludji*,

Twee voor *Java* zeer belangrijke gebeurtenissen komen nogtans zonder behoorlijke of zelfs duidelijke tijds-bepaling, in de meeste dezer handschriften voor, te weten: 1°. de oprigting der Rijken van *Madjapahit* in het oosten, en van *Padjajaran* in het westelijk gedeelte van *Java* of de *Sundasche* distrikten; en 2°. de invoering van het Mahomedanismus in deze gewesten. Doch beide deze geschiedkundige voorvallen ondergaan die veranderingen, of krijgen zoodanige grootere oudheid, dan wel breedvoeriger omschrijving, als wederom het gevolg kan geacht worden te zijn van de omstandigheid dat die oorkonde in het oostelijk of in het westelijk gedeelte van het eiland oorspronkelijk is vervaardigd geworden.

Volgens de meeste der laatst bedoelde soort zoude het voormalig Rijk van *Padjajaran*, noch in oudheid, noch in magt, iets behoeven toetegeven aan dat van *Madjapahit*, en zoude het eerste in 1112 van de jaartelling der Javanen, gesticht zijn door Praboe Munding Sarie, zoon van den beroemden Vorst Koeda Lalèan; zijnde destijds de grensscheiding tusschen de beide voornoemde Rijken

---

(de oceaan) van het Arabisch; *laksa* (tien duizend), *koeda* (een paard), van het Hindoosch; *kaméja* (een hemd), *gréjah* (kerk), van het Portugeesch *kamésa* en *igréja; kapal* (schip) van het Malabaarsche *koppal; plita* (een lampje) van het Persisch *palita*, enz. enz. dat het nog zoo stellig niet is bewezen of die woorden met het Arabische karakter geschreven, wél zoo naauwkeurig als mogelijk, worden uitgedrukt. Men zoude het tegendeel kunnen vooronderstellen, te oordeelen naar de Maleische woorden uit onze eigene taal overgenomen, als b. v. سناڤڠ (*snapang*) voor snaphaan, جندرال (*djindral*) voor Generaal enz. zoo als die zijn te vinden in Maleische handschriften van de vorige eeuw.

geweest de rivier *Tjie-Pamalie*. Weinig redenen bestaan er nogtans om dit zoo gaaf aan te nemen, en niet te vooronderstellen dat én het Cheribonsche (gelijk in overleveringen, aldaar bewaard, wordt gezegd), én met hetzelve misschien nog andere kleine Staten of Vorstendommen tusschen *Madjapahit* en *Padjajaran* hebben gelegen.

Wat er dan ook van zijn moge, volgens de overleveringen door den steller dezer regelen gevolgd, heeft Praboe Munding Sarie eerst de hoofdplaats van zijn gebied gevestigd in de nabijheid van *Soekapoera*, doch later, ter vermijding van de menigvuldig opkomende geschillen en oneenigheden met den Vorst van *Madjapahit*, (volgens eenige geschriften, deszelfs eigen' broeder en zijnerzijds den stichter van dat Rijk), dezelve verlegd naar een daartoe gekozen plaats aan den voet van de bergen *Salak* en *Gédé*, tusschen de rivieren *Tjie-Liwong* en *Tjie-Sidanie*, het oord eindelijk waar thans de hoofdplaats van de Residentie *Buitenzorg*, en het lusthuis van de Nederlandsche Landvoogden is te zien; sprekende zelfs eenige dezer Kronijken van den Vorstelijken Kraton der Koningen van *Padjajaran*, als geplaatst geweest op die vlakke verhevenheid, thans *Batoe Toelies* genaamd naar de Kampong van dien naam en voornamelijk naar den beschreven arduinsteen, welke aldaar nog te zien is, en die door zekeren Kiaij Amanteng, een' der volgelingen van Hassan Oedien, uit *Mekka* zoude zijn medegebragt; hetgeen nogtans de daarop geschreven karakters geenszins schijnen te bevestigen, als meerder naar Kawische dan naar Arabische merkteekenen gelijkende, terwijl eenige vermeenen dat het bedoelde schrift uit de *Lampongs* van *Sumatra* kan afkomstig wezen.

Na de vestiging van het Padjajaransche Rijk en de re-

gering van PRABOE MUNDING SARIE, bestaat er wederom minder overeenstemming tusschen de nog aanwezig zijnde oude geschriften, en geven dezelve als zijne nazaten zeer verschillende namen op, zonder eenige hunner daden daarbij wereldkundig te maken.

De eerste Vorst van *Padjajaran*, welke volgens de meeste dier geschriften wederom eenige beroemdheid heeft gehad, is RATOE GALOE zoon van RATOE KAMANA, die in of nabij het jaar 1165, van de jaartelling der Javanen, den troon beklommen en tien jaren zoude hebben geregeerd, gedurende welk tijdvak deze Vorst eene Buitenlandsche reis (andere zeggen eenen krijgstogt), heeft ondernomen naar het Maleisch schier-eiland (*Malakka*), tijdens de regering aldaar van den Sultan ISKANDER SJAH, ook wel SRI SIN DERGA genaamd.

Als zoon en troonopvolger van RATOE GALOE, wordt in de meeste handschriften genoemd MUNDING WANGIE, hebbende deze na 1179 over *Padjajaran* geregeerd. Ook deze Vorst speelt eene groote rol in deze, welligt verdichte, doch stellig veelal beuzelachtige overleveringen.

Hij wordt beschreven als een Vorst die een zeer ingetogene levenswijze heeft gevoerd, hebbende hij, behalve een gering getal bijzitten, slechts twee wettige vrouwen gehad, waarvan de eene, genaamd SANKENTIE JAVA, hem eenen zoon gaf die HARIA BABANGSA, en de tweede SANKENTIE SUNDA geheeten, ook slechts eenen zoon die TANDURAN werd genoemd.

Ook wordt MUNDING WANGIE als bijzonder schrander voorgesteld, en als een bewijs daarvan door eenige *babat*-schrijvers de volgende Historische bijzonderheid of anecdote medegedeeld; eene bijzonderheid nogtans die dezen Vorst den troon en het leven zoude gekost hebben, en eerder

daarom dan als een blijk van snedigheid, eenige melding waardig schijnt.

In het begin der regering van MUNDING WANGIR had zich een kluizenaar, SIR ADJAR GORNONG PADANG genaamd, nedergezet in eene *pertapaan* of eenzame bidplaats, gelegen aan de helling van den berg *Salak*, en had bij de bevolking der omstreken door zijne kunde en voorzeggingen eene algemeene vermaardheid en goeden naam verworven.

MUNDING WANGIR dezen wigchelaar op de proef willende stellen, zoude hem eens eene zijner bijwijven, met een kussen (andere zeggen eene ijzeren pot of kwalie) om het lijf gebonden en door hare kleederen bedekt, toegezonden hebben; terwijl de kluizenaar door een', deze vrouw begeleidenden, staatsdienaar namens den Vorst werd gevraagd, of hij kon zeggen, of dezelve zwanger was of niet.

SIR ADJAR GORNONG PADANG zoude hierop zonder te dralen een bevestigend antwoord hebben gegeven en reeds den volgenden dag bij den vergramden Vorst zijn ontboden, die hem, deszelfs strikvraag en list ontdekkende, zoude hebben verweten een' bedrieger te zijn, wiens voorspellingen slechts dienden om het ligtgeloovige volk te misleiden, doch die nu, na ten toets gesteld en ontmaskerd te zijn, wegens zijne vermetelheid en bedriegerijen den dood verdiende en ook terstond zoude ondergaan.

Trouwens de bejaarde kluizenaar zoude met kalmte en vrijmoedigheid hebben geantwoord, niet alleen zijne voorspelling herhalende, maar nog daarbij voegende, dat de zoon van die zelfde zwangere vrouw eens zijnen (SIR ADJAR's) wreker zoude worden.

Volgens dezelfde overleveringen heeft intusschen de hier

bedoelde vrouw, weinige maanden na den dood van den grijsaard, in der daad een' zoon ter wereld gebragt, en was de verwonderde Vorst hierdoor voor het overige der voorspelling zoodanig bevreesd geworden, dat hij bevel zoude hebben gegeven om het jonggeboren kind in een gevlochten bamboesen korfje te plaatsen, en aldus de snelstroomende rivier *Tjiedanie* te laten afzakken.

Door eenen Bantamschen visscher, genaamd KIRIJ JAKA, (*) aangehouden en gered, werd het kind naar deszelfs woning gebragt, opgevoed, aan hetzelve de naam van TJIUNG MANARA gegeven, en opgewassen zijnde bij eenen zeer beroemden grofsmid als leerling geplaatst.

Bijzonder bekwaam en ervaren in het ijzer- en wapensmeden geworden, een beroep dat in die tijden op *Java* in hoege achting heeft gestaan, zoude TJIUNG MANARA, eenige jaren later bij toeval naar zijne gehoorteplaats teruggekomen, aldaar door den Vorst aan het hoofd zijner smederijen zijn gesteld. Door zijne moeder herkend en met zijne afkomst en geboorte bekend gemaakt, zoude TJIUNG MANARA al spoedig, door wraak- en staatszucht gedreven, een groot ijzeren hok hebben doen vervaardigen, en toen de Vorst op zijn verzoek het eens was komen bezigtigen, denzelven daarin hebben opgesloten, ondersteund

(*) Anderen zeggen dat het een herder is geweest, die het kind opvischte en opvoedde onder den naam van BANJAK WEDI, later vervangen door dien van TJIUNG MANARA. (zie M. MARCHAL. *Description de Java. Bruxelles chez Tarlier* 1824 blz. 205). Deze auteur, die RAFFLES heeft nageschreven, geeft RADEEN TANDURAN, broeder van TJIUNG MANARA, op als den stichter van het Madjapahitsche Rijk in 1221 van de Jav. jaartelling, gelijk hij ook als zoodanig voorkomt in een handschrift, berust hebbende onder den vorigen Regent van *Damak*, RADEEN ADIPATTI ADI MANGALA.

en geholpen door zijne arbeiders en door eenen aanhang onder de hovelingen, welke hij zich te voren reeds had weten te verwerven. Ook een gedeelte van het landvolk zou vervolgens de zijde van TJIUNG MANARA hebben gekozen, die in 1220 (jaartelling der Javanen) den troon van *Padjajaran* moet hebben beklommen, na evenwel eenigen tijd te hebben geworsteld met de pogingen en gewapende strevingen zijner broeders HARIA BABANGSA en RADEEN TANDURAN.

Volgens andere verhalen (**) werd MUNDING WANGIR door zijnen zoon HARIA BABANGSA, gedurende eene korte afwezigheid van TJIUNG MANARA, uit deszelfs gevangenis of ijzeren kerker verlost, en heeft hij, onder den naam van GORROK PORTRA, tot aan zijnen dood dezelfde kluizenarij op den berg *Salak* bewoond, waar vroeger de door hem veroordeelde SIE ADJAR was gevestigd geweest, en van waar deze ongelukkige Vorst en Vader zijnen kraton en de hoofdstad van zijn voormalig Rijk dagelijks heeft kunnen aanschouwen (†).

(**) De schrijver dezer regelen herinnert zich zulks in vroegere dagen te hebben vernomen, als eene oude overlevering, uit den mond van een zeer deftig en bekend Inlandsch Hoofd, die toen zijnerzijds nog al eenige moeite heeft aangewend om van de verschillende, meerendeels ongerijmde Legendes de Javasche Geschiedenis rakende een eenigzins aannemelijk geheel te vormen.

(†) Eene zoodanige bidplaats (*pertapaan*) en een daarbij gelegen, blijkbaar door menschelijke zorg onderhouden graf, werden in 1820 of daaromtrent door de Heeren Natuurkundigen KUHL en VAN HASSELT, bij gelegenheid van een hunner wetenschappelijke reizen, op ongeveer vier-vijfden van de hoogte van den berg *Salak*, ontdekt en door de hen verzellende Inlandsche Hoofden gezegd te zijn de begraafplaats van een' der Vorsten van *Padjajaran*.

Nu komt in de handschriften wederom eene volgreeks van zeer onbeduidende Vorsten te voorschijn, tot aan dengenen die volgens de meeste overleveringen, en ook volgens de vreemde schrijvers welke de Javaansche geschiedenis bestudeerd en getracht hebben tot eenige klaarheid te brengen, de laatste Vorst van *Padjajaran* is geweest.

Tjiung Manara, in 1238 (Jav. jaartelling) overleden, zoude volgens de bedoelde geslachtlijsten, tot opvolger hebben gehad zijn' zoon Prabon Tanaran Pakoran, en na dezen *Padjajarans* troon nog zijn bezeten geweest door 1°. Prabon Kiaij Linga Warta, 2°. Prabon Soesoek Tonggal, 3°. Prabon Munding Kawattie, 4°. Prabon Baijak Laran, 5°. Prabon Angalaran, 6°. Garba Menah Sri Toman Pakoran, en 7°. door Prabon Silie Wangie, laatsten Vorst en beheerscher van het evengenoemd rijk.

Deze Prabon Silie Wangie wordt gezegd anno 1380 de Regering te hebben aanvaard, 151 vrouwen en bijzitten gehad en bij dezelven 75 kinderen te hebben gekregen, toen de Godsdienstige onlusten en daaruit voortvloeijende burgerkrijg, als een bedreigend onweder deszelfs Staten genaderd zijnde, hem verpligt hadden om een gedeelte van zijn gezag af te staan aan zijnen oudsten zoon Prabon Goeroe Gantongan, wien bij die gelegenheid de rang en titel van Radjah Moeda werd gegeven.

Te dezer tijd of omtrent het jaar 1405 van de jaartelling der Javanen, overeenkomende met de jaren 1478 en 79 onzer tijdrekening en 930 van die der Turken, was het *Islamismus* reeds sedert eenen geruimen tijd van den vasten wal op *Java* overgebragt (**), doch eerst toen

(**) Volgens de handschriften meer bijzonderlijk tot het Oostelijk gedeelte van *Java* betrekking hebbende of aldaar vervaardigd,

en wel door kracht van wapenen in het westelijk gedeelte, (het eerst in het Bantamsche, dat zich al spoedig van *Padjajaran* afscheurde), ingevoerd door MOELANA HASSAN OEDIEN, zoon van SECH EEN MOELANA, Sultan van *Cheribon*, ook bekend onder den naam van Soesoehoenan *Goenong Jatie*.

HASSAN OEDIEN, na het volk van *Bantam* tot het *Mahomedanismus* te hebben doen overgaan, voerde zijne benden tegen den Vorst van *Padjajaran* aan, die, voor zijne magt bezwijkende, de vlugt naar het gebergte nam. Zijne hoofdplaats en kraton werden door den overwinnaar, welken een Arabische Priester, KIAIJ AMANTANG genaamd, vergezelde, in bezit genomen.

De bevolking van *Padjajaran* ging alsnu over tot het geloof der overwinnaars. PRABOE SILIE WANGIE nogtans weigerde de Godsdienst zijner vaderen te verzaken en bleef met achthonderd personen (eenigen zeggen achthonderd

---

en volgens de geloofwaardigste Europesche schrijvers, zoude het *Islamismus* in den Oosthoek reeds in of omtrent het jaar 1300 der Javaansche jaartelling zijn ingevoerd: derhalve ruim eene Eeuw vroeger, dan in de Sundasche districten of het Westelijke gedeelte van het Eiland, volgens de overleveringen die tot grondslag dezer aanteekeningen hebben gediend. In het oog houdende dat nogtans deze invoering en overgang tot het *Mahomedanismus* in de Oostelijke Staten van *Java*, niet plotselijk of steeds door kracht van wapenen, maar langzamerhand en trapsgewijze plaats heeft gevonden, zoo is er volstrekt niets onwaarschijnlijks in, dat honderd jaren daartoe kunnen zijn benoodigd geweest, alvorens de vereischte pogingen toe te laten, om hetzelfde in het Padjajaransche, welligt minder beschaafde, Rijk te bewerkstelligen, te meer daar overreding hier door overmagt moest worden ondersteund.

huisgenooten) van zijn geslacht, in de bosschen bij den berg *Gédé* rondzwerven, nabij het oord, thans nog bekend onder den naam van *Artjah Domaas* (de 300 heelden), ettelijke palen zuidelijk van het bekende landgoed *Pondok Gadé*.

De inheemsche bewoners dezer omstreken gelooven ter goeder trouw, dat Sillie Wangie en de zijnen wegens hunne halsstarrigheid destijds zijn gestraft en veranderd in de, eenigzins eene menschelijke gedaante hebbende, steenen welke thans nog te *Artjah Domaas* zijn te zien. Gemakkelijker valt het evenwel te gelooven of te vooronderstellen dat deze, aan *Budda*'s dienst en aan hunnen Vorst getrouw gebleven uitgewekenen, langzamerhand aldaar gestorven en begraven zijn, en hunne grafplaatsen door de overblijvende met deze wanstaltige beeldjes zijn versierd geworden.

Dezelfde fabelachtige oorsprong wordt door den bijgeloovigen Inlander gegeven aan de ruwe steenen en schier geene menschelijke gedaante hebbende figuren, die in de onmiddelijke nabijheid van Kampong *Batoe Toelies*, naast den hierboven reeds vermelden beschreven en als heilig beschouwden steen aanwezig zijn, en door hem worden gehouden voor den, mede van gedaante veranderden Praboe Purwa Kalie, zoon en eersten minister van Sillie Wangie, mitgaders deszelfs kleinzoon Glab Njawang en eenige andere Hofgrooten, die, ofschoon niet met den Vorst uitgeweken, echter ook niet dadelijk tot het Mahomedaansche geloof zouden zijn overgegaan.

De vrouw van dezen Praboe Purwa Kalie wordt ook nog gezegd, jaren lang, dagelijks te zijn gezien, biddende en weenende bij de wanstaltige afbeelding van haren overledenen echtgenoot; en wel met zulk een nadruk

weenende, dat de harde kuststeen, waarop zij gewoonlijk was geknield, doorweekt van hare tranen, het spoor van hare voeten heeft behouden (*a*).

Een derde zoon van SILIH WANGIH, genaamd PRABOH SEDA ook wel LORRAK KORNING, was reeds vroeger aan het Hoofd van zijns vaders legermagt in het Bantamsche verslagen, en wordt gezegd de wijk in het *Kandangsche* Gebergte te hebben genomen, alwaar zijne afstammelingen nog bestaan en een' afzonderlijken stam uitmaken, (de *Beduis*), die steeds nog de Godsdienst, de zeden en de gebruiken der voorvaderen blijft opvolgen.

Zoo men aan de overleveringen, waarop de tegenwoordige bijdrage voornamelijk is rustende, eenige geloofwaardigheid wil toekennen, heeft HASSAN ORDIEN, overwinnaar van *Padjajaran*, dit Rijk als toen verdeeld, daarvan de oostelijke landschappen bij *Cheribon* voegende, en de westelijkst gelegene bij het toen reeds op zich zelf staande Rijk van *Bantam;* terwijl het overige land, tusschen beide gelegen en bestaande uit een gedeelte der *Preanger* districten, mitsgaders de vlakte noordelijk van dezelven langs het zeestrand gelegen, tot eene afzonderlijken Staat werd gevormd, die den naam van *Jakatra* sedert heeft gekregen.

Het oord intusschen, waar vroeger de stad *Padjajaran* had gebloeit, en de omliggende streken, door de gevolgen de-

---

(*a*) Onder den zoo bekenden steen *Batoe Toelies* nabij *Buitenzorg*, ligt werkelijk een tweede zware arduin-steen, waarin zeer duidelijk te zien twee daarin gedrukte of liever gebeitelde vrouwen voet-stappen. Zelden nadert men deze als heilig gehouden plaats, zonder er Inlanders, biddende, wierook brandende dan wel bloemen offerende, aan te treffen.

zer oorlogen ontvolkt, waren spoedig in eene wildernis herschapen, en niet dan vele jaren daarna of anno 1677, (na J. C. geboorte) onder het bestuur en ten gevolge der zorgen, door den toenmaligen Gouverneur Generaal MAATSUIKER, voor eene gewenschte uitbreiding der rijst-kultuur genomen, wederom op nieuw bebouwd, bevolkt en in kleine Regentschappen verdeeld.

Bij het weder ontginnen dezer bosschen zoude, volgens plaatselijke overleveringen, aldaar zulk een onnoemelijk getal doode areeng-boomen zijn gevonden, dat deze omstandigheid aan de geheele landstreek moet hebben gelaten den naam van *Bogor*, (in het Sundasch eenen verrotten en zwartgeworden areeng-boom beteekenende), tot in den jare 1745, wanneer den Gouverneur Generaal VAN IMHOF diezelfde districten (*Tjoetaks*) of kleine Regentschappen, (nu tot een eenig Regentschap vereenigd), voor een buitenverblijf, door bewindhebberen der Oost-Indische Compagnie werden geschonken. De Baron VAN IMHOF gaf aan dit landgoed den naam van *Buitenzorg*, die later in 1815 onder het Engelsch tusschen-bestuur ook aan de geheele (destijds opgerigte) Residentie werd gegeven.

H. P.

Timor in 1831.

Het eiland *Timor*, was in vroegere dagen verdeeld in vier voorname landschappen, bekend onder de benaming van *Loeka*, *Waiwieko Waihalle*, *Sonobai* en *Koepang*. De twee eerste landschappen worden bewoond door *Belloneezen*, het derde door *Timoreezen* en het laatste door *Koepangneezen*, uitmakende drie onderscheidene volksstammen, die in taal van elkander zeer verschillen.

Deze vier landschappen voeren het oppergebied over een groot getal kleinere landschappen, die verder verdeeld zijn in kampongs of dorpen.

Doch deze verdeeling bestaat thans slechts in naam, terwijl de meeste der mindere landschappen, onder bescherming van vreemden invloed, zich aan het gezag der moeder-landschappen onttrokken hebbende, nu geheel op zich zelven staan; waardoor de tegenwoordige verdeeling van *Timor* met regt kan worden gezegd in een groot getal, van elkander onafhankelijk staande, landschappen te bestaan, die de suprematie der vier voornoemde moeder-landschappen slechts erkennen, voor zoo verre zulks met hunne belangen mogt overeenstemmen.

De weinige kennis, die wij tot nog toe hebben verkregen van de gesteldheid der binnen-landen van *Timor*, het bijna onmogelijk makende, eene naauwkeurige opgave te doen van het werkelijk getal onafhankelijke Staatjes, of landschappen, welke op dit eiland verspreid liggen, zoo moet zulks aan latere waarnemingen worden overgelaten, terwijl ik mij hier zal bepalen, slechts die plaatsen op te noemen, welke mij opgegeven zijn het Nederlandsch gezag te erkennen.

Dezelve zijn:

1°. *Koepang*. Dit landschap was bij de komst der Europeanen op *Timor*, een der voornaamste Rijken van dit eiland; doch een groot gedeelte van deszelfs gebied afgestaan hebbende aan vreemde Vorsten van *Bello* en *Timor*, die van tijd tot tijd met hunne onderdanen zijn komen afzakken, en huwelijks-betrekkingen met die van *Koepang* hebben aangeknoopt, zoo bepaalt zich het overschot van dit, weleer zoo aanzienlijk landschap slechts tot een smal deel van den westelijksten hoek van *Timor*, *Klaïbe* genaamd,

terwijl de Vorst zelf zich op het eiland *Samauw* heeft neergezet, met het grootste gedeelte van zijne onderdanen.

Hoezeer de Vorst van *Koepang*, door de scheuringen en verdeelingen welke zijn land ondergaan heeft, veel van zijn vroegere magt en aanzien heeft verloren, zoo behoudt hij nogtans de eerste plaats bij het Gouvernement onder de Inlandsche Hoofden van *Timor*, waarschijnlijk omdat het bestuur van het Nederlandsch gezag op *Timor*, in dit landschap gevestigd is.

De bevolking van *Koepang* wordt begroot op ruim 2000 zielen, waarvan er 300 wonen op *Timor*, en de overige op het eiland *Samauw*.

2°. *Sonobai*. Dit landschap voerde in vroeger dagen de opperheerschappij over al de Timoreesche landen, en deszelfs Vorst, *Liorai* of Groot-Keizer genaamd, was het tweede Hoofd in rang bij het Gouvernement; doch door ondergane scheuringen ook het gebied van dit Rijk zeer beperkt geworden zijnde, zoo heeft deze Vorst dat gezag niet meer hetwelk eertijds door hem bekleed werd.

Die van *Koepang* eenig deel genomen hebbende in de bevordering van de scheuringen, welke dit Rijk heeft ondergaan, zoo verwekte zulks misnoegdheid bij dezen Vorst: hetgeen aanleiding heeft gegeven tot zijne verwijdering naar een der hoogste rotsen in dit landschap, *Tatoeleo* genaamd, en aldaar leeft hij, als het ware verlaten door het grootste gedeelte van zijne onderdanen, in eenen staat van vijandschap met die van *Koepang*.

De hem nog getrouw gebleevene bevolking wordt begroot op 1500 zielen.

3°. *Amabie*. Het Hoofd van dit landschap is de derde persoon in rang bij het Gouvernement, doch de voornaamste in magt en aanzien, en de getrouwste van allen.

De bevolking van dit landschap is van het Oostelijk Zedeelte van het Eiland komen afzakken; en, zich onder de Timoreezen gerangschikt hebbende en met die van *Koepang* door huwelijks-betrekking in maagschap zijnde, heeft het zoo doende een zeer uitgestrekt land in bezit genomen; hebbende eene bevolking van cc. ruim 20,000 zielen.

De Vorst van dit landschap woont omtrent een half uur gaans van *Koepang*.

4°. *Amfoeang* was in vroeger tijd ondergeschikt aan den Keizer van *Sonobai*, doch heeft zich aan die ondergeschiktheid weten te onttrekken, en het land in tweën verdeelende, onder de benaming van *Amfoeang* en *Sorbian*, een eigen gezag weten te voeren over eene bevolking van cc. 14,000 zielen.

De Vorst van dit landschap is de vierde in rang bij het Gouvernement.

5°. *Tabeno*. De Vorst van dit landschap is de vijfde in rang bij het Gouvernement. Hij was vroeger een ondergeschikt Hoofd van het landschap *Amfoeang*.—Doch een aangegaan huwelijk met de dochter van den Vorst van *Koepang*, heeft hem in bezit gesteld van een stuk lands, waarover hij thans een onafhankelijk gebied voert, over eene bevolking van cc. 5000 zielen.

Deze Vorst woont omtrent ¼ uur gaans van *Koepang*.

6°. *Tonaij*. De Vorst van dit landschap, die omtrent een uur van *Koepang* landwaards in woont, was vroeger een ondergeschikt Hoofd van den Vorst van *Koepang*.—Hij verklaarde zich onafhankelijk, en is thans de zesde persoon in rang bij het Gouvernement. *Tonaij* heeft eene bevolking van cc. 1300 zielen.

7°. *Amarassie*. is een vrij groot landschap, hebbende

onder zich nog vier mindere landschappen met eene bevolking van cc. 9000 zielen.

Dit land was vroeger door de wapenen van de O. I. Compagnie overwonnen, doch sedert een getrouw bondgenoot geweest zijnde, is het weder in deszelfs volle regten hersteld.

8°. *Kleine Sonobai.* Dit landschap maakte vroeger een deel uit van *Sonobai den Keizer*, doch heeft zich onafhankelijk gemaakt door de volgende omstandigheid. De Keizer, ver in de binnenlanden wonende, had zijnen broeder in de nabijheid van *Koepang* doen wonen, om als zijnen vertegenwoordiger bij het bestuur op de hoofdplaats te dienen, waartoe hij hem plaatste te *Oeipoera*, een landschap, hetwelk door den Vorst van *Koepang* ten dienste van den Keizer was afgestaan.—Deze broeder, de gelegenheid er toe gevonden hebbende, heeft zich onafhankelijk verklaard, en voert thans het gebied over eene bevolking van ruim 5000 zielen.

9°. *Pittaïj*
10°. *Takaïj* } waren twee ondergeschikte landschappen van *Sonobai den Keizer*, die thans een onafhankelijk gezag voeren; doch de Keizer derzelver onafhankelijkheid niet erkend hebbende, zoo bewijzen zij hem nog eenige onderwerping; en mitsdien staan zij, met betrekking tot het bestuur van *Koepang*, in eene verhouding van onzijdigheid, om in geval van nood, de sterkste partij te kunnen kiezen.—*Pittaïj* heeft eene bevolking van cc. 3000 en *Takaïj* van 11,000 zielen.

11°. *Manobaïj* is ook een landschap, hetwelk zich losgerukt heeft van *Sonobaïj den Keizer*. De Vorst van dit landschapje voert het gezag over eene bevolking van cc. 3000 zielen.—Hij is door het bestuur van *Koepang* en

de overige *Radja's*, als onafhank
deze onafhankelijkheid door den Keiz

12°. *Amanoebang* is een vrij g
tende eene bevolking van cc. 14,00

Het volk van dit landschap sederd
handhaving van deszelfs onafhank
gevoerd hebbende tegen die van
alle deszelfs bondgenooten, zoo is
danig geoefend in den oorlog dat
ste van het geheele eiland *Timor*
hun moed heeft hun den naam van
zorgd.—De Vorst van *Amanoebang*
met den Keizer van *Sonobai*, en h
standhouding met het volk van het
bied.

Eene goede verstandhouding met
groot belang voor *Koepang*, niet all
voordeel hetwelk daaruit zoude v
handel, maar ook om de algemeene
het land te verzekeren.—In den
trent ter geschikter plaats meer gez

13°. *Nenometang* en *Amanatoen*
schappen, met eene bevolking van
communicatie tusschen deze landsc
over land wordt grootendeels bele
vijandelijke *Amanoebang* in het mid

14°. *Waiwieko Waihalle*. Dit
aan de zuidkust van *Timor*, en
van cc. 64,000 zielen. Het Hoofd v
Liorai of Keizer genoemd, en v
over een groot deel der Bellone
kusten van *Timor*. Hij heeft zich i

Nederlandsch gezag onderworpen, doch hij leeft thans in eenen onafhankelijken staat, voerende de Nederlandsche vlag, en ook soms de Portugeesche, naar mate zulks met zijne belangen best overeenkomt.

15°. *Soetrana.* Dit landschap is gelegen aan de noordkust en heeft eene goede haven, waarin de visscher-schepen dikwijls ankeren om, tegen geweren en kruid, zich van water en levensmiddelen te voorzien. Men drijft hier veel handel in sandelhout en was, en de plaats geheel ontbloot van toezigt zijnde, wordt hier veel clandestine handel gevoerd, zoo wel met de handelaren van *Koepang* als van vreemde plaatsen.

De bevolking van dit landschap wordt begroot op 14,000 zielen.

De Vorst van dit landschap voert den titel van Kolonel, en zijne onderwerping aan het Gouvernement toont hij door het voeren van de Hollandsche vlag.

16°. *Aïjmattang* en *Amakono*. *Aïjmattang* ligt bewesten *Amakono* en heeft eene bevolking van ruim 2000 zielen.

Amakono. Dit landschap is gelegen beoosten *Soetrana* en heeft eene bevolking van cc. 40,000 zielen. Hier vindt men sandelhout en was.

17°. *Ambino* is gelegen tusschen *Tialarang* en *Sonobai*, en is ook een afvallig land van den Keizer.

18°. *Tialarang* of *Attapoepoe* is ingesloten tusschen de Portugeesche bezittingen *Oekoessie* ten westen en *Batoe Gedé* ten oosten.

Dit landschap heeft eene der beste havens van het geheele eiland voor kleine vaartuigen, als brikken die tien voet diep gaan. Men drijft hier veel handel, zoowel met *Koepang* als met andere plaatsen van den Archipel,

en speciaal met *Célébes* en *Singapoera*. De uitvoer te *Tialarang* wordt geschat op 1000 pikols sandelhout, en 300 pikols was, waarvan een gedeelte te *Koepang* wordt ingevoerd, doch het meeste door Boegineesche vaartuigen naar elders gebragt. — Aan het strand van dit landschap wonen, te *Attapoepoe*, een zeventigtal Chineezen, die op *Koepang* 't huis behooren en een' Kapitein tot hun Hoofd hebben.

Het bestuur van *Koepang* heeft hier een' Posthouder met vier soldaten, om, door het heischen van de vlag, het regt van het Gouvernement op dit landschap te bewaren, hetwelk door het Portugeesch Gouvernement te *Dellie*, soms wederregterlijk betwist wordt.

Deze plaats is van veel belang voor den handel van *Timor*, en verdient wel de belangstellende aandacht van het bestuur. *Tialarang* is een ondergeschikt landschap van den Belloneeschen Groot-vorst van *Waiwieko-Waihalle*, en heeft eene bevolking van ruim 26,000 zielen.

19°. *Moubara*. Dit landschap ligt ook ingesloten tusschen de Portugeesche bezitting van *Dellie* en *Batoe Gedé*.

De Vorst van *Moebara* is ondergeschikt aan den Grootvorst van *Waiwieko-Waihalle*, en voert het gezag over eene bevolking van 87,000 zielen.

De Chineezen van *Koepang* drijven hier eenigen handel, doch de plaats ontbloot zijnde van alle toezigt, zoo heeft men ook hier, even min als langs de geheele noordkust, geen de minste zekerheid voor 's lands regten.

De overige landschappen op *Timor*, en die welke onder den onmiddelijken invloed der Portugezen staan, mij minder bekend zijnde, zoo kunnen dezelven met zekerheid hier niet worden opgegeven; doch zeker is het echter,

dat het gedeelte buiten het Nederlandsch gezag, ofschoon kleiner in uitgestrektheid, eene grootere bevolking in zich bevat, dan dat gedeelte hetwelk aan het Gouvernement onderworpen is.

Onder de landschappen welke tot het Nederlandsch gebied behooren, zijn *Koepang*, *Amabie*, *Tabeno*, *Tonaij*, *Sonobai den Keizer*, *Amfoeang* en *Amarassie* het naauwst verbonden aan het Gouvernement, terwijl de overige landschappen slechts het oppergebied van het Gouvernement erkennen; met uitzondering echter van *Sonobai den Keizer* en *Amanoebang*, die, ofschoon zij vroeger bondgenooten van het Gouvernement zijn geweest, thans in vijanschap met die van *Koepang* leven; als mede *Waiwieko-Waihalle*, *Soetrana*, *Tialarang* en *Moubara*, die slechts de Hollandsche vlag voeren, zonder eene volkomene onderwerping te erkennen.

Behalve de boven beschrevene landschappen, behooren tot het Nederlandsch gebied van *Timor*, de volgende eilanden:

1°. *Poeloe Samauw*. Dit eiland ligt omtrent vier Engelsche mijlen west van *Koepang*, en omtrent een en een halve van den vasten wal, zijnde tusschen hetzelve en den westelijksten hoek van *Timor*, een veilige doortogt voor schepen, *Straat Samauw* of *Moelot Rottie* genaamd.

Aan het zuidoostelijk gedeelte van *Samauw* vindt men een klein eiland, *Poeloe Kambieng* genaamd, merkwaardig wegens eene slijk-vulkaan, welke op hetzelve wordt gevonden. In de nabijheid van dit eiland vindt men eene goede ankerplaats in de west mousson, hetgeen tot groot gerief strekt voor de schepen die in

dit jaargetij op de reede van *Koepang* niet veilig kunnen ankeren.

Samauw wordt bewoond, zoo als hier voren is gezegd, door den Vorst van *Koepang* met eene bevolking van cc. 1800 zielen, en het bestuur van *Koepang* heeft hier een' Postheuder onder den naam van Kommandant.

Dit eiland beslaat eene oppervlakte van omtrent 361 vierkante Engelsche mijlen, en levert genoegzaam *djagong*, *rijst*, *vee* en *katoen*, tot voeding en kleeding van de bevolking, benevens goed timmerhout voor huis- en scheepsbouw, en een weinig *was*, *vogelnesten* en *tripangs* voor den handel. De vogelnesten zijn niet van de beste kwaliteit, en van de tripangs trekken de inwoners weinig voordeel, daar dezelve door de Boegineezen worden ingezameld.

In het tweede deel der verhandelingen van het Bataviasche Genootschap is een vrij goede beschrijving van dit eiland te vinden.

2°. *Rottie*. Dit eiland, hetwelk wegens deszelfs vruchtbaarheid, den naam heeft verkregen van Brood-kamer van *Koepang*, is gelegen omtrent zeven engelsche mijlen zuidwest van den westelijksten hoek van *Timor*, en beslaat eene oppervlakte van omtrent 640 vierkante Engelsche mijlen, hebbende eene bevolking van cc. 40,000 zielen, welke verdeeld zijn over 18 van elkander onafhankelijk staande landschappen.

In het westen is *Rottie* hoog en ruwachtig, loopende oostwaarts, met kort op elkander afbrekende heuvels en dalen, welke eindigen in uitgestrekte vlakten, die het aanzien hebben van aangespoelden grond.

De communicatie van de eene plaats naar de andere, over

het geheele eiland, is zeer gemakkelijk, zoo wel te paard als te voet.

Rottie heeft geene bergen. — Twee der meest uitstekende aanboogten van het land, welke na mijne ruwe gissing 6 à 700 voeten boven de oppervlakte van de zee komen, noemt men hier echter *Goenoeng Tolai* en *Goenoeng Lolle*. — Deze hoogten zijn ook het boschrijkst gedeelte van het land.

De voornaamste rivieren zijn die van *Lolle*, *Baa* en *Korbaffe*; zij zijn echter van weinig aanbelang en onbevaarbaar, terwijl de overige rivieren welke op dit eiland worden gevonden, kleine kreken zijn, die in de oostmoesson opdroogen. — Het land is nogtans zeer waterrijk, hebbende vele zoetwater-bronnen, die het geheele jaar door water geven.

De beste zee-havens van dit eiland zijn die van *Lolle Tie*, *Baa*, *Termano* en *Ringouw*; terwijl ook de overige negorijen van zee kunnen genaderd worden met kleine vaartuigen.

Te *Lolle* en *Tie* komen jaarlijks eenige vaartuigen van *Célébes* om tripangs te vangen. — Te *Baa* en *Termane* kunnen de schepen ankeren. — *Ringouw* heeft de veiligste haven voor kleine vaartuigen, en is tevens 't best gelegen voor de communicatie met *Koepang*.

De zeden en gebruiken der Rottineezen hebben veel overeenkomst met die der Timoreezen, waaromtrent hier nader zal worden gesproken; doch zij overtreffen de laatstgemelde in beschaving, vlijt en goedaardigheid.

De Rottineezen hebben weinig behoefte; — van kindsbeen opgeleid zijnde om zich te voeden met den *toeak*, het sap dat uit den boom *lontar* getrokken wordt, is deze drank het hoofd-voedsel van de bevolking geworden. — Zij

voeden zich er mede geregeld driemaal 's daags, en kunnen soms dagen lang bestaan, zonder eenig ander voedsel hoegenaamd te gebruiken.—Rijst, djagong, vleesch en visch gebruiken zij nu en dan, meer uit pracht dan uit behoefte.

Het gemis van den toeak is voor den Rottinees, gelijk de ontbering van rijst voor den Javaan.—Bij gebrek aan *toeak* gebruikt men siroop van dit vocht, waarvan elk huisgezin een' genoegzamen voorraad heeft. —Zij gebruiken deze siroop met water gemengd, en bieden dezelve den reiziger, bij zijne aankomst in eene negorij, dadelijk tot verkwikking aan.

De siroop wordt gemaakt in de maand November, waarvan een gedeelte wordt bewaard, (daar zij in de west mousson soms dagen lang, door de sterke regens, van *toeak* verstoken blijven), en gedeeltelijk verkocht, als zijnde dezelve zeer gewild in deze omstreken, onder den naam van *goela Rottie*.

De eenvoudige levenswijze der Rottineezen in verband beschouwende met hunne geringe behoefte, moet men verklaren dat de bewoners van dit eiland in grooten overvloed leven. Daar de *lontar* alleen voldoende is om de bevolking te onderhouden, zoo zijn de rijst, djagong, gierst, *katjang* en andere veld-vruchten, benevens de vele *karbouwen*, schapen, geiten en varkens overvloedig; en hierbij in aanmerking nemende dat, behalve deze overvloedige middelen van levens-onderhoud, ook ruim 9000 paarden op dit eiland worden gevonden, alsmede eene hoeveelheid van cc. 100 pikols was, genoegzaam tabak, katoen en omtrent 300 koijangs zout voor eigen consumtie en handel, en dat het ook vele goede soorten van timmerhout voor huis- en scheepsbouw oplevert, zoo is daaruit de belangrijkheid van dit eiland ligt af te leiden.

De aan de burgers van *Koepang* afgestane handel geschiedt meestal in ruil-goederen, als:

1 ordinair geweer, dat hoogstens *f* 24 kost, staat gelijk met een' slaaf, of met een' pikol was, die *f* 80 geeft, of met een paard.

7 kapmessen die *f* 3 kosten, staan gelijk met 15 schapen.

700 parangs die *f* 350 kosten, staan gelijk met 500 pikols rijst.

2 parangs staan gelijk met een' pikol siroop, dat te *Koepang* voor *f* 4 verkocht wordt.

1 parang staat gelijk met een' pikol katjang *idjo* (groen).

3°. *Daoe.* Dit eiland is omtrent zeven Engelsche mijlen bewesten *Rottie* gelegen, en beslaat eene oppervlakte van cc. 6 Engelsche vierkante mijlen, hebbende eene bevolking van ruim 4000 zielen.

De voortbrengselen van dit eiland niet toereikende zijnde om deszelfs inwoners te voeden, zoo zijn de meeste opgezetenen van hetzelve goudsmeden.—Zij bearbeiden het goud, in den smaak der Inlanders van deze gewesten, vrij net, gaan er mede van eiland tot eiland, en verruilen het tegen levensmiddelen, die zij te huis brengen. De menschen van dit eiland zijn zeer gehecht aan hun geboorte-land.

4o. *Savoe.* Dit eiland is gelegen omtrent 36 Engelsche mijlen west van *Rottie*, en beslaat eene oppervlakte van cc. 184 vierkante Engelsche mijlen, hebbende eene bevolking van omtrent 28,000 zielen.

Hetzelve is verdeeld in vijf Regentschappen, waarvan er vier liggen op *Savoe*, en een op het nabij gelegen eiland *Radjoea*.

Het eiland levert al de producten, welke op het eiland *Rottie* worden gevonden; de menschen zijn echter zede-

lijker dan de Rottineezen, en de paarden van eene betere hoedanigheid.

De Hoofden van dit eiland zijn vrijmoediger in het voordragen hunner belangen, dan die van *Timor* en *Rottie*, en schijnen zeer gehecht te zijn aan het Nederlandsch Gouvernement.

5o. *Sumba*. Dit eiland is gelegen omtrent 76 Engelsche mijlen noord-westen van *Savoe*, 10 van *Sambauwa* en 32 ten zuiden van *Flores*. Het bezaat eene oppervlakte van cc. 5347 vierkante Engelsche mijlen, hebbende eene bevolking van cc. 400,000 zielen.

Het volk van het eiland *Savoe* heeft, door huwelijken aan te gaan op *Sumba*, eene Kampong aldaar aangelegd, en door hunne bemiddeling is een paar mindere Hoofden van dat eiland op *Koepang* geweest;—en door eene meerdere aanmoediging bij de Savoeneezen, zoude het niet moeijelijk vallen, *Koepang* in naauwere betrekking met *Sumba* te brengen.

Dit eiland wordt door de kooplieden te *Koepang* als zeer belangrijk beschouwd voor den handel, hebbende niet alleen eene groote bevolking van redelijk wel gecivilliseerde menschen, maar ook zeer rijk zijnde in producten voor den handel, waaronder eene groote hoeveelheid sandelhout, vogelnesten, *karet* en tripangs meest in aanmerking komen, alsmede de paarden welke op dit eiland worden gevonden, en van het beste ras zijn.

De Sumbaneezen worden door superstitie terug gehouden om den sandel-boom te kappen, doch zij verbieden zulks den vreemdeling niet.

Men verhaalde mij, dat iemand een klein sandelhoutbosch van 200 pikols op *Sumba* had gekocht voor de waarde van 700 Rijksdaalders, en dat hij, onder vele me-

dedingers, in 43 dagen 170 katties vogelnesten van de beste soort voor zijn aandeel had ingezameld.

6°. *Flores.* Dit eiland beslaat eene oppervlakte van ca. 5700 vierkante Engelsche mijlen, hebbende eene bevolking, volgens ruwe gissingen van menschen die met dit eiland bekend zijn, van ruim 500,000 zielen.

Het westelijk gedeelte van dit eiland, 't welk *Mangarai* genoemd wordt, staat onder het gebied van den Vorst van *Bima*, en het oostelijk gedeelte, *Ende* genoemd, behoort tot de Residentie van *Timor*.

In vroegere tijden heeft de Oost-Indische Compagnie eenen Kommandant gehad op *Ende*, gelegen aan de zuidkust van *Flores;* doch sedert het verval van die Maatschappij hebben zich eenige Boegineezen en Makassaren aldaar gevestigd, die niet alleen als het ware de wet geven over dit gedeelte van het eiland, maar ook zich meester hebben gemaakt van den handel.

De Boegineezen van *Ende* hebben ook uitsluitend den handel op het nabij gelegen *Sumba*, en om in het ongestoord bezit van denzen handel te blijven, vermoorden zij een' ieder die van elders op dit eiland komt handelen. Vroeger kwam er jaarlijks een groot getal vaartuigen van deze Boegineezen van *Ende* op *Timor* ten handel, brengende Endesche kleedjes en doeken, vogelnesten, tripangs, karet, haaivinnen, klapper-olie, wilde kamille, *goemoetie*-touw, sandelhout en levensmiddelen, waarvan het grootste gedeelte producten waren van het eiland *Sumba*. Doch sedert de oprigting van *Singapoera* worden al deze goederen derwaarts gebragt; zoodat thans niet meer dan een of twee vaartuigen van *Ende* op *Kupang* komen met kleedjes en olie.

Men zegt ook dat het volk van *Ende*, en ook die van

Mangarai, gerugsteund door de Boegineezen, soms met 50 tot 100 kleine vaartuigen op den zeeroof uitgaan, als zij eene gunstige gelegenheid er toe vinden.

Aan de oostzijde van dit eiland vindt men eene plaats met eene goede haven voor schepen, *Larang-Toeka* genaamd, die de Portugeesche vlag voert, zonder echter onmiddelijk aan dat Gouvernement ondergeschikt te zijn.— De Vorst van dit landschap en zijne onderdanen worden *zwarte* Portugeezen genoemd, en belijden gebrekkelijk de Roomsch-katholijke Godsdienst. Jaarlijks komt er een Priester van *Dellie*, om de kinderen te doopen, en verdere kerke-dienst te verrigten.

7°. *Solor.* Dit eiland beslaat eene oppervlakte van cc. 300 vierkante Engelsche mijlen, hebbende eene bevolking van omtrent 20,000 zielen.

Tot den jare 1828 heeft het Bestuur van *Koepang* een' Posthouder op dit eiland gehad, te *Lawagang*, alwaar nog een fort te vinden is, *Frederik-Hendrik* genaamd.

8°. *Adinara.* Dit eiland beslaat eene oppervlakte van cc. 290 Engelsche vierkante mijlen, hebbende eene bevolking van omtrent 45,000 zielen. — Hetzelve is gelegen omtrent drie Engelsche mijlen benoorden *Solor*, hebbende tusschen deze beide eilanden een veiligen doortogt voor schepen.

Tusschen *Adinara* en *Flores* heeft men straat *Solor* of *Larang-Toeka*, die op de naauwste plaatsen niet breeder dan eene Engelsche mijl is. — De schepelingen geven de voorkeur aan dezen doortogt boven de overige in deze streken, doordien dezelve het minst gevaarlijk is.—Doch men ontmoet hier dikwijls zeeroovers, die waarschijnlijk op *Flores* 't huis hooren.

9°. *Lomblem.* Dit eiland is gelegen omtrent 5 En-

gelsche mijlen beoosten *Adinara*, en beslaat eene oppervlakte van cc. 340 Engelsche vierkante mijlen, hebbende eene bevolking van omtrent 7000 zielen.

Tusschen dit eiland en *Adinara* vindt men ook een' doortogt voor schepen, straat *Lomblem* genaamd.

10°. *Pantar*. Dit eiland is gelegen omtrent 5 Engelsche mijlen beoosten het eiland *Lomblem*, en beslaat eene oppervlakte van omtrent 841 vierkante Engelsche mijlen, hebbende eene bevolking van cc. 15,000 zielen.

Tusschen dit eiland en *Lomblem* vindt men ook een' veiligen doortogt voor schepen, straat *Pantar* genaamd.

FRANCIS.

(*Het vervolg hierna*).

Letterkundige en andere berigten.

Honoraria. Men zoude eene geschiedenis kunnen schrijven van de *Honoraria*, groote zoo wel als kleine, welke verdienstelijke en onverdienstelijke geleerden ontvingen. Zulk eene geschiedenis zoude zeker belangrijk zijn, ofschoon er het menschelijke hart wel eens door gekwetst en onze geest verontwaardigd zoude worden. Zoo b. v. wanneer men bedenkt, dat MILTON voor zijn verloren *Paradijs* slechts weinige ponden sterl. en MÜLLNER daarentegen voor zijne *Albanezeren* 3000 Rijksd. heeft gekregen. Het volgende is een lijst van de *Honoraria*, welke Lord BYRON voor zijne verschillende werken heeft ontvangen.

Childe Harold, 1 en 2 zang	600	Pd. St.
» » 3 »	1575	«
» » 4 »	2100	»
De Giaur	525	»
De Bruid van Abydos	525	»
De Zeeroover	525	»
Lara	700	»
De Belegering van Korinthe	525	»
Parisina	525	»
Manfred	515	»
Beppo	415	»
Don Juan 2 en 3	1525	»
» » 3, 4, 5	1525	»
De Doge van Venetie	1050	»
Sardanapalus, Kaïn, de twee Foscari	1100	»
Mazeppa	525	»
De Gevangene van Chillon	525	»
Hours of Idleness, English Bards en Scotish Reviewers, Hints from Horace, Werner, Heaven and Earth en eenige andere stukken, te zamen	4300	»

Zoodat Lord Byron met zijne pen ruim twee tonnen gouds verdiend heeft.—Het hoogste Honorarium is evenwel zekerlijk wel dat geweest van Blackstone, hetwelk deze voor zijne »Commentaries on the laws of England" kreeg, en dat niet minder was dan 16,000 pd. sterling.

De verloren Ster. In het jaar 1604 ontdekte men aan den voet van den *Serpentarius* eene zeer opmerkenswaardige Ster, welke *Jupiter* in grootte, en alle Sterren in glans overtrof. Wanneer zij digt bij het eerste was, had zij eene witachtige kleur, maar op alle

andere standen had zij bij afwisseling de kleuren van den regenboog.

Langzamerhand nam zij af, tot dat zij in October van het jaar 1606 verdween, en naderhand is zij nimmer weer gezien.

Dit sterrebeeld is waarschijnlijk eene bedekte zon, gelijk alle andere Dwaalsterren. Deszelfs verdwijning uit ons oog moet geschied zijn, nadat deszelfs oppervlakte koud geworden of van glans verdoofd was.

De grootste en oudste boom. Humboldt houdt de *Adansonia Digitata*, welke in *Sénégal*, *Egypte* en *Abyssinie* 't huis hoort, voor het »oudste bewerktuigde gedenkstuk onzer planeet," en verzekert dat zij de grootste is der bekende boomen. Hare hoogte is middelmatig; maar haar stam heeft somtijds 20 à 30 voet Diameter. Volgens de berekening van Adanson moet deze boom, als hij 30 voet middel-lijn heeft, niet minder dan 5,150 jaren oud zijn! Zijne wortelen en takken zijn buitengewoon uitgebreid, en hebben doorgaans 140 à 150 voet Diameter; zijne vrucht wordt door de Inlanders gegeten, en dezen trekken er een sap uit, dat tegen rot- en pest-koortsen wordt aangewend.

Dieu voulut dans ses flancs graver l'âge du monde.

De Aligator. De schrijver der herinneringen van *Vénézuéla* en *Colombia* had eens van de Indianen van *Oronoko* hooren zeggen, dat de *Aligators* van deze rivier altoos een' steen van eene zekere zwaarte inslikten, alvorens op de jagt te gaan, ten einde gemakkelijker in den vloed te kunnen duiken om hunne prooi te vervolgen. Bolivar nam hiervan de proef door eenigen van deze

Amphibiën dood te schieten, welke allen een' steen, naar hunne grootte geëvenredigd, in hunne maag hadden. De grootste dezer dieren had ongeveer 70 Engelsche voeten lengte, en had in den buik een' steen van 60 à 70 pond gewigt.

Zielkundig verschijnsel. Eenigen tijd geleden lag een jong meisje van 12 jaren oud, zacht en stil van aard, aan de mazelen. Des avonds om 7 uur zat zij op haar bed naast hare zuster die mede de mazelen had, en zong met eene onbeschrijfelijke bevalligheid een Godsdienstig gezang, waarvan de woorden, in volkomen versmaat, eene mengeling van verrukking en verbazing verwekten. Nooit had men een gezang gehoord, dat zoo teeder, en zoo welluidend was, en zoo geheel overeenstemde met de droefheid en ongerustheid harer ouders. Zij werd terstond naar hetgeen zij gezongen had, ondervraagd, doch antwoordde dat zij steeds geslapen had en zich niet herinnerde gedroomd en gezongen te hebben.

Deze gebeurtenis is te meer wonderlijk, omdat zij te voren nimmer gezongen heeft, en volstrekt onbekend is met de regelen der dichtkunst. De geneesheer, die met de ouders der zieke, eene zuster van zestien jaren en een' broeder van tien jaren, er bij tegenwoordig was, en het dadelijk aanteekende, verklaarde nimmer zoo goed en zoo gevoelvol te hebben hooren zingen. De woorden van het gezang, die men verzuimd heeft af te schrijven, waren eene aanroeping aan het hoogste Wezen.

Tijdschrift

VOOR

NEERLAND'S INDIE.

Iets over den Oorsprong der Illuminatiën.

Sedert een' geruimen tijd heb ik te vergeefs verscheidene werken, welke over den oorsprong der kunsten, wetenschappen, gewoonten, ontdekkingen enz. handelen, opgeslagen, om den oorsprong der *Illuminatiën*, zoo als dezelven tegenwoordig in *Europa* plaats hebben, op te sporen. Als men de geschiedenis der vroegere volken raadpleegt, vindt men, wel is waar, melding gemaakt van vuren of lichten, die ten allen tijde in de Tempels onderhouden en soms wel met den naam van heilig vuur bestempeld werden, en aan hetwelk men in *Italië*, in den Tempel aan Vesta gewijd, zoo veel eerbied toedroeg, dat over de maagd (*), die met de zorg voor dit heilige vuur belast was, het doodvonnis werd uitgesproken, indien zij hetzelve bij toeval of nalatigheid deed uitgaan.

Nog leest men dat de straten te *Rome*, bij gewigtige Godsdienstplegtigheden, door vuren verlicht werden, en dat men, bij de geboorte der Vorsten, vreugdevuren ontstak; doch deze verlichtingen kunnen moeijelijk met den naam van *Illuminatiën* bestempeld worden, vooral in den

(*) Deze maagden, Vestaalsche maagden genoemd, werden uit de eerste en voornaamste familiën gekozen. Indien zij zich schuldig maakten aan onkuischheid, moesten zij mede de doodstraf ondergaan, zoo als zulks met de moeder van ROMULUS het geval was.

zin, zoo als wij dezelven bedoelen; ook van naderbij beschouwd, verschillen zij daarvan in karakter, doel en bijomstandigheden zoo zeer, dat zij den toets eener vergelijking van overeenkomst moeijelijk zouden kunnen doorstaan.

Bij de oude Grieken ontmoet men echter eene andere soort van verlichtingen, die, *oppervlakkig* beschouwd, nader bij de Europesche *Illuminatiën* komen, dewijl zij door middel van metalen oliepotten, in de geschiedenis met den naam van *lampen* bestempeld, hunne huizen en straten verlichtten en zich aan luidruchtige vrolijkheid overgaven, ter eere van MINERVA, VULCANUS en PROMÉTHEUS, dewijl de eerste hun de olie en de tweede hun het smeden der lampen had leeren kennen, en omdat de derde het vuur aan den hemel ontroofd en hetzelve op de aarde had nedergebragt. (†)

Soortgelijke verlichtingen ontmoet men ook nog bij de Romeinen, welke de gewoonte hadden den eersten dag hunner maanden te vieren, door aan hunne deuren en vensters een aantal brandende lampen, niet alleen bij avond, maar ook bij dag, te hangen; doch al deze verlichtingen verschilden daarin van onze *Illuminatiën*, doordien genen het kenmerk droegen van bijgeloof en heidensche Godsvereering, en meestal met woest getier en onstuimige vermakelijkheden gepaard gingen; terwijl de onzen bijna uitsluitend aan staatkundige gebeurtenissen, aan blijde intogten van vorstelijke personen, of iets dergelijks ge-

(†) De verborgen zin van PROMÉTHEUS verrigting wordt, uit een natuurkundig oogpunt, op eene fraaije wijze opgehelderd in de Nagelatene Bijdragen tot Natuurkunde en Geschiedenis door Professor J. P. VAN CAPELLE. *Haarlem*, 1821.

wijd zijn, en alsdan met bedaarde vrolijkheid en dankbare deelneming plaats hebben.

Na dus deze verschillende kenmerken tot basis eener vergelijking te hebben aangenomen, kwam het mij voor dat onze *Illuminatiën* eenen anderen oorsprong moesten hebben, dan de vreugdevuren of verlichtingen der Ouden, hetzij in hunne straten of in hunne Tempels, en hierin werd ik niet weinig versterkt door een werk, dat mij onlangs in handen kwam, van eenen schrijver der vorige eeuw, welke, in oud Fransch, ons het volgende mededeelt:

»On avoit accoutumé, dans les Règnes précédens, de »célébrer avec pompe le 5 jour de Novembre, en Commé»moration de la découverte qui avoit été faite de la *Tra»hison des Poudres:* on allumoit dans toutes les ruës »des feux de joye &c en bruloit la figure du Pape, &c. »Or cette Cérémonie se trouvant abolie sous le règne de »JAQUES II, le Peuple voulut cependant continuer à faire »éclatter son zèle pour la Réligion Protestante, & en même »temps sa haine pour le Papisme, & on allumât ce jour »là des chandelles sur les fenêtres; il y en eût même qui »remplirent toute la Place de *Smithfield* de chandelles »qui brulèrent pendant toute la nuit, sans qu'aucune per»sonne eût la hardiesse de les éteindre. VOILA CE QUI FUT »LA SOURCE DES ILLUMINATIONS! (§)

Uit het bovenstaande blijkt, dat men in *Engeland* gewoon was, jaarlijks den 5den November, als een' heugelijken dag, met vreugdevuren te vieren, ter oorzake der belangrijke ontdekking van een snood verraad, in 1605,

(§) Histoire véritable et secrette des vies et des règnes de tous les Rois et Reines d'Angleterre, à *Amsterdam*, chez les Wetsteins et Smith, 1729. TOM. III. p. 23.

onder de regering van Jacobus I, door eenige kwaadwilligen gesmeed, namelijk om de zaal van het Raadshof, waar de Koning, de Koningin, hun oudste zoon, en de voornaamste Mederegenten des Rijks verschijnen zouden, door middel van buskruid in de lucht te doen springen.

Deze Novembervieringen gingen echter met ergerlijke tooneelen gepaard, waarom zij in later tijd, onder de regering van Jacobus II, omstreeks het jaar 1685, werden afgeschaft, waarop de voorstanders en ijveraars dezer viering, in plaats van vreugdevuren in de straten te branden, hetwelk nu streng verboden was, hunne huizen, door middel van brandende kaarsen, verlichtten, die zij in hunne vensterramen plaatsten, en zelfs het geheele plein van *Smithfield* met kaarsen bezetteden, zonder dat iemand het durfde wagen, zulks tegen te gaan, uit vrees van droevige gevolgen; en—voegt gemelde schrijver daarbij, *ziedaar den oorsprong der Illuminatiën.* (†)

A. C. Oudemans.

(†) Zie verder over het Buskruidverraad van Meteren's *Historie, enz.* D. IX.e blz. 42 en v. v.

Timor in 1831.

(vervolg van bl. 369.)

11°. *Ombaij.* Dit eiland is gelegen omtrent 5 Engelsche mijlen beoosten *Pantar* en 15 bewesten *Timor*, vormende twee veilige doortogten voor schepen, straat *Alor* en straat *Ombaij* genaamd.

Ombaij beslaat eene oppervlakte van omtrent 980 vierkante Engelsche mijlen, hebbende eene bevolking van cc. 18000 zielen.

De bevolking van de eilanden *Solor*, *Adinara*, *Lom-*

blem, *Pantar* en *Ombaÿ* wordt onderscheiden in strand- en bergbewoners. — De eerstgenoemde zijn Mahomedanen, en de laatste Heidenen. — Deze twee volkeren leven als het ware in eenen gestadigen oorlog met elkander, waardoor bij de bergbewoners, verstoken blijvende van alle communicatie met vreemdelingen, de beschaving zeer vertraagd wordt.

De voortbrengselen van al deze eilanden zijn bijna dezelfde, bestaande in turksche tarwe en katoen; goede soort van vogelnesten, karet, haaivinnen, amber, walvisch-traan en linnen voor den handel.

Er bestaat veel handel tusschen deze eilanders onderling, en met de Boegineezen in het bijzonder, die hier veel Europische, en producten van den Archipel invoeren, dezelven met de voortbrengsels van het land verruilen, en daarmede, zonder eenige regten te betalen, naar *Sincapoer* vertrekken.

Het eiland *Solor* zou, wegens deszelfs centrale ligging en goede haven, in aanmerking kunnen komen, om de stapelplaats van den handel in deze omstreken te zijn; als voor den handel met *Java*, *Célébes* en de *Molukkos* voordeeliger dan *Koepang*.

Alsnu overgaande om de gesteldheid van *Timor* en onderhoorigheden uit een meer algemeen oogpunt te beschouwen, zoo zal ik omtrent derzelver Géologischen toestand, hier het gevoelen volgen van den Chef der Natuurkundige Kommissie, den Heer Maclott, die in 1829 dit eiland heeft bezocht, en zijne bevindingen beschreven, beter dan mij mogelijk zal zijn te doen.

Deze Natuurkundige zegt, dat al de eilanden, die hij gezien heeft sedert zijn vertrek van *Java* tot *Nieuw-Guinéa* toe, aan de zijden waar eene ruwe zee staat, meest

eene hooge en steile kust hebben, geformeerd uit ruwen kalksteen, die aan de oppervlakte met groeven en gaten en geheel als ingevreten is, houdende vele pétrificatien in zich opgesloten.

Deze kalkformatie, welke hij op *Boetoen*, *Célébes*, *Banda* en *Nieuw-Guinea* ontwaarde, vindt men ook, zegt hij, op *Timor* tot in het binnenste gedeelte van het land, alwaar hooge klippige rotsen er van worden aangetroffen, die als groote ruïnes der oudheid hier en daar geïsoleerd staan, en door de Timoreezen *Tatoos* genoemd worden.

Deze kalksteenen geheel onafhankelijk staande van de ware formatie des lands, en zich voordoende als neerploffingen uit zeewater, zoo bewijst zulks niets meer, dan het vroeger aanwezen van meer water, daar, waar eene dusdanige kalkformatie wordt aangetroffen.

De berggesteenten op *Timor* zijn *Leisteen* (†) met *groensteen*, *sijenet*, (*) oude en nieuwe kalksteen, digt, of met schelpen en nagels, met *Porphier* (§) en trümmergesteente afwisselende, stinkkalk, zwart gesteente, gipsspaath, ertsen, ijzerkruid, magneetijzer, zwavel, gedegen koper, aardachtig malachiet en stofgoud; en aan die plaatsen, waar zich de groensteen bevindt, veel Titan-ijzer-zand.

Teekens van vulkanische uitwerking heeft de Heer Maclott slechts op *Poeloe Samauw* en *Poeloe Kambing* ontdekt, alwaar wellen worden gevonden van zout- en zwavel-water, (slijkvulkanen), en massas van fijn gesublimeerd zout. Op *Timor* zelf ontwaart men niets naar

(†) Schiefer.
(*) Trümmergestein.
(§) Grauwacke.

vulkanische uitwerking gelijkende; — men zegt echter, dat aan de zuidkust van dit eiland, bij de Negerij *Beloelos*, eene hoogte is, alwaar zwavel en wellen van stinkend water en bergolie worden gevonden.

Tot hier het gevoelen van den Heer Macleay gevolgd zijnde, zoude hierbij nog kunnen gevoegd worden, dat omtrent een halve Engelsche mijl van de kust van *Timor*, in het oostelijk gedeelte van de bogt van *Koepang*, een klein eiland wordt gevonden, *Poelee Beeroong* genaamd, 't welk voor 15 jaren slechts eene klip was, en plotseling door een' geweldigen onderaardschen slag, in een eiland is veranderd, hetwelk thans rijkelijk bedekt is met planten en boomen. Ook op *Rottie* heb ik in het district *Lande* twee slijkvulkanen gevonden, en een Meer van zoutwater, van omtrent 2 Engelsche mijlen breedte en 6 lengte.

Hieruit is dan op te maken dat, hoezeer de oppervlakte van *Timor* groote massas van geïsoleerd staanden kalksteen vertoont, dezelfs primitive formatie echter behoort tot den *Leisteen* en *Porphier*, zijnde de voorname bestanddeelen der lagen van het gebergte. De eerste in het moedergesteente van het op dit eiland gevonden werdende goud, en de laatste van het koper; — en hierbij in aanmerking nemende het aanwezen van het trummergesteente en een zandsteenachtig conglomeraat, zoo wijst dit een en ander ten duidelijkste aan, dat de formatie van *Timor* tot den overgangs-tijd behoort.

Ook deze aanmerkingen omtrent *Timor* kunnen, mijns inziens, toegepast worden op de overige eilanden tusschen deze plaats en *Java*, met dat onderscheid alleen, dat naar mate men zich van *Timor* westwaarts verwijdert, het land trapswijze hooger en hooger wordt, en men reeds bij het eiland *Solor* vuurspuwende bergen aantreft, van

aanzienlijke hoogte, terwijl de bergen van *Balie*, en kaap *Sandana* op *Java* om de hoogste toppen wedijveren.

De natuurkundigen hebben voorzeker in deze omstreken van den Archipel een ruim veld voor scheeane en nuttige waarnemingen.

De natuur doet zich hier alom voor in de hevigste worsteling om hare wetten te volmaken, en wijst, zou men zeggen, aan, hoe zij in haren arbeid van de kiemkringen naar de polen voortgaat, om het nog onafgedane te voleindigen.

Sumatra en *Java* hebben thans hare milde zorgen minder noodig; *Balie* en *Lombok* zijn vrij wel bedeeld; *Sumbawa* heeft met de eruptie van 1815 een' grooten schok ondergaan, waardoor dat eiland, met asch en Lava bedekt zijnde, als het ware eene nieuwe oppervlakte heeft verkregen, die door den tijd in vruchtbare velden zal veranderen. — *Flores* heeft ook gedeeld in den schok van *Sumbawa*, en op *Timor*, *Rottie* en overige omliggende eilanden ziet men de Neptunische bergen, die de hoogste oppervlakte van den grond bedekken, als geïsoleerde ruïnes der aloudheid staan; terwijl de tand des tijds van tijd tot tijd een' brok van dezelven losscheurt en in de laagten nederploft, om aldaar in mergel-aarde te verteren, ten dienste van het plantenrijk.

Terwijl lucht en water in deze omstreken aldus bezig zijn de onvruchtbare kalkbergen met geweld in rijke velden te doen veranderen, werkt het onderaardsch vuur en de zee ook met eene buitengewone snelheid, om door nieuwe formatie meer uitgebreidheid aan de kusten te geven en de lage landen met slijkvulkanen op te hoogen. Ik heb de duidelijkste kenmerken hiervan bespeurd op de eilanden *Rottie* en *Samauw*.

Op de meeste vlakten van het eiland *Rottie* ziet men

veel kleine korst op elkander afbrekende heuvels, bedekt met steensoorten van een' vulkanischen aard, en hier en daar bespeurt men ook nog werkende slijkvulkanen, bezig om het land op te hoogen.

Aan de kust van *Poelow Samauw* en verscheiden andere eilanden heb ik eenige koraal-banken bezocht, waarvan de groeikracht en verscheidenheid van voorwerpen, die van zee-gewas tot den overgang van koraal worden bereid, niet alleen een streelend genot voor den ongeoefenden beschouwer, maar ook nuttige bespiegeling voor een geleerd verstand opleveren.

Omtrent de luchtgesteldheid van *Timor* zoude kunnen gezegd worden, dat hieromtrent, in deze omstreken, dezelfde verschijnselen plaats hebben, welke aan de meeste deelen van den Archipel eigen zijn.

De gewone oost- en west-moussons zetten zich hier in op geregelde tijden, beginnende de west-mousson in het laatste van November, en eindigende in April om plaats te maken voor de oost-mousson.

In de west-mousson heeft men hier een' gestadigen vochtigen dampkring, die vele katarrhale ongesteldheden veroorzaakt; doch het planten-rijk en de dieren trekken daarentegen van dit jaargetij het grootste voordeel.

In de maand December begint de grond zijne groeikracht te ontwikkelen, en de verborgene zaden der planten, welke door de hitte in de oost-mousson verschroeid waren, botten uit. Reeds in Januarij ziet men bosschen en velden met dik groen bedekt, — hetgeen men zoude kunnen stellen als eene kleine naboetsing van de veranderingen, welke bij de verwisseling van den winter en zomer in *Europa* plaats heeft.

De oost-mousson is hier meer bestendig; de winden waaijen geregelder, en de lucht is meer gestadig, die ook door geregelden land- en zee-wind getemperd wordt.—De dampkring is in dit jaargetij zoo klaar, dat het een genoegen is des avonds den sterren-hemel te beschouwen, die zich hier meer helder en schoon vertoont dan op plaatsen meer nabij de linie gelegen. Ook is de luchtgesteldheid in deze omstreken niet zoo schadelijk voor den mensch, als over het algemeen gezegd wordt.

De inboorlingen van *Timor* zijn over het algemeen gezonde menschen, en het klimaat van *Koepang* schijnt bijzonder voordeelig te zijn voor de Chineezen, doch minder geschikt voor het Europische gestel.

Epidémische ziekten zijn hier niet bekend, en de *cholera*, die zoo algemeen is geweest, heeft zich op *Timor* niet geopenbaard. Er zijn echter vele plaatsen op *Timor*, die voor zeer ongezond worden gehouden, speciaal *Dellie*, (de hoofdplaats der Portugeezen op dit eiland), *Tialarang* en andere plaatsen meer, terwijl op *Poeloe Samauw* vele menschen worden gevonden, die eene walgelijke huidziekte hebben over het geheele ligchaam; hetgeen echter, mijns inziens, aan plaatselijke gebreken moet worden toegeschreven, waarschijnlijk veroorzaakt door eene vermenging van koper-erts of te veel kalkdeelen met het water, en niet aan een algemeen gebrek van land- of luchtgesteldheid.

Koepang, dat gezegd wordt zeer gezond te zijn, houde ik voor ongezond, uithoofde van deszelfs ligging en bouworde.

De meeste huizen liggen hier aan zeestrand in eene diepe vallei, omringd door hoog land.—In de west-mousson klotst de zee met een woedend geweld tegen de rotsen van de kust, en vervult de lucht boven *Koepang* met stuivend zee-water, waarmede de dampkring soms acht da-

gen onafgebroken bezwangerd blijft; en veel aadeel teebrengt aan de boomen, waarvan de bladeren geheel verdorren en afvallen of zwart worden; en hierbij nog in aanmerking nemende, dat de huizen digt op elkander zijn gebouwd langs smalle straten, omheind met dikke muren van koraalsteenen, zoo is hieruit af te leiden, hoe soms de lucht alhier tot bederf moet overgaan en het dierlijk gestel benadeelen.

Ik vermeen dat, als de menschen van *Koepang* zich iets meer van strand verwijderden en ruimer woonden, zij veel gezonder zouden leven, en tevens vrij blijven van de ongesteldheden, waaraan zij telkens met de kentering der moussons blootgesteld zijn.

De overige heerschende ziekten en ongesteldheden op *Timor*, vindt men ook op *Java* en andere plaatsen in *Indië*. De kinder-ziekte is voor de bevolking dezer gewesten eene groote plaag: zij vertoont zich echter zelden, of eens in de vijftien jaren, als zij van elders wordt aangebragt. Alsdan heeft deze epidémie dezelfde gevolgen hier, als op de meeste plaatsen van *Sumatra*, alwaar men, bij de nadering van de ziekte, huis en have verlaat, en de wijk neemt naar afgelegene bosschen, latende de patienten aan hun lot over.

De koepok-inënting is hier sedert vele jaren ingevoerd en met een goed gevolg voortgezet; doch bij gebrek aan een' geneesheer op *Koepang* of geschikte personen om hieraan de hand te houden, is dezelve thans geheel buiten gebruik geraakt.

De Thermométer van *Fahrenheit* rijst te *Koepang* in October en November tot 90 en soms tot 92 graden, en in Januarij zelden hooger dan 87 in de warmste dagen.

De beste tijd van het jaar op *Timor* is Mei, Junij en

Julij, en de slechtste November, December en Januarij. De warmte in September, October en November is bijna ondragelijk, en de gestadige regens en betrokkene lucht in December en Januarij zijn zeer onaangenaam.

Hoezeer *Timor* met steile oevers van de zee oploopt en over het algemeen zich als een hoog land voordoet; vindt men echter hier, even min als op de eilanden *Samauw* en *Rottie*, eenige bergen van noemenswaardig aanzien.

De eenigste en hoogste berg mij bekend op *Timor*, is die van *Timauw*, gelegen in het westelijk gedeelte van het eiland, en hebbende een piek die ver uit zee wordt gezien. Ook in het oostelijk en zuidelijk gedeelte van het eiland vindt men aanzienlijke aanhoogten die den naam dragen van bergen, waarvan de *Masiko*, gelegen in het landschap *Amarassie*, omtrent vier uren binnen 's lands van *Koepang*, naar men zegt, over dag koel en des nachts zeer koud is.

Rivieren van eenig aanbelang worden op *Timor* en omliggende eilanden niet gevonden: die van *Koepang* wordt voor de beste op *Timor* gehouden, doch is eene kreek, omtrent twee honderd roeden bevaarbaar voor kleine vaartuigen, en heeft aan de monding omtrent negen voet water; waardoor met spring-getijen vrij groote vaartuigen, als brikken en *Padawakangs*, binnen deze rivier loopen.—Het eiland *Timor* is echter zeer water-rijk, want, behalve vele kreken die door hetzelve loopen, vindt men overal zoet-water-bronnen, terwijl men ook in vele deelen van het land, en speciaal in het oostelijk gedeelte, slechts een paar vademen diep te graven heeft, om water te vinden.

Aangaande de kust van *Timor* is men over het alge-

meen van gevoelen, dat dezelve ongenaakbaar is; doch de ongegrondheid hiervan is zeker, doordien niet alleen de beide kusten van *Timor*, maar ook meest al de, in deze omstreken gelegen, eilanden met schepen en kleine vaartuigen veilig kunnen genaderd worden.

In de oost-mousson heeft men langs de noordkust van *Timor* verscheiden goede havens, waarvan de voornaamste zijn die van *Koepang*, *Bollaratta Naloi*, *Soetrana*, *Oekaessie*, *Attapoepoe*, *Batoe Gedé*, *Koetoebaba*, *Mobara*, *Dellie* en *Mantoetoe*, en in de west-mousson kan men langs de geheele zuidkust ankeren in 20 vadem water.

De havens van *Koepang* en *Dellie* worden echter voor de beste gehouden voor schepen; en die van *Attapoepoe* en *Batoe Gedé* voor kleine tot 9 à 10 voet diep gaande vaartuigen.

De haven van *Koepang*, die zeker de beste is van het geheele eiland, heeft nogtans het gebrek, dat de schepen in de west-mousson niet lang op de reede kunnen blijven liggen, doordien zij, te kort onder den wal moetende ankeren, bij een' plotselingen overval der westewinden, die hier met veel woede komen aanzetten, niet onderzeil kunnen gaan, en gevaar loopen van te stranden. Gedurend mijn kort verblijf te *Koepang*, heb ik een' *Padawakang* en twee kleine vaartuigen op die wijze zien vergaan.—Als een gevolg hiervan, staat de geheele handel van *Koepang* in dit jaargetij als het ware stil. Men zoude, mijns inziens, eene betere reede, dan die van *Koepang*, in het oostelijk gedeelte van de bogt van *Koepang* vinden, bij *Soelamoe*, alwaar, tusschen den vasten wal en de eilanden *Poeloe Boeroeng* en *Poeloe Tiekoes*, een kom wordt gevonden, waarin verscheiden schepen kunnen ankeren, veilig tegen alle winden, in 3 tot 6 vademen

water, niet verder dan een ½ Engelsche mijl van den wal.

Ik zoude aan deze plaats, *Soelamee*, de voorkeur geven boven *Koepang*, voor de hoofdplaats op *Timor*, als hebbende, behalve de bovengenoemde veilige haven, ook vele schoone open vlakten met een' zuiveren dampkring, en daarbij gelegen in de nabijheid der vruchtbaarste oorden van *Prettie* en *Babauw*.—De eenigste zwarigheid hiertegen zoude wezen het gemis van een goede rivier, hetgeen zoude kunnen worden verholpen met putten te graven, als zijnde de grond hier zeer waterrijk, en voorzien met verscheiden zoet-water-bronnen, die het geheele jaar door water geven.

Aangaande de vruchtbaarheid van *Timor* was het algemeen gevoelen der meeste personen, die over dit eiland hebben geschreven, niet zeer gunstig: en ik heb ook, in de eerste dagen van mijn verblijf te *Koepang*, in dit gevoelen gedeeld; doch latere waarnemingen hebben mij van het tegendeel hiervan overtuigd en van deze dwaling teruggebragt.

Het uiterlijk voorkomen van *Timor* en omliggende eilanden, vooral in het laatste gedeelte van de oost-mousson, wanneer de meeste planten door de hitte van de zon eene groote verkwijning ondergaan, levert wel is waar vele kenmerken van dorheid van den grond, om den reiziger te misleiden, die hiertoe nog meer reden vindt, wanneer hij daarbij de uitstekende kale klippen van de kust aanschouwt, wedijverende met de kalkbergen die als ruïnes der aloudheid zich in de binnenlanden vertoonen, om aan dit land een akelig aanzien te geven; waartoe ook het ruwe voorkomen der Timoreezen, die zich in het eerst als boschmenschen voordoen, niet weinig bijdraagt. Doch

bij een oplettend onderzoek der producten van het land en van de groeikracht der planten, strekt het den verdwaalde tot genoegen om te moeten erkennen, dat deze klipachtige grond buitengewoon vruchtbaar is.—Om dit gevoelen met bewijzen te staven, zal ik hier eenige der voortbrengselen van den grond van *Timor* opnoemen. Te *Dellie* groeit tarwe, welke die plaats en *Koepang* van goed brood voorziet. Een paar uren binnen 's lands van *Koepang* gedijen de aardappelen bijzonder wel. De kool, die hier groeit, heeft eene digte krop, en is smakelijker dan die van *Java*. Knollen, radijs, erwten, boontjes, spinage, salade, mosterd, selderij en andere moeskruiden komen hier weelderig op, en zijn aangenaamer van smaak dan op *Java*, doch niet zoo overvloedig door gebrek aan aanplanting. De uijen van *Timor*, en voornamelijk die van het oostelijk gedeelte van het eiland, worden voor de beste gehouden in den Archipel. Knoflook, gember, spaansche peper, kurkuma, tamarinde, heeft men hier overvloedig. Ook potatoes, *jamboe*, pompoenen, kalabassen, meloenen, water-meloenen en komkommers vindt men hier in overvloed. Witte suiker-riet, koffij en kakau tieren hier ook goed, alsmede *sirie*, *pinang*, tabak met zeer groote bladeren, indigo, *bankoedoe* en katoen, terwijl rijst, *djagong* en gierst der bevolking tot voedsel strekken. De *katjang-iedjoe* en *katjang-tanah* vindt men ook hier in aanplanting.

De pompelmoes valt hier iets kleiner dan op *Java*, doch is beter van smaak. Zoete appelen, *pisang* en *manga's* van onderscheidene soorten en wel zonder wormen, vindt men hier genoeg, en van eenen zeer aangenamen smaak. De ananas is echter zeldzaam. In één woord, behalve de *mangistan*, *doerian*, *ramboetang*, *doekoe* en *lang-*

sap, vindt men op *Timor*, bijna al de voortbrengselen van den grond van *Java*, doch van alles in eene mindere hoeveelheid, omdat er weinig werk van gemaakt wordt. In de tuinen van *Koepang* vindt men ook vele soorten van welriekende bloemen, waarvan de *malattie* het meest geacht wordt. De bosschen van *Timor*, welke jaarlijks bij de twee duizend pikols was opleveren, telen, behalve het kostbare sandelhout (hetwelk 30 jaren moet staan eer het rijp genoeg is om te worden gekapt), onderscheidene goede soorten van goed timmerhout voor huis- en scheepsbouw. — De *jattie*, die voor eenige jaren van *Java* is aangebragt, groeit in de omstreken van *Koepang* zeer weelderig, en maakt reeds een aanzienlijk bosch uit. De broodboom en *nanka* zijn vrij algemeen in deze gewesten, en verscheidene soorten van palm-boomen dingen hier om de heerschappij over het plantenrijk. De *klappa* en de *bamboe*, zoo weldadig voor den Javaan en andere Indische volken, moeten hier in nuttigheid wijken voor de *bebak* en de *lontar*. De *bamboe* is hier overvloedig en van aanzienlijke grootte, doch wordt weinig gebruikt door de Timoreezen; en de *klappa* vertoont zich in deze streken slechts hier en daar bij kleine groepjes, en geeft wat vruchten en olie, ten dienste der keukens van de aanzienlijken. Doch de *bebak*, op *Java gabang* genoemd, en waarvan de *karong lajars* gemaakt worden, geeft hout en bladeren voor de woningen der menschen; en het sap hetwelk uit den bloem-stengel van de lontar wordt getapt, is niet alleen het voedsel der Rottineezen en andere eilanders, maar ook eene lekkernij voor de meeste menschen in deze streken.

De lontar-boom is eene der grootste weldaden, welke de natuur aan de volkeren in deze gewesten geschonken

heeft. De vruchten van dezen boom worden gegeten in de warme dagen van de oost-mousson, als een verkwikkend middel tegen honger en dorst, en van de bladeren maakt men doozen, manden van allerlei vorm en grootte: ook matten, hoeden, in één woord, alles wat in de huishouding te pas komt, tot versierselen toe.

De oorzaak van de zonderlinge vruchtbaarheid, welke de oplettende beschouwer der buitengewone groeikracht van het plantenrijk op *Timor* alom vindt, moet mijns inziens vooral gezocht worden in den aard van den grond, die, eene vermenging zijnde van kleikalk, zand en mergelaarde, een' door de natuur rijk bemesten grond voortbrengt, welke ofschoon te ruw voor de voortteling der teêre planten, nogtans de beste hoedanigheden in zich bevat voor den groei van planten en boomen, waarvan de wortels dikke en sterke vezels hebben. Daarvandaan ook, dat de menschen in deze omstreken de voorkeur geven aan de kultuur van *djagong* en gierst boven *padie*.

Aangaande de minerale voortbrengselen van den grond van *Timor* en omliggende eilanden kan men, uithoofde van de geringe kennis, die tot nog toe van deze landen verkregen is, niet veel zeggen.

Zeker is het echter, dat *Timor* goud, koper en bergolie oplevert, doch of de inzameling der genoemde metalen de daartoe vereischte moeite en kosten zullen beloonen, is geheel onzeker en wordt door deskundigen in twijfel getrokken.—Op vele plaatsen van dit eiland, zegt men, worden groote brokken van gedegen koper gevonden, welke stukken soms tot 70 pond wegen, doch als de verkrijgbare hoeveelheid van dit metaal van eenig belang was, zoude zulks, dunkt mij, spoedig zijn' weg hebben gevonden in den handel.

Het zuidoostelijk gedeelte van het eiland, zegt men, dat het meeste koper bevat, en het goud wordt gevonden in verscheiden rivieren aan de noordkust van *Timor*, en voornamelijk in de *Soengÿmâs*, gelegen in het landschap *Amfoeang*.—Het koper van *Timor* wordt voor beter gehouden, dan dat van *Japan*, als latende zich voordeeliger met goud mengen in de bereiding van *Tawassa*.

Andere noemenswaardige minerale voortbrengselen van den grond dezer landen zijn mij niet bekend; men zegt echter dat in het oostelijke gedeelte van het eiland, alwaar ook vele aardbevingen plaats hebben, zwavel gevonden wordt.—Ook natuurlijke zeldzaamheden van eenig aanbelang zijn mij van deze streken niet bekend, tenzij de slijkvulkanen van *Poeloe Kambing*, *Poeloe Samauw* en *Rottie* dien naam mogen verdienen.

De zee is in deze streken zeer rijk aan producten: *Engeland* trekt veel voordeel van de walvischen die hier worden gevangen. Ook is deze visch het voornaamste middel van bestaan der strandbewoners van het eiland *Solor*, die denzelven vangen, en na hem in kleine stukken te hebben gekapt, in de zon droogen en als *dingdiug* verkoopen, terwijl het druipend vet wordt opgevangen en als traan verkocht. De sperma-ceti wordt ook door hen verzameld, doch niet bekend zijnde met de bereiding en bewaring, heeft dezelve weinig meer waarde dan de traan. In de ingewanden van dien visch vinden zij soms amber-*de-gris*, dien zij vrij duur verkoopen. Behalve den walvisch vindt men in deze zeën groote haaijen en schildpadden, waarvan de vinnen en het karet een' tak van handel hier uitmaken: ook de koraalachtige stranden van de kust leveren veel goede *tripangs*, waarvan de vangst aan ruim honderd Boegineesche vaartuigen jaarlijks

werk verschaft, terwijl goede visschen van onderscheidene soorten, als het ware, de zee alhier alom vervullen. Ook vindt men aan de kust van *Rottie* en *Timor* eenige paarlbanken, doch van weinig aanbelang.

Onder de weldaden, waarmede de natuur de bevolking dezer landen begunstigd heeft, verdient het niet aanwezen van eenige verscheurende dieren zeker geene geringe plaats. De olifant, Rhinoceros, tijger en beer zijn hier niet bekend, en slechts de kaaiman, die zich meest in zee ophoudt aan de mondingen der rivieren, doet den mensch nu en dan den oorlog aan.

Onder de boschdieren vindt men hier slechts het hert, van mindere grootte dan dat van *Sumatra* en *Borneo*, het wilde varken in overvloed, de aap en eenige mindere groote dieren van de *Kangoeroe* en katten soort. Tamme dieren worden in overvloed gevonden; *Timor*, *Rottie*, *Savoe* en *Sumba* leveren vele paarden; die der twee laatstgemelde plaatsen zijn de beste, die van *Timor* de slechtste.

Een paard van *Savoe* kost op *Koepang* *f* 30, van *Rottie* *f* 40 en van *Timor* *f* 15 tot *f* 20. De paarden zijn van een kleiner ras, doch zeer sterk en goede telloopers.

De karbouw is hier zeer gemeen en kost op *Koepang* van *f* 2 tot *f* 16; klimmende in prijs naar de jaren van het beest. Hij heeft een' korteren staart dan die van *Java*. Het koebeest is zeldzaam; eenigen, die van *Java* zijn aangebragt, loopen als het ware in 't wild. Schapen heeft men in grooten overvloed; op *Rottie* kost het stuk een' halven gulden, en op *Koepang* *f* 1. Geiten vindt men ook in overvloed, en van de varkens moet elk huisgezin ten minste een paar onderhouden; want zij zijn de offerdieren

dezer volkeren, en de hoofdschotel op kunne feesten. Als huisdieren vindt men de kat en den hond, die klein valt met staande ooren: *rotten* en veldmuizen heeft men ook, en de laatste brengen dikwijls aan de *padie* veel nadeel toe. Ook slangen van verschillende grootte en soorten worden hier gevonden, waaronder eenige die zeer vergiftig zijn.

Vogels heeft men in groote verscheidenheid, doch weinige van de Fazant soort. De Paauw en de Junovogel is hier niet bekend: de Papegaaij en duifsoorten zijn de meest prédominerende zeevogels, en wilde eenden vindt men hier buitengemeen veel. Het pluimvee bestaat uit kippen, eenden en ganzen; de kalkoen wil hier niet aarden.

Onder de insekten heeft men vele schoone kapellen, doch niet overvloedig; de zijdeworm is hier niet bekend. *Muskieten* zijn er in overvloed en steken geweldig. De Bij is zeer weldadig, doch de Timorezen veramaden hare gaven; zij scheuren de korven van de boomen af, eten de jonge bijen, geven den honig meestendeels aan de varkens, en verkoopen de was. Ieder korf geeft bijna 1 pond was.

De bevolking van *Timor* en onderhoorigheden, naar de beste informatien die ik hier heb kunnen bekomen, kan worden gesteld op cc. 394,003 weerbare mannen, hetgeen, vermenigvuldigd met vier koppen voor elk weerbaar man, geeft over het geheel 1,576,012 zielen, dat eerder te weinig dan te veel mag worden geschat, daar ik in mijne calculatie steeds het minste van de opgave heb genomen. Het getal weerbare mannen kan men met eenige zekerheid bepalen, doordien elk Regent weet, hoeveel weerbare personen hij heeft om ten oorlog uit te rukken.

Van deze bevolking staan onder den invloed van het Nederlandsch Gouvernement cc. 807,330 zielen, en buiten

het Nederlandsch gezag cc. 768,684 zielen, kunnende dezelve worden verdeeld, als volgt:

			Bevolking:		
			Behoorende tot het Nederl. gebied.	Buiten het Nederl. gebied.	Totaal.
Bellonezen op Timor			139,800	340,096	479,896
Timorezen » id.			158,883	. . . .	158,883
Koepangnezen			284	. . . .	284
——— op Poeloe Samauw.			1,860	. . . .	1,860
Rottinezen			40,671	. . . .	40,671
Daoenezen			4,000	. . . .	4,000
Savoenezen			28,660	. . . .	28,660
Sumbanezen	bekend	225,320			
	onbekend	200,000			
			425,320	. . . .	425,320
Menschen van Flores	bekend	118,564			
	onbekend	160,000			
			82,000	196,564	278,564
Solorezen	bekend	20,696			
	onbekend	16,000			
			23,736	12,960	36,696
Het volk van het eiland Adinara	bekend	45,660			
	onbekend	12,000			
			56,460	1,200	57,660
Do. van Lomblem	bekend	7,080			
	onbekend	8,000			
			10,600	4,480	15,080
Do. van Pantar	bekend	15,200			
	onbekend	4,000			
			19,200	. . . .	19,200
Do. van Ombaij	bekend	17,240			
	onbekend	12,000			
			18,000	11,240	29,240
Totaal zielen.			1,009,474	566,540	1,576,014

De oppervlakte van den grond, waarop deze bevolking zich bevindt, kan worden geteld, als volgt:

	Vierkante Eng. mijlen.
Timor	11,430
Poeloe Samauw	136
Rottie en Daoe	646
Poeloe Savoe	184
Sumba	5,347
Flores	5,709
Eiland Solor	300
» Adinara	290
» Lomblem	340
» Pantar	841
» Ombaij	989
Totaal □ *Eng. mijlen.*	26,194

Zoodat de geheele bevolking der hier opgenoemde plaatsen komt te staan op 1,576,014 zielen voor eene oppervlakte van 26,194 Engelsche □ mijlen, en bij gevolg 60 zielen op elke mijl, hetgeen, hoezeer het als niet te veel mag worden beschouwd, evenwel bij eene vergelijking met andere landen in den Archipel niet zoo gering is, terwijl *Java*, als de grootste bevolking hebbende, niet meer dan 125 zielen op iedere mijl kan tellen.

De Proportie voor *Timor* is voor elke mijl 51 zielen, en voor *Rottie* 62.

De bevolking wordt hier onderscheiden in den *Adel*, *Radjas*, *Veldheeren*, (*Orang Branies*), *Vrijlieden*, (*Orang Mardieka*), en *Slaven*, (*Orang Boedak*).— Deze laatste klasse van menschen maakt een aanzienlijk gedeelte van de bevolking in deze landstreken uit.

Het groote vermogen der Hoofden en aanzienlijken onder de Inlanders dezer gewesten bestaat in slaven, die, hetzij bij overlevering van ouders tot ouders zijn blijven bestaan, of door den oorlog gewonnen dan wel wegens misdaden daartoe verwezen zijn.

De Inlandsche Hoofden worden in deze omstreken onderscheiden onder de benaming van *Leo Raie*, Keizer, *Radja*, Vorsten, *Fettors*, Rijksbestierders, *Tommongongs*, Dorpshoofden, *Mandoors*, boodschapbrengers, en op eenige plaatsen noemt men hen *Sangadjies* en ook *Kapitangs*. Op *Timor* vindt men drie *Leo Raie*, zijnde de Vorsten van *Loeka*, *Waiwieko Waihalle* en *Sonabay*. De eerste is het Hoofd van de Bellenezen, die buiten het Nederlandsch gezag leven: hij heeft den naam van Keizer wederregtelijk aangenomen; de tweede en de derde staan in verband met het bestuur te *Koepang*, en worden genoemd *de groote Keizer van het Ballonésche Rijk*, *en de kleine Keizer van Timor*.

Van Keizers en Vorsten hier sprekende, moet dit worden verstaan, dat, ofschoon deze Hoofden een onbepaald gezag over hunne onderdanen hebben, nogtans hunne personen een rampzalige vertooning maken, als zijnde in beschaving en levenswijze weinig beter dan de onderdanen.

Hunne woningen gelijken meer naar hutten dan Vorstelijke Paleizen; en in kleeding onderscheiden zij zich boven den onderdaan alleen door het dragen van een lange *kabaija*, een' hoofddoek, en den stok met gouden of zilveren knop, met het wapen der Oost-Indische Compagnie, die hun door het Gouvernement is gegeven.

Het moet echter gezegd worden, dat zij hunne waardigheid wel weten te handhaven, daar het den onderdaan in sommige deelen van het land niet vrij staat 'zijn' Vorst

te spreken, dan in eene gebogene houding, houdende de hand voor den mond, om de lucht niet te besmetten welke de Vorst moet inademen.

De Timorésche Vorsten, welke in de nabijheid van *Koepang* wonen, en de Christelijke Godsdienst hebben omhelsd, zijn beschaafder in levenswijze en regeringsvorm, dan de overige Hoofden dezer landen. Eenige derzelven bewonen vrij goede huizen, en gaan gekleed op de Europésche wijze, meestal in het zwart. *Radja* AMABIR, een vrij aanzienlijk Hoofd, die omtrent een half uur gaans van *Koepang* woont, draagt het Hoofd geschoren met een' dunnen krans van haar aan het onderste gedeelte, en kleedt zich bij plegtige gelegenheden in een' Prinselijken met witte zijde geborduurden blaauwen rok, een hemd met chabot van zeer oude dagen, een met goud geborduurd wit zijden vest met lange panden, kortenbroek, kousen, schoenen met zilveren gespen, en vertoont zich daarmede als een Spaansch edelman der oude dagen. Deze man is reeds op jaren, zeer hoffelijk in den omgang, en danst een' contradans met veel gracie.

Op het Portugeesch grondgebied van *Timor* hebben de Hoofden militaire rangen als: *Luitenant-Kolonel, Brigadier* tot *Luitenant-Generaal* toe, welke waardigheden ook soms door vrouwen worden bekleed, wanneer zij in plaats van een' man in het bestuur komen. Om dusdanige Kinderen van *Maro* en Maagden van *Orléans* te worden, behoeven zij geen andere verdiensten te hebben dan een of twee pikols was aan den Gouverneur van *Dellie* te schenken. Zij zijn echter, ondanks hunne hoege waardigheid en titels, even ellendig in beschaving en levenswijze als de overige Hoofden van *Timor*. De Kolonel DON LORENZO DIAS VIEIRA, Koning van *Larangtoeka*,

op het eiland *Flores*, maakt echter op den regel eene uitzondering, daar hij, zonder uit zijn land geweest te zijn, de Portugeesche taal vrij goed heeft leeren lezen en schrijven: hij is een man van omtrent 28 jaren, en bij zijne waardigheid van Koning, voegt hij ook die van Priester, daar hij tevens het Hoofd van de Kerk is in zijn Rijk. Zijn omgang met de Boegineezen heeft hem echter het gebruik van de amfioen geleerd, waarvan hij een groot minnaar is.

De voornaamste inkomsten der Hoofden in deze landen zijn de boeten welke zij aan misdadigers opleggen, en op *Timor* ook het sandelhout en was, welke door de bevolking worden ingezameld, en waarvan bijna 9/10 aan de Hoofden behoort. Overigens trekken zij van de bevolking weinig directe voordeelen. Het gebruik onder deze volken brengt echter mede, dat de onderdanen de Vorsten moeten onderhouden, en mitsdien wordt jaarlijks door de bevolking een klein deel uit de voortbrengsels van den landbouw aan den Vorst gegeven, als een blijk hunner verkleefdheid, hetgeen zij noemen *ponie*. Ook worden de velden der Hoofden, door het volk bearbeid zonder loon; doch zoo wel de Vorsten als de overige Hoofden aan geene bepaalde wetten hieromtrent gebonden zijnde, misbruiken zij dikwijls hun gezag, om zich meester te maken van datgene, wat zij van eenige hunner ondergeschikten mögten begeeren: en wanneer het geweld te ver getrokken wordt, verhuist de bevolking naar het land van een' of anderen nabij gelegenen vreemden Vorst, hetgeen dan aanleiding geeft tot een' oorlog. En hierin moet dan ook de reden worden gezocht van de oorlogen, welke zoo vaak tusschen de Hoofden dezer landen plaats hebben. Om een klein denkbeeld te geven van de willekeurigheid der Hoofden,

veeral op *Timor*, zij het genoeg hier aan te stippen, dat wanneer een Vorst schulden heeft gemaakt, hetzij door inkoopen van eenige benoodigdheden, dan wel ook soms door buitensporigheid in het spel, zij hunne *Temmongone* verzamelen, aan wie het bedrag der gemaakte schuld wordt bekend gemaakt, om te zorgen voor derzelver afdoening door eene belasting op de bevolking te leggen!

De waardigheid en betrekking der Hoofden zijn erfelijk in de nederdalende en zijdelingsche linie.

De regeringsvorm onder de volkeren dezer landen mag worden gezegd volkomen willekeurig te zijn voor de zwakken en hulpeloozen, en aartsvaderlijk voor de magt of invloed hebbende personen. Derhalve kan men moeijelijk eenen naam geven aan de regeringsvorm alhier, ten ware men dezelve zoude willen bestempelen met den naam van eene mengeling van despotismus en Aristocratie, aangezien de Vorst en ook de mindere Hoofden straffen en verschoonen, zoo als hun best convenieert, en van hunne daden niemand anders rekenschap geven, als hun die magt hebben zulks met geweld te kunnen verderen.

De wetten onder deze menschen zijn even eenvoudig en ongeregeld als hunne regeringsvorm, zijnde dezelven gegrond op bijgeloof en vooroordeelen, en geëvenredigd aan den armoedigen en onbeschaafden toestand van de zamenleving der bevolking; en daarbij de wil van den Vorst een wet voor den onderdaan zijnde, zoo is het moeijelijk na te gaan, waartoe de grillen van deze onbeschaafde Hoofden zich kunnen bepalen, om de wet uit te maken, die de banden der maatschappelijke instellingen onder de bevolking alhier moet onderhouden; te meer daar de willekeurige Hoofden dezer landen, bij gebrek aan genoeg-

zame magt en middelen om hun gezag te handhaven, ook dikwijls in hunne handelingen de inspraak van hun geweten moeten smoren, en zich naar de omstandigheden gedragen, verschoonende de meer vermogende en drukkende de zwakke, ten einde zich bij de sterkste partij bemind te maken, en bij de andere vrees in te boezemen. Zeker is het dat criminele misdaden onder hen als civiele injurien gestraft, en soms ook civiele injurien als criminele misdaden gestraft worden, naar mate de misdadiger een persoon is van meerder of minder aanzien: b. v. die een' moord begaat, wordt met den dood gestraft; doch kan de straf afkoopen met de betaling eener boete.

Aangaande de waardering der misdaden en de toepassing der straffen, de meeste regelmatigheid onder de instellingen der Rottinezen gevonden hebbende, zoo zal ik dienaangaande eenige hunner wetsbepalingen hier aanhalen, welke als het maxime voor het geheel kunnen strekken.—De misdaad van *moord* wordt genoemd *attatie*, en de straf is *bajaromas*, dan wel *takoe*, zijnde de betaling van een tail goud, of van 20 *karbouwen*, wanneer de vermoorde een manspersoon is, doch voor eene vrouw slechts 10 *karbouwen*; en bij onvermogen van den veroordeelde, om de hem opgelegde boete te betalen, moet hij de plaats vervangen van den vermoorden persoon, en mitsdien een slaaf worden van den beleedigden erfgenaam.

Diefstal met of zonder braak noemt men *namnaoe*, en wordt gestraft met *tiefa* en *hormata*, hetgeen is de dubbelde vergoeding der gestolen goederen voor den eigenaar, en eene boete van een' *karbouw* om te worden verdeeld onder de regters.

Plundering heet *namoe* en openbaar geweld is *opoe*;

beide deze misdaden worden gestraft met *nahoeta*, zijnde de teruggave van het geplunderde, met eene boete van een tail goud en een' *karbouw*, dan wel een varken, naar den aard der misdaad.

Beleediging van het openbaar gezag heet *Dadoke* en landverraad *Laleko*, en wordt gestraft met *nahoeta kormata*, te weten: eene boete van een tail goud en een' *karbouw*. Het schaken van eene jonge dochter, met hare toestemming, heet *Took nalahie nenie ina nodalle Heehie*; de straf is *Beltics*, namenlijk het meisje trouwen na betaling van eenen billijken huwelijksschat aan hare ouders. Het schaken van eene jonge dochter, zonder hare toestemming, heet *Took namnaoe anafeto*, de straf is *nahoeta*, of de teruggave van het meisje met eene boete van een geweer of een' *karbouw*, dan wel een varken, naar den rang van den beleedigden persoon. Overspel heet ook *namnaoe*, en wordt gestraft door het doen geven van een' *karbouw* of een varken aan den beleedigden persoon. Menschen-roof heet *namnaoe Dainda nasco*, en wordt gestraft met *nahoetak*, zijnde eene boete van een tail goud, een' *karbouw*, en een' mensch in plaats van den geroofde.

Verzetting tegen het openbaar gezag heet *Tunamnime manek parenta*, de straf is *Numoca*, te weten: ontzegging van het burger-regt en confiscatie van eigendommen, ten voordeele van den Vorst; doch hieromtrent worden vele consideratien gebruikt.

Het gedeelte van de bevolking dezer landen, hetwelk in verband staat met het Portugeesch bestuur op *Timor*, heeft den naam van Christenen van het Roomsch geloof. Op het Nederlandsch grondgebied vindt men op *Timor* en

Rottie omtrent 1949 zielen die het gereformeerd geloof hebben omhelsd. Op *Salor* en *Ende* heeft men eenige Mahomedanen, en de overige zijn Heidenen; doch de Christenen, Mahomedanen en Heidenen blijven nog even verkleefd aan het bijgeloof, en volgen zonder onderscheid al de barbaarsche gebruiken en stellingen der voorvaderlijke onnoozelheid, die zij bij overlevering van mond tot mond onderhouden en nakomen.

De Timoreezen noemen den oppersten God, die het heelal regeert, *Oessenenoe:* zij aanbidden denzen God met eerbied, doch zonder vrees, zeggende dat hij al te verheven is om zich over de lotgevallen der stervelingen te bekommeren, en ook al te goed om hun eenig onheil te berokkenen.

Al de wereldsche onheilen schrijven zij aan de onzigtbare booze geesten toe, en wanneer een hunner eenig ongeluk overkomt, zoeken zij den vermeenden bewerker van dit kwaad, door het offeren van dieren, te bevredigen, hetgeen geschiedt in een daartoe bestemd gebouw, *roema soengoe netto*, dan wel *roema pamalie* genaamd.

De plegtigheden, welke door de volkeren in deze omstreken in hunne Godsdienst worden waargenomen, brengen ons op het denkbeeld der Mythologie der ouden; want zij hebben goede en kwade Goden: zij hebben Goden der wateren, der landen, van den oorlog, van het veld; in één woord, voor elk vrees of ontzag wekkend voorwerp der natuur, of omstandigheid der menschelijke daden, hebben zij onder de Goden een' onzigtbaren beschermheer, om hen te behoeden tegen de onheilen, welke er voor hun bestaan uit zouden kunnen voortspruiten.

Voorts, onder het plengen van bloed, offeren zij menschen en dieren, en raadplegen de ingewanden der dieren

over de uitkomsten hunner voornemens en ondernemingen. Hunné Priesters hebben den naam van *Tobor* en worden zeer geëerbiedigd door het volk: zijnde deze waardigheid overërfelijk.

Ik ben niet in de gelegenheid geweest om eenige Godsdienstige plegtigheid dezer volkeren bij te wonen, doch was ooggetuige van den eed, welken een der Timorésche Regenten, bij gelegenheid van zijne benoeming tot Lid van den Landraad, voor eene vergadering heeft afgelegd.

Er werd eerst een wijnglas half vol met jenever op tafel gebragt; men deed in hetzelve een' looden geweerkogel en een weinig buskruid, daarna een weinig aarde die op de punt van een sabel werd gebragt, en — deze mixtuur wel omgeroerd zijnde met de punt van de sabel die de aarde had gedragen, — stond de Regent op, nam het glas in zijne regterhand, hief zijne oogen hemelwaarts, en met een eerbied-wekkende houding, deed hij met luide woorden een solemneel gebed; daarna *Oessenenoe* roepende tot getuige zijner gelofte, dronk hij het ingewijde mengsel uit, latende den kogel in het glas.

Het zinnebeeldige van dezen eed, zegt men te beteekenen, dat wanneer hij aan zijne verpligting mogt ontrouw worden, de dood zijn straf zal zijn, door ziekte, zwaard, kruid of lood, daar hij als dan onwaardig zal zijn, eenige verdere weldaad van de aarde te ontvangen.

FRANCIS.

(*Het vervolg hierna*).

BORNEO.

Eenige reizen in de Binnenlanden van dit Eiland, door eenen Ambtenaar van het Gouvernement, in het jaar 1824.

Van Banjermassing naar Tabenio.

De geheele uitgestrektheid van *Banjermassing* tot aan *Poelo Lampe*, waar wij des middags aankwamen, vertoonde niets dan dorre en onbebouwde vlakten: van tijd tot tijd troffen wij eenige kleine bosschen aan, waarin zich verschillende hout soorten bevonden, en wel het meest de *madang*-boom, waarvan het hout tot den huisbouw dienen kan, maar in den grond spoedig tot verrotting overgaat. Het, op *Borneo* zoo zeer in overvloed wassende, ijzer hout (*kaijoe oelin*), zagen wij echter in deze bosschen niet. De grond kwam mij voor nergens voor den landbouw geschikt te zijn, alzoo het noodige water ontbrak en door geen kunst te verkrijgen was. De planten welke er in het wild groeiden, en waaronder zich de door de Inlanders genoemde *Karramoenting* alom onderscheidde, droegen de kenmerken van eenen voor den landbouw weinig belovende aarde: nergens konde men eenige sporen van bebouwing noch bewoning ontdekken.

Te *Kaliewoengo* is een klein buitenverblijf van den Pangerang Mangko Boemie, Rijksbestierder van *Banjermassing*, waar die Prins zich dikwerf met de hertenjagt gaat vermaken. Deze uitspanning is in dit land, waar zich zulk een menigte van dat wild ophoudt, bij de Vorsten zeer algemeen. Het is de geliefkoosde bezigheid der Inlandsche grooten en aan de bevolking streng verboden. Nog korten tijd voor mijne aankomst werden de overtreders van het jagtverbod door de Inlandsche

Vorsten gewoonlijk met het afkappen van handen of voeten gestraft. Daar echter, bij het later aangegaan verbond met het Nederlandsch Gouvernement, alle verminkende straffen in het Banjersch Rijk door den Sultan zijn afgeschaft, is sedert ook de ongeoorloofde jagt minder streng vervolgd geworden, ofschoon men nog onlangs op de jagtvelden der Vorsten eenen ongelukkige zonder handen heeft aangetroffen, die pas de verboden straf ondergaan had, en aan wien de beulen geen andere hulp hadden nagelaten, dan een hoopje klei om, daarin zijne bloedende stompen tegen een volslagen bloed-verlies te beveiligen.

Alzoo worden de menschlievende bedoelingen van het Gouvernement door de wreede trotschheid der jonge Inlandsche prinsen veelal tegengewerkt, want het is natuurlijk op aandrang van de Nederlandsche Regering, dat deze wreede straffen zijn afgeschaft: en de Sultan heeft daarin moeten bewilligen, ofschoon de mindere Vorsten, zulks als een schennis van hun geliefd jagtregt aanmerkende, nog in het geheim hunne oude wraak op de overtreders blijven uitoefenen, welligt ook omdat zij bewust zijn, dat zulks den Sultan niet onaangenaam is, die in de uitoefening van een volstrekt en wreed gezag over zijne onderdanen, zich niet gaarne, door tusschenkomst van anderen, gebonden ziet.

De jagers maken op deze jagt van geen schietgeweer gebruik; zij bedienen zich alleen van zijden en andere strikken, welke aan het einde met den toom hunner paarden vereenigd en bij de opening aan lange stokken geknepen zijn. Hiermede worden dezelve om den hals van het afgejaagd hert geworpen, hetwelk aldus gevangen, spartelend ter neder stort, en het rennend paard in zijnen loop stuit; zoodat de ruiter, die zonder zadel of stijgbeugel

uit, een schok bekomt, welke hem niet zelden spoediger dan hij wenschte bij der hand doet zijn, om het hert met zijn jagtmes van het leven te berooven, en zijnen strik weder voor eene verdere vangst in gereedheid te brengen.

Er behoort eene lange oefening en veel behendigheid toe, om deze jagt met goed gevolg mede te maken, en niet zelden beproeft zelfs de geoefende jager te vergeefs, het hert in den strik te vangen, dewijl de wendingen van het afgematte dier, hetwelk den strik tracht te ontduiken, niet spoedig genoeg door den ruiter kunnen gevolgd worden, doordien het paard telkens er op door rent. Zijn de hoornen van het hert zwaar getakt dan vermeerderen de moeijelijkheden, omdat dan de strik niet spoedig genoeg doorglijdt. — De rijksbestierder van *Banjermassing*, een bij uitstek dik en zwaarlijvig man, is een uitmuntend vlug jager, maar viel eens tusschen de hoornen van een groot hert, op het oogenblik dat hij hetzelve gestrikt had. Door een zeer gelukkig toeval bezeerde hij zich niet, iets hetwelk, bij 'zamans gestel en de veelvuldige takken der hoornen van het hert, zeer te verwonderen is.

Op de jagt-plaats worden gewoonlijk op zekere afstanden en nabij de bosschen staken geplaatst, welke door lange lijnen aan elkanderen gebonden en met de jonge witte bladeren van den *areng* boom behangen worden, waardoor het wild afgeschrikt en in de handen der vervolgers wordt terug gejaagd. De zoo uitgestrekte vlakten, hier en daar van kleine bosschen voorzien, zijn voor deze jagt zeer geschikt. Zoover de herten, uit hunne schuilplaatsen verjaagd, zich op de vlakte vertoonen, rennen dadelijk de gereed staande jagers, welke regelmatig verdeeld zijn, op hunne prooi af; en ontsnapt al eens het nog vlugge hert de strikken zijner eerste aanvallers, zoo valt het toch eindelijk, ver-

moeid en afgemat, de verder opwachtende en van alle kanten toeschietende jagers in handen.

De herten jagt is voor de Banjersche grooten niet alleen een vermaak; maar tevens eene bron van inkomsten, alzoo de jonge hertehoornen en het gedroogd vleesch een' voorname handelstak met *China* uitmaken. De groote jagt geschiedt dan ook slechts eenmaal 's jaars. Dan worden door den Sultan alle prinsen en mindere hoofden genoodigd om aan de jagt deel te nemen; terwijl hier en daar besloten perken worden gemaakt, waarin het wild gedreven wordt en waarbij niet zelden veertig of vijftig herten in eens gevangen worden; op eene dezer groote jagten is men onlangs in den tijd van twee dagen *acht honderd* herten meester geworden. De bijzondere jagt-partijen van den Pangerang Mankoe Bommie, welke meestal bij *Kalié-Woengo* of te *Poelo Lampe* plaats hebben, zijn voornamelijk tot uitspanning ingerigt. De vrouwen van den Pangerang verzellen hem daarbij te paard, tot aan de jagt-plaats, alwaar zij zich met de zorg der tafel en het toebereiden van het gevangen wild belasten. Nabij deze rustplaats is echter gewoonlijk een besloten herten-perk aangerigt, hetwelk met een soort van hooge galerij voorzien is, waarop de vrouwen met handstrikken het reeds zoo in het naauw gebragte wild nog eens gevangen nemen. Bij deze partijen heerschen meestal gulle scherts en vrolijkheid, waartoe de Pangerang Mankoe Bommie, een man van een minzaam karakter en een vriend van Europeanen, al het zijne bijdraagt, terwijl zijne vrouwen door eene gepaste deelneming en inneemende beleefdheid telkens de genoegens der gasten vergrooten.

Poelo Lampe beantwoordde niet aan de verwachting welke wij ons daarvan gevormd hadden. Het was in deze

landstreek dat het Engelsch tusschen-bestuur duizenden Javanen had doen overbrengen, om hier, op voorstel van zekeren Heer HARR, eene volk-planting uittemaken. De moeiten en kosten dezer onderneming zijn echter niet beloond geworden, want gebrek en ellende hebben de ongelukkige Javanen aldaar wijd en zijd uit elkander gedreven, en velen op eene jammerlijke wijze doen omkomen. De grond op *Poelo Lampe* was dezelfde, welke wij bijna op onze geheele reis van *Martapoera* hadden aangetroffen, derhalve voor geen ontginning geschikt. Volgens ingewonnen berigten moet er ten oosten een moerassige streek lands zijn, vatbaar voor den rijst-bouw. Naar onze berekening kan dezelve echter van geen bijzondere uitgestrektheid wezen.

Hier en daar vonden wij de overblijfselen der bestaan hebbende *kampongs*, aan welke javasche namen, zoo als *kampong Pekalongang*, *Tagal*, enz., gegeven waren. Eenige stijlen van het huis van den Heer HARR waren ook nog staan gebleven. De Javasche volk-planting schijnt tot geene andere einden dan tot het kappen van houtwerken voor de huizen en het aanleggen van moestuinen gebezigd te zijn: en wel ingezien, zouden ook alle groote ondernemingen van landbouw te *Poelo Lampe* met weinig goed gevolg bekroond zijn geworden.

Op onzen togt vonden wij ook nog de overblijfselen van eenen hoogen weg, welke de Heer HARR door de moeras nabij *Poelo Lampe* had laten aanleggen. Deze moeras, is in den regentijd bevaarbaar, en in den droogen tijd geheel gangbaar en met hoog riet begroeid, hetwelk alsdan verbrand wordt om de herten een schuilplaats te benemen. Ik heb alzoo deze uitgestrekte vlakten op twee verschillende tijden van het jaar met water en vuur bedekt gezien, en bij de laatste gelegenheid wel zoodanig

dat ik gevaar liep van tusschen de, van alle kanten opkomende vlammen, gesmoord te zullen worden. Zonder gidsen is het moeijelijk den weg door deze moeras te vinden, alzoo de vlakte zoo kaal en uitgestrekt is, dat men nergens eenig herkenning's teeken aantreft noch ontdekken kan.

Onze reis verder voortzettende kwamen wij in het district *Kramiang*. De dorre vlakten verminderden en meer verheven boschgronden gaven aan de landstreek een vruchtbaarder aanzien. Wij reden langs den voet van den berg *Kramiang* en vonden overal een zwaar bosch van *areng* boomen; terwijl hooger op, tot aan de kruin van het gebergte, zich peper en koffij-tuinen vertoonden. Dit district moet vroeger van veel belang geweest zijn, uithoofde van de aldaar geteeld wordende koffij en peper, waartoe de berggronden er bijzonder geschikt schenen te wezen. Groote hoeveelheden dezer voortbrengselen, vooral peper, werden toen naar ons etablissement te *Tabenio* afgevoerd: thans echter was deze teelt van weinig beduidenis en de tuinen lagen verwaarloosd.—Ik vernam dat er evenwel nog 's jaarlijks ruim 300 pikols peper van *Kramiang* met karbouwen naar *Karang-intang*, de verblijf-plaats des Sultans, werden overgebragt, ofschoon men mij van eenen anderen kant verzekerde, dat het den landbouwers aan aanmoediging ontbrak: iets hetgeen wel te gelooven is, als men in aanmerking neemt, dat de voornaamste inkomsten der Banjersche Vorsten uit den alleenhandel getrokken worden, en zij zich derhalve de gewilde voortbrengselen van den grond tegen de laagste prijzen doen leveren. Daarbij ziet de landbouwer zich natuurlijk gedrongen, om zoo min mogelijk zijnen arbeid aan den voor hem winstdervenden tak van landbouw te besteden, en voldoet het van

hem gevorderde alleen als eene schatting aan zijnen Vorst, zonder dat zijn lust wordt aangewakkerd, om meer aanteplanten dan zijn aandeel in de verpligte levering bedraagt. De nieuwe verordeningen, welke ten aanzien van deze landen zijn daargesteld, en waarbij het Nederlandsch Gouvernement een deel in het beste derzelver opbrengst verkregen heeft, zullen welligt kunnen strekken om de vervallen koffij en peper-teelt in deze landen weder aantemoedigen, ofschoon de geringe bevolking derzelve altoos een hinderpaal tot belangrijke uitbreidingen van den landbouw zal blijven uitmaken. Immers deze zoo geringe bevolking, op eene in evenredigheid zeer groote uitgestrektheid grond, doet de noodzakelijkheid ontstaan, om den landbouw niet alleen van alle lasten en belemmeringen te ontheffen, maar denzelven in alle opzigten aantemoedigen, ten einde ieder landbouwer alle zijne middelen tot de hoogst mogelijke uitbreiding van kultuur aanwende, en welligt andere naburige volkeren tot verhuizing naar die landen worden aangespoord.

Nabij *Kramiang* is een kleine kampong *Padjerattan* genaamd, alwaar de praauwen gereed lagen om ons naar *Tabenio* overtevoeren. Wij hadden de reis wel verder over land kunnen vervolgen, maar de grond, welke in de vlakten, tot meer dan vier voeten diep, onder water staat, was nog niet genoegzaam uitgedroogd, om er met veiligheid te paard te kunnen overrijden. Wij voeren dus in kleine vaartuigen de rivier af, en kwamen laat in den namiddag voor het fort *Tabenio* aan, hebbende langs de rivier meest lage gronden en nipabosschen aangetroffen. De rivier van *Tabenio* is niet zeer breed, maar diep, tot zelf opwaards in de kleinste engten toe. Het fort ligt aan zee, is van steen gebouwd en met vier bas-

tions voorzien, waarop elf stukken geschut geplaatst zijn. Hetzelve is nog in een' zeer goeden staat en met een steenen kruidhuis voorzien, terwijl de overige gebouwen van *nibong* en *katjang* bladeren gebouwd zijn. De bezetting klaagde zeer over het slechte water, alzoo de putten in het fort brak waren, en er in den geheelen omtrek bijna geen versch water te bekomen was. Het water hetwelk ik uit een der putten in het fort proefde, was wel niet brak maar toch van een' zeer flauwen zoetachtigen smaak. Men verzekerde mij dat de dorst met hetzelve niet te lesschen was, en zelfs vermeerderde naar mate men er van dronk. Er ontstonden zoo men verhaalde uit dien hoofde vele ziekten.

De kampong *Tabenio* ligt in de nabijheid van het fort en bestaat uit ongeveer vijftig huizen en eenen Tempel of *messidjith*. Het hoofd van de kampong word *Kiej-besar* genoemd. Het eigenlijke *Tabenio*, hetwelk, volgens een aangegaan verbond met den Sultan van *Banjermassing*, geheel aan het Nederlandsch Gouvernement is afgestaan, is een smalle streek lands, welke zich langs zee uitstrekt en van bosschen en moerassen omgeven is.

De inwoners leven meestal van de vischvangst en bij ruw weder, wanneer zij zich op zee niet durven wagen, begeven zij zich in de nabij gelegen bosschen, om den bast van de soga-boom, welke zich daar in overvloed bevindt, intezamelen. Deze bast wordt naar *Java* verzonden en aldaar tot de linnen verwerijen gebezigd. Dezelve wordt aan de aankomende schepen tegen *f* 1 en *f* 1 : 50 de pikol verkocht of wel naar *Banjer* verzonden, en vrij van regten uitgevoerd. Eenige weinige rijstvelden bevonden zich mede in die nabijheid.

Van Tabanio naar de Goudmijnen van Palaani.

's Morgens vertrokken wij van *Tabanio* naar de goudmijnen van *Palaani*. Wij roeiden de rivier wederom opwaarts, tot digt bij *Kramiang*, waar dezelve zoo erg begint te worden, dat wij genoodzaakt waren in kleine praauwen overtestappen. Als een klein beekje kronkelt zich de stroom hier door digte bosschen, zoodat op vele plaatsen de omgevallen boomen ons elken doortogt beletteden, en het onder water vast geraakte hout ons dikwerf in gevaar bragt van omteslaan. In den regen tijd gaat echter deze reis niet met zoo vele zwarigheden vergezeld, daar het hooge water dan den doortogt veiliger maakt. Daarbij zoude een beter opsigt omtrent het schoon houdan der rivier, en het weg ruimen van de omgevallen boomen, dezelve in de droege mousson even goed bevaarbaar kunnen maken.

Jammer is het dat een volslagen gebrek aan bevolking deze landstreek aan eene wildernis gelijk doet zijn. Zoodra men de kampong *Tabanio* verlaten heeft roeit men aanhoudend tusschen de stille en onbewoonde oevers der rivier, en nergens doet zich een spoor van landbouw of bevolking aan het oog voor. De eenigste levendige schepsels, welke zich van tijd tot tijd aan de boorden der rivier vertoonen, zijn de apen, terwijl vooral op den middag de krokodil, op een of ander droog plekje bij den rivieroever verschijnt, om zich in de zonne stralen te verlustigen. In het begin zag ik deze dieren voor dorre boomstammen aan, waartoe hunne onbeweeglijke houding en kleur, in de verte, aanleiding gaven. De roeijers schenen veel voorzigtigheid te gebruiken, daar het wel eens gebeurt, dat de hier, meestal hongerige, krokodil den voorsten roeijer aanvalt, die daarbij gewoonlijk zijn prooi wordt.

De Inlanders verhaalden mij hier eens getuigen geweest te zijn van een gevecht tusschen een' krokodil en een' wilden buffel; welke laatste in het overzeteken van de rivier door het land- en water-dier werd aangevallen. De buffel zoude daarbij bezweken zijn.

Tegen den middag stapten wij aan land alzoo het riviertje zoo ondiep werd dat wij niet verder konden opvaren. De plaats waar wij aankwamen werd *Koepang* genoemd: van daar gingen wij ongeveer anderhalf uur te voet tot aan *Kandangan*, waar de Chineezen welke de goudmijnen van *Palearī* bewerken, woonachtig zijn. *Palearī* is een kampong boven *Koepang* aan een rivier gelegen, welke wij om bovengezegde reden niet hadden kunnen bevaren. De landweg van *Koepang* tot aan de goudmijnen loopt door eene kale en onbebouwde vlakte met *alang-alang* begroeid; hier en daar treffen wij slechts een klein boschje aan, hetwelk ons tegen de brandende zonne-hitte eene aangename verkwikking verschafte. Een hoeveelheid van omtrent negentig Chineezen bewerke de goudmijnen van *Palearī*. De gewezen Kapitein der Chineezen van *Banjer*, Gouwtjing genaamd, aan wiens woning wij aankwamen, bewerkt zijn eigen mijn, met ongeveer vier-en-twintig Chineezen, welke zijne huurlingen zijn. Nog twee andere mijnen worden door de overige Chineezen, onder twee andere Hoofden verdeeld, bearbeid. De werkzaamheden aan die laatste mijnen stonden dit jaar, uithoofde van gebrek aan water, geheel stil.

In den namiddag begaven wij ons naar de mijn van Gouwtjing, alwaar men nog met graven bezig was. Het water wordt daar, door met zorg vervaardigde waterleidingen, verkregen uit een soort van kom, welke door afdamming gevormd is. Wij gingen voorbij een uitge-

strektheid grond, welke ruim duizend voeten in het vierkant, tot op eene diepte van vijf-en-twintig tot dertig voeten was uitgegraven. De smalle strook, welke door het maken der waterleiding was staande gebleven, diende ons tot een voetpad. De ondernemer verzekerde ons, dat die plek ruim 20,000 Spm. aan goud, had opgeleverd. Eenige schreden verder waren eenige Chineezen bezig met den grond, die uit *alang-alang* velden bestond, van dat onkruid te zuiveren. De zwartachtige korst, waarop een bruine of liever roodachtige aarde volgde, werd zorgvuldig omgewerkt en fijn gemaakt, terwijl in de mijn, welke dieper dan acht of tien voeten gegraven was, eenige andere werklieden de aarde van onderen met geweld losrakten, en in de daaronder stroomende waterleiding deden storten, waardoor dezelve wegspoelde en het kostbaar metaal in de bedding der stroom werd opgevangen. Ik vroeg waarom de zwartachtige oppervlakte van den grond zoo zorgvuldig werd fijn gemaakt, daar toch de mijnwerkers, door hunne uitgravingen, al de bovenste aarde mede naar beneden deden vallen. Men zeide mij dat de bovenste korst een modder-grond was, welke mede goudstof inhield maar in het water zich niet dadelijk oploste, gelijk zulks met de met zand gemengde aarde het geval was, om welke reden men zich genoodzaakt zag, dezelve eerst fijn te maken, ten einde er geen goud verloren ging. Over het algemeen was de grond, waaruit het goud gegraven werd, van een roodachtige kleur. Op eene diepte van vier of vijf voeten, begon de met zand en steentjes gemengde aarde waarin zich het meeste goud bevond: dieper dan twintig of vijf-en-twintig voeten wordt geen goudstof meer aangetroffen. Na dat men den bepaalden tijd met uitgraven is bezig geweest, wordt de waterleiding,

waardoor de aarde is weggespoeld, opgedroogd en de bedding, waarop zich dan het meeste goud bevindt, uitgegraven. De aarde wordt, op daartoe bestemde platte houten bakken van een en een half voet in diameter, gewasschen, waardoor de goudstof in het onderste van den bak blijft liggen en dus kan worden ingezameld.

Ik liet een bak vol aarde van de oppervlakte des grond aldus wasschen en verkreeg, na herhaalde afspoeling, een zeer fijn zwart zand, waaronder zich twee of drie stofjes goud bevonden. Ik nam vervolgens een bak van de onderste aarde en kreeg, na dezelfde bewerking, kleine steentjes, en ten laatsten dezelfde zwartachtige stof met een weinig goud gemengd. Uit de bedding der waterleiding, kreeg ik op gelijke wijze een grootere hoeveelheid goud, waaronder zelfs kleine stukjes van dat metaal gemengd waren. De Chinees Gouwtjing verdeelt de winst van zijne mijn met twintig andere Chineezen, terwijl tien werklieden eene maandelijksche betaling van 6 Spm., en voeding genieten, en daarvoor, van 's morgens half zes tot 's avonds half zeven ure, het zwaarste werk moeten verrigten.

De overige mijnen zijn gelijk ik hoor, van minder aanbelang, en leveren aan de ondernemers geen belangrijke voordeelen op.

Het is bijna zeker dat in deze omstreken groote goudmijnen moeten bestaan. Gebrek aan Chineesche ondernemers en mijnwerkers schijnt den voortgang der goudgraverijen in dit gedeelte van *Borneo* te stuiten, en ik vermeen dat de Sultan de vermeerdering der Chineezen niet te zeer heeft willen aanmoedigen, uit vrees dat zij, te talrijk wordende, moeijelijk te beteugelen zouden zijn. Ofschoon het goud van *Paleari*, gewoonlijk *maas laut*

genoemd, tot de beste soorten behoort, moeten echter de winsten der ondernemers nog gering zijn. De verzekeringen, deswegens door Chineezen gegeven, zijn zeker wel niet veel te vertrouwen, maar als men de groote kosten van waterleidingen en handen arbeid nagaat, en in aanmerking neemt hoe weinig stofgoud uit een groote massa aarde getrokken wordt, dan valt het gemakkelijk te begrijpen, dat de ondernemers er niet zulke groote rijkdommen uit vergaderen, als het woord goudmijn wel schijnt aantebuiden. De rijke goudmijnen, waarin groote stukjes goud gevonden worden, zijn evenmin algemeen als de groote diamanten. Men heeft mij stellig verzekerd dat in het oostelijk gebergte van *Bangerwaasing*, een stukje goud ter zwaarte van vier Spm. gevonden is.

M. H.

(Het vervolg hierna.)

Chineesche berigten.

Chineesche Zedeleer. De grondslag der Chineesche weetgeving en Zedeleer bestaat uit *vijf pligten*, welke bij hen genoemd worden de *vijf onveranderlijke onderwijzingen der vaders, en der kinderen, des Koninga en der onderdanen, der vrouwen, der grijsaards en der jeugd*, en eindelijk *der vrienden*.

De pligten *der vaders en der kinderen* zijn bij hen de eerste en voornaamste, en staan zoo hoog in hunne schatting aangeschreven, dat zij het gedrag van Keizer Yu, die na Chun, den opvolger van Yao, den troon beklom, voor groot en bewonderenswaardig houden, wanneer hij schreef: »Toen ik voorbeschikt was om de verwoestingen der overstroomingen te herstellen, huwde ik met de doch-

ter van Touchan-Chi, welke ik zeer beminde. Ik bleef echter slechts vier dagen bij haar, en vertrok ter uitvoering van de bevelen, waarmede ik mij belast vond. Ik had in het vervolg een' zoon, een' eenigen zoon; ik hoorde hem bitterlijk weenen, en—ik hield mij slechts met mijnen pligt bezig!"

Chineesche Godsdienst. De *zes Hemelgeesten* spelen in de Chineesche Godsdienst eene groote rol. Zij noemen dezelve ook de *zes Eerwaardigen* of *Lot-zong*, en zeggen, dat zij voorzitten bij de zon, de maan, de planeten, de sterren, de vier jaargetijden en de aarde. Zij wijden hun gebeden en offeranden, opdat dezelve hun ter voorspraak mogen zijn bij den Tien, d. i. het *wezen aller wezens*. Wanneer men den dood van een' onschuldige veroorzaakt, zeggen zij, dat men van de *zes Hemelgeesten* verlaten is.

Chineesche Landbouw. De Landbouw stond in vroeger jaren bij de Chineezen in zulk een hoog aanzien, dat een landvoogd van Tchzou een' adeldom instelde in het negende gedeelte der Landbouwers.

Keizer Yu. Keizer Yu was een der grootste mannen, die den troon van *China* beklommen hebben. Hij zocht zijne onderdanen van het bijgeloof, die zwaarste ziekte van den menschelijken geest, welke vroeg of laat de omkeering of ondergang van Rijken na zich sleept, te genezen. Hij besteedde drie jaren met zijne Staten door te reizen. Op zekeren dag een vermoord ligchaam op den weg vindende, trad hij van zijn' wagen, weende en zeide: »wat ben ik de plaats, die ik bekleede, onwaardig! Ik moest een vaderlijk hart voor mijne onderdanen hebben, en door mijne zorg en bereidvaardigheid beletten, dat zij zich niet aan misdaden van deze soort overgaven: zoo zij ze bedrijven, moet de schuld niet op mij afdalen?" —Een zijner onderdanen had uit rijst een' drank getrok-

ken, welke de gisting had van wijn. Yu vreezende, dat deze drank voor zijn volk schadelijk zou kunnen zijn, liet den uitvinder er van ver uit zijne Staten verbannen.

Keizer Tching Ouang. Van Tching Ouang wordt verhaald, dat hij Keizer van *China* werd, toen hij nog zeer jong was, en 37 jaar regeerde. Hem gaat de lof na, dat hij door en door kundig was in de geschiedenis, en deze studie plaatsen de Chineezen in den rang der onafscheidelijke verpligtingen van hunnen souverein. Een zijner Leermeesters had een werk in versmaat geschreven, hetwelk een kort verhaal behelsde der roemwaardige bedrijven van de oude Monarchen dezes Rijks, en liet dit zijn' kweekeling van buiten leeren. Hierdoor, en door zijne vele deugden, verwierf de Keizer zich de bewondering en hulde zijner onderdanen, en nog ten huidigen dage wordt zijne nagedachtenis bij de Chineezen in groote eere gehouden. Met de zorg zijner opvoeding was de wijze en deugdzame Tchou Kong belast geweest. Deze werd vervolgens des Keizers eerste staatsdienaar, gelijk door den naam Kong, welke de eerste waardigheid na den Keizer en de magt om eereposten te begeven, beteekent, wordt aangeduid.

Beleefdheid bij de Chineezen. Wanneer de Chineezen van zich zelve, of van hetgeen hen betreft, spreken, gebruiken zij altijd de verachtelijkste bewoordingen, als daar zijn: *siao*, klein; *tsien*, verachtelijk; *hia*, minder; *pou-tfai* ongeleerd; *siao-seng*, kleine leerling; enz. De spreekwijze *ik* of *mij* is onwellevend, en kan niet gebezigd worden dan jegens dienstboden. Wanneer zij van iemand of tot iemand spreken, zijn zij overbodig in het bezigen der woorden: *koun*, roemrijk; *tfun*, edel enz. Zelfs gebruikt de regerende Keizer, als hij van zich zelven spreekt, geene andere uitdrukking dan *mijn kleine persoon!*

WILLEM I.

UITBOEZEMING TER GELEGENHEID

VAN

Zijner Majesteits Verjaardag,

DEN 24sten Augustus 1838.

Toen Vrijheid, Vrede en Eendragt weêr
Haar' Zetel in Oud-Neêrland stichtten,
Toen sloten zé een gewijd verbond:
Dat nimmermeer op Bato's grond
Hun vaan voor dwinglandij zou zwichten;
En schonken 't juigchend Moederland
Een' nooit volprezen Vorst ten pand!

Sinds brak geen storm de kalme rust;
Mercuur bezocht weêr onze kusten,
De welvaart vloeide in stroomen neêr,
Ook Phœbus toonen rolden weêr
En Mars lei veilig 't hoofd te rusten;
Toen juichte men langs duin en strand:
» Lang leev' de Vorst van Nederland!"

Astréa zag, in schooner glans
Geregtigheid haar' zetel schoren,
En Themis vonniste onverlet,
Daar alles boog voor orde en wet;
Verlichting deed haar fakkels gloren,
En ieder Volk en ieder Land
Prees d' ed'len Vorst van Nederland!

Zoo snelden vijftien jaren heen....
Maar Tweedracht had reeds lang, vermetel,
In schijn van regt en billijkheid,
Alom haar dood'lijk gif verspreid
En knaagde aan Erasmus Willem's zetel!
Doch hij, hoe snood, ook aangerand,
Bleef Vader van het Vaderland!

Maar éénsklaps is het rondom nacht....
Zoo zag men nooit een' nacht genaken!
Dáár opent zich des afgrond's kolk, —
En ziet!.... met een' bebloeden dolk,
Verrijst een monster uit zijn' kaken;
Geboren tot der menschen straf
En dat de Hel het aanzija gaf!....

Wie, wie kent niet het snood verraad,
Dat Neêrland heeft naar 't hart gestooten?
Ja, juicht Loyola's volg'ren, hoort!
Ook de afgrond brengt uw' juichtoon voort.....
Uw dolk heeft burgerbloed vergoten!....
Zoo loonde, monster! uwe hand
Den redder van uw trouwloos land!!!

Maar onbeweeg'lijk als de rots,
Waartegen zich de golven breken,
Bewaakt de Vorst der vad'ren erf —
En redt het moedig van 't verderf,
Dat stout de klaauwen uit dorst steken!....
Het oog op God en 't Vaderland,
Bezwijkt geen telg van Nederland! —

Terwijl de wereld hem verlaat
En 't onregt dreigt te zegevieren.....
Blijft Hij getrouw aan eed en pligt —
Hij wenkt !.... en, als een bliksemschicht,
Ontrolt men de oude krijgsbanieren
En klemt de vuist om 't blinkend zwaard,
Voor land en Koning, erf en haard ! —

De Held van *Quatre-Bras* verschijnt.....
En juichend volgt men hem ten strijde :
Zich wrekende op het bastaard bloed,
Redt Hij, met onbedwingb'ren moed,
Onze eer en die van Nassau beide !
En sints hecht ons nog vaster band
Aan 't dierbaar Hoofd van 't Vaderland ! —

Roem, Rome ! roem uw Césars vrij !
Knielt, Grieken ! voor uw Helden neder ! —
De deugden, die ge uw' hulde biedt,
Aanschouwt GIJ slechts in 't verst verschiet —
WIJ vinden ze in Oranje weder !
En wáár nog deugd op aard regeerd,
Dáár wordt ook WILLEM's naam vereerd !

Welaan, geschiedboek dezer Eeuw !
Ontrol voor 't nageslacht uw blad'ren !
Dan roemt de naneef nog zijn daân,
Als Hij, met lauweren belaân,
Reeds rust in 't heilig graf der Vad'ren ;
En noemt Hem, met Oud-Nederland,
Den Vader van het Vaderland !

J. VAN DER BURG.

LIJST

DER

INTEEKENAREN.

D. J. DE EERENS,

GOUVERNEUR GENERAAL VAN NEDERLANDSCH INDIË,

3 Exemplaren.

	Exempl.
Goldman (J. C.) Vice-President van den Raad van Nederlandsch Indië, te *Batavia*	1
Sevenhoven (J. I. van) Raad van Nederlandsch Indië, te *Batavia*	1
Reijnst (J. C.) Raad van Nederlandsch Indië, te *Batavia*	1
Nahuijs van Burgst (Jonkh. Mr. H. G.) Raad van Nederlandsch Indië, te *Batavia*	2
Hogendorp (S. C. W. graaf van) Raad van Nederlandsch Indië, te *Batavia*	1
Aitsma, (H. P. van) Pakhuismeester te *Ngantang*	1
Albrecht, (J. J.) Geëmploijeerde bij het Etablissement van Landbouw te *Banjoewangie*	1
Ament, (T.) Inspecteur der Kultures te *Buitenzorg*	1
Amstel, (M. H. van) Suiker Fabrikant te *Pattie*	1
Andreas, (P.) Koopman te *Samarang*	1
Andriesse, (A. L.) Assistent Resident te *Ponorogo*	1
Alphen, (Jonkhr. Mr. R M. Cuningham van) Lid van den Raad van Justitie te *Samarang*	1
Altheer, (G.) Algemeen Ontvanger te *Samarang*	1

Exempl.

Bain, (J.) Suiker Fabrikant te *Tjilangkap* 1
Bakker, (A.) te *Batavia* 1
Barkeij, (L. I.) Suiker Administrateur te *Madioen* . . 1
Battaerd, (P. J. F. A.) Majoor der Infanterie te *Banjoemaas* 1
Batten, (H.) te *Batavia* 1
Baud, (G. L.) Resident te *Kediri* 1
Baumgardt, (D. L.) Assistent Resident te *Djocjokarta* . 1
Beer, (J. H.) Koopman te *Samarang* 1
Bekking (H. C.) Kommies bij den Assistent Resident te *Sumanap* 1
Benighaussen, (J. H.) Binnen Regent in het Gereformeerd Weeshuis te *Samarang* 1
Benoit, (J. B.) Assistent Resident te *Indramajo* . . 1
Berckel, (W. D. van) Assistent Resident voor de Comptabiliteit te *Samarang* 1
Beusechem, (J. M. van) President van den Raad van Justitie te *Batavia* 1
Beusechem, (N. P. van) Lid bij de Weeskamer te *Batavia* 1
Bihl, (A. von) Luitenant Kolonel te *Bagelen* 1
Bik, (A. J.) te *Batavia* 1
Bischoff, (J. G. A.) Secretaris der Hoofd-Kommissie van Onderwijs te *Batavia* 1
Bock, (J. G.) Landmeter en Taxateur te *Samarang* . 1
Bijvank, te *Batavia* 2
Blanckenhagen, (W. M.) te *Passaraeang* 1
Bloemhard, (M.) Opziener der Indigo Kultuur te *Pamalang* 1
Blokland, (J. van) Kapitein der Infant. te *Salatiga* . 1
Blommenstein (W. L. C. van) Landheer te *Soerakarta.* 1
Boijd, (Robt.) te *Soerabaija* 1

	Exempl.
Bonhote, (J. L.) te *Batavia*	1
Bormann, (D. H.) Administrateur van Kadangheuer te *Indramajoe*	1
Borwater, (J. C. G.) Assistent Resident voor de Politie te *Samarang*	1
Bosch, (J. H. van den) Resident te *Buitenzorg*	1
Boshouwer, (J.) Postmeester te *Batavia*	1
Botter, (A.) Assistent Resident te *Krawang*	1
Bousquet, (E. J. F.) eerste Kommies te *Buitenzorg*	1
Braam, (J. M. van) Vendumeester te *Samarang*	1
Brands, (H. A.) eerste Onderwijzer bij de Gouvernements Lagere School te *Samarang*	1
Brenninkmeijer, (H. E.) tweede Luitenant te *Djocjokarta*	1
Brethoniere, (C. H. de la) te *Soerakarta*	1
Brie, (F.) Kommies te *Bagelen*	1
Broeke, (J. E. van den) Kontroleur te *Krawang*	1
Brugman, (C.) Tijdelijk waarnemend Heelmeester te *Batavia*	1
Bruijn, (P. de) Pakhuismeester te *Karang Sambong*	1
Bruijn, (D. A.) Assistent Resident te *Ngawie*	1
Bruijninga, (L. C.) Eerste Kommies bij de Politie in de Bataviasche Ommelanden te *Batavia*	1
Burg, (van der) te *Batavia*	1
Bus, (Mr. L. H. du) Lid van het Hoog-Geregtshof te *Batavia*	1
Cannaarts, (D. H.) Kontroleur der Landelijke Inkomsten te *Cheribon*	1
Canneman, (W.) Elève voor de Javasche taal te *Soerakarta*	1
Canter Visscher, (J. T.) Assistent Resident te *Patjitan*	1

Exempl.

Carlier, (G. J. P.) Administrateur der Suiker-Fabriek Djarakan te *Madioen* 1
Cartenstat, (H. J.) Onder Pastoor te *Batavia* . . . 1
Castens, (W.) Tweede Kommies bij de Algemeene Rekenkamer te *Batavia* 1
Clercq, (P. le) Resident der *Preanger Regentschappen* 1
Clignett, (P. F.) Assistent Resident, Inspecteur der Kultures te *Buitenzorg* 1
Clignett, (A. H.) Griffier bij den Raad van Justitie te *Samarang* 1
Clignett, (J. A.) Secretaris der Residentie *Rembang* . 1
Cloux, (Mr. W. H. du) Notaris te *Samarang* . . . 1
Cloux, (C. P. du) te *Banjoemaas* 1
Cochius, (F. D.) Generaal Majoor, Bevelhebber van het Indisch Leger te *Batavia* 1
Coevoorden, (J. S.) eerste Klerk op het Residentie-kantoor te *Buntam* 1
Corbin, (T. A. M.) Officier van Gezondheid 3de klasse te *Japara* 1
Cornelissen, (M.) te *Passaroeang* 1
Darlaux, (F.) te *Salatiga* 1
Dasten, (J. van) te *Batavia* 1
Davidson, (J.) te *Batavia* 1
Deibert, (J. F.) Opziener der Indigo Kultuur te *Tagal* 1
Dezentje (J. A.) Landheer te *Soerakarta* 1
Dickelman, (J. H.) Assistent Resident te *Malang* . . 1
Dijkman, (D. W.) Deurwaarder te *Soerakarta* . . . 1
Döbel, (H.) Eerste Stads-Heelmeester te *Batavia* . . 1
Don, (J. P.) Agent der Samarangsche Weeskamer te *Soerabaija* 1

	Exempl.
Doornik, (F. H.) Resident te *Pekalongan*	1
Droop, (F.) te *Gedong Badak*	1
Dutrieux, (J. F.) te *Passaroeang*	1
Eb, (W. K. van der) te *Passaroeang*	1
Eibergen Santhagens, (R. van) te *Batavia*	1
Engelhard, (J. L. B.) Assistent Resident te *Salatiga*	1
Engelman, (M. C.) tweede Kommies te *Samarang* . .	1
Erkelens, (J. R. van) Onderwijzer te *Soerakarta* . .	1
Esche, (N.) Kontroleur der 3de klasse te *Grobogan* .	1
Fisscher, (B. F. W.) te *Tegal*	1
Flohr, (G. T.) Opziener bij de Thee Kultuur te *Krawang*	1
Fontein, (Mr. F. G.) te *Passaroeang*	1
Fredrikse, (J. A.) Kontroleur der eerste klasse te *Japara*	1
Fritze, (E. A.) Chef van de Geneeskundige dienst te *Batavia*	1
Gaasbeek, (A. G. C. Fisscher van) Kontroleur der Landelijke Inkomsten te *Banjoemaas*	1
Galle, (L. A.) Eléve voor de Javasche Taal te *Soerakarta*	1
Gevers, (A.) te *Batavia*	1
Gelder, (D. H. Reghard van) te *Soerakarta*. . . .	1
Glaser, (N.) te *Batavia*	1
Godefroij, (P. J.) Dirigerend Officier van Gezondheid te *Batavia*.	1
Godin, (F. W.) Kontroleur der derde klasse te *Passaroeang*	1
Goedkoop, (J. F.) Zoutverkooper te *Passaroeang* . .	1
Graaf, (J. de) te *Samarang*	1
Graaf, (G. M. van de) eerste Kommies bij de Directie der Kultures te *Buitenzorg*	1
Grandison, (E.) Pakhuismeester, Boekhouder en Scriba, te *Japan*	1

Exempl.

Granpé Molière, (S. A.) Agent van de Factorij der Nederl. Handel. Maatschappij te *Soerabaija* . . . 1
Groot, (Cornets de) Wd. Algemeen Secretaris te *Buitenzorg* 1
Groot, (Hugo Cornets de) Resident te *Bezoeki* . . 1
Groot, (H. van Rijk de) Wd. Kontroleur te *Samarang* 1
Grube, (A.) Roomsch Katholijk Pastoor te *Samarang* . 1
Haart, (de) Eerste Luitenant Militaire Kommandant te *Natal* 1
Halewijn, (M. H.) Resident van *Batavia*. 1
Halkema, (J. F.) te *Pangka* 1
Handt, Luitenant Kwartiermeester te *Soerakarta* . . 1
Happel, (P. J.) Luitenant ter Zee eerste klasse en Havenmeester te *Samarang* 1
Hardij, (J. W. E.) Kontroleur der Landelijke Inkomsten der derde klasse *Barbek* 1
Harlof, Chirurgijn Majoor te *Soerakarta* 1
Harmonie, (Societeit de) te *Serang*. 1
Hart, (A. van der) Kapitein der Infanterie te *Batavia* . 1
Hartmann, (C. L.) Resident te *Kadoe* 1
Hartman, (C.) Officier van Gezondheid der tweede klasse te *Banjoemaas* 1
Hasselman, eerste Kommies te *Buitenzorg* 1
Hasskarl, (K.) Assistent Hortulanus te *Buitenzorg*. . 1
Heeckeren van Brandsenburg, (A. G. Baron van) Kadet Sergeant bij de Infanterie te *Bagelen* 1
Heere, (N. J.) Koopman te *Samarang* 1
Hengst, (P. H. A. B. van) Kontroleur der derde klasse te *Serang* 1
Hemerijk Tak, (A. J. de) geb. Kleijn. te *Pekalongan* . 1
Hemert, (J. J. van) te *Batavia* 1

Exempl.

Hemert, (P. van) Assistent bij de Thee Kultuur te *Krawang* 1
Herwerden, (J. D. van) Assistent Resident te *Ngrowo* . 1
Hester, (W.) Officier van Gezondheid der derde klasse te *Patjitan* 1
Heukelom, (F. van) te *Batavia* 1
Hilling, (W.) Landheer te *Soerakarta* 1
Hilling (H. A.) Landheer te *Soerakarta* 1
Hijneman, (J. H.) eerste Luitenant Adjudant te *Djoejokarta* 1
Hobeijn, (J. J.) Gezworen Landmeter te *Japara* . . . 1
Hoek, (P. van) Griffier bij den Raad van Justitie te *Batavia* 1
Hofland, (G. B.) te *Passaroeang* 1
Hofmeijer Hz., (J. H.) Assistent Resident voor de Policie te *Soerabaija* 1
Hogendorp, (Jhr. D. C. A. van) Secretaris en Fiskaal bij den ommegaanden Regter te *Batavia*. 1
Hogenzand, (H. van) te *Passaroeang* 1
Hooger, (P. L. M.) Kontroleur der eerste klasse te *Damak* 1
Hope Loudon, Kontroleur der Landelijke Inkomsten te *Banjoemaas* 1
Hora Siccama, (J. F.) Resident te *Bantam* 1
Houtman, (H. B.) Gepensioneerd Chirurgijn Majoor te *Pekalongan* 1
Hultman, (Mr. C.) Procureur Generaal bij het Hoog Geregtshof te *Batavia* 1
Ipsen, (J. F. I.) Kontroleur der eerste klasse te *Kendal*. 1
Jackson, Kapitein, voor de Societeit *de Vereeniging* te *Bagelen* 1

Exempl.

Jacobson, (J. J. L.) Inspecteur bij de Thee Kultuur te *Batavia* 2
Jeekel, (P.) Eerste Adjunct Secretaris te *Batavia*. . 1
Kempen, (C. P. Brest van) Kommies bij den Raad van Indië te *Batavia* 1
Keuchenius, (W. A.) Assistent Resident te *Japara* . 1
Klaring, (A. E.) Gepensioneerd eerste Luitenant te *Djocjokarta* 1
Klein, (Mr. H.) Advokaat en Prokureur te *Batavia* . 1
Kleine, (J. F.) tweede Luitenant der Inf. te *Patjitan* 1
Kloprogge, (J. W.) Kontroleur der tweede klasse te *Serang* 1
Knipscheer, (J. G.) eerste Kommies en Vendumeester te *Buitenzorg* 1
Kockers, (J. A. J.) Secretaris te *Bagelen* 1
Koehler, (Z.) Assistent Resident te *Anjer* 1
Köhler, (M. J.) Hoofdkommies bij de Directie der Kultures te *Buitenzorg* 1
Kooij, (Joh.) Assistent Resident te *Grissee* 1
Kroll, (L. J.) eerste Luitenant Adjudant te *Bagelen* . 1
Krumdick, (H. C.) Kontroleur der eerste klasse te *Kadoe* 1
Kuhlenkamp Lemmers, (L. M. H.) Suiker Administrateur, te *Madion*. 1
Kuhlenkamp Lemmers, (J. H. L.) Kontroleur der Landelijke Inkomsten der derde klasse te *Kediri* . . . 1
Lange, (L.) Algemeen Ontvanger te *Batavia* . . . 1
Lange, (N.) te *Batavia*. 1
Lange, (B. F. de) te *Passaroeang* 1
Laren, (P. van) Predikant te *Soerakarta* 1
Launij, (L.) Resident te *Madion* 1

Exempl.

Leeuwen, (G. de Kock van) te *Batavia* 1
Levijssohn, (J. H.) Assistent Resid. te *Banjoewangie* . 1
Libourel, (J. E. H.) eerste Luitenant Adjudant bij Zijne Excellentie den Gouverneur Generaal . . . 1
Liefde tot Harmonie, (Societeit) te *Soerabaija* . . . 1
Liens, (E. J.) Gepensioneerd Onderwijzer te *Pekalongan* 1
Lignij, (J. Ravia de) Hoofdkommies ter Algemeene Secretarie, te *Batavia* 1
Lilienfein, (G. B.) te *Batavia* 1
Linden, (H. van der) Officier van Gezondheid der derde klasse te *Banjoemaas* 1
Lindner, (W. J.) waarn. Postkommies te *Buitenzorg* . 1
Lipjes, (J.) Kontroleur der Landelijke Inkomsten der derde klasse te *Patjitan* 1
Loman Jz., (L.) te *Batavia* 1
Looper, (J. E. de) Kostschoolhouderes te *Samarang* . 1
Lopens, (A. R.) Pakhuismeester te *Banjoemaas* . . 1
Lutjens, (H. G.) Secretaris bij de Algemeene Rekenkamer te *Batavia*. 1
Maanen, (van) Kapitein te *Soerakarta* 1
Maclaine, (G.) te *Batavia* 1
Mafficioli, (P.) Landheer te *Soerakarta* 1
Maijor, (J. F. T.) Resident te *Soerakarta* 1
Manuel, (G. R. A.) te *Soerabaija* 1
Martheras, (A.) Koopman te *Samarang* 1
Meder, (J. C.) te *Batavia* 1
Mehlbauw, (F. W.) te *Soerabaija* 1
Meijer Timmerman Thijssen, (G. H.) Koopman te *Samarang* 1
Mentel, (J. G.) Kommies bij den Assistent Resident te *Malang*. 1

Exempl.

Michel, (J. D.) Secretaris en Boekhouder bij het Vendu-departement te *Samarang* 1
Motman, (van) te *Batavia* 1
Mouthaan, (J.) Koffijpakhuismeester te *Passaroeang* . 1
Mulder (J.) Chirurgijn der tweede klasse te *Sumanap*. 1
Muller, (M. J. E.) Med. Doct. Chirurg. Majoor te *Batavia* 1
Nijs, (A. A. de) Kontroleur der Landelijke Inkomsten der eerste klasse te *Kadoe*. 1
Opdam, (Jan) Kontroleur der tweede klasse in de *Preanger Regentschappen*. 1
Olden, (F. van) Assistent Resident te *Poerwokerta* . 1
Ossenbruggen, (P. D.) Boekhouder bij de Weeskamer te *Samarang* 1
Ossenbruggen, (W. Tadama van) Kontroleur der derde klasse te *Passaroeang*. 1
Oudemans, Hoofd-Onderwijzer te *Batavia*. 1
Overduijn, (P. A.) Ingenieur Civiel te *Samarang* . . 1
Overhand, (P. J.) Inpecteur der Kultures in de eerste afdeeling. 1
Pakoe Nata Ningrat, (Zijne Hoogheid de Sultan) te *Sumanap* 1
Permentier, (W. A.) Kommies te *Krawang* 1
Persijn, (J.) Suiker Fabrikant te *Rembang* 1
Peter, (J. H.) te *Batavia* 1
Pieplenbosch (J.) Kapitein, militaire Kommandant te *Sumanap* 1
Pitcairn, (J.) Administrateur te *Krawang* 1
Ploeg, (P. van der) Aspirant Ingenieur te *Batavia* . 1
Pluim Mentz, (N.) Predikant te *Batavia*. 1
Poel, (A. F. H. van de) Kontroleur der tweede klasse te *Tagal* 1

	Exempl.
Polman, (M.) Ingenieur te *Passaroeang*	1
Pool, (A. E.) Elève voor de Javasche Taal te *Soerakarta*	1
Pool, (D. A.) Assistent Resident te *Bodjo Negoro*	1
Prætorius, (C. F. E.) Resident te *Japara*	1
Preijer, (E. H.) te *Soerabaija*	1
Prins, (J.) Kontroleur der eerste klasse te *Passaroeang*	1
Puij, (J. du) Directeur Generaal van Financien te *Batavia*	1
Quartero, (J. B.) Chirurgijn der tweede klasse te *Passaroeang*	1
Raadshoeven, (G. F. van) Suiker Fabrikant te *Pattie.*	1
Raadt, (G. de) Suiker Fabrikant te *Probolingo*	1
Rademaker, (T.) Onder-kommies te *Pamanoekan*	2
Rauwe, (P. C. S.) eerste Luitenant te *Banjoemaas*	1
Redeker, (J.) te *Batavia*	1
Rees, (P. van) Secretaris bij de Generale Directie van Financien te *Batavia*	1
Reijn, (H. van) eerste Kommies te *Rembang*	1
Reijnst, (M.) te *Batavia*	1
Reuter, (F. L.) Kontroleur der 1ste klasse te *Poerworedjo*	1
Riez, (C. J.) Generaal Majoor, waarnemend Resident te *Soerabaija*	1
Riggs, (A.) Koopman te *Tagal*	1
Rijck, (G. C. van) te *Batavia*	1
Roberts, (O. M.) te *Batavia*	1
Romswinckel, (A. J.) Boekhouder bij de Javasche Bank te *Batavia.*	1
Romswinckel, te *Batavia*	1
Ruempol, (H. J.) Predikant te *Soerabaija*	1
Ruitenbach, (A. J.) Resident te *Bagelen*	1
Santen, (van) Koopman te *Samarang*	1
Saffinger, (A.) Administrateur te *Poerwodadie.*	1

Exempl.

Schaap, 2de Adjunct Secretaris te *Batavia* 1
Scharten, (G. F.) Luitenant Kolonel, Adjudant bij Zijne Excellentie den Gouverneur Generaal 1
Schenck, (W. E.) Secretaris te *Bantam* 1
Schiff, (S. D.) Assistent Resident te *Ledok* 1
Schiff, (S. D.) voor het Leesgezelschap te *Ledok* . . 1
Schill, (J.) Ambtenaar op wachtgeld te *Batavia* . . 1
Schill, (Mr. P. A.) Advokaat en Prokureur te *Batavia* 1
Schill, (E. A.) Klerk bij het Hoog Geregtshof te *Batavia* 1
Schindler, (J. L.) Stads Apotheker te *Samarang* . . 1
Scholten, (J. H.) Præfectus Apostolicus en Pastoor te *Batavia* 1
Schot, (D.) Officier van Gezondheid 2de klasse te *Serang* 1
Schlegel, (G. D.) te *Passaroeang* 1
Schmidt auf Altenstadt, (J. G. O. S. von) Assistent Resident te *Kebocmen* 1
Schmidtmuller, (C.) Chirurgijn 2de klasse te *Samarang* 1
Schultze, (J. T.) Surnumerair Ambtenaar 3de klasse te *Banjoewangie* 1
Scott, (John) Hoofdkommies bij de afdeeling Boekhouding der Generale Directie van Financien te *Batavia* 1
Scott, (Robert) Inspecteur der Amfioen-pacht te *Salatiga* 1
Selliger, (J.) Med. Doctor en Stads Geneesheer te *Batavia* 1
Serière, (G. de) Resident te *Banjoemas* 1
Serière, (L. B. J. de) Kontroleur te *Pamalang* . . . 1
Servatius, (G. P.) Assistent Resident te *Lebak* . . 1
Sieburgh, (Mr. G. J.) President van den Raad van Justitie te *Samarang* 1
Sineck, (P. C.) 3de Kommies bij den Assistent Resident te *Salatiga* 1

Exempl.

Sijthoff, (P. F.) Vendumeester te *Batavia*. 1
Smissaert, (H. A. C.) Assistent Resident te *Probolingo* 1
Son, (H. S. van) Resident te *Samarang* 1
Speet, (J.) te *Batavia* 1
Spruit, (K.) Zoutpakhuismeester te *Tanara* 1
Starckenborg Jutting, (J. H. van) Secretaris te *Samarang* 1
Statistiek Bureau (het) te *Buitenzorg* 1
Stauffenbeil, (G. W.) Plaatselijk Heelmeester te *Krawang* 1
Steitz, (L.) Secretaris der Weeskamer te *Batavia* . 1
Stenus, (H. van) Kommies op het Residentie kantoor te *Bantam* 1
Stockhausen, (L. F.) te *Passaroeang* 1
Stol, (D. F.) Aspirant Ingenieur te *Samarang*. . . 1
Suermond, (P.) te *Batavia* 1
Sutherland, (J. B. J.) Kapitein te *Djocjokarta* . . 1
Sutherland, (J. B. J.) voor de Societeit *de Vereeniging* te *Djocjokarta* 1
Tieman, Majoor te *Soerakarta* 1
Teijlingen, (D. G. van) Assistent Resident te *Toebang* . 1
Thieme, (E. G. F.) Secretaris der Residentie *Pekalongan* 1
Thierens, (E. J.) Administrateur te *Indramajo* . . 1
Tiedeman, (J.) te *Batavia* 1
Tissot, (J.) Koopman te *Samarang* 1
Toe Laer, (R. R.) te *Batavia* 1
Toorenburg, (C. P. Lammers van) Predikant te *Samarang* 1
Toorenburg, (N. Lammers van) Eléve voor de Javasche Taal te *Soerakarta* 1

Exempl.

Tremio, (P. E.) Kontroleur der eerste klasse te *Lasusa* 1
Treurniet, (C.) Posthouder te *Tanara* 1
Tromp, (J.) Directeur van den Waterstaat te *Batavia* 1
Val, (W. de) Kommies Ontvanger der Inkomende en Uitgaande Regten te *Bantam* 1
Valck, (F. G.) Resident te *Djocjokarta* 1
Varkevisser, (D. A.) Resident te *Tagal* 1
Varkevisser, (C. A.) Assistent Resident te *Peerbolingo* . 1
Veenhuizen, Kapitein der Infanterie te *Batavia* . . . 1
Vernede, (P.) te *Batavia* 1
Viëtor, te *Batavia* 1
Vincent, (A. W. A.) Kontroleur te *Wonosobo* . . . 1
Vintcent, (H. K.) Kontrol. der derde kl. te *Patjitan* . 1
Vitalis, (L.) Inspecteur der Kultures te *Samarang* . 1
Vlissingen, (T. H. van) te *Soerakarta* 2
Vogel, (W. de) Directeur der Kultures te *Buitenzorg* . 1
Vos, (A. G.) Secretaris te *Madion* 1
Vos, (C.) te *Passaroeang* 1
Vriesman (J. A.) Resident van *Sumatra's Westkust* . 1
Waleson, (J. A.) eerste Luitenant Adjudant, voor de Societeit te *Salatiga* 1
Wardenaar, (A.) Pakhuismeester te *Samarang* . . . 1
Wardenaar, (W.) Kontroleur te *Cheribon* 1
Waterloe, (J. C.) Kontroleur der eerste klasse te *Bezoeki* 1
Waveren Pancras Clifford, (P. A. O. van) Kontroleur der tweede klasse te *Pekalongan* 1
Weijnschenk, (G.) te *Djocjokarta* 1
Wentink, (H.) Waarnemend Leeraar te *Depok* en *Tegoë* 1
Westenbrink Meijer, Predikant te *Soerabaija* 1

Exempl.

White, (J. F.) 3de Onderwijzer bij de Gouvernements Lagere School te *Samarang* 1
Wiggers (G. A.) Assistent Resident te *Natal*. . . . 1
Wilkens, (J.) 2de Onderwijzer bij idem te *Samarang*. 1
Willmanns, (C. H.) Pakhuismeester te *Indramajo* . 1
Wilson sr., (Th.) te *Batavia* 1
Wiltenaar, (F. F.) Pakhuismeester te *Pakkies* . . . 1
Winckelman, (A. J. C. von) Assistent Resident te *Japara* 1
Winter, President der Algemeene Rekenkamer te *Batavia* 1
Wijk, (C. van der) Kolonel Directeur der Genie te *Batavia* 1
Wijnmalen, (Mr. J. O.) Fiskaal bij den Raad van Justitie te *Samarang* 1
Zanten, (J. W. van) te *Soerakarta* 1
Zwoll, (J. A. van) Zoutverkoop-pakhuismeester te *Pekalongan* 1

HW 27

This book should be returned to the Library on or before the last date stamped below.

A fine of five cents a day is incurred by retaining it beyond the specified time.

Please return promptly.